

T.C.

MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**SURİYE'NİN BAĞIMSIZLIKTAN BAAS DARBESİNE KADAR OLAN SİYASİ
GELİŞİMİ**

(1946_1963)

Ahmed NASRULLAH

Danışman

Dr. Öğr. Üy. Rachid CHIKHOU

Mardin – 2025

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı 23751015 numaralı öğrencisi Ahmed NASRULLAH'nın hazırladığı “Suriye’nin Bağımsızlıktan Baas Darbesine Kadar Olan Siyasî Gelişimi (1946–1963) “başlıklı çalışma 14/08/2025 tarihinde yapılan tez savunma sınavında oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri	Unvanı, Adı Soyadı	İmza
Başkan	Dr. Öğr. Üy. Rachid CHIKHOU (Danışman)	
Üye	Doç.Dr. METİN ŞERİFOĞLU	
Üye	Dr. Öğr. Üy. Mohamad Amin MUSTAFA	
Üye		
Üye		

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu’nun 15/08/2025 tarih ve 13:30 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

ETİK BEYAN

Bu tez çalışmasının, Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından belirlenen tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlandığını beyan ederim. Bu kapsamda:

- Tezde yer alan tüm bilgiler, etik davranış ilkeleri ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilmiştir.
- Tezin hazırlanması sürecinde; bilgi edinme, belge oluşturma, veri toplama, analiz etme ve bilgilerin sunulması gibi tüm aşamalarda bilimsel etik kurallara uygun hareket edilmiştir.
- Tezde yararlanılan tüm kaynaklara eksiksiz biçimde atıfta bulunulmuş; bu kaynakların tamamı kaynakça/bibliyografya bölümünde belirtilmiştir.
- Tez çalışması özgün olup, herhangi bir başka çalışmadan kopyalanmamıştır.
- Bu tez, Mardin Artuklu Üniversitesi tarafından kullanılan “İntihal Tespit Yazılımı” aracılığıyla taranmış ve hiçbir şekilde intihal içermediği tespit edilmiştir. aksi bir durumun tespiti halinde, doğabilecek tüm hukuki sorumlulukları kabul ettiğimi taahhüt ederim.

İmza

Ahmed NASRULLAH

ÖNSÖZ

Bu tez, Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda yüksek lisans derecesi almak amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmada, Suriye Selçukluları ile Anadolu Selçukluları'nın siyasi yapıları ve tarihsel gelişimleri karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Araştırma sürecinde birincil ve ikincil kaynaklardan yararlanılmış; tarihsel belgeler, akademik yayınlar ve ilgili literatür sistematik biçimde incelenmiştir. Yöntem olarak betimleyici ve karşılaştırmalı tarihsel analiz tercih edilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, iki Selçuklu kolunun siyasi yapılanmalarını ve tarihsel etkilerini karşılaştırmalı olarak inceleyerek, ilgili döneme dair daha derinlikli bir tarihsel perspektif sunmaktır. Tez sürecinde elde edilen bilgi ve deneyimlerin, tarih bilimine katkı sağlayacağına inanıyorum.

TEŞEKKÜR

Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “*Şükrederseniz, elbette size nimetimi artırırım.*” (İbrahim Suresi, 7).

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ise şöyle buyurmuştur: “*İnsanlara teşekkür etmeyen, Allah’a da şükretmiş olmaz.*” (Tirmizî)

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında katkı sunan kişi ve kurumlara teşekkür etmeyi, akademik bir sorumluluk olarak görmekteyim. Bu vesileyle, akademik ve araştırma sürecimde doğrudan ya da dolaylı katkı sağlayan tüm kişi ve kurumlara duyduğum içten minnettarlığı ifade etmek isterim. Öncelikle, bana ilim sevgisini aşılayan, hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, dualarıyla her zaman yanımda olan kıymetli anne ve babama en derin teşekkürlerimi sunarım.

Aynı şekilde, bu süreçte sabrı, anlayışı ve desteğiyle yanımda olan değerli eşime; varlıklarıyla bana ilham kaynağı olan sevgili çocuklarıma da gönülden teşekkür ederim.

Bu çalışmanın yürütülmesine olanak sağlayan Mardin Artuklu Üniversitesi’ne, sunduğu nitelikli akademik ortam ve bilimsel gelişime verdiği destek dolayısıyla şükranlarımı sunarım. Üniversitemizin sağladığı imkânlar, bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü ve Hemşirelik Fakültesi başta olmak üzere, bilgi ve birikimleriyle akademik gelişimime katkı sunan tüm değerli öğretim üyelerine teşekkür ederim.

Bu tez çalışmasının hazırlanmasında rehberlik eden, bilimsel yaklaşımı ve yapıcı yönlendirmeleriyle çalışmanın niteliğini artıran değerli danışmanım Dr. Reşid Şeyho’ya özel olarak teşekkür ederim. Kendisinin katkıları, bu çalışmanın şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Bu satırların, kendisine duyduğum minnettarlığın bir yansıması olmasını temenni ederim; Rabbinden, ilmini ve emeğini bereketli kılmasını, kendisini dünyada ve ahirette hayırlarla mükâfatlandırmasını niyaz ederim.

Son olarak, bu sürece katkıda bulunan, bir kelimeyle, bir duayla ya da bir sabır anıyla yanımda olan herkese teşekkür ederim. “*Başarım ancak Allah’ın yardımıyladır. O’na tevekkül ettim ve O’na yöneldim.*” (Hud Suresi, 88).

ABSTRACT

SYRIA'S POLITICAL DEVELOPMENT FROM INDEPENDENCE TO THE BAATHIST COUP (1946_1963)

Ahmed NASRULLAH

This study examines the political developments in Syria from its independence in 1946 to the rise of the Ba'ath Party to power in 1963. This period is marked by intense political and military conflicts and encompasses the key transformations that shaped the structure of the modern Syrian political system.

The research addresses the structural and political challenges faced by the emerging Syrian state following the collapse of the first Syrian Kingdom, which resulted from the colonial policies imposed by the French Mandate aiming to divide the Arab region. Syrians initially resisted these policies through armed struggle, followed by political negotiations that led to independence. However, the influence of the mandate continued to affect the political landscape in subsequent years, as military coups became widespread and nationalist thought deepened, prompting the country to seek regional cooperation. In this context, the establishment of the United Arab Republic with Egypt stands out as a unique experiment in modern Arab history. Nevertheless, external interventions and a lack of political experience led to the failure of this union, plunging the country back into instability. A new wave of military coups ensued, reinforcing the role of the military in political life.

In 1963, the Ba'ath Party strategically expanded its influence within the military establishment and directed it toward its political objectives, enabling the party to seize power. This development marked the beginning of a long-lasting single-party rule in Syria.

This thesis adopts a multidimensional approach to analyze this historical process, aiming to objectively reveal the fundamental dynamics that shaped Syria's political system and the long-term consequences of these transformations.

Keywords: Political development, contemporary Syria, French Mandate, military coups, United Arab Republic, Ba'ath Party.

ÖZET

SURİYE'NİN BAĞIMSIZLIKTAN BAAS DARBESİNE KADAR OLAN SİYASİ GELİŞİMİ (1946_1963)

Ahmed NASRULLAH

Bu çalışma, 1946 yılında bağımsızlığın kazanılmasından 1963 yılında Baas Partisi'nin iktidara gelişine kadar geçen süreçte Suriye'deki siyasi gelişmeleri incelemektedir. Söz konusu dönem, yoğun siyasi ve askeri çatışmalarla şekillenmiş olup, modern Suriye siyasi sisteminin oluşumunda belirleyici rol oynayan dönüşümleri kapsamaktadır.

Araştırma, Fransız manda yönetiminin Arap bölgesini paylaşma amacıyla uyguladığı sömürgeci politikalar sonucunda ilk Suriye Krallığı'nın yıkılmasından itibaren ortaya çıkan devlet yapılanmasının karşılaştığı zorlukları ele almaktadır. Suriyeliler, bu politikalara önce silahlı direnişle, ardından bağımsızlığı sağlayan siyasi müzakerelerle karşı koymuşlardır. Ancak manda yönetiminin etkileri, sonraki yıllarda siyasi yapıya da yansımış; askeri darbeler yaygınlaşmış ve milliyetçi düşünce derinleşmiştir. Bu gelişmeler, Suriye'yi bölgesel ve uluslararası düzeyde karşılaştığı zorluklara çözüm arayışıyla Arap ülkeleriyle birlik projelerine yöneltmiştir. Özellikle Mısır ile kurulan ve modern Arap tarihinde istisnai bir örnek teşkil eden Birleşik Arap Cumhuriyeti, bu bağlamda dikkat çekicidir. Ancak dış müdahaleler ve siyasi deneyim eksikliği nedeniyle bu birlik girişimi başarısızlıkla sonuçlanmış; ülke yeniden çatışma ve kaos ortamına sürüklenmiştir. Bu süreçte yeni bir darbe dalgası başlamış ve siyasi hayata askeri müdahaleler yeniden egemen olmuştur.

Son olarak, Baas Partisi'nin ordu içindeki subayları etkileyerek askeri kurumu kendi hedefleri doğrultusunda kullanmayı başarmasıyla iktidara gelişi gerçekleşmiş; böylece Suriye, on yıllar sürecektir tek partili bir siyasi döneme girmiştir. Bu tez, söz konusu dönemdeki siyasi gelişmeleri tarihsel bağlamda ele alarak, her aşamayı etkileyen temel faktörleri ve sonuçları nesnel biçimde analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyasi gelişim, çağdaş Suriye, Fransız Mandası, askeri darbeler, Birleşik Arap Cumhuriyeti, Baas Partisi.

KISALTMALAR

Vb.: Ve benzeri

Ö.: Öldü

yay. haz.: yayına hazırlayan

çev.: çeviren

C.: Cilt

bs.: baskı

M.: Miladi

H.: Hicri takvim

t.y.: Tarih yok

y.y.: Yayınevi yok

md.: müellif derlemesi / cilt

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT	IV
ÖZET	V
KISALTMALAR	VI
İÇİNDEKİLER	VII
TABLOLAR:	IX
GİRİŞ	10
BİRİNCİ BÖLÜM	18
FRANSIZ MANDASININ SURİYE'DEKİ POLİTİKASI VE ULUSAL GÜÇLERİN BUNA KARŞI TUTUMLARI ...	18
1.1. Suriye'de Fransız Mandası İlan Edilir ve Suriye Üzerinde Fransız Kontrolü Uygulanır	19
1.2. Fransız Manda Yönetimi Döneminde, Suriye'de Siyasal ve İdari Kurumların Yapılandırılması	
İle Askeri Gücün Teşkiline Yönelik İzlenen Politikalar.	22
1.3. Suriye Ulusal Direnişinin Fransız Mandasına Karşı Gelişimi	36
1.4. Suriye'deki Siyasal Gelişim ve Ulusal Blok'un Fransız Manda Politikalarına Karşı Rolü	43
İKİNCİ BÖLÜM	57
2. SURİYE'DE SİYASAL DURUMLAR: BAĞIMSIZLIKTAN ASKERİ DARBELERİN BAŞLANGICINA (1946–	
1949)	57
2.1. 1936–1943 Arasında Suriye'de Siyasal Dönüşümler	57
2.2. Suriye'nin Fransız Mandasından Kurtuluşunda Diplomatik Çabaların ve Halk Mücadelesinin	
Rolü	68
2.3. Bağımsızlık Sonrası Suriye Devleti: Kuruluş Süreci ve Karşılaşılan Krizler	73
2.4. Erken Dönem Devletinde Kurumsal Kargaşa: Suriye Hükümetleri ve Dış Baskılar.	80
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	89
1949 İLE 1958 YILLARI ARASINDA SURİYE'DEKİ SİYASİ DÖNÜŞÜMLER	89
3.1. Suriye'deki Askeri Darbeler ve Bunların Suriye Siyasetine Etkisi	89
3.1.3. 19 Aralık 1949'da Adib El-Şişaklı'nın Önderlik Ettiği Üçüncü Darbe	97
2.3. Suriye'nin Çok Partili Dönemde Siyasal Dönüşümü.	105
3.3. Suriye'nin Geleceğini Şekillendirmede Ordunun ve Askeri Kurumların Rolü.	109
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	118
BAAS DARBESİNİN ÖNÜNÜ AÇAN BİRLİK VE AYRILIK DÖNEMİNDE SURİYE'DEKİ	
SİYASİ DÖNÜŞÜMLER	118
4.1. Birleşik Arap Cumhuriyeti	118
4.2. Suriye-Mısır Birliği: Merkez ve Çevre Dinamikleri	125

4.3. Suriye Geçiş Döneminde (1961–1963) Siyasi ve Askeri Koşullar.	130
4.4. 8 Mart 1963 Baas Darbesi ve İktidara Gelmesi	135
SONUÇ.....	139
KAYNAKLAR VE REFERANSLAR:	147

Tablolar:

Tablo1. Fransız Mandası Döneminde Suriye’de Kurulan Devletçikler ve Bölgesel Yapılanmalar (1920–1922)	24.
Tablo2. Fransız Doğu Ordusu'nda Mezheplere Göre Temsil Oranları (1924–1928)	36.
Tablo 3. Ulusal Dönemde Kurulan İlk Suriye Hükûmeti.....	64.
Tablo4. 1946–1949 Döneminde Suriye Hükümetleri: Başbakanlar ve Görev Süreleri.....	85.

GİRİŞ

Bu çalışma, Suriye'nin siyasal tarihini bağımsızlıktan Baas rejiminin yükselişine kadar olan süreçteki dönüşümleri ele almaktadır.¹ “Gelişim” kavramı, Arapça kökenli “طـور” (t-w-r) kökünden türeyen “ṭawr” kelimesine dayanmaktadır ve sözlük anlamı itibarıyla bir durumdan diğerine doğru aşamalı değişimi ifade eder. Bu bağlamda siyasal gelişim, toplumun veya devletin siyasal yapısında zaman içerisinde meydana gelen kurumsal, yönetsel ve ideolojik dönüşümleri kapsar.

Siyasal gelişim kavramı, yalnızca ilerlemeyi değil, aynı zamanda gerilemeleri, kesintileri ve geçici krizleri de içerebilir. Bu nedenle, siyasal gelişim süreci, tarihsel döngüler ve siyasal geçişlerle yakından ilişkilidir. Devletin bir siyasal modelden başka bir modele geçişi; toplumsal çatışmalar, siyasal kültür, yönetici elitlerin karakteri ve dış müdahaleler gibi çok boyutlu etkenlerin etkileşimiyle şekillenir.

Bu bağlamda, çalışmanın başlığı olarak “tarihsel siyasal gelişim” ifadesi tercih edilmiştir. Çünkü bu ifade, yalnızca olayların kronolojik sıralanmasını değil, aynı zamanda bu olayların ardındaki yapısal dönüşümleri ve tarihsel anlamlarını da kapsar. Siyasal gelişimin incelenmesi, olayların yüzeysel bir şekilde aktarılmasıyla sınırlı kalmamalı; aksine, tarihsel süreçlerin felsefi ve epistemolojik bağlamda analizini içermelidir.

Tarih felsefesi, toplumların gelişimini yöneten genel yasaları, bu gelişimin anlamını ve nihai amacını sorgular.² Her tarihsel olayın bir nedeni, sonucu ve etkisi vardır. Bu nedenle, tarihsel olayların tüm yönleriyle değerlendirilmesi hem olayların iç dinamiklerini hem de dış etkilerini kapsayan bütüncül bir yaklaşımı gerektirir.³ Bu tür bir yaklaşım, tarihsel sürecin derinlemesine kavranmasını sağlar ve Hegel, Voltaire, İbn Haldun gibi tarih filozoflarının çalışmalarında da görüldüğü üzere, olayların ardındaki zihinsel ve toplumsal dönüşümleri anlamaya yöneliktir.⁴

¹ Mecma‘u'l-Luġati'l-'Arabiyyeti, *el-Mu‘cemü'l-Vasît*, 4. bs., Kahire: Dârü'd-Da‘ve, 2004, s. 570.

² Abdül Menim el-Hafnî, *El-Mu‘cemü's-Şâmil li-Mustalahâtî'l-Felsefe*, 3. baskı (Kahire: Mektebetü'l-Medbuli, 2000), s. 605.

³ Salem Jasir al-Nassafi, “İbn Haldun'da Tarih Felsefesi (ö. 808/1406),” *Benha Üniversitesi – Edebiyat Fakültesi Dergisi* 56, no. 5 (Ekim 2021): s. 44.

⁴ Ahmed Mahmud Subhi, *Felsefe-i Tarih Üzerine*, (İskenderiye: Üniversite Kültür Kurumu, 1975), s. 124.

Sonuç olarak, Suriye'nin siyasal gelişimini anlamak, yalnızca tarihsel olayları belgelemek değil; aynı zamanda bu olayların toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini, siyasal düşünce sistemleriyle olan ilişkilerini ve tarihsel süreklilik içindeki yerini analiz etmeyi gerektirir. Bu çalışma, söz konusu gelişimi çok boyutlu bir perspektifle ele alarak, siyasal dönüşümün tarihsel bağlamını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Tarih felsefecileri, tarihsel sürecin rastlantısal olaylardan ibaret olmadığını, aksine içsel yasalarla şekillenen bir gelişim çizgisine sahip olduğunu savunmuşlardır. Siyasal ve toplumsal dönüşümler, kör tesadüflerin veya ani felaketlerin ürünü değil; insan, çevre, iktidar ve kolektif bilinç arasındaki karmaşık etkileşimlerin sonucudur. Bu bağlamda, tarih felsefesinin temel özelliklerinden biri olan bütünsellik ilkesi, tarihsel gelişmeleri anlamlı bir yapı içerisinde değerlendirmeyi mümkün kılar.

Bu yaklaşım doğrultusunda, bu çalışma; 1946 ile 1963 yılları arasındaki Suriye siyasal tarihini yalnızca darbeler ve geçici ittifaklar dizisi olarak değil, devlet ve toplum yapısının dönüşümünde belirleyici bir eşik olarak ele almaktadır. Bu dönemin hem içsel dinamikler hem de dışsal etkiler bağlamında analiz edilmesi, tarih felsefesinin sunduğu kavramsal araçlarla mümkün olmaktadır.

Araştırma konusunun seçilme nedenleri arasında, Suriye'de bağımsızlık sonrası dönemde yaşanan siyasal dönüşümün temel dinamiklerini analiz etme arzusu yer almaktadır. Bu bağlamda, askerî, toplumsal ve sömürgeci yapıların siyasal sistemin yeniden şekillenmesindeki rolü incelenmekte; siyasal dönüşümler, içsel bir tarihsel düzen içerisinde değerlendirilerek tarih felsefesi perspektifinden yorumlanmaktadır. Ayrıca, siyasal aktörlerin ve kurumların istikrarı sarsıcı ya da pekiştirici rollerine odaklanılmakta; Suriye deneyimi, Arap dünyasındaki benzer tarihsel örneklerle karşılaştırılabilir bir metodolojiyle ele alınmaktadır.

Araştırmanın sınırları ise şu şekilde belirlenmiştir: Mekânsal olarak yalnızca Suriye bağlamı ele alınmakta; komşu ülkelerle ilgili detaylı analiz yapılmamakta, ancak gerekli görüldüğünde referans verilmektedir. Zamansal olarak, 1946 yılında kazanılan bağımsızlıktan başlayarak 1963 yılında Baas Partisi'nin iktidara gelişiyle sona eren tarihsel dönem incelenmektedir. Konusal olarak ise çalışma, siyasal yapı ve yönetim sistemindeki dönüşümler üzerine odaklanmakta; sosyal ve ekonomik boyutlara yalnızca siyasal gelişimle doğrudan ilişkili oldukları ölçüde değinilmektedir.

Araştırma Problemi:

Bu çalışma, Suriye’de 1946 yılında kazanılan bağımsızlıktan 1963 yılında Baas Partisi’nin iktidara gelişine kadar geçen dönemdeki “siyasal gelişim”in temel görünümelerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, yönetim sistemlerindeki yapısal dönüşümler, yerel ve uluslararası etkenlerin iç içe geçmesi ve Suriye siyasal yaşamının çehresini değiştiren geçiş döneminin dinamikleri incelenmektedir.

Araştırmanın temel problemi şu merkezi soruda somutlaşmaktadır: **1946–1963 yılları arasında Suriye’deki siyasal gelişimin başlıca görünümleri nelerdir?** Bu gelişim, tarih felsefesi perspektifinden nasıl açıklanabilir? Yani, bu süreç yalnızca birbirinden kopuk olaylar dizisi midir, yoksa ardışık aşamalarla ilerleyen yapısal dönüşümlerin ürünü müdür?

Bu temel sorunun etrafında şekillenen alt araştırma soruları şunlardır:

- Fransız mandası dönemi, modern Suriye devletinin biçimlenmesi ve siyasal istikrarı üzerinde nasıl bir etki bırakmıştır?
- Siyasal partilerin, özellikle Ulusal Blok ve Baas Partisi’nin, siyasal yaşamın yönlendirilmesindeki rolü nedir?
- 1949–1963 yılları arasında gerçekleşen askeri darbelerin tekrar etme nedenleri nelerdir?
- 1958–1961 yılları arasında yaşanan Birleşik Arap Cumhuriyeti deneyimi, Suriye’deki siyasal bilincin yeniden şekillenmesine nasıl katkı sağlamıştır?
- Askerî ve sivil seçkinler, bu dönemde Suriye siyasetinin yönünü ne ölçüde belirlemiştir?
- Bu dönemde Suriye siyasal sisteminde “yapısal” bir gelişimden söz edilebilir mi, yoksa yalnızca aktör değişimiyle sınırlı bir dönüşüm mü yaşanmıştır?
- Suriye’deki siyasal gelişim ile bölgesel ve uluslararası bağlamlar arasında nasıl bir ilişki kurulabilir?

Çalışmanın amaçları:

- 1946'daki bağımsızlıktan Baas Partisi'nin 1963'te iktidara gelmesine kadar Suriye'deki siyasi gelişimi, yönetim biçimleri ve devlet yapısındaki değişimlere odaklanarak analiz etmek.
- Başta darbeler, partiler ve birleşme projeleri olmak üzere Suriye siyasi sisteminin gelişimini etkileyen siyasi, askeri ve sosyal faktörleri vurgulamak.

- Fransız sömürge mirası ile Suriye'deki modern devletin yapısı arasındaki ilişkiyi ve bunun bağımsızlık ertesinde siyasi iktidarın istikrarını nasıl etkilediğini anlamak.
- Siyasi ve askeri elitlerin (örneğin subaylar, Ulusal Blok, Baas Partisi) incelenen dönem boyunca siyasi hayatı şekillendirmedeki rolünü keşfetmek.
- Birleşik Arap Cumhuriyeti deneyimi, kısa demokratik aşama ve Baas'ın yükselişi gibi Suriye'nin geçtiği önemli aşamaların eleştirel bir tarihsel okumasını sağlamak.
- Suriye deneyimi ile sömürge sonrası dönemde benzer siyasi yollara tanıklık eden diğer Arap ülkelerinin deneyimleri arasındaki karşılaştırmalı çalışmaların zenginleştirilmesine katkıda bulunmak.

Araştırmanın önemi:

Bu araştırmanın önemi, 1946'da bağımsızlığın başlangıcından Baas Partisi'nin 1963'te iktidarı ele geçirmesine kadar uzanan Suriye siyasi tarihinin önemli bir aşamasına odaklanmasından anlaşılmaktadır. Bu dönem, ülkenin manda altına girmesi ve bağımsızlığını kazanmasının ardından askeri darbeler ve devlet kurumlarındaki yapısal değişikliklerle güç dengesinde derin dalgalanmalara tanıklık etmiş ve Suriye siyasi deneyimindeki hem istikrarın hem de kırılganlığın köklerini anlamak için bu dönemin incelenmesini gerekli kılmıştır.

Bu çalışma, olayların tarihsel bir anlatımıyla yetinmeyip, tarih felsefesi çerçevesinde derinlemesine bir analiz sunarak, geleneksel yaklaşımların ötesine geçen yansıtıcı ve yorumlayıcı bir boyut kazandırmayı amaçlamaktadır. Suriye'de devlet inşası sürecine kapsamlı bir bakış sağlamak için tarih, siyaset bilimi ve felsefi düşüncüyü birleştiren metodolojik bir yaklaşım benimsemekte ve siyasi sistemlerinin gelişimindeki süreklilik ve süreksizlik diyalektiğini vurgulamaktadır.

Öte yandan, araştırma bulguları Suriye tarihi, Arap siyasi sistemleri ve bağımsızlık sonrası dönem araştırmacıları için önemli bir referans oluşturmakta ve Suriye deneyimini, sömürge mirasının gölgesi altında benzer siyasi yollardan geçen komşu ülkelerin deneyimleriyle karşılaştırmaya kapı açmaktadır.

Araştırmada Kullanılan Kaynakların Analizi

Bu araştırma, incelenen dönemi belgeleyen çeşitli tarihsel kaynaklara ve referanslara dayanmaktadır. Söz konusu kaynaklar dört ana kategoriye ayrılmıştır:

1. **Tarihsel Anı ve Hatıratlar:** Çalışmanın temel dayanaklarından biri, Suriye ve Mısır'daki siyasal ve askerî aktörlerin kişisel anıları olmuştur. Bu kişiler, olaylara

doğrudan tanıklık etmiş ve cumhurbaşkanlığı ile bakanlık gibi üst düzey görevlerde bulunarak sürecin ayrıntılarına vakıf olmuşlardır. Farklı düşünsel ve siyasal eğilimlere sahip olmalarına rağmen, bu hatıratların bir arada değerlendirilmesi, dönemin gerçekliğine dair bütüncül bir tablo sunmuştur.

Bu hatıratlar iki ana gruba ayrılmaktadır:

- **Görevlerinden ayrıldıktan sonra kaleme alınan kişisel anılar:** Yusuf el-Hakim, Halid el-Azm, Ekrem el-Havrani, Ahmed Kadri, Mustafa Ram Hamdan, Abdüsselam el-Uceyli, Abdülkerim Zehraddin gibi Suriyeli isimlerin yanı sıra, Abdullatif el-Bağdadi ve Salah Nasır gibi Mısırlı figürler ile erken dönem Baas liderlerinden Sami el-Cundi ve Celal el-Seyyid'in yazıları bu gruba dahildir.
 - **Tarihî şahsiyetlere yakın kişilerce yazılan ve doğrudan tanıklıkları aktaran eserler:** Rıdvan el-Etasi'nin Haşim el-Etasi üzerine çalışması, Selma Haffar'ın Lutfi el-Haffar biyografisi ve Selma Mardam Bek'in "Cemil Mardam Bek'in Belgeleri" adlı çalışması bu bağlamda öne çıkmaktadır. Bu eserler, modern Suriye siyasetinin şekillenmesinde önemli katkılar sunmuştur.
2. **Siyasal ve Askerî Tarih Üzerine Analitik Kaynaklar:** Araştırma, Suriye'nin siyasal gelişimini uzun dönemli bir perspektifle ele alan analitik tarih çalışmalarına da dayanmaktadır. Özellikle Beşir Zeyn el-Abidin'in "Suriye'de Ordu ve Siyaset: Eleştirel Bir İnceleme" adlı eseri, 1918–2000 yılları arasındaki siyasal ve askerî güç dengelerine dair istatistiksel veriler ve aktör analizleri sunmaktadır. Ayrıca Haşim Osman'ın "Modern Suriye Tarihi", Kemal Dîb'in "Çağdaş Suriye Tarihi", Gassan Muhammed Reşad'ın "Çağdaş Suriye Tarihinden Şam Belgeleri" ve Muhammed Faruk el-İmam'ın "Suriye'de Siyasal Hayat" adlı eserleri, olayların doğrulanması ve çok boyutlu analizlerin yapılmasında önemli rol oynamıştır.
 3. **Çevrilmiş Yabancı Kaynaklar:** Batılı tarihçiler tarafından kaleme alınmış ve Arapçaya çevrilmiş eserler, özellikle bölgenin sömürge geçmişi bağlamında farklı bakış açıları sunmaları nedeniyle araştırmada merkezi bir yer tutmuştur. Bunlar arasında Stephen H. Longrigg'in "Fransız Mandası Altında Suriye ve Lübnan Tarihi", Gordon H. Torrey'nin "Suriye Siyaseti ve Askerler" ve Patrick Seale'in "Suriye Üzerindeki Mücadele" adlı çalışmaları öne çıkmaktadır. Bu eserler, görece tarafsız analizleriyle Suriye siyasal sürecinin yorumlanmasına katkı sağlamıştır.

4. **Yabancı Dildeki Kaynaklar:** Çevrilmiş eserlerin yanı sıra, yabancı dillerde yayımlanmış bazı akademik makaleler ve dijital içerikler de araştırmaya dahil edilmiştir. Bu kaynaklar, dış dünyanın Suriye meselesine bakışını anlamada ek veriler sunmuştur. Örneğin, *An Independent Nation* gazetesinde yayımlanan bir makale ve benzeri içerikler bu bağlamda değerlendirilmiştir.

Bunlara ek olarak, tarih dışındaki bazı disiplinlere ait kaynaklardan da yararlanılmış; siyasal olaylar, daha geniş sosyal ve düşünsel bağlamlarla ilişkilendirilerek kapsamlı bir analiz çerçevesi oluşturulmuştur.

Bu araştırma, önceki çalışmalardan farklı olarak yalnızca tarihsel olayları kaydetmekle veya geleneksel siyasal analizlerle yetinmemekte; tarihsel bağlam ile siyasal yapı arasındaki ilişkiyi kuran bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır. Tarih felsefesinin kavramsal araçlarından yararlanarak, siyasal dönüşümleri münferit olaylar olarak değil, yapısal ve düşünsel anlamlar taşıyan karmaşık bir süreç olarak ele almaktadır.

Ayrıca, “siyasal gelişim” kavramını Suriye bağlamında yeniden tartışmaya açmakta; bu süreci kesintilerle ve meşruiyet mücadelesiyle şekillenen bir yapı olarak tanımlamaktadır. İç ve dış dinamiklerin etkileşimini ortaya koyarak, geçmiş anlamlandıran ve bugüne ışık tutan bir okuma sunmaktadır.

Araştırma Yöntemi:

Bu çalışma, esas olarak tarihsel-analitik yönetime dayanmaktadır. Bu yöntem, bilgiye ve hakikate ulaşmak için kullanılan temel yaklaşımlardan biridir. Araştırma kapsamında, Suriye’nin siyasal yaşamına dair doğrudan ilişkili bilgi ve kaynaklar incelenmiş; özellikle darbelerle ve siyasal dönüşümlerle dolu olan araştırma dönemi göz önünde bulundurularak, tarihsel yöntemin bu gelişmeleri izlemek ve yaşandıkları siyasal bağlamı anlamak açısından vazgeçilmez olduğu değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, bağımsızlık sonrası yönetim biçimleri, askerî darbeler, Mısır ile birleşme süreci ve Baas Partisi’nin iktidara gelişi gibi temel olaylar tarihsel bir perspektifle ele alınmıştır.

Ayrıca, araştırmada yapısal-analitik yöntem de benimsenmiştir. Bu yöntem aracılığıyla, siyasal sistemi şekillendiren temel yapılar —ordu, siyasal partiler ve idari mekanizmalar— analiz edilmekte; bu unsurların nasıl işlediği ve olayların seyrine nasıl etki ettiği ortaya konulmaktadır. Siyasal gelişimin yalnızca olaylar üzerinden değil, bu olayları üreten yapılar üzerinden anlaşılabilceği düşüncesiyle, örneğin ordu-siyaset ilişkisi, partilerin ve örgütlerin rolü, sömürge mirası olarak devralınan devlet yapısı gibi unsurlar detaylı biçimde incelenmiştir.

Elde edilen bilgiler, olayların kronolojik ve nedensel bir bütünlük içinde sunulmasını sağlamaktadır.

Bu yöntem doğrultusunda araştırma aşağıdaki şekilde yapılandırılmıştır:

Birinci Bölüm: Fransız Mandası Döneminde Suriye’deki Siyaset ve Ulusal Güçlerin Tutumu

Bu bölüm dört alt başlıktan oluşmaktadır:

- **Birinci Alt Başlık:** Fransız mandasının ilanı ve Fransa’nın Suriye üzerindeki egemenliğini tesis etmesi.
- **İkinci Alt Başlık:** Mandater yönetimin siyasal ve idari yapıları inşa etme politikaları ile askerî gücün oluşturulması.
- **Üçüncü Alt Başlık:** Suriye’deki ulusal güçlerin Fransız mandasına karşı siyasal mücadele ve silahlı direniş süreçleri.
- **Dördüncü Alt Başlık:** Suriye’deki siyasal gelişim ve Ulusal Blok’un mandater politikalara karşı duruşu.

İkinci Bölüm: Bağımsızlık ile Askerî Darbeler Arasındaki Siyasal Durum

Bu bölüm de dört alt başlıktan oluşmaktadır:

- **Birinci Alt Başlık:** 1936–1943 yılları arasında Suriye’deki siyasal dönüşümler.
- **İkinci Alt Başlık:** Fransız mandasından bağımsızlığın kazanılmasında diplomatik çabaların ve halk mücadelesinin rolü.
- **Üçüncü Alt Başlık:** Bağımsızlık sonrası Suriye devleti – kuruluş zorlukları ve yaşanan krizler.
- **Dördüncü Alt Başlık:** Erken dönem devlet yapısındaki kurumsal istikrarsızlık – hükümetler ve dış baskılar.

Üçüncü Bölüm: Suriye’de 1949–1958 Arasında Siyasal Dönüşümler

Bu bölüm dört alt başlıktan oluşmaktadır:

- **Birinci Alt Başlık:** Suriye’deki askerî darbeler ve bu darbelerin siyasal yapıya etkileri.
- **İkinci Alt Başlık:** Siyasal çoğulculuk döneminde yaşanan siyasal dönüşüm.

- **Üçüncü Alt Başlık:** Ordu ve askerî kurumların Suriye'nin geleceğini şekillendirmedeki rolü.
- **Dördüncü Alt Başlık:** Birleşme ilanına zemin hazırlayan bölgesel koşullar ve iç dinamikler.

Dördüncü Bölüm: Birlik ve Ayrılık Sürecinde Suriye'deki Siyasal Dönüşümler ve Baas Darbesine Giden Yol

Bu bölüm de dört alt başlıktan oluşmaktadır:

- **Birinci Alt Başlık:** Arap Birliği Cumhuriyeti'nin kuruluşu.
- **İkinci Alt Başlık:** Suriye-Mısır birliği sürecinde merkez-çevre ilişkileri.
- **Üçüncü Alt Başlık:** Geçiş döneminde (1961–1963) Suriye'deki siyasal ve askerî durum.
- **Dördüncü Alt Başlık:** 8 Mart 1963 Baas Darbesi ve partinin iktidara gelişi.

Sonuç

Araştırmanın sonunda, elde edilen temel bulgular ve öneriler sunulmuştur. Bu sonuçlar, Suriye'nin siyasal gelişim sürecine dair tarihsel ve yapısal bir değerlendirme sunmakta; hem geçmişin anlaşılmasına katkı sağlamakta hem de güncel siyasal yapının kökenlerine ışık tutmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

Fransız Mandasının Suriye'deki Politikası ve Ulusal Güçlerin Buna Karşı Tutumları

Tarihsel olarak, günümüzde Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin'i kapsayan coğrafi bölge, kadim çağlardan itibaren “Şam Bölgesi” (Bilâdü’ş-Şâm) olarak adlandırılmıştır. “Suriye” ifadesi ise, bugünkü Suriye devletinin sınırlarından daha geniş bir anlam taşımakta olup, tarih boyunca bu bölgeyi tanımlamak için kullanılmıştır.⁵ Bu bölge, en eski dönemlerden itibaren coğrafi, kültürel, ekonomik ve siyasi bir bütünlük arz etmiş; Sümer ve Akad dönemlerinde “Amurru Ülkesi” olarak anılmış, MÖ 2. binyılda Mısır hiyeroglif yazıtlarında da yer bulmuştur. Tarih boyunca “Aram”, “Fenike” ve “Kenan” gibi çeşitli isimlerle anılmıştır.⁶

Şam bölgesinin Asya, Afrika ve Avrupa'yı birbirine bağlayan küresel ticaret yolları üzerindeki stratejik konumu, onu kadim medeniyetlerin merkezi hâline getirmiş ve tarih boyunca dış güçlerin ilgisini çeken bir hedef olmasına neden olmuştur. Bölge, tarihsel süreçte ardışık biçimde pek çok imparatorluğun egemenliğine girmiştir: Fenikeliler, Asurlular ve Babillilerle başlayan bu süreç, Persler ve ardından Büyük İskender'in liderliğindeki Helenistik fetihle devam etmiştir⁷. Daha sonra Roma İmparatorluğu'nun bir parçası hâline gelen Şam bölgesi, Bizans İmparatorluğu tarafından devralınmış ve böylece tarih boyunca büyük güçler arasında sürekli rekabetin yaşandığı bir sahne olmuştur.

Yedinci yüzyılda gerçekleşen İslam fethinden önce, Şam bölgesi farklı siyasi otoritelerin egemenliğinde bulunmaktaydı. Bu fethin ardından bölge, Emevî Devleti'nin ve sonrasında Abbâsîler'in temel bir parçası hâline geldi. Ardından, bölge sırasıyla Nureddin Zengi, Eyyûbîler ve Memlûkler tarafından yönetildi.⁸ Nihayetinde, 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu Şam topraklarına hâkim oldu ve yaklaşık dört asır boyunca bu bölgeyi idaresi

⁵ Emel Mikha'il Başur, *Modern Suriye Siyasi Tarihine Bir İnceleme*, (Trablus: Juras Press, 2003), s. A.

⁶ Ahmed Davud, *Antik Suriye Medeniyet Tarihi – Cilt 2*, (Şam: Daru'ş-Şark Matbaası, 2004), 26–28.

⁷ Zeydan Abdülkafi Kafafi, *Antik Dönemlerde Şam Bölgesi*, (Ürdün: Yermuk Üniversitesi, 2011), 458.

⁸ Beydun, İbrahim. *Şam Bölgesi Tarihi: İslam Dönemlerinde Konum ve Rol Sorunsalı*. İskenderiye: Daru'l-Muntehab el-Arabi, 2002.

altında tuttu. Ancak Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'nı kaybetmesinin ardından 1918 yılında Suriye topraklarından çekilmek zorunda kaldı.⁹

Bu dönem, Şam bölgesinin tarihsel coğrafi birliğinin sonunu temsil etmektedir. Zira Fransa ve Birleşik Krallık, bölgeyi daha küçük ve zayıf devletçiklere ayırma yönündeki planlarını tamamlamıştı. Bu plan, 1916 tarihli¹⁰ Sykes–Picot Antlaşması çerçevesinde şekillendirilmiş ve 1920 yılında San Remo'daki Müttefikler Yüksek Konferansı'nda resmen teyit edilmiştir. Aynı süreçte, 1917 yılında İngiliz Dışişleri Bakanı tarafından Yahudi halkına Filistin'de bir ulusal yurt kurulması vaadi olarak bilinen Balfour Deklarasyonu¹¹ ilan edilmiş ve bu gelişme, bölgenin siyasi yapısında köklü değişimlerin habercisi olmuştur.¹²

1.1. Suriye'de Fransız Mandası İlan Edilir ve Suriye Üzerinde Fransız Kontrolü Uygulanır

Fransız Mandası döneminde (1920-1946) Suriye, Kral Faysal'ın Suriye'den çıkarılması ve manda ilanından başlayarak, Levant bölgesinin yeni idari bölünmeleri, ulusal direniş hareketlerinin ortaya çıkışı, devrimler, partiler, askeri orduların oluşumu, bağımsızlık ve Fransa'nın Suriye'den ayrılmasından sonra devletin şekli ve hükümet sistemi, bazı mezheplerin ve kişiliklerin ortaya çıkışı ve diğerlerinin dışlanması üzerinde büyük etkisi olan siyasi, sosyal, askeri ve idari dönüşümler yaşadığı için ülke tarihini sonraki aşamalarda etkileyen çok önemli bir dönem yaşadı.

1.1.1 Bilâdü's-Şâm'da Siyasi Sınırların Oluşumu

1918 yılında Arap ve İngiliz kuvvetlerinin bölgeye girmesinin ardından, Ortadoğu'daki Müttefik Kuvvetler Başkomutanı General Allenby¹³, Suriye topraklarını üç ayrı idari bölgeye

⁹ Taqqush, Muhammed Süheyl. *Tarih-i Bilâdü's-Şâm (Modern ve Çağdaş Dönem)*. Beyrut: Daru'n-Nefais, 2014. s.10.

¹⁰ 1916 yılında, Birinci Dünya Savaşı sırasında, İngiltere adına Mark Sykes ve Fransa adına François Georges-Picot arasında yapılan müzakereler sonucunda, Osmanlı topraklarının özellikle Suriye ve Irak bölgelerinin paylaşımını öngören Sykes-Picot Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma, bölgenin geleceğini şekillendiren dış müdahalelerin önemli bir örneği olarak kabul edilmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Yahyâ Buzîdî, *Sykes-Picot ve Geçmişte ve Günümüzdeki Bölünme Projeleri: Dış Komplo ve İç Hazırlıklar* (Riyad: Mecelle el-Beyân Bürosu, 2016), 47.

¹¹ Balfour Deklarasyonu, İngiltere'nin Filistin topraklarında bir Yahudi yurdu kurulmasını desteklediğini ilan ettiği belgedir (Bkz. Ekler: Balfour Deklarasyonu).

¹² Yusuf el-Hakîm, *Suriye ve Fransız Mandası*, 2. baskı (Beyrut: Dârü'n-Nehâr Yayınları, 1991), 7.

¹³ Edmund Allenby (1861–1936), I. Dünya Savaşı sırasında Ortadoğu'daki Britanya askerî harekâtını yöneten önemli bir İngiliz generaldir. Osmanlı kuvvetlerini 1917'deki Birüssebi Muharebesi ve 1918'deki Megiddo Muharebesi gibi kritik çatışmalarda mağlup ederek Filistin ve Suriye'nin İngiltere'nin kontrolüne geçmesini sağlamıştır. Kudüs'e 11 Aralık 1917'de, şehrin kutsiyetine saygı göstermek amacıyla yaya olarak girmiştir. Aynı zamanda 1917 tarihli Balfour Deklarasyonu'nun uygulanmasında rol oynamış ve bu süreç, İsrail devletinin kuruluşuna zemin hazırlamıştır. 1919–1925 yılları arasında Mısır'da İngiltere'nin yüksek komiseri

ayırmaya karar verdi. Bu karar, savaş sonrası bölgenin yeniden yapılandırılması sürecinin ilk adımlarından biri olarak değerlendirilebilir.

Doğu Bölgesi, Güney Ürdün'den başlayarak kuzeyde Halep'e kadar uzanan geniş bir coğrafyayı kapsıyordu. Bu bölgenin yönetimi, Arap kuvvetlerinden Tümgeneral Rıza Paşa el-Rikabi'ye devredildi.

Güney Bölgesi, Filistin topraklarını içine alıyor; Kudüs Mutasarrıflığı ve ona bağlı yerleşim birimlerinin yanı sıra Akka ve Nablus şehirlerini de bünyesinde barındırıyordu. Bu bölge, doğrudan İngiliz askeri yönetimi altında bulunuyordu.

Batı Bölgesi ise Sur kentinden başlayarak kuzeyde Antakya ve İskenderun'a kadar uzanan sahil hattını kapsıyordu. Bu bölgenin idaresi Fransız Kolonel de Piépape'a verilmişti.¹⁴

Her üç bölgeye de birer askeri vali atanmış ve bu valiler aracılığıyla bölgesel yönetim tesis edilmiştir.

Bu idari düzenlemelerden önce, 1916 yılında İngiltere ve Fransa arasında kamuoyundan gizli olarak imzalanan *Sykes-Picot Anlaşması*, bölgenin gelecekteki paylaşımını belirlemişti. Bu anlaşma, 1920 yılında düzenlenen *San Remo Konferansı*'nda resmen onaylanarak uluslararası meşruiyet kazanmıştır.¹⁵

San Remo kararları doğrultusunda:

- **Fransa'ya**, Lübnan da dahil olmak üzere Büyük Suriye toprakları üzerinde geniş bir kontrol alanı tahsis edilmiş,
- **İngiltere'ye** ise Irak ve Ürdün bölgeleri bırakılmıştır.¹⁶

Aynı yıl, **Milletler Cemiyeti** tarafından Suriye ve Lübnan üzerindeki manda yönetimi resmen Fransa'ya verilmiştir. Bu karar, bölgenin siyasi ve idari yapısında köklü değişikliklere neden olmuş ve Arap dünyasında uzun vadeli etkiler doğurmuştur.¹⁷

olarak görev yapmış ve bu dönemde Mısır'daki anti-emperyalist ayaklanmaların bastırılmasında etkili olmuştur. Bkz. Francis Dodd, *Generals of the British Army: Portraits in Colour* (Londra: Country Life Ltd., 1917), V.

¹⁴ Yusuf el-Hakim, *Suriye ve Fransız Mandası*, 2. baskı (Beyrut: Dârü'n-Nehâr Yayınları, 1991), 6.

¹⁵ Bkz. Stephen Hemsley Longrigg, *Fransız Mandası Altında Suriye ve Lübnan Tarihi*, çev. Pierre Akil (Lübnan: Hakikat Yayınları, 1958), 78.

¹⁶ Sykes-Picot Antlaşması, Irak ve Şam topraklarının dört bölgeye ayrılmasını öngörmüştür. Bu bölgelerden ikisi "A" ve "B" harfleriyle, diğer ikisi ise mavi ve kırmızı renklerle tanımlanmıştır. Filistin ise gri renkle gösterilmiş ve bu sınıflandırmanın dışında bırakılmıştır (Bkz. Ekler). Philip Khoury, *Suriye ve Fransız Mandası: Arap Milliyetçiliği Politikası 1920-1945*, çev. Arap Araştırmaları Kurumu (Beyrut: Arap Araştırmaları Kurumu, 1997), 63.

¹⁷ Philip Khoury, *Suriye ve Fransız Mandası: Arap Milliyetçiliği Politikası 1920-1945*, çev. Arap Araştırmaları Kurumu (Beyrut: Arap Araştırmaları Kurumu, 1997), 63

1.1.2. Maysaloun Savaşı ve Bağımsız Arap Yönetiminin Sonu

Türk ordularının bölgeden çekilmesinin ardından oluşan siyasi boşluğu değerlendiren Kral Faysal, Suriye’de bağımsız bir Arap devleti kurma girişiminde bulunmuştur. Bu doğrultuda, bir yüksek mahkeme ile bir şura konseyi tesis etmiş; devlet kurumlarının denetimini üstlenerek ülke işlerini yürütmek üzere geçici bir hükümet oluşturmuştur. 1919 yılında, Suriye halkının bağımsızlık taleplerini temsil etmek amacıyla ulusal bir konferansın toplanması çağrısında bulunmuş; nihayetinde, 8 Mart 1920 tarihinde Suriye’de Arap Krallığı’nın kurulduğunu ilan etmiştir.¹⁸

Ancak bu yeni kurulan devlet, çeşitli nedenlerle uzun ömürlü olamamıştır. Başlıca sebepler arasında siyasi istikrarsızlık, ekonomik zayıflık ve savaşların ardından ülkenin yorgun düşmesi yer almaktadır. Ayrıca, bölgedeki sömürgeci güçlerin azınlıkların varlığını müdahale gerekçesi olarak kullanmaları da devletin istikrarını tehdit eden önemli bir unsur olmuştur.

Kral Faysal, Paris Barış Konferansı’na katılarak ve King-Crane¹⁹ Komitesi gibi uluslararası heyetlerin bölgeye gönderilmesini talep ederek Suriye halkının taleplerini dünya kamuoyuna duyurmaya çalışmıştır. Komite, Suriye halkının birlik arzusunu ve manda yönetimine karşı olduğunu vurgulayan bir rapor hazırlamıştır. Ancak bu diplomatik çabalar sonuçsuz kalmış; Fransız kuvvetleri askeri hazırlıklara başlamış ve General Gouraud, Kral Faysal’a yönelik ünlü ultimatoomunu ilan etmiştir.²⁰

Gouraud’nun ultimatoomunda yer alan şartlar²¹ şunlardır:

1. Rayak-Halep demiryolunun Fransız otoritesi tarafından belirlenen tüm taşımacılık faaliyetleri için tahsis edilmesi,
2. Fransız mandasının kabul edilmesi,
3. Suriye belgesinin kabul edilmesi,
4. Fransa’ya karşı faaliyet gösteren suçluların cezalandırılması.

¹⁸ Beşir Zeyn el-Abidin, *Suriye’de Ordu ve Siyaset (1918–2000): Eleştirel Bir İnceleme* (Londra: el-Câbiye Yayınları, 2008), 17.

¹⁹ Crane-King Komisyonu, 1919’da Orta Doğu’da halkın Suriye ve Lübnan’ın geleceğine dair görüşlerini araştırmak üzere gönderilen Amerikan soruşturma heyetidir. Komisyonun bulguları, halkın bağımsızlık isteğini ortaya koymuş, ancak büyük güçler tarafından dikkate alınmamıştır. Komisyon, Henry King ve Charles Crane’in isimlerinden adını almıştır.

²⁰ Muhammed Suheyl Takkuş, *Tarih Biladü’ş-Şam* (Beyrut: Darü'l-Müntehabi'l-Arabi, 1997), 40–41.

²¹ Henri Gouraud, I. Dünya Savaşı sonrasında Fransız ordusunun Orta Doğu’daki komutanı olarak görev yapan Fransız bir generaldir

Bu şartların dört gün içerisinde kabul edilmesi istenmiş; aksi takdirde Fransa'nın bölgedeki çıkarları doğrultusunda askeri müdahalede bulunacağı bildirilmiştir.²²

General Gouraud'nun ultimatunun ardından ve önceki uluslararası anlaşmaların yürürlüğe girmesiyle birlikte İngiltere, Suriye'den çekilmiş; yerine Fransız kuvvetleri geçmiştir. Fransız birlikleri, Şam'a doğru ilerleyerek bölgeyi işgal etmeyi ve manda yönetimini ilan etmeyi hedeflemiştir. 24 Temmuz 1920 tarihinde, dönemin Savunma Bakanı Yusuf el-Azmah²³ komutasındaki Arap kuvvetleri ile Fransız ordusu arasında Maysalun Savaşı meydana gelmiştir. Fransızlar, gelişmiş askeri teçhizatları — silahlar, tanklar ve uçaklar — sayesinde genç ve deneyimsiz Arap ordusuna karşı belirgin bir üstünlük sağlamış; savaş, Suriye kuvvetlerinin beklenen yenilgisiyle sonuçlanmıştır.

Bu yenilgi, Arap hükümetinin düşmesine, Fransız mandasının resmen ilan edilmesine ve Kral Faysal'ın Suriye'den ayrılmasına yol açmıştır²⁴. Maysalun Savaşı, askeri açıdan bir başarısızlıkla sonuçlanmış olsa da, tarihsel ve sembolik yönü itibarıyla büyük bir öneme sahiptir. Savaşın sonucu önceden tahmin edilebilse de, Yusuf el-Azmah'ın Fransız işgaline karşı direnme kararı, Suriye halkının manda yönetimine karşı duruşunu açıkça ortaya koymuştur. El-Azmah'ın bu kararlılığı, Fransızların bölgeye halkın talebiyle değil, kendi emperyal çıkarları doğrultusunda girdiği gerçeğini gözler önüne sermiştir. Bu durum, manda sisteminin bir aldatmaca olduğu yönündeki kanaatin Suriye toplumunda kökleşmesine neden olmuş; Fransız sömürgeciliğine karşı ulusal direnişin ve bağımsızlık mücadelesinin sürekliliğini sağlamıştır.

1.2 Fransız Manda Yönetimi Döneminde, Suriye'de Siyasi ve İdari Kurumların Yapılandırılması İle Askeri Gücün Teşkiline Yönelik İzlenen Politikalar.

Maysalun Savaşı'nın ardından Suriye'ye giren Fransız ordusu, ülke üzerinde mutlak askeri ve siyasi egemenlik tesis etmeyi amaçladı. Bu doğrultuda, Suriye hükümeti tüm yetkilerinden mahrum bırakıldı; Fransız kuvvetleri, ordu, kamu güvenliği, gümrükler, özel teşebbüsler ve Hicaz demiryolu gibi stratejik alanların denetimini ele geçirdi. 1926 yılına dek

²² Kadri, Ahmed. *Büyük Arap Devrimi Üzerine Anılarım*. Şam: İbn Zeydun Matbaası, 1956.

²³ 920 yılında Fransa'nın Suriye'yi işgali sırasında, Suriye Harbiye Nazırı ve ordu komutanı olan Yusuf el-Azma, General Gouraud komutasındaki Fransız kuvvetlerine karşı Maysalun Muharebesi'nde direnişi yönetmiştir. Azma, askeri gücün yetersizliğine rağmen Suriye'nin bağımsızlığını savunmak amacıyla savaşmayı tercih etmiş ve bu mücadelede şehit olmuştur. Bu tutumu, onu modern Suriye tarihinde emperyalizme karşı direnişin ve ulusal fedakârlığın simgesi hâline getirmiştir.

²⁴ Sâti'el-Husri, *Yevm Maysalun: Safha min Târîkh el- 'Arab el-Hadîth* [Maysalun Günü: Arap Modern Tarihinden Bir Sayfa] (Beyrut: Mektebetü'l-Keşşâf, 1947), 147–151.

ülke, Fransız Yüksek Komiseri tarafından sıkıyönetim rejimiyle idare edildi. Vakıflar doğrudan Fransız otoritesine bağlanırken, idari kurumlar ve mahkemelerde Fransızca zorunlu resmi dil haline getirildi. Mezhepsel ve ideolojik ayrışmalar bilinçli biçimde körüklendi; temel hak ve özgürlükler ciddi biçimde sınırlandırıldı.²⁵

1.2.1. Fransız Mandası Altında Suriye'nin İdari ve Siyasal Bölünmesine Yönelik Stratejik Yaklaşımlar

Fransa'nın Suriye'ye yönelik genel politikası, manda yönetimi döneminde “böl ve yönet” ilkesine dayanmaktaydı. Bu strateji kapsamında, kırsal kesim ile şehirler arasında gerilim yaratıldı; azınlık ve mezhep gruplarının korkuları bilinçli olarak körüklendi ve bu gruplar Fransız koruması altına alındı. Suriye, küçük devletçiklere ayrılarak her bir bölge, mezhepsel ve etnik temellere göre özerk yapılar şeklinde düzenlendi. Ayrıca, Lübnan Suriye'den ayrılarak bağımsız bir devlet olarak yapılandırıldı.

A. Yeni Lübnan Devleti

Fransa, Ağustos 1920'de yayımladığı kararnameyle, başkenti Beyrut olarak belirlenen Yeni Lübnan Devleti'ni tesis etti. Bu yeni siyasal yapı; Hristiyan nüfusun ağırlıklı olarak yaşadığı dağlık bölgelerle birlikte Trablus, Sayda ve Bekaa Vadisi'ni kapsıyordu. Lübnan halkı, bu dönemde büyük ölçüde Fransız vesayeti altında yaşam sürdürmüştür.²⁶

B. Suriye'de Kurulan İlk Devletçikler

Fransa, Suriye topraklarında her bölgenin sosyokültürel özgünlüğünü gözetme iddiasıyla, ülkeyi daha küçük bölgesel ve etnik birimlere ayırma yoluna gitmiştir. Ancak bu politikanın esas amacı, Suriye halkı arasında ortak bir ulusal aidiyet duygusunu zayıflatmak ve yerel, mezhepsel bağlılıkları güçlendirmektir. Bu doğrultuda, Fransız manda yönetimi; Şam Devleti, Halep Devleti, Alevi Dağ Devleti ve Dürzi Dağ Devleti gibi birbirinden bağımsız siyasi yapılar oluşturmuştur.²⁷

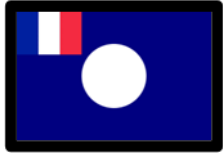
Halkın desteğini kazanmak amacıyla bu bölgelere yerel yöneticiler atanmış; ancak yönetsel denetim, Fransız danışmanlar aracılığıyla sağlanmıştır. Bu danışmanlar hem

²⁵ Cihan bint İbrahim Şar Ali Abdurrahim, *Fransız ve İngiliz Mandasının Şam Bölgesi Üzerindeki Siyasi ve Medeni Etkileri (H.1342–1359 / M.1924–1939)* (Doktora tezi, Ummü'l-Kura Üniversitesi, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı, 2011), 48.

²⁶ Philip S. Khoury, *Syria and the French Mandate: The Politics of Arab Nationalism*, 84.

²⁷ Philip S. Khoury, *Syria and the French Mandate: The Politics of Arab Nationalism*, 85.

bölgeyi idare etmek hem de Fransız çıkarlarını korumakla görevlendirilmiştir.²⁸ Söz konusu bölünmenin temel hedefi, Suriye’de ulusal birliği zayıflatmak ve Suriyelilerin Fransızlara karşı birleşik bir direniş cephesi oluşturma girişimlerini engellemektir.

Devletin Adı – Kuruluşunun İlan Tarihi	Ülke Bayrağı	Bağlı Olduğu Bölgeler
Şam Devleti – Kuruluş Yılı: 1920		Homs, Hama
Halep Devleti (1920)		İskenderun Sancağı- Deyrızor'un Kuzey Doğu Bölgesi
Nusayri Devleti (1920)		Lazkiye'nin arkasındaki dağlık bölgeler (Aleviler)
Dürzi Dağ Devleti (1922)		

Tablo1. Fransız Mandası Döneminde Suriye’de Kurulan Devletçikler ve Bölgesel Yapılanmalar (1920–1922)

C. İkinci Dönem Suriye Devletçikleri

1922 yılının ikinci yarısında, Suriye'de Halep, Şam ve Alevi bölgelerini kapsayan bir federasyon ilan edildi. Ancak bu yapı uzun ömürlü olmadı; 1924 yılında resmen feshedildi ve Halep ile Şam'dan oluşan yeni bir Suriye devleti kuruldu. 1936 yılında Alevi bölgesi ve Dürzi

²⁸ Pierre La Mazière, *Partant pour la Syrie*, IX. bölüm: “Examen de conscience” (Paris: Librairie Baudinière, 1926).

Dağı²⁹ bu yapıya eklendi. 1939'da bu bölgeler yeniden ayrıldıysa da yaklaşmakta olan II. Dünya Savaşı'nın baskısı altında 1942 yılında Suriye ile birleştiler.³⁰

Bu bağlamda araştırmacı, Fransa'nın Suriye'deki genel politikasının iki temel ilkeye dayandığını ileri sürmektedir. Birinci ilke, özellikle Büyük Suriye Devrimi'nin öncüsü olan ve Fransız güçlerine karşı direniş gösteren Suriye'de giderek güçlenen Arap milliyetçiliği fikrini bastırmak amacıyla ülkeyi parçalamak, bölmek ve iç iletişimi koparmaktır. İkinci ilke ise Fransa'ya sadık olduğu düşünülen kişi ve grupları, özellikle bazı mezhepler ve azınlıkları desteklemek ve güçlendirmektir. Bu destek, çoğunluğun baskısından korkutma (terör) ve bağımsızlık, bölgesel özerklik ile siyasi ve askeri erişim vaatleri (havucun cazibesi) yoluyla sağlanmıştır. Örneğin, Hristiyanlar için Büyük Lübnan Devleti'nin bağımsızlık ilanı ve Suriye ordusunun Alevilerden oluşturulması bu politikanın somut örneklerindendir.

1.2.2. Fransız Yüksek Komiserlerinin Manda Döneminde Suriye'yi Yönetme Politikaları

Fransa, Suriye'deki manda yönetimini “Fransız Yüksek Komiserleri” olarak adlandırılan liderler aracılığıyla yürütmüştür. Bu dönemde görev yapan Fransız yöneticilerin büyük çoğunluğu asker kökenliydi. Suriye ve Lübnan'da görev yapan tüm yüksek komiserler general rütbesindeydi. Fransız Yüksek Komiserliği bünyesindeki daire başkanlarının çoğu Fransız uyrukluydu; özel servis ve istihbarat görevlileri de aynı şekilde Fransız'dı.

Yüksek Komiser, yardımcıları ve Suriye'nin çeşitli bölgelerinde görev yapan yöneticiler, kendi çıkarlarını korumak amacıyla birleşik bir askeri yapı oluşturmuşlardı.³¹ Her ne kadar yerel hükümetler kurulmuş ve ülke işlerini yönetmekle görevlendirilmiş olsalar da, nihai otorite Fransız liderliğindeydi. Fransa, yerel meclislerin deneyimsiz ve yetersiz olduğu gerekçesiyle bu yönetimlere geniş yetkiler vermekten kaçınmıştır.³²

Bu doğrultuda, 23 Kasım 1925 tarihinde yayımlanan cumhuriyet kararnamesiyle Yüksek Komiserin yetkileri şu şekilde tanımlanmıştır:

²⁹ Dürzilik, bâtinî bir mezhep olup, Fâtımî halifesi Hâkim Biemrillâh'ı ilahlaştırır. İnançlarının çoğu İsmâililik'ten alınmıştır. “Dürzî” ismi, V./XI. yüzyılın başlarında yaşayan ve asıl adı “Benşekîn” olan Muhammed b. İsmâil ed-Dürri'den gelmektedir. Bu kişi, Hâkim Biemrillâh'ın dâîilerinden biri olup, Mısır'daki faaliyetlerinden sonra Dürzîlerin yaşadığı Vâdî et-Teym bölgesine gitmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Mâni' Hammâd el-Cühenî, *el-Mawsû'a el-Muyassara fî el-Edyân ve el-Mezâhib ve el-Ahzâb el-Mu'âsıra*, 5. bs. (Riyâd: Dâr el-Nedve el-Âlemiyye li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2003), cilt 1, s. 397.

³⁰ Philip Khoury, *Suriye ve Fransız Mandası: Arap Milliyetçiliği Politikası 1920–1945*, s. 85.

³¹ **Munir Reyis**, *Arap Doğusunda Ulusal Devrimlerin Altın Kitabı*, (Beyrut: Daru't-Talîa li't-Tibâa ve'n-Neşr, 1969), s. 159.

³² Longrigg, *Tarih-i Suriye ve Lübnan*, 162.

1. Fransa, Suriye ve Lübnan'daki yerel yönetimleri Fransız Cumhuriyeti Yüksek Komiseri aracılığıyla denetler.³³
2. Yüksek Komiser, ülke yönetimini organize etme ve yerel yönetimlerin kararlarını onaylama veya reddetme yetkisine sahiptir.
3. Yüksek Komiser, Yüksek Komiserlik bünyesindeki dairelerin idaresini denetler ve Suriye'yi uluslararası düzeyde temsil eder.
4. Yerel yönetimler ile yabancı konsolosluklar arasındaki tek arabulucudur.
5. Yerel yönetimlerin çeşitli birimlerine mutlak yetkilerle donatılmış Fransız danışmanlar atanır.³⁴
6. Yüksek Komiser, yerel yönetimler arasındaki anlaşmazlıkları çözüme kavuşturur.
7. Yerel yönetimler arasında yapılan anlaşmaları denetler ve gerektiğinde iptal etme yetkisine sahiptir.³⁵

Fransız Mandası'nın Suriye üzerindeki hâkimiyeti, bu dönemde gücün ve zorbalığın, akıl ve hikmetin önüne geçtiğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Fransız temsilciler, Fransa'nın çıkarları doğrultusunda hareket etme ve bu çıkarları Suriye coğrafyasına uygun gördükleri şekilde uygulama konusunda mutlak yetkilere sahipti. Bu durum, Suriye halkının mağduriyetine neden olmuş; halk, sınırlı maddi ve askerî imkânlarına rağmen Fransız Mandası'na karşı direnmiş ve manda otoritelerinin baskı ve kuşatmasıyla karşı karşıya kalmıştır.

General Gouraud'un Suriye'ye girişiyle birlikte, Beyrut merkezli ve Yüksek Komiser'in başkanlığında bir sivil yönetim tesis edilmiştir. Bu yönetim, yeni kurulan devletçiklerde görev yapan temsilci ve delegelerle desteklenmiştir. Fransa'nın bu idari yapılanması, yerel halkın kimliğini zayıflatma çabası olarak değerlendirilmekte; buna karşın,³⁶ yönetim yetkileri Fransız liderlerin elinde kalmaya devam etmiştir. Görevli delegeler askerî ve sivil, otoriter ve müzakereci nitelikler taşısa da, tümü farklı yöntemlerle Fransa'nın bölgedeki çıkarlarına

³³ "Yerel yönetimden kasıt, Fransa'nın ülkenin çeşitli bölgelerinde kurduğu ve tamamı Fransız Yüksek Komiseri'nin yetkisi altında bulunan hükümetlerdir."

³⁴ Jean Luquet, *La Politique des Mandats dans le Levant*. Paris: Aux Éditions de la Vie Universitaire, 1923, 65–69.

³⁵ Cihan Abdürrahim, *Fransız ve İngiliz Mandasının Şam Ülkeleri Üzerindeki Siyasi ve Kültürel Etkileri*, s. 53.

³⁶ Bashir Zain al-Abidin, *Suriye'de Ordu ve Siyaset: 1918–2000 Arası Eleştirel Bir İnceleme* (Beyrut: Özel Yayın, 2000), 89.

hizmet etmeyi amaçlamıştır. Bu durum, Suriye'nin toplumsal yapısı ve siyasi gelişmeleri üzerinde belirgin etkiler yaratmıştır.

Örneğin bazı yüksek komiserlerin görevleri ve uygulamaları şu şekilde özetlenebilir:

a. General Gouraud (1920–1923):

Fransız kuvvetlerinin Maysalun Muharebesi'ndeki komutanı olan Gouraud, manda yönetimine karşı art arda gelişen ilk isyanlarla karşı karşıya kalmıştır. Golan'da uğradığı suikast girişimi sonrasında Cebel-i Âmil ve Hauran bölgelerine askerî operasyonlar düzenlemiş; bu operasyonlar sırasında birçok köy tahrip edilmiş³⁷ ve bu olay tarihe “Kuneytra Vakası” olarak geçmiştir. Gouraud ayrıca her devlet için bir temsil meclisi kurma girişiminde bulunmuştur. Ancak Şam Devleti seçimlere katılmayı reddetmiş ve on gün süren bir grev gerçekleştirmiştir. Bunun üzerine Gouraud, meclis üyelerini seçim yapılmaksızın doğrudan atamıştır. Görevi, Nisan 1923'te Fransız hükümeti tarafından geri çağırılmasıyla sona ermiş ve istifasını sunmuştur.³⁸

b. General Weygand (1923–1924):

Göreve gelişinin ardından bölgedeki siyasi ortam bir miktar sakinleşmiştir. En önemli icraatı, Şam, Halep ve Lazkiye arasında kurulmuş olan birliği feshetmek olmuştur. Ardından Şam ve Halep merkezli “Suriye Devleti”nin kurulduğunu ilan etmiş ve devletin başkanlığına Subhi Barakat'ı getirmiştir.³⁹ Ancak Barakat'ın görevi sembolikti; fiili yetkileri bulunmamaktaydı.⁴⁰

c. General Saray (1924/1925):

General Saray (1924–1925), Fransa'da sol eğilimli hükümetin iktidara gelmesinin ardından selefinin yerine Suriye Yüksek Komiseri olarak atanmıştır.⁴¹ Görev süresi boyunca en dikkat çekici icraatlarından biri, Suriye'de siyasi partilerin kurulmasına izin vermesi olmuştur. Saray'ın göreve başlamasından önce, onun Suriye yönetiminde ve halkla ilişkilerde

³⁷ Âmin Said, *el-Tawra el-'Arabiyya el-Kubrâ: Tārīḥ mufasssal jāmi' li-l-qāḍiyya el-'Arabiyya fî rub' qarn*, cilt 3 (Kahire: Mektebetu Medbūlî), 243–244.

³⁸ Cihân bint İbrâhîm Abdürrahîm, “el-Âsârû's-siyâsiyye ve'l-ḥadâriyye li'l-intidâbi'l-Ferensî ve'l-Britânî 'alâ Bilâdi's-Şâm,” s. 50.

³⁹ Subhi bin Rifaat Agha Barakat al-Khalidi: Fransızların Suriye'ye girişleri sırasında Antakya'da Fransızlara karşı devrimin liderlerinden biriydi. Halep ve Şam'ın başkanlığını üstlendi. Türk şehri Mardin'den bir Süryani idi. Türk kökenli olan Agha, Arapça'yı iyi konuşamıyordu ve siyasi eğilimlerinde kararsızlığıyla biliniyordu; bazen Fransızların yanında, bazen de onlara karşı yer alıyordu.

⁴⁰ Hashim Othman, *Suriye'nin Modern Tarihi* (Lübnan: Riad Al-Rayyes Kitap ve Yayıncılık, 2012), 65.

⁴¹ “Sol kanat” terimi, 1789 Fransız Devrimi'nde, Ulusal Meclis üyeleri olan soyluların konsey başkanının sağında, halk temsilcilerinin ise solunda oturmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu terim daha sonra siyasi partileri ve onların yönelimlerini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

köklü değişiklikler yapacağına dair haberler yayılmıştır. Bu gelişmeler üzerine Suriyeli milliyetçiler Beyrut'ta bir konferans düzenlemiş ve ülkenin birliği ile bağımsızlığına ilişkin talepler üzerinde uzlaşmışlardır. Bu talepler General Saray'a iletilmiş, ancak Saray, bu taleplerin halkı temsil etmediği gerekçesiyle başlangıçta reddetmiştir. Sonrasında halkın temsilinin seçimler ve referandumlar yoluyla belirlenmesi, siyasi hayatın yeniden tesis edilmesi ve siyasi partilerin kurulmasına izin verilmesi konusunda mutabakata varılmıştır. Bu çerçevede milliyetçiler, Suriye'nin ilk siyasi partisi olan Halk Partisi'ni kurmuşlardır. Buna karşılık Fransa, kendi destekçileri ve ajanları aracılığıyla Ümmet Partisi adlı bir hükümet partisi oluşturmuştur.⁴² General Saray, kısa süre sonra Halk Partisi'ni feshetmiş ve birçok liderini tutuklamıştır. Bu gelişmeler ve Fransa'nın sömürgeci politikaları sonucunda, 1925 yılında Büyük Suriye Devrimi patlak vermiştir. Bu devrim, General Saray'ın görevden alınmasına ve askeri manda yönetiminin sona ermesine neden olmuştur.⁴³

d. Henri de Jouvenel (1925–1926),⁴⁴

devrimci halkın öfkesini yatıştırmak ve barışçıl müzakereler yoluyla devrimi sona erdirmek amacıyla, selefinin yerine Yüksek Komiser olarak atandı. Fransız Senatosu üyesi olan Jouvenel, 1925 yılının Aralık ayı başında Lübnan'a vardığında, hem Lübnan hem de Suriye'nin çıkarları doğrultusunda çalışacağını, Fransa ile ilişkileri yeniden düzenleyeceğini ve Suriye'nin bağımsızlığını sağlamayı hedeflediğini açıkladı.⁴⁵ Bu açıklama, Fransız hükümeti ile Suriye halkı arasında – devrimci olsun ya da olmasın – yeni bir anlayış sayfasının açılmasına vesile oldu. Jouvenel'in Lübnan'a varışında yaptığı şu açıklama dikkat çekicidir: “Suriye halkıyla azami ölçüde iş birliği yapmak istiyorum. Barış, barış isteyenler içindir; savaş ise savaş isteyenler içindir.”⁴⁶

Onun görev süresi boyunca, Suriye Cumhurbaşkanı Subhi Barakat'ın istifasının ardından, siyasi bir programa dayalı ulusal bir hükümet kuruldu. Bu hükümet, tanınmış ve daha

⁴² Al-Reis, *Ulusal Devrimlerin Altın Kitabı*, 155–156.

⁴³ Hamsley Longrigg, "Mandate Döneminde Suriye ve Lübnan Tarihi," 205-206.

⁴⁴ **Henri de Jouvenel**, Suriye ve Lübnan'da görev yapan dördüncü Fransız Yüksek Komiser olup, aynı zamanda bu göreve getirilen ilk sivil isimdir. Fransız Senatosu üyesi olan Jouvenel, görev süresi boyunca müzakere temelli yöntemlerle Suriye'deki devrimci hareketleri sona erdirmeyi hedeflemiştir. Ancak bu diplomatik yaklaşım, Fransız hükümeti tarafından yeterince etkili bulunmamış ve altı ayın sonunda görevden alınarak yerine yeni bir komiser atanmıştır.

⁴⁵ Salma al-Hafar al-Kuzbari, *Lutfi al-Hafar 1885-1968: Anıları, Hayatı ve Dönemi* (Beyrut: Riad al-Rayyes Kitap ve Yayıncılık, 1997), 142.

⁴⁶ Salma al-Hafar al-Kuzbari, *Lutfi al-Hafar, 1885–1968: Anıları, Hayatı ve Dönemi* (Beyrut: Riyad al-Rayyes Kitap ve Yayıncılık, 1997), 144.

az bilinen milliyetçi figürlerden oluşuyordu⁴⁷. Jouvenel, Ahmet Nami Bey'i⁴⁸ Suriye Devleti'nin başına atandı.⁴⁹ Yeni hükümet, Yüksek Komiser'e bir dizi talep sundu. Jouvenel, bu talepleri Paris'e götürerek tam yetkiyle geri döneceğine söz verdi. Ancak Paris'e gittikten sonra geri dönmedi ve orada istifa etmek zorunda kaldı. Böylece, askeri olmayan, siyasi kimliğiyle öne çıkan ve önceki komiserlere kıyasla daha temkinli ve diplomatik bir yaklaşım sergileyen ilk Yüksek Komiser'in görev süresi sona ermiş oldu.⁵⁰

e. Bay Henri Ponsot (1926–1932)

Henri Ponsot, 1926–1932 yılları arasında Suriye'de görev yapan beşinci Fransız Yüksek Komiser olup, Jovinel'den sonra bu görevi üstlenen ikinci sivil temsilcidir.⁵¹ Görev süresi yedi yıl gibi uzun bir dönemi kapsamış ve bu süre zarfında izlediği temkinli ve sabırlı politika ile dikkat çekmiştir. Ponsot, halkın siyasi coşkusunu yatıştırarak bu enerjiyi Fransa'nın bölgedeki çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalışmıştır.

Göreve başlamasının ardından, Suriye Devleti adına Damat Ahmed ile bir antlaşma görüşmesi gerçekleştirmiştir. Ancak genel af ilanı ve kurucu meclis seçimlerinin yapılması konularında oyalayıcı bir tutum sergilemiştir. Bu durum, hükümet üyelerinin istifalarını Devlet Başkanı'na sunmalarına neden olmuş; Devlet Başkanı da bu istifaları bir yazı eşliğinde Yüksek Komiser Ponsot'a iletmiştir. Ponsot, istifaların hemen kabul edilmemesini istemiş ve önce diğer siyasi liderlerle — özellikle İbrahim Hennano ve Haşim Atasi ile — görüşmeler yapılmasını talep etmiştir.⁵²

Bu süreçte Ponsot, Şeyh Taceddin el-Hasani'yi göreve çağırarak onu Devlet Başkanı olarak atamış ve yeni hükümeti kurma görevini kendisine vermiştir.⁵³ Aynı dönemde, 1928

⁴⁷ **Damad**, Farsça kökenli bir Türkçe kelimedir ve “sıhr” yani “damat” anlamına gelir. Osmanlı döneminde bu unvan, hanedan mensubu bir prensesle evlenme ayrıcalığına sahip olan kişilere verilirdi. Bu kullanım, özellikle Osmanlı saray protokolünde, sultanların kızlarıyla evlenen erkekleri tanımlamak amacıyla yerleşmiş bir gelenektir.

⁴⁸ **Ahmed Nami**, Suriye kökenli bir aileden ve Çerkes soyundan gelmektedir. 1848 yılında Beyrut'ta doğmuş, eğitimini Osmanlı başkenti İstanbul'da (o dönemdeki adıyla Âsitâne) tamamlamıştır. Askeri kariyerine subay olarak başlamış, Osmanlı idaresi döneminde Beyrut vilayetinde sekreterlik görevine atanmıştır. Sultan II. Abdülhamid'in kızı Prensese Aîşe Sultan ile evlenerek saraya damat olmuş ve bu nedenle "Damad" unvanını almıştır.

⁴⁹ Ghalib al-Ayyashi, *Siyasi Açıklamalar ve Suriye'deki Fransız Mandasının Sırları* (Beyrut: Ashqar Kardeşler Matbaası, 1955), s. 303.

⁵⁰ *Abdurrahman el-Kayyali, Fransız Mandası Sürecinde ve 1926'dan 1936 Sonuna Kadar Ulusal Mücadelemizdeki Aşamalar*, (Halep: El-Dad Matbaası, 1958), s. 52–54.

⁵¹ Henry Ponsot, doğum tarihi 15 Şubat 1877, Fransa. Hukuk ve siyasal bilimler eğitimi aldıktan sonra diplomatik kariyerine başlamıştır. Fransız mandası döneminde Suriye'de istikrarı sağlamak amacıyla, özellikle 1925-1927 Büyük Suriye İsyanı sonrasında idari ve siyasi reformlar gerçekleştirmiştir.

⁵² **Osman**, *Modern Suriye Tarihi*, s. 86.

⁵³ **Al-Ayyashi**, *Fransız Mandasının Sırları*, s. 312.

yılında Kurucu Meclis toplanmış ve ülkenin ilk anayasasını hazırlamıştır. Ancak Ponsot, bu anayasanın bağımsızlık talebi içeren altı maddesine itiraz etmiş ve bu maddelerin çıkarılmasını talep etmiştir.⁵⁴ Ardından Kurucu Meclis'in çalışmalarını askıya almıştır.⁵⁵ Bu gelişmeler üzerine Ulusal Blok, Halep'te bir araya gelerek İbrahim Hennano'yu lider olarak seçmiştir.⁵⁶

İki yıl sonra, Mayıs 1930'da anayasa ilan edilmiş; ertesi yıl ise milletvekili seçimleri gerçekleştirilmiştir.⁵⁷ Ancak manda yönetiminin meclisin özgürlük alanına müdahalesi nedeniyle bu meclis feshedilmiştir. Ponsot'un görev süresi içinde, 1932 yılında Muhammed Ali el-Abid'in⁵⁸ Suriye Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı olarak seçilmesi konusunda da uzlaşma sağlanmıştır.⁵⁹

f. Kont de Martel (1932–1934)

Kont de Martel, Suriye ve Lübnan'da görev yapan altıncı Fransız Yüksek Komiser olarak, görevinden başarısızlıkla ayrıldığı düşünülen Henri Ponsot'un yerine atanmıştır. Kasım 1932'de bölgeye gelen de Martel, beraberinde Fransız Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanmış bir antlaşma taslağını da getirmiştir. Bu antlaşma, özünde mevcut manda sisteminden farklılık göstermemekle birlikte, "Fransa ile Suriye Arasında Barış ve Dostluk Antlaşması" adı altında sunulmuştur.⁶⁰

De Martel, iki yıl boyunca ülke yönetimini sürdürmüştür. Bu dönemde Suriye halkı güçlerini birleştirerek yeni bir direniş hareketi başlatmıştır.⁶¹ Özellikle 1935 yılında Suriye

⁵⁴ İbrahim Paşa, Cemil. *Nidâl el-Ahrâr fî Sebîl el-İstiklâl* [Özgürlerin Bağımsızlık Yolundaki Mücadelesi]. Halep: Matbaa el-Dâd, 1959, s. 49.

⁵⁵ İbrahim Hanano, İbrahim b. Süleyman Ağa Hanano, Suriye'nin bağımsızlık mücadelelerinde önde gelen mücahitlerdendir. Kafr Harim kasabasında (Halep'in batısında) doğmuş, İstanbul'daki Mülkiye Mektebi'nde eğitim görmüş ve çeşitli Türk şehirlerinde nahiye müdürlüğü yapmıştır. Gizli Arap Gençler Cemiyeti'nin üyesi olmuş, Fransızların Antakya'yı işgali üzerine Şam Hükümeti tarafından Fransızlara karşı savaşmak üzere görevlendirilmiş ve Halep'i merkez edinmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Nâcî Abdü'n-Nebî Bezî, *Suriye: Savaş ve Kutuplaşma Mücadelesi – Ortadoğu Olaylarının ve Uluslararası Müdahalelerin Analitik İncelemesi (1917–1973)* (Şam: Dârü İbnü'l-Arabî, 1996), 519.

⁵⁶ Cehân Abdü'r-Rahîm, "Fransız ve İngiliz Mandasının Şam Ülkeleri Üzerindeki Siyasi ve Medenî Etkileri," s. 57.

⁵⁷ Es'ad el-Kûrânî, *Zikrayât ve Havâtır: Mimmâ Raeytu ve Semi'tu ve Fe'altu*, (Beyrut: Riyâd er-Reyyis Yayınları, 2000), s. 116.

⁵⁸ Muhammed Ali el-Âbid (1867–1939), Osmanlı sarayında etkili bir konumda bulunan İzzet Paşa el-Âbid'in oğludur. Babasının yanında yetişmiş, yüksek düzeyde Fransız kültürüne sahip olmuş ve uluslararası ilişkilerde deneyim kazanmıştır. Osmanlı Devleti adına büyükelçilik yapmış, Suriye'nin ilk cumhurbaşkanı olarak görev almış ancak Millî Blok'a mensup olmamıştır. Paris'te vefat etmiş, Şam'da defnedilmiştir.

⁵⁹ Es'ad el-Kûrânî, *Zikrayât ve Havâtır* (Beyrut: Riyâd er-Reyyes, 2000), s. 118; Emîn Saîd, *es-Sevra elEs 'Arabiyye*, cilt 3 (s.l.: s.n., t.y.), s. 564.

⁶⁰ Selmâ el-Haffâr, *Lutfî el-Haffâr*, s. 245.

⁶¹ Suriye Komünist Partisi, 1932 yılından itibaren Halid Bekdaş'ın liderliğinde faaliyet göstermiştir. 1935'te Millî Blok ile iş birliği başlamış, ancak 1939'da parti liderleri dağılmıştır. 1941'de Şükrü el-Kuvvetli'nin dönüşüyle birlikte parti onunla ilişkisini sürdürmüş, Fransız Komünist Partisi ile de yakın bağlar kurmuştur. Parti, Irak ile birlik projelerine karşı çıkmış ve bu girişimleri İngiliz nüfuzunun yayılması olarak değerlendirmiştir.

Komünist Partisi ile Ulusal Blok'un iş birliği, bu direnişin temelini oluşturmuştur. Görev süresi boyunca Suriye tarihinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bunlar arasında komünistlerin yargılanması, Suriye'de ilk kez kadın göstericilerin mahkemeye çıkarılması, antlaşmayı reddedenlerin tutuklanması ve yargılanması gibi olaylar yer almaktadır. Aynı zamanda bu dönemde, önde gelen liderlerden İbrahim Hennano'nun vefatı ve Ulusal Misak'ın ilanı da gerçekleşmiştir. Ancak en dikkat çekici gelişme, 1936 yılında imzalanan Suriye-Fransa Antlaşması olmuştur.⁶²

Tüm bu gelişmeler ışığında, Fransız Yüksek Komiserlerinin farklı yöntem ve yaklaşımlar benimsemelerine, askeri ya da sivil geçmişe sahip olmalarına rağmen ortak bir hedef doğrultusunda hareket ettikleri görülmektedir. Bu hedef, manda sistemini yerleştirmek ve Suriye toplumunda kabul görmesini sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda kimi zaman baskı ve askerî güç kullanılmış, kimi zaman ise müzakere ve sınırlı siyasi haklar tanınarak Fransız çıkarlarının korunmasına yönelik bir yönetim anlayışı benimsenmiştir.

1.2.3. Manda Döneminde Fransa'nın Suriye'de Askerî Güçlerin İnşası ve Yönlendirilmesindeki Rolü

A. Manda Yönetimi Altında Oluşturulan Askerî Güçler

Maysalun Savaşı'nın ardından General Goro komutasındaki Fransız kuvvetlerinin Suriye'ye girmesiyle birlikte, Osmanlı ordusunun bölgeden çekilmesi sonucu kurulan Arap ordusu fiilen dağılmıştır. I. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan bu çöküş, Arap askeri varlığını ciddi biçimde zayıflatmıştır. Levant bölgesinden savaşmak üzere seferber edilen asker sayısının yaklaşık 250 bin olduğu tahmin edilmektedir. Bu trajik tabloyu Muhammed Kürt Ali, *Levant Planları* adlı eserinde şu şekilde özetlemiştir: “Onların dörtte biri savaştı, dörtte biri öldü, dörtte biri hafif hizmetlerde kullanıldı, dörtte biri ise kaçtı.” Osmanlı ordusunun Levant'ta yenilmesi ve büyük kısmının teslim olması, İtilaf Devletleri karşısında direnişin sürdürülememesine ve ordunun doğal olarak çözülmesine yol açmıştır.⁶³

Bu gelişmeler, savaş sonrası dönemde Arap askeri güçlerinin son derece kötü bir durumda olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Manda yönetimi çerçevesinde Fransa'nın, Suriye'nin bağımsızlığını takiben modern Suriye Cumhuriyeti'ni savunacak yerel bir ordu kurma yükümlülüğü bulunmaktaydı. Ancak Fransa, bu yükümlülüğü yerine getirmektense doğrudan kendisine bağlı askeri yapılar oluşturmayı tercih etmiştir. Bu yapılar beş ana gruba

⁶² Osman, Suriye'nin Modern Tarihi, s. 108–111.

⁶³ Muhammed Kurd Ali, *Hıtaîü's-Şâm*, 3. bs., (Şam: Mektebetü'n-Nûrî, 1983), c. 5, s. 30–31.

ayrılmaktadır: Doğu Ordusu, Doğu Özel Kuvvetleri, Yardımcı Kuvvetler, Jandarma, ve Polis Teşkilatı. Bu güçler, Suriye'nin siyasi geleceğinde önemli roller üstlenmiştir.

1. Doğu Ordusu

Fransa'nın Suriye üzerindeki askeri kontrolünü sağlamak amacıyla kurulan Doğu Ordusu, yaklaşık 70 bin kişilik bir kuvvetten oluşmuştur. Bu ordunun büyük kısmı Faslı, Fransız ve Afrikalı askerlerden meydana gelmiştir. 1924 yılına gelindiğinde, yerel unsurlardan oluşturulan ve ileride Suriye ile Lübnan ordularının temelini teşkil edecek olan Doğu Özel Kuvvetleri ile desteklenmiş, bu sayede Doğu Ordusu'nun mevcudu 15 bine düşürülmüştür.⁶⁴

2. Doğu'nun Özel Kuvvetleri

Fransız manda yönetimi tarafından 1924 yılında iç güvenliği sağlamak, şehirlerdeki toplumsal olayları ve devrim girişimlerini bastırmak amacıyla kurulmuştur. Subayları Humus'taki askeri akademide eğitilen bu birliklerin yapısı, Suriyeli azınlıklardan (Ermeniler, Kürtler ve Çerkesler) gelen gönüllülerin komuta pozisyonlarında görev aldığı bir çeşitlilik göstermektedir. Ancak en yüksek rütbe ve komuta yetkileri Fransız subaylara ait olup, bu ayrıcalıklarını manda döneminin sonuna kadar korumuşlardır. Başlangıçta yaklaşık beş bin askerden oluşan bu kuvvetin, on piyade taburu, yirmi süvari müfrezesi, iki ağır topçu birliği ve çeşitli destek birimleriyle genişletilmesi planlanmıştır.⁶⁵

3. Yardımcı Kuvvetler

1925 yılında Büyük Suriye Devrimi'nin patlak vermesinin ardından, Doğu'nun Özel Kuvvetleri'ne destek sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Bu birlikler, devrimi bastırma görevini üstlenmiş; ancak sert tutumları ve yetersiz örgütlenmeleriyle tanınmıştır. Bu nedenlerle Fransız yetkililer, 1928 yılında bu birliklerin büyük bir kısmını terhis etmiş, kalan unsurlar ise 1930 yılında Doğu'nun Özel Kuvvetleri bünyesine dahil edilmiştir.⁶⁶

4. Jandarma Kuvvetleri

Yaklaşık üç bin kişilik bir kadroya sahip olan bu birliklerdeki subayların çoğu Suriyelidir. Ancak genelkurmay görevini Yarbay rütbesindeki bir Fransız subay yürütmektedir. Jandarma birliklerinin görev alanı kırsal bölgelerde yoğunlaşmış olup, adli cezaların uygulanması, hapishanelerin denetimi ve tütün tekelinin kontrolü gibi sorumlulukları

⁶⁴ Zeynel Abidin'in "*Suriye'de Ordu ve Siyaset*"s 82.

⁶⁵ Jordan H. Toury, *Suriye Siyaseti ve Askeriler: 1945–1948*, çev. Mahmud Falağa, 2. bs., (Lübnan: Dârü'l-Cemâhîr, 1969), s. 52.

⁶⁶ Zeynel Abidin'in "*Suriye'de Ordu ve Siyaset*"s 83.

bulunmaktadır. Özellikle Lazkiye ve Dürzi Dağı Jandarma birliklerinin belirli bir özerkliğe sahip olduğu dikkat çekmektedir.⁶⁷

5. Polis Teşkilatı

Diğer birliklerle karşılaştırıldığında daha sınırlı bir güce sahip olan bu teşkilatta Fransız unsurlar baskın durumdadır. Temel görevleri arasında istihbarat faaliyetlerinin yürütülmesi, bazı idari görev ve sorumlulukların üstlenilmesi ile suçla mücadele yer almaktadır.⁶⁸

Yukarıda belirtilen yapı, Fransız manda döneminde oluşturulan en önemli askeri ve güvenlik teşkilatlarının bir özetini sunmaktadır. Bu oluşumların Suriye'nin siyasi geleceği üzerindeki etkileri, ilerleyen bölümlerde ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.

B. Fransız Mandası Altında Suriyeli Azınlıkların Durumu ve Siyasi Etkileri

Fransız mandası döneminde Suriye, mezhepsel ve etnik açıdan oldukça karmaşık bir yapıya sahipti. Mezhepsel olarak yaklaşık on altı dini grup bulunmaktaydı. Bu gruplar arasında Sünni Müslümanlar, nüfusun yaklaşık yüzde 75'ini oluşturarak açık ara çoğunluğu teşkil etmekteydi.⁶⁹ Aleviler yüzde 15, Ortodoks Hristiyanlar yüzde 5, Dürziler ise yüzde 3 oranında nüfusa sahipti.⁷⁰ Maronitler, Roma Katolikleri, Latinler, Protestanlar ve Süryaniler gibi diğer Hristiyan mezhepleriyle birlikte Hristiyan nüfus toplamda yüzde 12'ye ulaşmaktaydı. Ayrıca az sayıda on İki İmam Şiileri, Yezidiler ve Yahudiler de bulunmaktaydı. Etnik açıdan ise Suriye halkı; Araplar, Kürtler, Ermeniler, Türkmenler, Süryaniler ve Çerkeslerden oluşmaktaydı. Araplar, Arapça konuşan ve ülke genelinde yaygın olarak yaşayan çoğunluk etnik gruptu. Kürtler, ülkenin kuzeydoğusunda ve Halep ile Şam'ın bazı mahallelerinde yoğunlaşmış olup nüfusun yaklaşık yüzde 8'ini oluşturmaktaydı. Ermeniler ise yüzde 3'lük bir nüfusa sahipti. Geri kalan nüfus ise diğer azınlık gruplardan meydana gelmekteydi.

Bu demografik yapı göz önüne alındığında, Suriye topraklarında çoğunluğu oluşturan Sünni Arapların Fransız yönetimine karşı direnişin ön saflarında yer aldığı anlaşılmaktadır. Fransız manda yönetimi, bu durumu kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak diğer mezhepleri

⁶⁷ Jordan Toury, *Suriye Siyaseti ve Askeriler*, s. 53.

⁶⁸ Zeyn el-Âbidîn, *Suriye'de Ordu ve Siyaset*, s. 84.

⁶⁹ Aleviler, Suriye'deki İslami azınlıklardan biridir. Lübnan'daki Şiiler gibi, İslam tarihinin çeşitli dönemlerinde sistematik baskılara maruz kalmış; bu nedenle dağlık bölgelere çekilmiş ve zamanla Suriye sahili boyunca yerleşmişlerdir. Şiilikten ayrılan bir mezhep olarak tanımlanan Aleviler, tarihsel süreçte ayrılıkçı eğilimler sergilemiş; özellikle Fransız manda yönetimi döneminde Fransa tarafından siyasi yapı içinde desteklenmişlerdir.

⁷⁰ Dürzilerin kökeni, İsmaili Şiiliği ile İslam'daki tasavvufi geleneklere dayanmaktadır. Suriye'deki tarihsel varlıkları 11. yüzyıla kadar uzanır. Güney Lübnan'ın yamaçlarından başlayarak önce Lübnan Dağı'na, ardından Süveyda ve Hauran bölgelerine yerleşmişlerdir. Bu yayılma, özellikle 1711 yılında Lübnan Dağı'nda Kaysiler ile Yemeniler arasında gerçekleşen Dürzi Savaşı'nın ardından hız kazanmıştır.

ve etnik grupları desteklemiş; mezhepsel ayrılıkları körüklemiş ve toplum içindeki çatışmaları derinleştirmiştir. Bu strateji, azınlıkları çoğunluktan korkutarak mezhepler arası gerilimi sürdürmeyi ve böylece manda yönetiminin devamını sağlamayı hedeflemiştir.⁷¹

Fransa'nın azınlıklara verdiği desteğin bazı örnekleri analitik bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, Osmanlı yönetiminin sona ermesinin ardından Suriye ve Lübnan'daki Hristiyan azınlıkların Arap yönetimini açıkça reddettikleri ve Fransız mandası altında bağımsız bir yönetim talep ettikleri görülmektedir. Örneğin, 1919 Paris Barış Konferansı'nda Fransa, Suriye Merkezî Hristiyan Derneği Başkanı Şükri Ganem'i getirerek "Doğal Suriye" üzerinde Fransız mandasını talep etmiştir. Aynı konferansa katılan Lübnan Dağı Yönetim Konseyi'nden bir heyet ise Lübnan'ın Fransız mandası altında bağımsızlığının tanınmasını istemiştir.⁷²

Bu gelişmeler, Fransız mandasının azınlıklar üzerinden yürüttüğü siyasi stratejiyi ve Suriye toplumundaki mezhepsel dengeleri nasıl etkilediğini açıkça ortaya koymaktadır.

Birçok kaynak, Suriye ve Lübnan'daki Hristiyan aydınların Arap milliyetçiliği fikrini benimsediklerini belirtse de, bu fikre ve Arapların kendi kendilerini yönetme kapasitesine yeterince güven duymadıklarını ortaya koymaktadır. Fransız Dışişleri Bakanlığı'na sunulan bir raporda, Suriye ve Filistin'deki dış etkileri izlemekle görevli André de Bousquet⁷³, Hristiyan azınlıkların kendi kendilerini yönetmek istediklerini ve Suriye'de kendilerine bir yer görmediklerini ifade etmiştir.⁷⁴

Benzer şekilde, Suriye'deki diğer mezhepsel azınlıklar da Faysal yönetiminden ayrılma yönünde talepler ortaya koymuşlardır. Özellikle Dürziler, Britanya'nın desteğiyle özerklik taleplerini açıkça dile getirmişlerdir. Bu talepler, General Gouraud'un 1919'da Lübnan'a gelişiyle yeniden canlanmış; Fransız delegesi, Yusuf ve Fahd El-Atrash başkanlığındaki bir heyetle yaptığı görüşmede Hauran bölgesinde bağımsız bir Dürzi devleti kurma sözü vermiştir.⁷⁵

⁷¹Bkz. Kemal Dîb, *Suriye'nin Çağdaş Tarihi: Fransız Mandasından 2011 Yazına Kadar*, s. 43.

⁷²Bkz. Zeyn Nüreddin Zeyn, *Ortadoğu'da Uluslararası Çatışma ve Suriye ile Lübnan'ın Doğuşu*, s. 104–105.

⁷³ Bkz. André Dubosq (A. Dubosq): Fransa Dışişleri Bakanlığı'nın danışmanlarından biri olup, Arap hareketi meselesi ile İslam-Hristiyan ittifakının doğası da dahil olmak üzere çeşitli konuları araştırmak amacıyla Suriye'ye keşif göreviyle gönderilmiştir.

⁷⁴ Bkz. Vecih Kevserânî, *20. Yüzyılın Başında Bilâdü's-Şâm: Nüfus, Ekonomi ve Siyonist Proje – Fransız Diplomatik Belgeleri Üzerine Bir Okuma*, 3. bs., s. 196–198.

⁷⁵ Bkz. Hasan Emin el-Ba'înî, *Fransız Mandası Döneminde Suriye ve Lübnan'daki Dürziler: 1920–1943*, s. 85.

1925-1927 yılları arasında Sultan Al-Atrash tarafından Cebel el-Arab bölgesinde başlatılan isyan, birçok çağdaş tarihçi tarafından ulusal bir direnişten ziyade, Fransız yönetimi ile yerel liderler arasındaki çıkar çatışması olarak değerlendirilmiştir. Ulusal liderlerin bu isyanla koordinasyon kurma çabaları, Mazraa Savaşı'nda başarısızlıkla sonuçlanmış; Sultan Al-Atrash'ın kuvvetleri Şam'a ilerlemek yerine Fransızlarla müzakere etmeyi tercih etmiştir. Bu müzakereler sonucunda, Dürzi bölgesi için özel bir anayasa hazırlanması, Fransız yönetici atanması, silahlara el konulmaması ve liderlerin sorumlu tutulmaması gibi ayrıcalıklar elde edilmiştir. Abdul Rahman Shahbandar, anılarında bu süreci eleştirerek Dürzi isyanının gerçek nedenlerini sorgulamış ve isyan sloganlarının Fransız mandasına değil, çıkarlarını karşılamayan temsilcilere karşı olduğunu belirtmiştir. “Kahrolsun zalim (Carbay), yaşasın adil (Renaud)”⁷⁶ şeklindeki sloganlar, Fransız mandasının tamamen reddedilmediğini; yalnızca uygun temsilcilerle sürdürülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Alevi topluluğunun, özellikle Cebel Ensariye bölgesinde yoğunlaşan kesimi, Fransız mandasını desteklemiştir. Yusuf el-Hakim, anılarında Lazkiye ve İskenderun bölgelerindeki Alevi nüfusun Fransız mandasına oybirliğiyle destek verdiğini belirtmektedir.⁷⁷ Alevi liderler, Fransız kuvvetlerinin Suriye'ye girişinde onlara aktif destek sağlamış; Suriye'den ayrılarak bağımsız bir Alevi devleti kurma hedefi doğrultusunda General Gouraud'un desteğini almışlardır. 1923 yılında Alevi mezheplerinin liderleri, Suriye Federasyon Konseyi'ndeki temsilcilerine gönderdikleri mesajda, tam bağımsızlıklarına aykırı herhangi bir kararı reddettiklerini ifade etmişlerdir. Bu mesajda, “Alevi ülkemiz, mandater devletin iyi yönetimi ve bilge yöneticilerinin rehberliği sayesinde nimet içinde bir yaşam sürmektedir; bu durum, sevenlerimizin bizi kıskanmasına neden olmaktadır” ifadeleri yer almıştır.⁷⁸

Benzer şekilde, Çerkes, Kürt ve Ermeni azınlıklar da Arap milliyetçiliği ideologlarına karşı mesafeli durmuş; Fransız makamları tarafından Doğu Ordusu'na alınarak Suriye'deki isyanları bastırmakla görevlendirilmişlerdir. Bu bağlamda, Fransız mandasının başlangıcında mezhepsel kantonların kurulmasına zemin hazırlayan ideolojik temel, Arap ulus-devleti fikrinin reddi olmuştur. Bu durum, ulus-devletin inşasında ciddi zorluklar yaratmış ve kapsayıcı bir ulusal birlik oluşumunu engellemiştir.

Fransız mandası, Suriye ve Lübnan'daki tüm azınlıkları desteklerken, Sünni Arap çoğunluğu göz ardı etmiş; bu durum, toplum içinde mezhepsel gerilimlerin artmasına neden

⁷⁶ Bkz. Abdürrahman eş-Şehbender, *Dr. Abdürrahman eş-Şehbender'in Hatıraları*, s. 157.

⁷⁷ Bkz. Yusuf el-Hakim, *Suriye ve Faysal Dönemi*, s. 105.

⁷⁸ Bkz. Yusuf Hürri, *Arap Dünyasında Birlikçi Projeler 1913–1987: Belgesel Bir İnceleme*, s. 81.

olmuştur. Fransız yetkililer, Arap ve Müslüman milliyetçilerin İngiltere tarafından desteklendiğini öne sürerek, Suriye’de yalnızca kendilerinin kontrol sağlaması gerektiğini savunmuşlardır. Bu doğrultuda, azınlıklara bağımsızlık vaadinde bulunmuş, onları askeri ve siyasi yönetim kademelerine taşımış ve nihayetinde Alevi azınlığın iktidara ulaşmasının önünü açmıştır. Bu süreç, askeri darbelerle başlayıp Hafız Esad’ın iktidara gelişiyle sonuçlanan bir dönemi başlatmıştır.

Bu nedenle, Fransız ve İngiliz desteklerinin niteliği karşılaştırılmalıdır. Fransız kuvvetlerinin azınlıklara sunduğu destek, İngilizlerin Araplara Osmanlı’dan ayrılımları için verdiği sözlere benzemektedir. Ancak İngiltere bu sözleri yerine getirmemiş ve Arap müttefiklerini terk etmiştir. Buna karşılık Fransa, 1924-1928 yılları arasında Doğu Ordusu’nu kurarak azınlıklara ayrıcalıklar sağlamış, onları askeri ve siyasi yapıya entegre etmiştir.

MEZHEP	TOPLUMDAKI ORAN (%)	EK KUVVETLERDEKİ ORAN (%)
Sünniler	71.3	51.7
Hristiyanlar	12.6	26.7
Aleviler	10.7	19.5

Tablo 2. Fransız Doğu Ordusu'nda Mezheplere Göre Temsil Oranları (1924–1928).⁷⁹

1.3. Suriye Ulusal Direnişinin Fransız Mandasına Karşı Gelişimi

Suriye halkı, Fransız işgalini hiçbir zaman meşru görmemiş ve bu işgale karşı sürekli bir direniş sergilemiştir. Fransız mandasını, Fransa’nın gizli hedefleri ve çıkarları için bir örtü olarak değerlendirdiği için kesin bir şekilde reddetmiştir. Suriyeliler, bu mandaya karşı hem silahlı mücadele hem de siyasi araçlar yoluyla karşı koymuşlardır. Direniş, zaman zaman müzakereler, antlaşmalar, siyasi partiler ve hükümetler aracılığıyla yürütülürken; zaman zaman da halk gösterileri ve protestolarla desteklenmiştir. Direnişin bazı dönemlerinde duraklamalar yaşansa da ardından gelen yoğun mücadeleler sayesinde süreç kesintisiz devam etmiştir. Bu kararlı ulusal mücadele, 1946 yılında Fransız birliklerinin Suriye’den çekilmesiyle sonuçlanmış ve ülke bağımsızlığını kazanmıştır.

⁷⁹ Zeyn el-Âbidîn, *Suriye’de Ordu ve Siyaset*, s. 90–92.

1.3.1. Fransız Manda Yönetimine Karşı Askeri Ayaklanmalar

Fransız ordusunun Maysalun Savaşı'nda Suriye ordusunu yenerek ülkeye girmesine rağmen, işgal güçleri uzun süreli bir istikrar sağlayamamıştır. Direniş hareketleri ülkenin kuzeyinden güneyine kadar yaygın şekilde sürmüştür. Bu bağlamda öne çıkan bazı ayaklanmalar şunlardır:

A. Kuzeydeki Ayaklanmalar

Fransız ordusunun Suriye sahil bölgelerini işgal etmesinin ardından, kuzeyde Süveydiye, Ferzala ve Antakya gibi yerlerde direnişçilerle yoğun çatışmalar yaşanmıştır. Direnişçiler, gerilla taktikleriyle Fransız birliklerine saldırarak teçhizatlarını imha etmiş; Fransızlar ise bu bölgelere hava saldırıları düzenleyerek karşılık vermiştir.

Bu dönemde Subhi Bey Barakat, sahil bölgelerinde Fransız birliklerine karşı saldırılar düzenleyen önemli liderlerden biri olarak öne çıkmıştır.⁸⁰ Ancak kuzeydeki en etkili lider İbrahim Hananu olmuştur. Hananu, Kfartakharim ve çevresinden mücahitleri bir araya getirerek Halep'ten temin ettiği silahları dağıtmış; ardından İdlib ve çevresindeki liderlerle birleşerek Harim Savaşı'nı başlatmıştır. Bu savaşta Fransız garnizonunu kuşatmış ve direnişin merkezi olarak Zaviye Dağı'nı seçmiştir.

Fransızlar, bu gelişmelere karşılık İdlib'i bombalamıştır. Direnişçiler, Sijri ve Cisir eş-Şuğur gibi savaşlarda başarı elde ederek Fransız subaylarından Kaptan Laroc'u öldürmüşlerdir. Bu gelişmeler üzerine Fransızlar, Hananu'yu para ve makam teklifleriyle ikna etmeye çalışmış; ancak Hananu bu teklifleri kesin bir şekilde reddetmiştir.

Hananu, Şeyh Salih el-Ali'nin ayaklanmasıyla iletişime geçerek ortak hareket etmeye çalışmıştır. Birçok savaşın ardından Halep'e saldırı düzenlemiştir. Ancak Fransızların hava gücünü kullanması ve Türk-Fransız ateşkes anlaşması nedeniyle direnişçiler geri çekilmek zorunda kalmıştır. Hananu, bu gelişmelerin ardından Doğu Ürdün'e geçerek sahneden çekilmiş ve böylece bu direniş hareketi sona ermiştir.

B. Sahil İsyanı

Suriye'nin kuzeybatısında yer alan sahil bölgesinde, Fransız kuvvetlerinin ilerleyişini engellemek amacıyla Şeyh Salih Ali, yardımcılarını toplayarak Şeyh Bedir bölgesinde

⁸⁰ Edhem el-Cündî, *Fransız Mandası Döneminde Suriye Devrimlerinin Tarihi*, s. 64-93.

konuslandı.⁸¹ Bu sırada İngiliz General Allenby⁸², Fransız birliklerinin yalnızca su temini amacıyla geçiş yapacaklarını ve bölgeyi işgal etmeyeceklerini belirten bir mesaj gönderdi. Şeyh Salih Ali, aynı anda hem İngiliz hem de Fransız kuvvetlerini karşısına almamak adına geçişe izin verdi. Ancak Fransızlar bu anlaşmayı ihlal ederek bölgeye çadırlar ve toplar yerleştirdi. Bu ihaneti fark eden Şeyh ve mücahitleri, tereddüt etmeden saldırıya geçti. Fransızlar bu ani saldırıyı beklemiyordu ve ağır kayıplar verdiler. İsyancılar çok sayıda silah ve teçhizat ele geçirdi.⁸³ Takip eden süreçte, zaman zaman yoğun, zaman zaman sakin geçen çatışmalar yaşandı. Şeyh Salih Ali, Suriye'nin farklı bölgelerindeki diğer isyancı unsurlarla temas kurarak direnişi sürdürdü.

1921 yılında Cableh bölgesindeki Bashraghi köyüne yerleşen Şeyh Salih Ali'yi tutuklamak amacıyla Fransızlar geniş çaplı bir askeri operasyon başlattı. Topların ve uçakların da kullanıldığı büyük bir çatışma yaşandı. Devrimciler, cephaneleri tükenene kadar kahramanca direndi. Fransız kuvvetleri bölgeye girerek ağır katliamlar gerçekleştirdi, ancak Şeyh'i bulamadılar. Onu yakalayana veya saklandığı yeri bildiren kişiye yüz bin Fransız francı ödül vaat edildi. Bir yıl süren aramalardan sonuç alınamayınca, Fransız yönetimi onu affetmek zorunda kaldı. Şeyh Salih Ali, takipçilerini rahatlatmak amacıyla bu affı kabul etti ve evine dönerek siyasi mücadeleden çekildi.⁸⁴

C. Houran İsyanı

Fransız kuvvetleri, Suriye'ye girdikten sonra diğer işgalci güçlerde olduğu gibi ağır vergiler ve para cezaları uygulamaya başladı. Faysal yönetiminin sona ermesinin ardından halktan silahlarını teslim etmeleri istendi. Houran halkı bu talepleri reddetti. Bunun üzerine Fransız yetkililer, Alaeddin Droubi başkanlığında kurulan hükümetin başbakanını ve Şura Konseyi Başkanı Abdul Rahman Al-Youssef'i müzakere amacıyla Houran'a gönderdi. Ancak halk, Şam'dan gelen trenin içinde hükümet başkanının bulunduğunu öğrenince trene saldırarak onu, Fransızlarla iş birliği yaptığı gerekçesiyle öldürdü. Bu olay bölge genelinde büyük bir ayaklanmaya yol açtı.⁸⁵ Houran halkı hükümet görevlilerini sınır dışı etti ve Fransız mandasını reddetti. Ardından birçok çatışma yaşandı. Fransa, aşırı güç kullanarak çok sayıda ölü ve

⁸¹ el- 'Ayyâşî, *Suriye'nin Siyasal Tarihi*, s. 182.

⁸² General Edmund Allenby, I. Dünya Savaşı sırasında İngiliz İmparatorluğu'nun Mısır Seferi Kuvvetleri'ni (Egyptian Expeditionary Force) komuta etmiş ve 1917-1918 yıllarında Filistin ile Suriye'nin Osmanlı'dan alınmasında belirleyici rol oynamıştır.

⁸³ Bkz. Abdül Latif Yûnus, *Şeyh Salih el-Ali'nin Devrimi*, s. 110-112.

⁸⁴ Bkz. Hamed Hasan, *Şeyh Salih el-Ali: Bir Devrimci ve Bir Şair*, s. 212-215.

⁸⁵ Bkz. Muhammed Kurd Ali, *Şam Planları*, c. 5, s. 182.

yaralıya neden oldu.⁸⁶ Bu baskı sonucunda Houran halkı, Fransızların şartlarını kabul etmek zorunda kaldı. Öldürülen her bakan için on bin altın lira, her asker için ise beş yüz altın lira kan parası ödendi ve Fransız kuvvetlerine saldırmama taahhüdü imzalandı.⁸⁷

D. Büyük Suriye İhtilali

Büyük Suriye İhtilali, Fransız Mandası'na karşı Suriye topraklarında gerçekleşen en geniş kapsamlı, en örgütlü ve en silahlı halk hareketidir. Bu devrim, yalnızca askeri başarılarıyla değil, aynı zamanda Suriye halkının Fransız Mandası'nı reddetme iradesiyle de öne çıkmıştır. İsyanın nedenleri doğrudan ve dolaylı olmak üzere ikiye ayrılabilir.

Dolaylı nedenler arasında, Fransız yönetiminin halka yönelik adaletsiz politikaları, ağır vergi ve harç uygulamaları ile Suriye'yi mezhepsel temelde bölme girişimleri yer almaktadır. Bu bağlamda, Lübnan'da Hristiyan, Lazkiye dağlarında Alevi, Houran'da Dürzi devletçikleri kurulmuş; geri kalan bölgeler ise İslamî kimlik altında bırakılmıştır.⁸⁸ Bu durum, halk arasında mezhepsel ayrışmayı ve dini gerilimi artırmış, Faysal döneminde kazanılan birlik ve bağımsızlık duygusunu zedelemiştir.

Doğrudan neden ise, Fransızların aynı mezhepten olan topluluklar arasında ayrılık tohumları ekmesi ve merhum Prens Selim el-Atraş'ın yerine Fransız Yüzbaşı Karbeh'in vali olarak atanmasıdır. Bu atama, yerli bir liderin yabancı bir yöneticiyle değiştirilmesi anlamına gelmiş ve devrimin fitilini ateşlemiştir.

Dağın önde gelen liderleri bu atamayı reddederek gizli bir toplantı düzenlemiş, diğer liderlerle iletişim kurarak ortak bir bildiri yayımlamışlardır. Bu bildiride, Fransız valinin atanmasına karşı çıktıklarını ve Fransa ile dağ halkı arasında imzalanan, valinin Suriyeli olmasını öngören anlaşmanın üçüncü maddesinin uygulanmasını talep ettiklerini belirtmişlerdir. Talepler Şam'daki Fransız makamlarına iletilmiştir. Ancak Yüzbaşı Karbeh, bu gelişmeler üzerine El-Atraş ailesini kuşatma altına almış ve iletişimi kesmiştir.⁸⁹

General Saray ise, bazı liderleri Şam'a çağırarak tuzak kurmuş ve onları tutuklamıştır. Bu eylem, halkı sindirme ve muhalefeti bastırma amacı taşımaktaydı. Ancak bu girişim,

⁸⁶ Bkz. el- 'Ayyâşî, *Fransız Mandasının Sırları*, s. 191-197.

⁸⁷ Bkz. Fâris el-Hürî, *Fâris el-Hürî'nin Belgeleri: Suriye Devriminin Esintisi ve Arvad Kalesi'nde Özgürlerin Tutuklanması*, s. 194.

⁸⁸ Bkz. Abdürrahman eş-Şehbender, *Büyük Suriye Devrimi: Sırları, Etkenleri ve Sonuçları*, s. 51

⁸⁹ Bkz. Hasan el-Hakîm, *Hatıralarım: 1920–1958 Arası Modern Suriye Tarihinden Sayfalar*, s. 242.

komplodan kurtulan Sultan Beşir el-Atraş'ın önderliğinde devrimin resmen başlamasına neden olmuştur.⁹⁰

İsyan, Suriye'nin güneyinden başlayarak merkez ve kuzey bölgelerine kadar yayılmış; Hama, Dera ve hatta Şam gibi büyük şehirlerde çatışmalar yaşanmıştır. Güç ve silah dengesizliğine rağmen isyancılar önemli başarılar elde etmiştir. Fransızlar, bu gelişmeler karşısında gerçek sömürgeci yüzlerini ortaya koyarak şehirleri ve yerleşim alanlarını rastgele bombalamış, çok sayıda sivil ve devrimci hayatını kaybetmiştir. Sivil kayıpları önlemek amacıyla isyancılar zaman zaman geri çekilmek zorunda kalmıştır.⁹¹ Fransa, bu direnişi bastırmak için ardı ardına hava saldırıları, topçu bombardımanları ve askeri harekâtlar düzenlemiştir; 1927 yılında isyancıların büyük kısmı Ürdün'e çekilmek zorunda kalmıştır.⁹²

Her ne kadar bu metin, Büyük Suriye İhtilali'nin tüm detaylarını ele almasa da, devrimin sonuçları ülkenin geleceği açısından büyük önem taşımaktadır. Bu sonuçlar arasında, Fransa'nın işgalci ve sömürgeci kimliğinin açığa çıkması, Fransız komiserlerinin ve subaylarının tecrit edilmesi, ülkenin bölünmesine yönelik planların reddedilmesi ve bağımsızlık fikrinin halk nezdinde yeniden güç kazanması yer almaktadır. En önemli sonuçlardan biri ise, Suriye meselesinin Arap ve uluslararası kamuoyunda yeniden gündeme gelmesi ve halkın sesinin dünya kamuoyuna duyurulmasıdır. Bu gelişmeler, ülke için bir anayasa hazırlanması, ulusal bir hükümetin kurulması ve bağımsızlık talebiyle bir kurucu meclisin oluşturulmasıyla sonuçlanmıştır.⁹³

2.3.1. Fransız Manda Politikasına Karşı Koymada Siyasi Partilerin Rolü

Suriye halkının Fransız mandasına karşı yürüttüğü mücadele, yalnızca askeri operasyonlar ve silahlı ayaklanmalarla sınırlı kalmamış; aynı zamanda gösteriler, protestolar ve barışçıl direniş biçimleriyle de şekillenmiştir. Bu halk hareketleri, Fransız yetkililer tarafından uygulanan keyfi ve baskıcı önlemlere karşı Suriyelilerin tepkisini somutlaştırırken; askeri çatışmalar ise doğrudan sömürgeci uygulamalara karşı gelişen tepkiler olarak ortaya çıkmıştır.

Ulusal liderler ve aydınlar, bu direnişin yönlendirilmesinde merkezi roller üstlenmiş; gösteriler, grevler ve pazar kapanışları gibi eylemleri organize ederek halk arasında siyasi

⁹⁰ Bkz. Hasan Emin el-Ba'îni, *Dürûz Suriye ve Lübnan: Fransız Mandası Döneminde Siyasal ve Toplumsal Dönüşüm*, 165.

⁹¹ Bkz. Lutfi el-Haffar, *Mudhakkarātuhi, Hayātuhi wa- 'Aşruhu*, ed. Salmā el-Haffar Kuzbārī, 141.

⁹² Bkz. Zuqān Qarqūt, *Tatawwur al-Ḥaraka al-Waṭaniyya fī Sūriyā 1920–1939*, 89.

⁹³ Bkz. Fāris al-Khūrī, *Awraq Fāris al-Khūrī: Hubūb al-Thawra*, ed. Salmā al-Khūrī, 147.

farkındalığın gelişmesine katkı sağlamışlardır. Toplumsal hoşnutsuzluk ve acı, etkili bir siyasi güce dönüştürülerek devrimci saflar örgütlenmiş; bu süreç, Suriye ulusal hareketinin şekillenmesine ve çok sayıda siyasi partinin kurulmasına zemin hazırlamıştır.⁹⁴

Manda yönetiminin ilk yıllarında siyasi partilerin etkisi sınırlı düzeyde kalmıştır. Bu dönemde, Crane'in Suriye ziyareti sonrasında gençler tarafından gizlice kurulan ve manda karşıtı bildiriler yayımlayan Demir Parti gibi bazı gizli örgütler ortaya çıkmıştır. Ancak bu gençler tutuklanarak dört ila altı yıl arasında değişen hapis cezalarına çarptırılmıştır.⁹⁵

Siyasi partilerin kuruluşu ve etkinliklerinin gerçek anlamda başladığı dönem ise 1925 yılıdır. Bu yıl, Suriye devriminin ardından Fransız makamları siyasi partilerin kurulmasına izin vermiş; parlamenter sistemin ve anayasal kurumların modernizasyonuna yönelmiştir. Bu süreçte kurulan ilk partilerden biri, Prens Faysal'ın eski bakanları olan avukat Fares Khoury ve Dr. Shahbandar tarafından kurulan Halk Partisi'dir. Parti, Şam'ın ileri gelenleri ve eski Faysal yönetiminin destekçileri tarafından desteklenmiş; Suriyeli aydınlar arasında geniş bir kabul görmüştür. Halk Partisi, bağımsızlık ve özgürlük mücadelesinin Suriye'nin coğrafi birliğini sağlama çabasıyla birlikte yürütülmesi gerektiğini savunmuş; ayrıca sanayi, ticaret ve çağdaş yasaların geliştirilmesi gibi konulara da önem vermiştir.⁹⁶

Bu dönemde kurulan diğer partiler ise ulusal hareket üzerinde sınırlı etkiye sahip olmuştur. 1929'da bazı eski Osmanlı bürokratları tarafından kurulan Suriye Reform Partisi, iki yıl boyunca faaliyet göstermiş ancak kayda değer bir başarı elde edememiştir. Benzer şekilde, Şakir Nehme tarafından kurulan Özgür Suriye Partisi ve Sobhi Barakat'ın Suriye'nin kuzeyinde kurduğu Anayasa Partisi de, ailevi kayırmacılık ve Fransızlarla olan ilişkileri nedeniyle halkın desteğini kazanamamış ve etkili bir rol oynayamamıştır.⁹⁷

2.3.2. Yurt Dışındaki Suriyeli Siyasi Partilerin Fransız Mandasına Karşı Rolü

Fransız mandası döneminde Suriye'deki siyasi partiler, büyük ölçüde Fransız anlatısıyla uyumlu bir çizgide faaliyet göstermiş ve açık bir muhalefetten kaçınmışlardır.⁹⁸ Fransız otoriteleri bu durumu kendi lehlerine bir başarı olarak sunarken, Suriye ulusal meselesini uluslararası kamuoyunun gündemine taşıyan esas aktörler, Mısır, Ürdün ve Avrupa gibi yurt

⁹⁴ Bkz. Abd al-Rahmān Shahbandar, *Thawrat Sūriyā al-Kubrā: Asrāruhā, 'Awāmiluhā wa-Natā'ijuhā*, 54.

⁹⁵ Bkz. Farzāt, *al-Hayāt al-Hizbiyya fī Sūriyā*, 90.

⁹⁶ Bkz. Dīb, *Tārīkh Sūriyā al-Mu'āşir*, 57-58

⁹⁷ Bkz. Longrigg, *Tārīkh Sūriyā wa-Lubnān*, 233.

⁹⁸ Bkz. Farzāt, *al-Hayāt al-Hizbiyya fī Sūriyā*, 83.

dışındaki Suriyeli gruplar olmuştur. Bu gruplar arasında en etkili olanlar İstiklal Partisi, Suriye Birliği Partisi ve Suriye-Fransa Kongresi Yürütme Komitesi'dir.

İstiklal Partisi, Faysal dönemi sırasında kurulmuş ve siyasi-militan faaliyetleriyle öne çıkmıştır. Partinin önde gelen üyeleri, Fransız kuvvetlerinin Şam'a girmesinin ardından Kral Faysal ile birlikte Ürdün'e geçmiş ve mücadeleyi sürdürmek amacıyla Hicaz'dan gelen bir güçle Prens Abdullah bin Hüseyin'den destek ummuşlardır. Prens Abdullah,⁹⁹ Ma'an'da yayınladığı bildiride "tüm Suriyeli kardeşlerimize" seslenerek, Suriyelilerin taleplerini karşılayacağını ve Arap Krallığı'nı yeniden kuracağını ilan etmiştir. Ancak bu girişimler beklenen etkiyi yaratmamıştır.¹⁰⁰

İstiklal Partisi üyeleri, Ürdün'deki faaliyetlerini sürdürmek amacıyla merkezi bir komite kurmuş; Khirbet al-Ghazaleh olayı ve General Goro'ya yönelik saldırı gibi eylemlerde önemli rol oynamışlardır. Ancak danışman Reda al-Rikabi'nin etkisiyle Prens Abdullah ile anlaşmazlığa düşmüşler ve Ürdün'den ayrılarak Mısır, Hicaz ve Kudüs'e yönelmişlerdir.¹⁰¹

Partinin kurucusu Şükrü el-Kuvatli, 1919 yılında "Arap Bağımsızlık Partisi" adıyla Şam halkına hitaben bir bildiri yayımlamış ve bu parti, manda karşıtı faaliyetlerde önemli bir rol üstlenmiştir. Aynı zamanda Fransız işgalinin ardından yaşanan siyasi bölünmeyi de ideolojik bir çerçeveye oturtmuştur.¹⁰²

Yurt dışında faaliyet gösteren bir diğer önemli oluşum ise Suriye Birliği Partisi'dir. Bu parti, uluslararası platformlarda en aktif Suriyeli delegasyonlardan biri olarak öne çıkmıştır. 1921 yılında, Sevr Antlaşması'nın yeniden değerlendirilmesi ve Yakın Doğu'nun geleceğinin belirlenmesi amacıyla Londra'da düzenlenecek konferansa bir Arap temsilcinin katılması için Müttefiklere başvuruda bulunmuştur. Ayrıca, bağımsızlık ve birlik çağrısında bulunan diğer Suriyeli parti ve derneklere, Cenevre'de genel bir Suriye konferansı düzenleme çağrısı

⁹⁹ Abdullah I'in 1951'de Kudüs'teki el-Aksa Camii'nde uğradığı suikast, yalnızca Ürdün'de değil, tüm Levant bölgesinde siyasal dengeleri sarsan bir olay olarak değerlendirilmiştir. Özellikle Filistin meselesi ve bölgesel liderlik iddiaları bağlamında, bu suikastın ardında yatan nedenler dönemin Arap dünyasındaki ideolojik ve jeopolitik gerilimlerle yakından ilişkilidir

¹⁰⁰ Emir Abdullah'ın Amman'daki ilk idari düzenlemeleri ve yerel halkla kurduğu ilişkiler üzerine gözlemler içerir. Zarkalī, bu bölümde hem Ürdün'ün siyasal kuruluş sürecine dair tanıklık sunar hem de Arap milliyetçiliğinin erken dönem yansımalarını aktarır. Metin, dönemin entelektüel atmosferini ve Arap liderlik vizyonunu anlamak açısından önemli bir kaynak niteliğindedir al-Zarkalī, Ḥayr al-Dīn. *ʿĀmān fī ʿAmmān: Mudhakkarāt ʿĀmān fī ʿĀşimat Sharq al-Urdunn*, 14–15.

¹⁰¹ Farzāt, *al-Hayāt al-Hizbiyya fī Süriyā*, 84–85.

¹⁰² Maḥmūd, Suʿād ʿAbd al-Ganī. *Shukrī al-Quwwatī wa-Dawruhu al-Siyāsī fī Süriyā (1918–1963)*.

yapmıştır. Bu çağrı, manda sisteminin resmen ilan edilmesinden önce gerçekleşmiş ve Suriye-Filistin Konferansı'nın Cenevre'de toplanmasını sağlamıştır.¹⁰³

Konferans üyeleri, alınan kararların takibini sağlamak üzere beş kişilik bir komite oluşturmuş; bu komite, Başkan'a ve Milletler Cemiyeti delegelerine Fransızca bir bildiri sunarak, Cemiyet'in uluslara saygı ilkelerini hatırlatmış ve mevcut yabancı yönetimin, manda sisteminin Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda tanımlanan ilkeleriyle çeliştiğini vurgulamıştır. Komite, kendisini temsil etmek üzere Prens Şekib Arslan, İhsan el-Cabiri, Süleyman Kenan ve Suriye Birliği Partisi Başkanı Prens Mişel Lutfullah'tan oluşan bir heyet görevlendirmiştir.¹⁰⁴

1.4. Suriye'deki Siyasal Gelişim ve Ulusal Blok'un Fransız Manda Politikalarına Karşı Rolü

1.4.1. Ulusal Blok ve Suriye Siyasi Hareketine Önderlik Etmedeki Rolü

Büyük Suriye Devrimi'nin ve 1925-1927 yılları arasındaki silahlı mücadelenin etkisini yitirmesinin ardından Suriye, dağınık siyasi güçleri bir araya getirme ve halkın bağımsızlık özlemlerini temsil edecek meşru bir siyasi yapı oluşturma arayışıyla yeni bir döneme girmiştir. Bu çabalar, İstiklal ve Halk Partisi'nin önde gelen isimlerini (Abdurrahman el-Şahbandar hariç) ve silahlı mücadeleye katılmamış figürleri kapsayan yeni bir siyasi çerçevenin kurulmasıyla sonuçlanmış; 1927 sonbaharında Ulusal Blok'un doğuşuyla Suriye siyasi sürecinde yönlendirici bir rol üstlenmiştir.

Ulusal Blok'un ilk faaliyetlerinden biri, Fransa Yüksek Komiseri Bonsu'nun siyasi partilerin kurulmasına ve ifade özgürlüğüne izin veren bildirisine yanıt vermek olmuştur. Suriyeli vatanseverler, Lübnan'da düzenledikleri ulusal konferansta, askeri mücadeleyi sonlandırma ve siyasi mücadeleyi örgütlü biçimde sürdürme kararı almışlardır. Bu konferansta seçimlerin, ulusal güçlerin iktidara gelmesini sağlamak ve gayri ulusal güçlerin yönetimi ele geçirmesini önlemek için temel bir araç olduğu vurgulanmıştır.¹⁰⁵

Ulusal Blok, Fransız Mandası döneminde Suriye'nin siyasi sürecini yönlendiren önemli ulusal liderler tarafından kurulmuştur. Kurucu kadroda İhsan Şerif, İbrahim Hanano, Necip el-Barazi, Abdurrahman el-Kayyali, Mazhar Raslan ve konferans başkanı olarak Haşim el-Atassi

¹⁰³ Sa'îd, *al-Thawrah al-'Arabîyah al-kubrâ by Amîn Sa'îd*, 3: 258–262.

¹⁰⁴ Farzât, *al-Hayât al-Hizbiyya fî Süriyâ*, 85–88.

¹⁰⁵ Maḥmūd, *Shukrî al-Quwwatî*, 32–35.

yer almıştır. Bu liderler, dağınık çabaları birleştirmeyi ve Suriyelilerin özgürlük ve bağımsızlık taleplerini kapsayan ortak bir ulusal söylem oluşturmayı hedeflemişlerdir.

Fransız Mandası yetkililerinin ev hapsinde tuttuğu bazı Suriyeli liderler için genel af ilan etmesiyle birlikte, Lütfi El Haffar, Hüsnü El Barazi, Fares El Huri, Fevzi El Gazi ve Saadallah El Cebri gibi siyasi hayatın etkili figürleri Ulusal Blok'a katılmıştır. Bu birleşme, halkı temsil edebilecek ve manda otoritesine karşı siyasi mücadeleyi örgütleyebilecek kolektif bir liderlik yapısı oluşturmuş; böylece Ulusal Blok, bağımsızlık sürecine kadar Suriye ulusal hareketinin en güçlü çerçevesi haline gelmiştir.¹⁰⁶

Zamanla Ahmed el-Rifai, Abdulkadir Sermini, Cemil İbrahim Paşa, Tevfik el-Şişekli, Hasan Fuad İbrahim, Fahri el-Barudi ve Faiz el-Huri gibi bağımsız siyasi figürler de bloğa katılmıştır.¹⁰⁷ Ulusal Blok, Halk Partisi'nin mirasına dayanan bir siyasi bağlamda doğmuş; sürgündeki liderlerin yanı sıra içeride kalan ve aynı ulusal vizyonu paylaşan figürlerin desteğiyle güç kazanmıştır. Bu yakınlaşma, 1930'dan itibaren Ulusal Blok'un Suriye şehirlerinde siyasi ve sosyal çevrelerde etkin bir siyasi aktör haline gelmesini sağlamış ve II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Fransız Mandası'na karşı yürütülen ulusal mücadeleye liderlik etmesine olanak tanımıştır.¹⁰⁸

Ulusal Blok, 1931 kışına kadar kendi adıyla bağımsız olarak ulusal bildiriler yayımlamaya başlamamış; bu süreci Ulusal Kurucu Konferans sonrasına ertelemiştir. Örgütsel yapısını ve temel ilkelerini ise ancak bir sonraki yıl netleştirebilmiştir.¹⁰⁹ Bu süreçte, Blok'un hedeflerini somutlaştıran kırk dört maddelik bir tüzük hazırlanmış ve örgütsel çerçevesi belirlenmiştir.¹¹⁰ Ulusal Blok, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmış olan Suriye'yi her türlü yabancı otoriteden arındırarak tam bağımsızlık ve egemenliğe ulaştırmayı amaçlayan siyasi bir yapıdır.¹¹¹

Suriye devriminin yarattığı baskı, Fransız yetkilileri taviz vermeye ve ulusal güçlerle müzakere etmeye zorlamıştır. Bu gelişmeler, siyasi çabaların birleşmesini ve mücadelenin askeri alandan siyasi zemine taşınmasını sağlamıştır.¹¹² Böylece Ulusal Blok, inisiyatifi ele

¹⁰⁶ Wasīm 'Abd al-Amīr Wahīb al-Ḥasanāwī, *Sa'd Allāh al-Jābirī wa-Dawruhu al-Siyāsī fī Sūriyā hattā 'Am 1947* (Yüksek lisans tezi, el-Qādisiyya Üniversitesi, Tarih Bölümü, 2017), 55.

¹⁰⁷ F arzāt, *al-Ḥayāt al-Ḥizbiyya fī Sūriyā*, 110.

¹⁰⁸ Philip S. Khoury, *Sūriyā wa'l-Intidāb al-Faransī: Siyāsāt al-Qawmiyya al-'Arabiyya 1920–1945*, 297.

¹⁰⁹ Darwazah, *Ḥawla al-Ḥarakah al-'Arabiyya al-Ḥadīthah*, 2: 42.

¹¹⁰ Qarqūt, *Tatawwur al-Ḥaraka al-Waṭaniyya*, 104.

¹¹¹ al-Kayyālī, *al-Marāḥil fī al-Intidāb*, 1: 184–185.

¹¹² Qarqūt, *Tatawwur al-Ḥaraka al-Waṭaniyya*, 104.

olarak İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar siyasi mücadeleyi yönetmiş ve ülkenin bağımsızlığını kazanmasında belirleyici rol oynamıştır.¹¹³

Ulusal Blok'un en önemli faaliyetleri şu şekilde özetlenebilir:

A- Kurucu Meclis ve 1928 Seçimleri:

Büyük Suriye Devrimi ve onu takip eden siyasi gelişmelerin ardından, Fransız yetkililer, Fransız Mandası'nın 1. maddesi doğrultusunda Suriye ve Lübnan için temel bir yasa oluşturma yükümlülüğünü yerine getirmek zorunda kaldılar.¹¹⁴ Bu çerçevede, bazıları gizli yürütülen uzun ve zorlu müzakerelerin ardından, Fransız delege Bonsu tarafından Şeyh Tacüddin el-Hüseyni başkanlığında bir hükümetin kurulduğu ilan edildi.¹¹⁵ Bu hükümetin temel görevi, Fransa ile yapılacak müzakereleri yürütmek, Suriye'ye uygulanan manda sisteminin yerine geçecek bir anlaşmayı imzalamak ve geçiş sürecini yönetmek amacıyla bir kurucu meclisin oluşturulmasını sağlamak üzere serbest parlamento seçimlerini denetlemektir.¹¹⁶

Bu süreçte, Ulusal Blok stratejik bir karar olarak seçimlere katılmayı ve Fransız yönetimi tarafından desteklenen siyasi aktörlere alan bırakmamayı tercih etti. Fransız yönetiminin belirsiz tutumuna rağmen, blok liderleri ülkenin egemenliğini, birliğini ve bağımsızlığını güvence altına alacak; yönetim biçimini ve idari mekanizmaları belirleyecek; birey haklarını koruyacak bir anayasa hazırlamayı ulusal bir görev olarak benimsediler. Bu yeni siyasi sürece katılımın, manda otoritesine bağlı güçlerin etkisini sınırlamak açısından daha etkili bir yaklaşım olacağına inandılar.¹¹⁷

Yüksek Komiserlik tarafından Suriye'de Kurucu Meclis seçimlerinin ilk turu için 10 Nisan 1928, ikinci turu için ise 24 Nisan tarihi belirlenmiştir. Bu tarihlerde gerçekleştirilen seçim süreci, iki karşıt grup arasında yoğun bir siyasi rekabetin yaşanmasına tanıklık etmiştir.¹¹⁸

Seçimlere katılan ilk grup, Suriye halkının geniş desteğini kazanan Suriyeli vatanseverlerden oluşurken; ikinci grup, Fransız otoritesine bağlı ve halk desteğinden yoksun

¹¹³ Philip S. Khoury, "Continuity and Change in Syrian Political Life: The Nineteenth and Twentieth Centuries," *The American Historical Review* 96, no. 5 (Aralık 1991): 1374–1395.

¹¹⁴ Su'ād 'Abd al-Ġanī Maḥmūd, *Shukr al-Quwwatī wa-Dawruhu al-Siyāsī fī Sūriyā (1918–1963)*, 145.

¹¹⁵ Tâc al-Dīn al-Ḥusnī, modern Suriye siyasetinde önemli bir figürdür. Meşhur hadis âlimi Badr al-Dīn al-Ḥusnī'nin oğludur. Osmanlı döneminde Suriye vilayetini Meclis-i Mebusan'da temsil etmiş, Faysal yönetimi sırasında Şûra Meclisi üyeliği yapmıştır. 1928 yılında Suriye hükümetini kurmuş, 1941'de başbakan olarak atanmış ve 1943 yılında Şam'da vefat etmiştir. Siyasal kariyeri hem Osmanlı sonrası geçiş dönemini hem de Fransız mandası altındaki yönetim yapılarını yansıtan bir örnek teşkil etmektedir.

¹¹⁶ Al-Ḥusnawī, *Sād Allāh al-Jābirī*, 56; Qirqūt, *Taṭawwur al-Ḥaraka al-Waṭaniyya*, 119.

¹¹⁷ Farāzat, *al-Ḥayāt al-Hizbiyya fī Sūriyā*, 110.

¹¹⁸ Dhūqān, *Taṭawwur al-Ḥaraka al-Waṭaniyya*, 121.

olan Şeyh Tacüddin el-Hüseyni hükümetinin üyelerinden meydana gelmiştir. Bu hükümetin temel görevi seçim sürecini yönetmek olup, doğrudan seçimlere katılması öngörülmemiştir.¹¹⁹

Ulusal Blok mensuplarının kamu yararını kişisel çıkarlarının önünde tutmaları ve vatanseverlikleriyle tanınmaları, halkın seçimlere yoğun katılım göstermesinde belirleyici rol oynamıştır. Bu durum, geniş çaplı bir seçmen katılımıyla sonuçlanmış ve Ulusal Blok'un seçimlerde ezici bir zafer kazanmasına olanak sağlamıştır.¹²⁰

Seçim sonuçları, Fransız yetkililerde ciddi bir kaygı yaratmış; onları ulusal hareketin artan gücünü yeniden değerlendirmeye ve siyasi stratejilerini gözden geçirmeye sevk etmiştir.

1928 seçimlerinin ardından Kurucu Meclis'te Ulusal Blok'un belirgin bir üstünlük sağladığı görülmüştür. Halep'te İbrahim Hanano, Saadallah al-Jabri ve Abd al-Rahman al-Kayyali gibi önde gelen isimler kazananlar listesinin başında yer alırken, Humus'ta Hashim al-Atassi oybirliğiyle seçilmiştir. Şam'da seçilen dokuz milletvekilinden yedisi Ulusal Blok üyesi olup, kalan iki sandalye Şeyh Tacüddin ve Yahudi cemaatini temsilen oybirliğiyle seçilen tüccar Yusuf Leniado'ya aittir. Ulusal Blok, bu iki ismin varlığının Genel Kurul'daki politik yönelimlerini etkilemeyeceği konusunda güvence almıştır.¹²¹

Halep'te ise Ulusal Blok, dokuz sandalyenin tamamını kazanarak bölgesel düzeyde tam bir zafer elde etmiştir. Kurucu Meclis'in Eski Serail Salonu'ndaki oturumlarının açılışı 9 Haziran olarak belirlenmiş ve bu oturuma Yüksek Komiser bizzat katılmıştır. Komiser, yaptığı konuşmada hem yönlendirici hem de uyarıcı ifadeler kullanmıştır: *“Arzu ve isteklerinizin tamamen farkındayım. Bu nedenle çalışırken benimle görüşmeyi her zaman kolay bulacağınızı ve Konsey içinde ortak çabalarımızın meyvesini yok edebilecek bir durumun ortaya çıkmasına ve büyümesine yer bırakmayacağınızı umuyorum.”*

Aynı oturumda Hashim al-Atassi oybirliğiyle Konsey Başkanı olarak seçilmiştir.¹²²

B- Suriye'nin İlk Anayasası

1928 yılında Suriye'de anayasal düzenin tesisi yönünde atılan ilk ciddi adım, Meclis Başkanı Haşim el-Etasi'nin girişimiyle gerçekleşmiştir. İbrahim Hananu başkanlığında kurulan komite,

¹¹⁹ Al-Ḥusnawī, *Sād Allāh al-Jābirī*, 57.

¹²⁰ Darza, *Arap Hareketi Üzerine*, 43.

¹²¹ Philip S. Khūrī, *Suriye ve Fransız Mandası* (s. 379–380).

¹²² Farāzat, *al-Ḥayāt al-Ḥizbiyya fī Sūriyā*, 111.

daha sonra Ulusal Hareket Şartı'nın temelini oluşturacak olan 115 maddelik bir anayasa taslağı hazırlamıştır.¹²³ Taslakta öne çıkan başlıca hükümler şunlardır:

1. Anayasa Meclisi tarafından seçilecek cumhurbaşkanı ve halkın temsilcilerinden oluşan tek meclisli yasama organı ile parlamenter bir cumhuriyetin kurulması.
2. Suriye'nin bağımsız bir devlet olarak tanınması ve toprak bütünlüğünün ihlal edilemez olması.
3. Devletin yönetim biçiminin parlamenter cumhuriyet olması.
4. Cumhurbaşkanı'nın İslam dinine mensup olması şartı.
5. Suriye Cumhuriyeti'nin başkentinin Şam olarak belirlenmesi.¹²⁴

Anayasa taslağının bağımsızlık vurgusu ve yürütme yetkilerini geniş biçimde tanımlayan hükümleri, Fransız Mandası yönetimiyle doğrudan bir çatışma yaratmıştır. Özellikle 2, 73, 74, 75, 110 ve 112. maddeler¹²⁵, Fransa'nın manda sistemine aykırı bulunduğu gerekçesiyle hedef alınmıştır. 9 Ağustos 1928 tarihli resmi açıklamada, Fransız yetkililer bu maddelerin uygulanmasının Fransa'nın üstlendiği uluslararası yükümlülükleri yerine getirmesini engelleyeceğini ileri sürerek anayasanın yürürlüğe girmesine karşı çıkmıştır.¹²⁶

Ulusal Kongre, bu maddelerin taslaktan çıkarılmasını reddetmiş; buna karşılık Fransız Yüksek Komiseri, anayasa metnine 116. maddeyi eklemeyi teklif etmiştir. Bu madde de kongre tarafından kabul edilmemiştir. Fransız temsilci, söz konusu maddenin Fransa Dışişleri Bakanlığı'nın iyi niyetini göstermek amacıyla önerildiğini ifade etmiştir.

Gerilimin tırmanması üzerine, Fransız yetkili Kurucu Meclis'in çalışmalarını üç ay süreyle askıya alan bir karar yayımlamış; ardından 7 Şubat 1929 tarihinde, meclis toplantılarının belirsiz bir tarihe ertelenmesini öngören ikinci bir karar almıştır.¹²⁷ Her ne kadar meclis üyeleri, tartışmalı maddelerin geçici olarak askıya alınması konusunda esneklik göstermiş olsa da, bu

¹²³ Zūyija, "Taṭawwur al-Ḥaraka al-Waṭaniyya," 146.

¹²⁴ Akrame Muhammed Advan, "Medinetü Dimeşk ve Muvâcehetü'l-İsti'mâr el-Firensî 1920–1946," *Mecelletü'l-Câmiati'l-İslâmiyye*, 2.

¹²⁵ Yusuf el-Hakîm, *Sûriyye ve'l-İntidâb el-Firensî*, 215.

¹²⁶ Muhammed Harb Ferzat, *el-Ḥayâtü'l-Ḥizbiyye fî Sûriyye: Dirâse Târîhiyye li-Neş'i'l-Aḥzâbi's-Siyâsiyye ve Teṭavvurihâ*, 112.

¹²⁷ Wesîle Halîl, "Teṭavvurü'l-Ḥareketi'l-Waṭaniyye fî Sûriyye fî Zilli'l-İntidâb el-Firensî (1919–1947)," *Mecelletü'l-Baḥs ve'l-Taḥlîl*, 147.

tavizler ciddi eleştirilere yol açmıştır. Nitekim İbrahim Hananu, bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir: “O kadar taviz verdik ki, neredeyse ihanete düşecektik.”¹²⁸

Anayasa sürecinde yaşanan siyasi gerilimler, kısa sürede halk nezdinde karşılık bulmuş; Ulusal Blok, toplumsal desteğini ve siyasal etkinliğini göstermek amacıyla barışçıl ve kitlesel etkinlikler düzenlemeye başlamıştır. Bu kapsamda, Halep kentinin merkezinde gerçekleştirilen büyük bir toplantıya yaklaşık altı bin kişi katılmıştır. Katılımcılar arasında genç aktivistler, aydınlar, din adamları ve ticaret erbabı yer alırken; Ulusal Blok’un önde gelen isimlerinden İbrahim Hananu, Dr. el-Kayyali ve Fayiz Khoury gibi şahsiyetler de etkinlikte hazır bulunmuştur.¹²⁹

Fransız mandasıyla açık iş birliği içinde olan bazı dini ve siyasi figürler, örneğin Şeyh Taceddin, bu etkinliğe katılmamıştır. Toplantı sırasında, anayasa taslağında üzerinde uzlaşa sağlanamayan altı madde kamuoyuna ayrıntılı biçimde açıklanmış; ayrıca, Fransa’nın siyasi dayatmalarına karşı durabilmek için toplumun tüm kesimleri arasında güçlü bir ulusal dayanışmanın gerekliliği vurgulanmıştır.¹³⁰

Anayasa etrafında gelişen direnişin halk nezdinde güç kazanması üzerine, Fransız güçleri milliyetçi liderlere karşı geniş çaplı bir baskı kampanyası başlatmıştır. Bu süreçte çok sayıda vatansever tutuklanmış, çeşitli yollarla taciz edilmiş ve kamuoyunun güvenini sarsmak amacıyla asılsız haberler yayılmıştır. Özellikle Haşim el-Etasi ve Sadullah el-Cabiri hakkında, Lübnanlı siyasetçilerle görüşerek Fransız Dışişleri Bakanlığı ile arabuluculuk yaptıkları yönünde iddialar ortaya atılmış; her iki lider bu suçlamaları kesin bir dille yalanlamıştır.

Siyasi çıkmaz, 1930 yılının Mart ayında, milliyetçilerin Şam’ın banliyölerinden birinde düzenlediği konferansla yeni bir aşamaya taşınmıştır. Konferansın ardından el-Etasi, Fransız Yüksek Komiseri Henri de Jouvenel Bonso ile görüşmüş; Bonso, 14 Mayıs 1930 tarihinde, “Fransız Mandası Altındaki Devletlerin Temel Yasası” adı altında yeni bir anayasa ilan etmiştir. Bu metin, daha önce hazırlanan anayasa taslağını temel almakla birlikte, Fransız müdahalesiyle 116. madde eklenmiştir.

Söz konusu 116. madde, Fransa’nın çıkarmak istediği bağımsızlık maddelerinin tüm geçerliliğini ortadan kaldırmış¹³¹ ve şu hükmü içermiştir: “Anayasanın hiçbir hükmü,

¹²⁸ Muhammed Harb Ferzat, *el-Hayâtü'l-Hizbiyye fî Sûriyye: Dirâse Târîhiyye li-Neş'i'l-Ahżâbi's-Siyâsiyye ve Te'avvurihâ 1908–1955*, 111.

¹²⁹ Philip S. Khoury, *Sûriyye ve'l-İntidâb el-Firensî: Sîyâsetü'l-Kavmiyye el-'Arabîyye 1920–1945*, 389,

¹³⁰ Wesîm Abdü'l-Emîr el-Hasnâvî, 60.

¹³¹ Necîb el-Ermenâzî, *Sûriyye mine'l-İhtilâl hattâ'l-Celâ'*, 67.

Fransa'nın Suriye ile ilgili, özellikle Milletler Cemiyeti'ne karşı üstlendiği taahhütlerle çelişmez."¹³²

Bu düzenleme, Suriye'deki tüm siyasi ve askeri yetkilerin Fransız makamlarının elinde kalmasını sağlamış; kurulan Suriyeli kurumlar, meclisler ve idari yapılar ise yetkisiz temsili vitrinler haline gelmiştir.

Fransızların bu müdahalesi, Suriye halkı tarafından yaygın bir hoşnutsuzlukla karşılanmış; ülkenin dört bir yanında protesto gösterileri düzenlenmiş ve Milletler Cemiyeti ile Yüksek Komiserliğe çok sayıda protesto telgrafi gönderilmiştir. Bu gelişmeler, hem yurtiçindeki hem de yurtdışındaki Suriyeliler arasında mezhepçilik ve bölünme gibi ayrıştırıcı unsurların reddedilmesi gerektiği yönünde güçlü bir çağrının doğmasına neden olmuştur. Toplum, birlik, uzlaşma ve ulusal dayanışma etrafında kenetlenmeye davet edilmiştir.

Tarihsel bağlamda değerlendirildiğinde, bu anayasa Suriye'nin tek ve kapsamlı anayasası değildi. Özellikle İskenderun Sancağı gibi özel statüye sahip bölgeler için ayrı anayasa ve yönetmelikler mevcuttu. Ayrıca Lazkiye ve Cebel el-Dürzi hükümetlerinin kendilerine özgü iki temel yasası ile ortak çıkarlar sistemine dayalı düzenlemeleri bulunmaktaydı.¹³³ Bu nedenle, Fransız manda yönetimi tarafından değiştirilen anayasa yalnızca Şam, Hauran, Halep, Hama ve Humus bölgeleriyle sınırlı kalmıştır.¹³⁴

C- 1931-1932 Parlamento Seçimleri ve Fransız Mandasının Siyasal Stratejileri

Anayasanın ilanını takip eden siyasi karışıklıklar nedeniyle, Fransız Yüksek Komiseri 19 Kasım 1931 tarihinde yaklaşık dört yıldır görevde bulunan Şeyh Taj al-Din el-Hüseyni hükümetini görevden almış ve yeni bir parlamento seçimi çağrısında bulunmuştur. Bu sürecin düzenlenmesi amacıyla üç temel kararname yayımlanmıştır:¹³⁵

- İlk kararname, eski Suriye başbakanları, Şura Konseyi başkanı, Yargıtay başkanı ve Şam Üniversitesi dekanından oluşan bir danışma konseyinin kurulmasını öngörmektedir.¹³⁶

¹³² Advan, "Dimeşk ve İsti'mâr," 1041-1042; el-Hakîm, *Sûriyye ve'l-İntidâb*, 215; Ferzat, *el-Hayâtü'l-Hizbiyye*, 111-112; Halil, "el-Hareke el-Vataniyye," 147; Khoury, *Sîyâsetü'l-Kavmiyye*, 389; el-Hasnâvî, *el-Câbirî*, 60; el-Ermenâzî, *mine'l-İhtilâl hattâ'l-Celâ'*, 67; el-Kiyâlî, *el-Marâhil*, 116.

¹³³ Muhammed İzzet Derûze, *Havle'l-Hareke el-'Arabiyye el-Hadîse*, bkz. 46.

¹³⁴

¹³⁵

¹³⁶ el-Kiyâlî, *el-Marâhil fi'l-İntidâb*, c. 3, 118-119.

- İkinci kararname, hükümet işlerini yürütmek ve seçim sürecini denetlemek üzere geçici bir idarenin oluşturulmasını ve bu idarenin başkanlığının bir Fransız yetkiliye verilmesini kararlaştırmıştır.¹³⁷
- Üçüncü kararname ise, seçim sürecinin organizasyonunda Yüksek Komiser'in devlet başkanına ait yetkileri elinde tutacağını hükme bağlamaktadır.

Taj al-Din el-Hüseyni hükümetinin görevden alınmasının ardından, Yüksek Komiserin ilk icraatı, Fransız temsilcisi Salmoulik'i geçici hükümetin başına atamak olmuştur. Bu adım, seçim sürecinin hukuki meşruiyetini temin etmek ve önceki seçimlerde milliyetçilerin elde ettiği başarıya karşılık, Fransa yanlısı adayların mecliste temsil edilmesini güvence altına almak amacı taşımaktadır.

Fransız yönetimi, manda rejiminin sürekliliğini sağlamak ve bölgedeki nüfuzunu tahkim etmek amacıyla çeşitli stratejik önlemler almıştır. Bu bağlamda, müzakere gücünü artırmak için bazı mezhepsel talepleri desteklemiş; özellikle Dürzi ve Alevi topluluklarını bağımsız bir siyasi yapı talep etmeye teşvik etmiş ve bu talepleri imzalanması planlanan antlaşmanın önsözüne dahil etmeye çalışmıştır. Öte yandan, Fransız korumasının sürdürülmesini ve manda sisteminin devamını isteyen Hristiyan şahsiyetlerden alınan yazılı bildiriler, önerilen antlaşmanın hükümlerine açık biçimde yansıtılmıştır.

Seçim sürecinin bir sonraki aşamasında, Fransa'nın destekçileri olarak görülen adayların listeleri hazırlanmış ve bu adaylara yönelik kamuoyu desteği organize edilmiştir.¹³⁸

Ulusal Blok'un seçimlere ilişkin ilk tutumu, 10 Aralık 1931 tarihinde Şam'da düzenlenen ulusal konferans aracılığıyla ortaya konmuştur. Bu konferans, seçimlere katılım veya boykot kararının alınması amacıyla gerçekleştirilmiş; toplantıya katılan blok üyeleri iki farklı görüş etrafında ayrılmıştır: Halep merkezli grup seçimleri boykot etmeyi savunurken, Şam merkezli grup katılımı desteklemiştir. Tartışmaların sonunda, Başkan Haşim el-Atasi'nin Humus halkından gelen ve "Parlamento içinde ulusun haklarını savunma fikrini destekliyoruz" ifadesini içeren dilekçeye dayanarak katılım yönündeki görüşü benimsemesiyle, seçim sürecine dahil olunması yönünde karar alınmıştır.¹³⁹

Seçimlerin ilk aşaması, planlandığı üzere 20 Aralık 1931 tarihinde gerçekleştirilmiş ve siyasi aktörler arasında yoğun bir rekabet ortamı oluşmuştur. Bu süreçte, Fransız yetkililer

¹³⁷ Ferzat, *el-Hayâtü 'l-Hizbiyye fî Sûriyye*, 120.

¹³⁸ Derûze, *Havle 'l-Hareke el-'Arabiyye el-Hadise*, 46.

¹³⁹ el-Ermenâzî, *Sûriyye mine 'l-İhtilâl hattâ 'l-Celâ*, 70.

Ulusal Blok'un artan etkisini dengelemek amacıyla sadakatlerinden emin oldukları şahsiyetleri destekleyerek müdahalede bulunmuşlardır. Bu doğrultuda, diğer Suriyeli siyasi gruplara kıyasla daha geniş bir hareket alanı tanınan bir koalisyon oluşturulmuştur. Koalisyon; Şeyh Taj al-Din el-Hüseyni ve destekçileri, Haqqi el-Azm liderliğindeki ılımlı Cumhuriyetçi Reform Partisi ve Rida Paşa el-Rikabi'nin öncülüğündeki monarşist gruplardan oluşmuş, Ulusal Blok'un etkisini sınırlamak ve bu ittifakın adaylarının zaferini sağlamak amacıyla yapılandırılmıştır.¹⁴⁰

Fransız mandasının niyetleri, seçim sürecinde izlenen yöntemlerle açıkça ortaya konmuştur. Ajanlar ve istihbarat görevlileri aracılığıyla seçim süreci kontrol altına alınmış; ulusal liderler üzerinde baskı ve yıldırma politikaları uygulanmıştır. Bu müdahaleler, halk arasında geniş çaplı hoşnutsuzluk yaratmış; Şam, Hama, Duma ve Humus'ta düzenlenen gösteriler sırasında bazı sandıklar tahrip edilmiş, güvenlik güçleri ile halk arasında şiddetli çatışmalar yaşanmış ve Halep'te Ulusal Blok'a mensup üç aday tutuklanmıştır.¹⁴¹

Tüm bu gelişmelere rağmen, seçimlerin ilk turu hükümet yanlısı adayların çoğunluğu elde etmesiyle sonuçlanmıştır. Halep'te yirmi binden fazla vatandaşın imzaladığı protesto dilekçeleri ise Fransız mandası yetkilileri tarafından görmezden gelinmiştir.¹⁴²

1931 parlamento seçimlerinin sonuçları, özellikle Halep'te yaşanan gelişmelerle birlikte, Fransız manda yönetiminin seçim sürecine doğrudan ve sistematik müdahalesini, yerel iş birlikçileriyle olan ilişkisini açık biçimde ortaya koyan ciddi bir siyasal skandal niteliği taşımaktadır.¹⁴³ Ulusal Blok'un önde gelen liderlerinden İbrahim Hanano'nun öncülüğünde oluşturulan liste, tamamıyla başarısız olmuş; buna karşılık hükümet yanlısı adaylar seçimden galip çıkmıştır. Bu tablo, dönemin siyasal atmosferiyle birlikte değerlendirildiğinde olağan dışı ve ciddi biçimde şüphe uyandırıcıdır.¹⁴⁴

Resmî seçim sonuçlarına göre, hükümetin desteklediği ılımlı adaylardan 51 kişi milletvekili seçilirken, Ulusal Blok ve müttefikleri yalnızca 18 sandalye kazanabilmiştir. Fransız yönetimi, 1928 Anayasa Meclisi seçimlerinde milliyetçilerin elde ettiği kazanımların tekrarını önlemek amacıyla bu sonucu hedeflemiştir.

¹⁴⁰ Qarqūt, *Tetavvurü'l-Hareke el-Vaṭaniyye fî Sûriyye*, 135.

¹⁴¹ Khoury, *Sûriyye ve'l-İntidâb el-Firensî*, 411.

¹⁴² el-'Ayâşî, *Târîh Sûriyye's-Siyâsî*, 380.-381.

¹⁴³ Bazı kaynaklarda, Ulusal Blok'un 69 sandalyeden yalnızca 17'sini kazandığı belirtilmiştir. Ancak bu durumun sonucu değiştirmedeği açıktır; zira Ulusal Blok, az sayıda sandalye kazanmış olsa da, siyasi etkisini korumuştur. Bkz.: El-Ermenazi, *Suriye: İşgalden Kurtuluşa*, s. 73.

¹⁴⁴ Muhammed 'İzzet Derûze, *Arap Hareketi Üzerine*, çev. Muhammed Feysal Berri, (Beyrut: Dâr al-Taḻî'a, 1960), s. 46.

Ulusal Blok'un lideri Haşim el-Atasi, seçim sonuçlarına itiraz etmek üzere Fransız Yüksek Komiseri ile görüşme gerçekleştirmiştir. Ancak Komiser, Halep'teki milliyetçilerin sandıklardan çekildiğini ileri sürerek, seçim sürecine müdahale etme yetkisinin bulunmadığını ifade etmiştir. Bu açıklama, Fransız mandasının seçim sürecindeki tarafsızlık iddiasını ciddi biçimde sorgulatan bir yaklaşım olarak değerlendirilmiştir.¹⁴⁵

D- Ulusal Blok'un Suriye Arap Cumhuriyeti'nin İlk Cumhurbaşkanı'nın Seçim Sürecindeki Rolü

1932 yılında gerçekleştirilen seçimlerin ardından, Fransız manda yönetiminin temsilcisi Bonsou, 7 Haziran'da parlamentoyu olağanüstü bir oturuma çağırdı. Bu oturumun temel amacı, yeni anayasanın yürürlüğe konulmasını sağlamaktı. Oturumda; cumhurbaşkanının aday gösterilmesi ve seçilmesi, seçim sonuçlarının onaylanması, meclis başkanlık divanının (başkan, başkan yardımcısı, iki sekreter ve üç gözlemci) seçilmesi, cumhurbaşkanının maaşı ile milletvekillerinin yıllık ödeneklerinin belirlenmesi gibi görevler tanımlandı.¹⁴⁶ Bu görevler tamamlandığında oturum sona erecekti.

Cumhurbaşkanlığı için üç aday öne çıktı. Fransızlar tarafından desteklenen Subhi Barakat, etrafında 28 milletvekili toplayarak "Hür Anayasa Partisi" adı altında bir grup oluşturdu. Diğer aday Haqqi al-Azim, 23 milletvekilinin desteğini alırken, Ulusal Blok'un lideri Haşim al-Atassi yalnızca 17 milletvekili tarafından desteklendi.¹⁴⁷

Fransız mandasına bağlı iki grubun desteğiyle Subhi Barakat, toplamda 51 oy alarak cumhurbaşkanlığına seçildi. Bu sonuç, yarışın esasen Barakat ile al-Azim arasında geçtiğini ortaya koydu.¹⁴⁸

Ulusal Blok, liderleri Haşim al-Atassi ile yapılan istişareler sonucunda, seçim sürecinde uygulanan baskıcı yöntemlere ve Fransız destekli adayların dayatılmasına karşı sert bir tavır aldı. Parlamento içindeki ve dışındaki baskılara karşı meclisten çekilme tehdidinde bulundular. Jamil Mardam tarafından Fransız yetkililere sunulan resmi yazıda, eğer Fransız yönetimi kendi

¹⁴⁵ Nacib el-Armanâzî, *Suriye: İşgalden Kurtuluşa*, çev. Muhammed Feysal Berri, (Beyrut: Dâr al-Kitâb al-Jadîd, 1973), s. 71–72.

¹⁴⁶ Gâlib el- 'Ayyaşî, *Siyasi Açıklamalar ve Suriye'de Fransız Mandasının Sırları*, çev. Muhammed Feysal Berri, (Beyrut: Matbaatü Eşkar İhvân, 1955), s. 381.

¹⁴⁷ Etâsî'nin safında yer alan milletvekilleri şunlardı: Humus ve Hama milletvekilleri, milliyetçi çizgideki yedi Şam milletvekili, bunlara Deyrizor'dan bir vekil ile Ma'arra'dan bir vekil daha katıldı ve böylece toplam sayı on yedi milletvekiline ulaştı.

¹⁴⁸ Zoqân Qarqûţ, *Suriye'de Millî Hareketin Gelişimi (1920–1939)*, çev. Muhammed Feysal Berri, (Beyrut: Dâr al-İlmiyye, 1966), s. 136.

adaylarını desteklemekte ısrar ederse, Ulusal Blok'un Şam, Halep, Humus ve Hama şehirlerini kapatarak anayasal süreci felce uğratacağı açıkça ifade edildi.

Nitekim, seçimlerden bir gün önce, cuma günü Şam'da genel bir grev düzenlendi ve taleplerin göz ardı edilmesine karşı hazırlıklar yapıldı. Temsilci Bonsou, milliyetçilerin kararlı tutumunu gördükten sonra bir uzlaşma sağlandı. Bu uzlaşma sonucunda cumhurbaşkanlığına Muhammed Ali el-Abed'in seçilmesi kararlaştırıldı.¹⁴⁹ Haqqi al-Azim, başbakanlık görevini üstlenerek Subhi Barakat'ın cumhurbaşkanlığına gelmesini engelledi. Ulusal Blok'un temsilcileri olan Jamil Mardam ve Mazhar Ruslan ise yeni hükümette yer aldı.¹⁵⁰

Cumhurbaşkanı, anayasal hükümeti kurma görevini Haqqi al-Azim'e verdi. Al-Azim, yapılan müzakereler ve alınan kararlar doğrultusunda hükümeti kurdu. Öte yandan, Temsilciler Meclisi Başkanlığı için Subhi Barakat üzerinde uzlaşma sağlandı.¹⁵¹

2.4.1. Ulusal Blok'un Fransa ile Bağımsızlık Antlaşması İmzalamak İçin Gösterdiği Siyasi Çabalar.

Askeri çatışmaların sona ermesi, seçim sürecinin tamamlanması, Anayasa Komitesi ve Kurucu Meclis'in oluşturulması, ardından parlamento seçimleri, cumhurbaşkanının seçilmesi ve Bakanlar Kurulu'nun kurulmasıyla birlikte Suriye'deki siyasi mücadelede dönüm noktasına ulaşıldı. Bu aşama, Suriye devleti ile Fransız manda yönetimi arasındaki ilişkilerin niteliğini belirleyecek olan antlaşma tartışmalarıyla başladı. Aynı dönemde, yaklaşmakta olan II. Dünya Savaşı'nın etkileri de siyasi gelişmeler üzerinde belirleyici olmaya başladı.

Fransız yetkililer, meclisteki etkilerini kullanarak kendi çıkarlarını güvence altına alacak bir antlaşmanın imzalanmasını hedeflediler. 12 Ekim 1932'de Fransız Dışişleri Bakanlığı, Yüksek Komiser Bonsou'ya Suriye hükümetiyle antlaşma müzakerelerine başlaması talimatını verdi.¹⁵² Bonsou, özellikle Şeyh Tajeddin hükümeti döneminde anayasa konusunda Suriye milliyetçileriyle yaşadığı anlaşmazlıklar nedeniyle hâlâ kırgın ve gergindi.

¹⁴⁹ Muhammed Ali el-Âbid (1867–1939), Suriyeli bir siyasetçidir. Şam'da doğmuş, ilk öğrenimini burada tamamlamış, yüksek öğrenimini İstanbul'da sürdürmüş ve Paris'te hukuk eğitimi almıştır. 1932–1936 yılları arasında Suriye Arap Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olarak görev yapmıştır. Paris'te vefat etmiş, naaşı Şam'a getirilerek burada defnedilmiştir. Nâcî Abdü'n-Nebî Bazzî, *Suriye: Kutupsallaşma Mücadelesi – Ortadoğu Olayları ve Uluslararası Müdahalelerin Analitik İncelemesi (1917–1973)*, çev. Muhammed Feysal Berri, (Şam: Dâr İbnü'l-Arabî, 1996), s. 513.

¹⁵⁰ Muhammed 'İzzet Derûze, *Arap Hareketi Üzerine*, çev. Muhammed Feysal Berri, (Beyrut: Dâr al-Ṭalî'a, 1960), s. 47.

¹⁵¹ Selmâ el-Ḥaffâr el-Kuzbarî, *Lutfi el-Ḥaffâr: Hatıraları, Hayatı ve Dönemi*, çev. Muhammed Feysal Berri, (Beyrut: Dâr al-Ṭalî'a, 1997), s. 243.

¹⁵² Muhammed Rıdvân el-Etâsî, *Hâşim el-Etâsî: Hayatı ve Dönemi (1873–1960)*, çev. Muhammed Feysal Berri, s. 130.

Bu nedenle, Başbakan ve Bakan Genbert'in desteğiyle hükümeti antlaşma taslağını kabul etmeye zorlamaya çalıştı. Genbert, diğer bakanları "önce kabul et, sonra talep et" ilkesiyle ikna etmeye çalıştı.¹⁵³

Müzakere süreci Şam'da başladı ve Bonsou'nun yürüttüğü yoğun diplomatik temaslara şekillendi. Bonsou, manda yönetiminin ancak geçiş sürecinde bazı görevlerin kademeli olarak Suriye hükümetine devredilmesiyle sona erebileceğini, bu sürecin Milletler Cemiyeti ve ilgili devletlerin onayıyla tamamlanabileceğini savunuyordu.¹⁵⁴

Tarihçi Yusuf el-Hakim'e göre, bu dönemde Şam'a gelen lider İbrahim Hananu etrafında milliyetçi bir grup toplandı ve ona olan güvenlerini yenilediler. Hananu, antlaşmanın mevcut haliyle kabul edilmesini sert biçimde eleştirdi ve milliyetçi Bakan Jamil Mardam Bey'i antlaşmaya karşı net tavır almamakla suçladı. Bu eleştiriler, Haşim al-Atassi ve Hananu'nun Ulusal Blok adına yaptıkları açıklamalarla desteklendi. Açıklamada, Fransız tarafı olumlu bir adım atmadan meclis ve hükümetle iş birliğinin sürdürülemeyeceği belirtildi.¹⁵⁵

Bu gelişmeler üzerine Ulusal Blok üyeleri meclisten çekilerek parlamentoyu boykot etme kararı aldılar.¹⁵⁶ Milliyetçi bakanlar Jamil Mardam Bey ve Mazhar Ruslan istifalarını sundular; ancak Başbakan Haqqi al-Azim bu istifaları birkaç gün boyunca kabul etmedi.¹⁵⁷ Sonunda, Ulusal Blok üyelerinin yer almadığı yeni bir hükümet kurmak zorunda kaldı.¹⁵⁸

Yüksek Komiser Bonsou'nun baskısıyla, Başbakan Haqqi al-Azim istifa etmeye çağrıldı ve Ulusal Blok'tan hiçbir ismin yer almadığı yeni bir kabine kurması istendi. Tüm bu gelişmelere rağmen, Bonsou milliyetçileri antlaşmayı kabul etmeye ikna edemedi. Fransız yanlısı çevrelerin desteğini kaybetmesine rağmen başarısız olan Bonsou, Paris'e çağrıldı ve görevine son verildi. Yerine Çin'deki Fransız Büyükelçisi Kont Damien Dumartel Yüksek Komiser olarak atandı. Dumartel, Temmuz 1933'te Suriye'ye gelerek görevine başladı ve böylece antlaşma sürecindeki siyasi mücadelede yeni bir evreye geçildi.¹⁵⁹

¹⁵³ Yûsuf el-Hakîm, *Suriye ve Fransız Mandası*, çev. Muhammed Feysal Berri, s. 235.

¹⁵⁴ Fransız Yüksek Komiseri'nin Mandalar Komisyonu önünde yaptığı açıklamada, Suriye'deki Fransız yönetiminin amacının "yerel halkı kendi kendini yönetmeye hazırlamak" olduğu ifade edilmiştir. Ancak bu söylem, uygulamada Fransız idaresinin merkezîyetçi ve denetleyici tutumuyla çelişmiştir. Bu beyan, Zoqân Qarqûţ tarafından *Taqawwur al-Haraka al-Waţaniyya fî Sûriyâ* adlı eserinde aktarılmıştır.

¹⁵⁵ Yûsuf el-Hakîm, *Suriye ve Fransız Mandası*, çev. Muhammed Feysal Berri, s. 235.

¹⁵⁶ Emîn Sa'îd, *Büyük Arap Devrimi: Çeyrek Asırlık Arap Davasının Ayrıntılı Tarihi*, çev. Muhammed Feysal Berri, s. 566.

¹⁵⁷ Muhammed Rıdvân el-Etâsî, *Hâşim el-Etâsî: Hayatı ve Dönemi (1873–1960)*, s. 139.

¹⁵⁸ Hâşim el-Etâsî, *Suriye'nin Siyasal Tarihi*, s. 139.

¹⁵⁹ Yûsuf el-Hakîm, *Suriye ve Fransız Mandası*, s. 235-241.

Yüksek Komiser Bonsou'nun başarısızlığının ardından göreve getirilen Kont Damien de Martel'in öncelikli hedefi, selefinin gerçekleştiremediği Suriye-Fransa antlaşmasını imzalamaktı. Martel, sürecin başında antlaşmaya karşı çıkanlarla müzakere yolunu seçti; bu çerçevede Haşim el-Atasi ve diğer milliyetçi liderlerle birden fazla görüşme gerçekleştirdi. Cumhurbaşkanı ve hükümet yetkilileriyle temas kurarak, antlaşmanın kabul edilebilirliğini artırmak amacıyla bazı şekli değişiklikler önerdi. Ancak bu girişimler sonuç vermedi. Aksine, milliyetçi çevreler, tarafsız veya manda yönetimine yakın bakanlar üzerinde baskı kurarak onların hükümetten çekilmelerini sağladı; böylece antlaşmaya karşı çıkanların sayısı arttı.¹⁶⁰

Ulusal Blok üyelerinin hükümetten çekilmesiyle birlikte mevcut kabine, Fransız varlığını meşrulaştırmayı hedefleyen bir manda hükümetine dönüştü. Bu doğrultuda, 16 Kasım 1933 tarihinde Yüksek Komiser de Martel, Başbakan Haqqi al-Azm ve Cumhurbaşkanı temsilcisiyle birlikte antlaşmayı imzaladı. Antlaşma, üç gün sonra resmen ilan edildi.¹⁶¹

Antlaşma üç temel belgeyi içermekteydi:

Dostluk ve İttifak Antlaşması – On iki maddeden oluşuyordu.

Protokol A – Antlaşmaya ekli anlaşmaların, Suriye'nin Milletler Cemiyeti'ne kabulüyle yürürlüğe girmesini öngörüyordu.

Protokol B – Yetki ve sorumlulukların, kurumların işleyişini sağlamak üzere kademeli olarak Suriye hükümetine devredilmesini düzenliyordu.¹⁶²

Her belge, uygulama mekanizmalarını ve tarafların yükümlülüklerini ayrıntılı biçimde tanımlayan hükümler içeriyordu.¹⁶³ Ancak antlaşmanın büyük bölümü Fransız kontrolünü sürdürmeyi amaçladığından, Suriye kamuoyunda kabul görmesi oldukça zordu.¹⁶⁴ En sert tepki, Dürzi ve Alevi bölgelerinin Suriye Arap Cumhuriyeti'nden ayrılmasını öngören hükümlere yöneldi.¹⁶⁵

Antlaşma, 21 Kasım'da Meclis'e sunuldu. Maliye Bakanı Şakir el-Şabani, antlaşmanın kabul edilmesi yönünde bir konuşma yaptı. Ancak antlaşmanın içeriği kamuoyuna yansıdığı anda, Suriye sokaklarında yoğun tepkiler oluştu. Meclis önünde kitlesel gösteriler

¹⁶⁰ Zuqān Qaraqūt, *Suriye'de Ulusal Hareketin Gelişimi*, s. 141.

¹⁶¹ Necib el-Ermenâzî, *Suriye: İşgalden Çekilmeye Kadar*, s. 79

¹⁶² Muhammed el-'Ayyaşî, *Fransız Mandasının Sırları*, 389–395.

¹⁶³ Stephen Hemsley Longrigg, *Suriye ve Lübnan'ın Mandater Dönem Tarihi*, 248–249.

¹⁶⁴ Yûsuf el-Hakîm, *Suriye ve Fransız Mandası*, s. 240.

¹⁶⁵ el-Kuzbarî, *Salmâ el-Haffâr. Lutfî el-Haffâr*, s. 245.

düzenlendi; bazı göstericiler binaya girerek antlaşmanın ve onu destekleyenlerin düşmesini talep etti.¹⁶⁶

Bu gelişmeler, milliyetçi milletvekillerini harekete geçirdi. Antlaşmayı reddettiklerini ilan eden vekiller, kısa sürede meclis çoğunluğunun desteğini kazandı. Jamil Mardam Bey, antlaşmanın Suriye'nin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne zarar verdiğini belirten bir bildiri okudu.¹⁶⁷ Fransız yetkililer bu tepkiyi öngörmüş olacak ki, Yüksek Komiser'in temsilcisi meclisin çalışmalarını askıya aldı. Hükümete, meclisin antlaşma sorumluluğunu üstlenmeye hazır olmadığı gerekçesiyle antlaşmayı geri çekmesi talimatı verildi. Antlaşma, Yüksek Komiser tarafından resmen geri alındı.¹⁶⁸

Çatışmaların tırmanması üzerine güvenlik güçleri meclis salonuna girdi. Meclis Başkanı Subhi Barakat, milletvekillerini meclis yakınındaki evine davet etti. Milliyetçi vekiller ve bazı diğer üyeler bu çağrıya uyarak, meclisin kapatılmasını ve anayasal sürecin ihlalini protesto ettiler. Bu protesto, Fransız Dışişleri Bakanlığı'na ve Milletler Cemiyeti'ne bildirildi. Bu süreçte Suriye hükümeti, halk desteğini kazanamadan idari görevlerini sürdürmeye çalıştı.

Son olarak, Yüksek Komiser, meclisin halk gösterilerinden etkilendiği gerekçesiyle mevcut yasama döneminin sonuna kadar meclisin faaliyetlerini askıya aldı ve Cumhurbaşkanı'na kararname çıkarma yetkisi verdi.

¹⁶⁶ Muhammed 'Izzet Derûze, *Modern Arap Hareketi Üzerine*, s. 48.

¹⁶⁷ Salmâ el-Ḥaffâr el-Kuzbarî, Lutfî el-Ḥaffâr: *Hatıraları, Hayatı ve Dönemi*, s. 246.

¹⁶⁸ Yûsuf el-Hakîm, *Suriye ve Fransız Mandası*, s. 241.

İKİNCİ BÖLÜM

2. Suriye’de Siyasal Durumlar: Bağımsızlıktan Askerî Darbelerin Başlangıcına (1946–1949)

2.1. 1936–1943 Arasında Suriye’de Siyasal Dönüşümler

2.1.1. Suriye’de Ulusal Mücadelenin Dönüşümü: Elit Odaklı Siyasi Faaliyetten Toplumsal Kitle Hareketine

1930’ların sonlarına doğru Suriye’de siyasal atmosfer giderek belirsizleşmiş, Fransız Yüksek Komiseri Damien de Martel ile Ulusal Blok arasında açık bir siyasal çatışma ortamı oluşmuştur. De Martel, Ulusal Blok’un meclisteki muhalif tutumunu ve halk ile milletvekillerini antlaşmaya karşı seferber etmesini, Suriye-Fransa antlaşmasının başarısızlıkla sonuçlanmasının temel nedeni olarak değerlendirmiştir. Bu doğrultuda, antlaşmanın akdedilmesini engelleyen unsurları bertaraf etmek amacıyla iş birliği yapabileceği yeni siyasal aktörler aramaya yönelmiştir. Martel, bu stratejisini mevcut hükümet üzerinden uygulamaya koymuş; halk gösterilerinin meclis kararlarını etkilediğini öne sürerek hükümetin zayıflığını vurgulamış ve bu görüşünü danışmanlarına kabul ettirmiştir. Ardından, Başbakan’a istifa etmesi yönünde telkinde bulunmuş ve bu doğrultuda, Fransız yönetimine yakınlığıyla bilinen Şeyh Tajeddin el-Hasani ikinci kez hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Böylece, Başbakan Haqqi al-Azm görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır.¹⁶⁹

Yeni kurulan hükümetin en dikkat çekici yönü, Ulusal Blok’a mensup hiçbir bakanın yer almamasıdır. Bu durum, Fransız destekli Taj hükümeti ile halk desteğini arkasına alan Ulusal Blok arasında siyasal gerilimin daha da artmasına neden olmuştur.¹⁷⁰

Bu dönemde yaşanan çeşitli olaylar, taraflar arasındaki düşmanlığın derinleşmesine katkı sağlamıştır. Özellikle Cumhurbaşkanı ve Başbakan’ın Halep’e gerçekleştirdiği görkemli ziyaret, siyasal tansiyonu yükseltmiştir. Cuma namazı ve hutbesine katılma kararı alan devlet başkanlarının bu ziyareti, Ulusal Blok tarafından protesto edilmiştir. Halep halkı, Ulusal Blok’un yönlendirmesiyle ziyareti boykot ederek camide toplanmıştır. Önde gelen milliyetçi liderlerden Saadallah el-Cabiri, cami kürsüsüne çıkarak devlet başkanlarının konuşmasını engellemek amacıyla coşkulu bir hitap gerçekleştirmiştir. Konuşmasında hükümetin

¹⁶⁹ Necib el-Ermenâzî, *Suriye: İşgalden Çekilmeye Kadar*, s. 82.

¹⁷⁰ Muhammed ‘Izzet Derûze, *Modern Arap Hareketi Üzerine*, s. 48.

başarısızlıklarını ve ulusal talepleri karşılayamamasını eleştirmiş; dahası hükümeti Fransa'ya hizmet etmekle suçlamış ve Başbakan Tajeddin'in meclisi antlaşmayı imzalamaya zorladığını iddia etmiştir.

Bu gelişmeler, siyasal krizi daha da derinleştirmiştir. Hükümetin tepkisi ise sert olmuştur: Aralarında Saadallah el-Cabiri'nin de bulunduğu yetmiş kişi tutuklanmış ve yargı süreci başlatılmıştır.¹⁷¹

A. Ulusal Pakt'ın İlanı

1930'lu yılların başında siyasal gelişmelerin ivme kazandığı bir dönemde, Haşim el-Atasi, Ulusal Blok'un iç bütünlüğünü korumak ve Fransız Yüksek Komiseri'nin milliyetçi çevreler arasında bölünme yaratma girişimlerini engellemek amacıyla Humus'ta bir toplantı düzenlenmesini önerdi. Bu toplantının ardından, 4 Kasım 1932 tarihinde Ulusal Blok'un resmen kurulduğu ilan edildi. Aynı zamanda, blokun kurumsal işleyişini düzenleyecek kurucu ilkelerin belirlenmesi ve stratejik ulusal hedeflerin tanımlanması kararlaştırıldı. Bu hedefler arasında şu başlıklar öne çıkmaktaydı:

- Suriye'nin birliği: Cebel el-Dürzi, Nusayri Dağı, Trablusşam ve 1920'de Büyük Lübnan'a bağlanan dört kazayı da kapsayan tüm toprakların tek bir yönetim altında birleşmesi,
- Ulusal ve idari bütünlük,
- Siyasi ve ekonomik bağımsızlık,
- Genel siyasi af.¹⁷²

Ulusal Blok'un teşkilat yapısı ise şu şekilde oluşturuldu:

- **Daimi Ofis:** Ömür boyu görev yapacak yedi üyeden oluşuyordu.
- **Blok Konseyi:** Aralarında sürgündeki siyasi şahsiyetlerin de bulunduğu 38 üyeden oluşuyordu.
- **Genel Kurul:** Daimi Ofis ve Blok Konseyi üyelerinden oluşuyordu.

İbrahim Hananu blokun lideri, Haşim el-Atasi başkan, Saadallah el-Cabiri ise başkan yardımcısı olarak seçildi.¹⁷³

¹⁷¹ Hâşim Osman, *Suriye'nin Modern Tarihi*, 99–100.

¹⁷² Stephen Hemsley Longrigg, *Suriye ve Lübnan'ın Mandater Dönem Tarihi*, 311.

¹⁷³ Salmâ el-Haffâr. *Hâşim el-Etâsi: Hayatı ve Dönemi*, 144.

Bu gelişmeler, Suriye'deki milliyetçi liderlerin siyasal düşünsel olgunluk düzeyine ulaştığını ve Ulusal Blok'un net hedeflere sahip, kurumsal yapısı ve temel ilkeleri olan bir siyasal oluşuma dönüştüğünü ortaya koymaktaydı. Bu yapı, Fransız yetkililerin blok içinde bölünme yaratma çabalarını büyük ölçüde etkisiz hale getirdi.¹⁷⁴

Nitekim, 17 Ekim 1935'te Baalbek'te düzenlenen ve Fransızlarla uzlaşma arayışında olan bazı milliyetçilerin (örneğin Cemil Mardam Bey ve Mutahhar Ruslan) çağrısıyla gerçekleşen toplantıya Hananu ve Atasi kararlı bir duruş sergileyerek katılmadı. Bu tutum, Fransız yetkililerle herhangi bir müzakereyi reddetme yönündeki iradeyi pekiştirdi. Tartışmalar sonucunda, Hananu ve Atasi'nin yokluğuna rağmen onların çizgisi galip geldi ve ulusal talepler kabul edilene kadar Fransız yetkililerle tüm temasların kesilmesi yönünde karar alındı.¹⁷⁵

Ulusal Pakt'ın resmi ilanı ise, İbrahim Hananu'nun Kasım 1935'teki vefatının kırkinci günü anısına düzenlenen büyük çaplı bir halk buluşmasında gerçekleşti.¹⁷⁶ Bu törende Haşim el-Atasi, Hananu'nun mücadelesini anan etkileyici bir konuşma yaptı ve Ocak 1936 başında, halkın yoğun ilgisiyle karşılanan bu toplantıda Ulusal Pakt'ın metnini açıkladı.¹⁷⁷ Pakt, şu yedi temel ilkeyi içermektedir:

1. Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan Suriye topraklarının özgürleştirilmesi ve tek bir hükümet altında birleştirilmesi,
2. Balfour Deklarasyonu'nun reddi,
3. Tüm mezheplerden halkın özgürlük ve eşitliğinin desteklenmesi,
4. Ulusun tüm güçlerinin seferber edilmesi ve çabaların ulusahedeflere yönlendirilmesi.¹⁷⁸

B- Halkın İradesini Dayatmada Altmış Günlük Grevin Rolü

1930'lu yıllarda Suriye'de siyasal bilinç hızla yükselirken, milliyetçi liderler Ulusal Pakt'ı hayata geçirme hedefiyle örgütlenmeye başladılar. Bu dönemde, Fransız yetkililerle iş birliği içinde olan Şeyh Taj al-Din hükümetine karşı yoğun protestolar düzenlendi. En dikkat çekici eylemlerden biri, Ulusal Blok üyesi Fakhri al-Barudi'nin öncülüğünde gerçekleştirilen

¹⁷⁴ Vesîm Abdü'l-Emîr el-Hasnâvî, *Sâdullah el-Câbirî ve Suriye'deki Siyasal Rolü*, 63–64.

¹⁷⁵ Salmâ el-Haffâr el-Kuzbarî, *Hâşim el-Etâsî: Hayatı ve Dönemi*, 152.

¹⁷⁶ Stephen Hemsley Longrigg, *Suriye ve Lübnan'ın Mandater Dönem Tarihi*, 271.

¹⁷⁷ Necîb el-Ermenâzî, *Suriye: İşgalden Çekilmeye Kadar*, 83.

¹⁷⁸ Muhammed Harb Ferzât, *Suriye'de Siyasal Parti Hayatı: Siyasal Partilerin Doğuşu ve Gelişimi Üzerine Tarihsel Bir İnceleme*, 128–129.

ve yabancı şirketlerin keyfi uygulamalarına tepki olarak elektrik ve tramvay işletmelerinin kaldırılmasını talep eden gösterilerdi.

Fransız yönetimi bu gösterilere sert biçimde müdahale etti. Fakhri al-Barudi ve yardımcıları tutuklanarak çöle sürgün edildi. Bu tutuklamalar halkın tepkisini artırdı ve protestolar ülke geneline yayıldı. Şam'da ilan edilen genel grev, diğer şehirler tarafından da benimsenerek iki ay boyunca kesintisiz sürdü.¹⁷⁹ Bu nedenle söz konusu grev, "Altmış Günlük Grev" olarak anılmaya başlandı.

Grev süresince yaşanan çatışmalar ve yaygın tutuklamalar, Şeyh Taj al-Din'i siyasal açıdan zor durumda bıraktı. Yüksek Komiser Damien de Martel, olayların ikinci büyük bir halk ayaklanmasına dönüşmesinden endişe etmeye başladı.¹⁸⁰ Bu süreçte, Fransız Dışişleri Bakanlığı içinde askeri müdahale dışında bir yaklaşım benimsenmesi gerektiğini savunan görüşler ağırlık kazandı.¹⁸¹ Bu görüşler, Fransa'nın uluslararası itibarını koruma amacını taşıyordu.¹⁸²

Fransız yetkililer, Ulusal Blok'un halk üzerindeki etkisini tanımak zorunda kaldılar. Bu bağlamda, De Martel, İbrahim Hananu'nun vefatından sonra Ulusal Blok'un liderliğini üstlenen Haşim el-Atasi ile bir görüşme gerçekleştirdi. Görüşme sonucunda taraflar arasında bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşmaya göre:

- Müzakereler Ulusal Blok'un talepleri doğrultusunda yürütülecek,
- Paris'te bu talepleri görüşmek üzere bir heyet oluşturulacak,
- İngiltere ile Irak arasında imzalanan antlaşmayla eşdeğer nitelikte bir anlaşmaya varılması hedeflenecekti.

Bu gelişmeler, halkın iradesinin siyasal karar alma süreçlerine etkili biçimde yansıdığı bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir.¹⁸³

Ulusal Blok'un ilk talebi, Taj al-Din hükümetinin görevden alınmasıydı. Bu talep, Yüksek Komiser'in hükümete istifa çağrısında bulunması ve Cumhurbaşkanı'nın Ata al-Ayyubi'yi yeni bir hükümet kurmakla görevlendirmesiyle yerine getirildi. Böylece Fransız

¹⁷⁹ Philip S. Khoury, "Suriye Siyasal Yaşamında Süreklilik ve Değişim: On Dokuzuncu ve Yirminci Yüzyıllar," *The American Historical Review* 96

¹⁸⁰ Derûze, Muhammed 'İzzet. *Modern Arap Hareketi Üzerine*.

¹⁸¹ *Hâşim el-Etâsî: Hayatı ve Siyasi Mücadelesi*, 160.

¹⁸² Salmâ el-Haffâr el-Kuzbarî, *Lutfî el-Haffâr: Hatıraları, Hayatı ve Dönemi*, 256.

¹⁸³ Stephen Hemsley Longrigg, *Suriye ve Lübnan'ın Mandater Dönem Tarihi*, 274.-273.

yetkililer, müzakerelere başlanabilmesi için Ulusal Blok'un koşullarını kabul etmek zorunda kaldılar.

Bu süreçte Taj al-Din hükümeti devrildi; siyasi tutuklular serbest bırakıldı, sürgündekilerin ülkeye dönüşü sağlandı ve Ulusal Blok temsilcilerinin Paris'teki müzakerelere katılmasına olanak tanıyan bir anlaşma imzalandı. 21 Mart 1936 tarihinde, Haşim el-Atasi liderliğindeki heyet, Suriye halkının beklentilerini temsil ederek Fransa'ya hareket etti.¹⁸⁴

Fransız politikasındaki bu dönüşümde dış faktörler de etkili oldu. Fransa'da sağ kanadın iktidardan düşmesiyle Albert Sarraut liderliğindeki sosyalist hükümet göreve geldi. Yeni hükümet, Suriye'deki Fransız manda yönetimine verilen desteği azaltmayı hedefliyordu. Önceki yönetim, çoğunlukla sağ eğilimli olup Suriyeli milliyetçilere karşı baskıcı politikalar izliyordu. Aynı dönemde Fransa, İtalya'nın Habeşistan'daki vahşetini eleştiriyor; Alman tehdidinin artmasıyla yeni bir küresel çatışmanın işaretleri belirginleşiyordu.¹⁸⁵ Bu gelişmeler, Fransa'nın Suriye politikasında daha uzlaşmacı bir çizgiye yönelmesine neden oldu.

Zorlu geçen müzakereler Eylül ayına kadar sürdü ve 9 Eylül 1936'da bir antlaşma imzalandı.¹⁸⁶ Ulusal Blok, bu antlaşmanın İngiltere-Irak antlaşmasına benzer nitelikte olmasını hedefledi.¹⁸⁷ Antlaşma şu hükümleri içeriyordu:

- Fransa ve Suriye arasında barış ve dostluk ilişkilerinin tesisi,
- Dış politika konularında karşılıklı istişare mekanizmasının kurulması,
- Suriye'ye iç düzeni sağlama yetkisinin devri (25 yıl süreyle),
- Fransa'ya kara ve deniz ulaşımında kolaylıklar sağlanması,
- Askeri iş birliği ve ilgili protokollerin imzalanması,
- Eğitim, ekonomi ve cehaletle mücadele alanlarında Fransız uzmanlardan yararlanılması,
- Siyasi temsiliyetin sağlanması ve bireysel/toplumsal hakların güvence altına alınması,

¹⁸⁴ Khoury, Philip S. *Suriye ve Fransız Mandası: Arap Milliyetçiliği Politikası*, 519.

¹⁸⁵ el-Kuzbarî, Salmâ el-Haffâr. *Hâşim el-Etâsî: Hayatı ve Dönemi*, 176.

¹⁸⁶ Muhammed 'Izzet Derûze, *Modern Arap Hareketi Üzerine*, 50.

¹⁸⁷ **1930 Irak-İngiltere İttifak Antlaşması**, Irak ile Birleşik Krallık arasında imzalanan bir ittifak sözleşmesidir. Irak adına Nuri Said, İngiltere adına ise temsilci Francis Humphrys tarafından imzalanmıştır. Antlaşmanın amacı, Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne katılımı öncesinde iki ülke arasındaki ilişkileri düzenlemektir. Metin; İngiltere'nin Irak'taki askeri üslerini muhafaza etmesini, Irak'ın savunma ve dış politika konularında İngiltere ile istişarede bulunma yükümlülüğünü öngörmektedir. Bkz.: "1930 Irak ile İngiltere Arasındaki İttifak Antlaşması Metni," *Tareeq al-Shaab* gazetesi, erişim tarihi: 10 Aralık 2024.

- Lazkiye ve Cebel-i Dürzi bölgelerinin Suriye'ye katılması (özel idari ve mali statüyle),
- Suriye'nin Milletler Cemiyeti üyeliği,
- İskenderun Sancağı'nın Suriye'ye bağlanması (özel statü şartıyla).¹⁸⁸

Bu antlaşma, Suriye'ye kısmi bir bağımsızlık kazandırdı. Ancak hükümetin dış politika ve askeri konularda bağımsız karar alma yetkisine sahip olmaması, Lazkiye ve Dürzi bölgelerinin özel statüyle yönetilmesi ve Lübnan'a ilhak edilen bölgelerin antlaşmada yer almaması gibi hususlar, bağımsızlığın sınırlı kaldığını göstermektedir.¹⁸⁹

C- Fransa'nın Suriye'de Etkili Bir Politika Geliştirememesi

Fransa'nın Suriye'de etkili bir dış politika geliştirmekteki başarısızlığı, çok boyutlu tarihsel ve siyasal etkenlere dayanmaktadır. Her şeyden önce, bir ülkeyi askeri ya da idari olarak kontrol etmek, onu etkin biçimde yönetmek anlamına gelmemektedir. Suriye halkının yabancı işgale karşı gösterdiği direnç ve bölgede giderek güçlenen Arap milliyetçiliği, Fransız otoritesini sınırlayan temel faktörler arasında yer almıştır.

Fransa'nın iç siyasi ve ekonomik durumu da dış müdahalelerini sürdürebilecek kapasitede değildi. Savaş sonrası yaşanan ekonomik kırılganlık, Fransız siyasi hayatındaki belirsizlikler, koalisyon hükümetlerinin zayıflığı ve Güney Afrika'daki sorunlar gibi çeşitli iç gelişmeler,¹⁹⁰ Fransa'nın dış politikasını destekleyememiştir. Ancak en temel engel, manda sisteminin ideolojik yapısında yatmaktadır.¹⁹¹ Bu sistem, sömürgeci devletin imajını yasal bir görev çerçevesinde yeniden şekillendirmeyi amaçlamış; “geri kalmış” halkları daha yüksek bir medeniyet düzeyine ulaştırma iddiasıyla meşrulaştırılmıştır. Nihai hedef olarak demokrasi ve

¹⁸⁸ 1936 tarihli Suriye-Fransa Antlaşması'nın maddelerine ayrıntılı biçimde ulaşmak için bkz.: *Belgeler ve Antlaşmalar Arap Ülkelerinde*, s. 182–201, Necib el-Ermenâzî, *Suriye: İşgalden Çekilmeye Kadar*, ss. 85–86; Philip S. Khoury, *Suriye ve Fransız Mandası*, ss. 521–522.

¹⁸⁹ Philip S. Khoury, *Suriye ve Fransız Mandası: Arap Milliyetçiliği Politikası*, 60-70.

¹⁹⁰ Robert de Caix de Saint-Aymour (1869–1970), Fransız gazeteci, yazar ve siyasetçidir. Suriye ve Lübnan üzerindeki Fransız mandasının kurulmasında başat rol oynamıştır. Fransa'da doğmuş, gazetecilik ve diplomasi alanlarında çalışmış; özellikle manda yönetiminin siyasetini şekillendirme ve idari yapılarının oluşturulmasında etkili olmuştur. Fransız hükümetine danışmanlık yapmış, sömürgecilik ve Fransız etkisinin Arap dünyasındaki rolü üzerine yazılar kaleme almıştır. Bu düşüncelerinin derli toplu biçimde yer aldığı *Kolonyal Vesayet* (Fr. *Une tutelle coloniale*) adlı eseri, Fransız mandasına dair bakış açısını ortaya koymaktadır. Hem uyguladığı politikalar hem de yazdıkları aracılığıyla Suriye ve Lübnan'ın modern tarihinde kalıcı bir etki bırakmıştır.

¹⁹¹ **Milletler Cemiyeti Andlaşması'nın 22. maddesi** ile örtüşmektedir. Söz konusu madde, özellikle manda yönetimlerinin kurulmasını ve bu yönetimlerin “medenileşmeye hazır olmayan halklar” adına geçici vesayet altında idare edilmesini öngörmektedir. Bu çerçevede Fransız mandası altında Suriye ve Lübnan gibi bölgelerde uygulanan idari yapı, Robert de Caix gibi figürlerin katkısıyla şekillenmiştir. Bkz.: “Milletler Cemiyeti Andlaşması'nın 22. Maddesi,” Birleşmiş Milletler Cenevre Ofisi, erişim tarihi: 24 Nisan 2025.

bağımsızlık öngörülmüş, bu da mandanın sona ermesini ve mandacı devletlerin uluslararası hukuk çerçevesinde geri çekilmesini gerektirmiştir.

Bu bağlamda, Robert de Kay'ın manda tanımı açıklayıcı bir referans sunmaktadır: “Manda, siyasi olarak henüz olgunlaşmamış halkların bir gün tam özerkliğe ulaşabilmeleri için kendilerini eğitmelerini sağlamak amacıyla oluşturulmuş geçici bir sistemdir.” Bu tanım, Fransa'nın Suriye'deki başarısızlığını anlamlandırmak açısından hem kavramsal hem de hukuki düzeyde önemli bir çerçeve sunmaktadır.

2.1.2. Ulusal Antlaşma Döneminde Siyasi Sistemin İnşası.

Suriye heyetinin Paris'ten dönüşü, halk tarafından büyük bir coşku ve sevinçle karşılanmıştır. Bu karşılamının önemi, Yüksek Komiser'in ilk kez törene katılmasıyla daha da belirginleşmiştir. Humus ve Hama şehirlerinde de benzer törenler düzenlenmiş; nihai karşılama ise Şam'da gerçekleştirilmiştir.¹⁹²

Heyet başkanı Haşim el-Atasi, Fransız Dışişleri Bakanlığı ile imzalanan antlaşmaya ilişkin yayımladığı bildiride, Suriyelilerin özgürlük ve bağımsızlık mücadelesindeki kararlılığını vurgulamıştır. Bildiride, halkın uzun ve zorlu bir direniş süreci sonunda Arap tarihinin önemli bir gününe ulaştığı ifade edilmiştir. Bu açıklama, antlaşma metninin ilan edilmesiyle bağımsızlık mücadelesinin kritik bir aşamasının tamamlandığını göstermektedir.

Kutlamalar günlerce sürmüştür; Ulusal Blok, resmî olarak iktidarda bulunmamasına rağmen halk nezdinde fiilî bir liderlik konumuna yükselmiştir. El-Atasi, yayımladığı ikinci bildiride Arap birliği düşüncesini ön plana çıkarmış ve ortak ulusal kader anlayışı çerçevesinde Lübnan'a Suriye ile birleşme çağrısında bulunmuştur.¹⁹³

Bu gelişmelerin ardından, siyasi hayatın yeniden canlandırılması amacıyla parlamento seçimlerinin başlatılmasına yönelik adımlar atılmıştır. Seçimler iki aşamada gerçekleştirilmiş; ilk tur 14 Kasım 1936'da, ikinci tur ise 30 Kasım'da yapılmıştır.¹⁹⁴ Sonuç olarak, Ulusal Blok listesi tüm şehirlerde ve birçok bölgede başarı elde etmiş; halkın güvenini kazanan milletvekilleri resmî olarak ilan edilmiştir.¹⁹⁵ Bu seçim süreci, hükümet müdahalesinden uzak ve demokratik ilkelere uygunluğu bakımından örnek bir uygulama olarak değerlendirilmiştir.

¹⁹² Yusuf el-Hakîm, *Suriye ve Fransız Mandası*, 263–264.

¹⁹³ Hâşim el-Etâsî, *Hâşim el-Etâsî: Hayatı ve Dönemi*, 194-198.

¹⁹⁴ Stephen Hemsley Longrigg, *Suriye ve Lübnan'ın Mandater Dönem Tarihi*, 277.

¹⁹⁵ Abdurrahman el-Kayyâlî, *Fransız Mandası Sürecinde ve Ulusal Mücadelemizde Aşamalar*, cilt 4, 312.

1933 yılından bu yana askıya alınmış olan Meclis, 21 Aralık 1936 tarihinde yeniden toplanmış ve Firas Khoury meclis başkanı seçilmiştir. Ulusal Blok'un ve hükümetin talebi üzerine Cumhurbaşkanı Ali el-Abed görevinden istifa etmiş; yapılan oylamada Haşim el-Atasi, 82 oyun 74'ünü alarak cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. El-Atasi, Jamil Mardam Bey'i başbakan olarak görevlendirmiş ve böylece ilk ulusal kabineyi oluşturmuştur. tablodaki belirtmiştir.

Bakanlık Pozisyonu	Görevli Kişi
Başbakanlık	Cemil Mardam Bey
İçişleri ve Dışişleri Bakanı	Saadallah el-Cabiri
Maliye ve Milli Savunma Bakanı	Şükrü el-Kuvvetli
Adalet ve Eğitim Bakanı	Dr. Abdülrahman el-Kiyali

Tablo 3. Ulusal Dönemde Kurulan İlk Suriye Hükûmeti.¹⁹⁶

2.1.3 Fransız Antlaşması'nın Onaylanamaması ve Bunun Suriye'de Siyasal İstikrara Etkileri (1936).

Suriye ile Fransa arasında imzalanan anlaşmanın resmiyet kazanabilmesi için bir sonraki adım, Suriye Parlamentosu'nda onay sürecinin tamamlanmasıydı.¹⁹⁷ Yeni hükümetin öncelikli görevlerinden biri, bu anlaşmayı imzalayarak Meclis'e sunmaktı. Bu amaçla, Mazhar al-Raslan başkanlığında; Faiz al-Khoury raportör ve Sabri al-Asali sekreter olarak görev yaptığı bir denetim komitesi oluşturulmuştur. Anlaşma, Meclis'te oybirliğiyle kabul edilmiştir.¹⁹⁸ Ancak Fransa Parlamentosu'nun onay sürecini geciktirmesi, iki ülke arasında ciddi bir diplomatik krize neden olmuştur. Bu gecikme, Suriye hükümetinin kontrolü dışında gelişmiş; Fransa'daki Halk Cephesi hükümetinin parlamentoyu ikna etme kapasitesine bağlı kalmıştır. Sağ görüşlü Fransız çevreler ve askeri gruplar, Suriye'ye verilen tavizleri eleştirerek anlaşmaya karşı yoğun bir medya kampanyası başlatmışlardır.

¹⁹⁶ Es'ad el-Kürânî, *Hatıralar ve Düşünceler*, s. 124; Yusuf el-Hakîm, *Suriye ve Fransız Mandası*, s. 269; Hâşim el-Etâsî, *Hâşim el-Etâsî: Hayatı ve Dönemi*, s. 206.

¹⁹⁷ Hâşim Osman, *Suriye'nin Modern Tarihi*, 106.

¹⁹⁸ Hâşim el-Etâsî, *Hâşim el-Etâsî: Hayatı ve Dönemi*, 207.

Suriye’de ayrıcalıklara sahip Fransız vatandaşlarının büyük bir kısmı da anlaşmaya karşı çıkmıştır.¹⁹⁹ Özellikle, Şam’daki Fransız büyükelçisinin cumhurbaşkanının yetkilerini aşan geniş yetkilere sahip olması, bu muhalefeti daha da güçlendirmiştir. Bazı Fransız yetkililer ve subaylar, anlaşmanın yürürlüğe girmesi durumunda isyan çıkaracaklarını açıkça ifade etmişlerdir. Bu süreçte, Yahudi Ajansı Başkanı Chaim Weizmann’ın, Fransa Başbakanı Léon Blum’u anlaşmayı parlamentoya sunmaktan vazgeçirmeye ikna ettiği belirtilmiştir.²⁰⁰ Bu ve benzeri gelişmeler, Fransa hükümetinin onay sürecini bilinçli olarak ertelemesine yol açmıştır.²⁰¹

Suriye Başbakanı Cemil Mardam Bey, 1937 yılında Paris’e birçok kez resmi ziyarette bulunmuştur. Ancak Fransız Dışişleri Bakan Yardımcısı ile yapılan görüşmelerde verilen sözlere rağmen somut bir ilerleme sağlanamamıştır.²⁰² Suriye tarafı, azınlık haklarının korunacağı ve Fransız uzmanların kabul edileceği yönünde güvence vermesine rağmen, Fransa bu önerilere olumlu bir diplomatik karşılık vermemiştir.²⁰³

Fransa, Lazkiye, Cebel el-Dürzi ve Cezire gibi azınlık bölgelerinde muhalefet hareketlerini destekleyerek Ulusal Blok’a karşı direnişi teşvik etmiştir. Azınlık liderleri Paris’e davet edilerek, anlaşmaya açıkça karşı çıkmaları sağlanmıştır. Bu dönemde İskenderun Sancağı meselesi de gündeme gelmiştir. Türkiye’nin Lozan Antlaşması sonrası istikrar kazanması ve İngiltere ile Fransa’nın Türkiye’yi Nazi Almanyası’na karşı yanlarına çekme arzusu, Türk-Fransız çıkarlarının örtüşmesine neden olmuştur. 1937’de Milletler Cemiyeti tarafından bölgeye iç bağımsızlık tanıyan bir yasa çıkarılmış; 1938’de Cenevre’de imzalanan Türk-Fransız anlaşmasıyla bölgenin Türkiye’ye katılımı kabul edilmiş ve 1939’da yapılan referandumla bu durum resmiyet kazanmıştır.²⁰⁴

Fransa Parlamentosu, 1938 yılı sonunda Suriye ile yapılan anlaşmayı gündemine almış; ancak Dışişleri Komisyonu, 1939 yılı başında anlaşmanın mevcut haliyle parlamentoya sunulmasını reddetmiştir.²⁰⁵ Bunun üzerine Fransa, müzakere sürecinden vazgeçerek manda

¹⁹⁹ el-Kabas gazetesi, sayı 1021, 27 Aralık 1936; Hâşim Osman, *Suriye’nin Modern Tarihi*, 106.

²⁰⁰ Philip S. Khoury, *Suriye ve Fransız Mandası: Arap Milliyetçiliği Politikası*, 534.

²⁰¹ Hâşim el-Etâsî, *Hâşim el-Etâsî: Hayatı ve Dönemi*, 204.

²⁰² Hayim Weizmann (1874–1952), Siyonist hareketin öncülerinden ve kimya bilimcisidir. 1917’de yayımlanan Balfour Deklarasyonu’nun hazırlanmasında önemli rol oynamış; bu belge, Britanya’nın Filistin’de bir Yahudi ulusal yurdu kurulmasını desteklediğini ilan etmiştir. Weizmann, 1948’de İsrail Devleti’nin ilan edilmesinden sonra ilk cumhurbaşkanı olarak seçilmiş ve 1949–1952 yılları arasında görev yapmıştır.

Bkz.: “Chaim Weizmann,” *Britannica Ansiklopedisi*, erişim tarihi: 28 Mayıs 2025

²⁰³ Hâşim el-Etâsî, *Hâşim el-Etâsî: Hayatı ve Dönemi*, Beyrut: Dârü’l-Âdâb, 1998, s. 205.

²⁰⁴ Yusuf el-Hakîm, *Suriye ve Fransız Mandası*, 272.

²⁰⁵ Philip S. Khoury, *Suriye ve Fransız Mandası: Arap Milliyetçiliği Politikası*, 541.

yönetimine geri döndüğünü ilan etmiştir. Bu gelişmelerin ardından, Suriye Başbakanı Cemil Mardam Bey 18 Şubat 1939'da istifa etmiştir. Cumhurbaşkanı Haşim el-Etasi, istifayı kabul ederek Lutfi el-Haffar'a hükümet kurma görevini vermiştir. Ancak Fransız baskıları nedeniyle bu hükümet yalnızca 21 gün görevde kalabilmiştir. Ardından kurulan Nasuh el-Buhari hükümeti de Haziran 1939'da istifa etmiştir.²⁰⁶

10 Temmuz 1939'da, yeni Fransız Yüksek Komiseri General Piu, bakanlar kurulu yerine müdürlerden oluşan yeni bir idari yapı tesis etmiştir. Aynı zamanda anayasa askıya alınmış, meclis faaliyetleri durdurulmuş ve ülke, doğrudan yüksek komiserin denetimindeki müdürler aracılığıyla yönetilmeye başlanmıştır. Yasama ve yürütme yetkileri Fransız komiser tarafından üstlenilmiştir. Tüm bu gelişmelerin sonucunda, Cumhurbaşkanı Haşim el-Etasi 7 Temmuz 1939'da istifasını sunmuştur.²⁰⁷ Böylece, Fransa ile yapılan anlaşma yoluyla bağımsızlık elde etmeyi amaçlayan milliyetçi dönemin sonuna gelinmiştir. Fransa'nın sömürgeci çıkarlarını koruma yönündeki politikaları, Suriye'nin bağımsızlık umutlarını boşa çıkarmıştır.²⁰⁸

2.1.4 İkinci Dünya Savaşı Döneminde Suriye Siyaseti: Fransız Mandası ile Ulusal Bilincin Yükselişi Arasında

Başkan Haşim el-Etasi, Yüksek Komiser'in baskıları ve oluşan yeni siyasi koşullar nedeniyle görevinden istifa etmiştir.²⁰⁹ Bu gelişme, Yüksek Komiser tarafından önceden öngörülmüş ve bir fırsata dönüştürülerek Meclis Başkanı Fares el-Khourî'ye anayasanın askıya alınması ve meclisin feshedilmesine dair karar bildirilmiştir. "İktidar boşluğu" gerekçesiyle alınan bu karar doğrultusunda, Bahij el-Khatib başkanlığında bir Direktörler Konseyi atanmış ve yetkilerin devri amacıyla Şam'a geçilmiştir. Ancak Yüksek Komiserlik, kararların alındığı ve Suriye ile Lübnan'ın siyasi, ekonomik, mali ve iç işlerinin yürütüldüğü merkez olarak Beyrut'ta kalmaya devam etmiştir.²¹⁰

²⁰⁶ Muhammed 'Izzet Derûze, *Modern Arap Hareketi Üzerine*, 59–63.

²⁰⁷ Hâşim el-Etâsî, *Hâşim el-Etâsî: Hayatı ve Dönemi*, 214.

²⁰⁸ Abdurrahman el-Kayyâlî, *Fransız Mandası Sürecinde ve Ulusal Mücadelemizde Aşamalar*, 419.

²⁰⁹ Muhammed 'Izzet Derûze, *Modern Arap Hareketi Üzerine*, 67.

²¹⁰ Etâsî'nin istifası, Fransız mandasının planlı müdahalesiyle anayasal düzenin askıya alınmasına zemin hazırlamıştır; iktidar Beyrut'ta kalırken Şam'daki düzenlemeler sembolik kalmıştır. Hâşim el-Etâsî, *Hâşim el-Etâsî: Hayatı ve Dönemi*, 219.

Anlaşmanın kapanmasından yaklaşık iki ay sonra Fransa²¹¹, II. Dünya Savaşı'na dahil olmuş; ancak 22 Haziran 1940'ta Nazi Almanyası'nın Paris'i işgaliyle büyük bir çöküş yaşamıştır. Bu süreçte Fransa, Mareşal Philippe Pétain liderliğindeki uzlaşmacı Vichy hükümeti ile General Charles de Gaulle'ün Londra merkezli Özgür Fransa hareketi arasında ikiye bölünmüştür.²¹² Bu bölünme, Suriye'deki siyasi durumu doğrudan etkilemiştir.²¹³

Yüksek Komiser Pio, uluslararası gelişmelere paralel olarak Suriye ve Lübnan'daki baskıların hafifletilmesine yönelik talimatlar almaya başlamıştır. Vichy hükümetinin Dışişleri Bakanlığı, Suriyelilere karşı sert uygulamalardan kaçınılmasını ve askeri mahkemelerce hüküm giymiş kişilere genel af çıkarılmasını talep etmiştir. Buna karşın, Fransız başkomutan General de Gaulle'ün çağrısına yanıt vererek Vichy hükümetine karşı durmak amacıyla Yüksek Komiser Pio ile işbirliği yapmayı denemiş; ancak De Gaulle'ün askeri gücünün zayıf olduğu anlaşılınca bu tutumdan vazgeçilmiştir.²¹⁴

Bu aşamada, Vichy hükümetinin lideri Philippe Pétain,²¹⁵ General Pio'yu görevden alarak yerine General Dancourt'u Yüksek Komiser olarak atamıştır. Aynı dönemde, Khaled al-Azm geçici bir hükümet kurmakla görevlendirilmiş ve bu gelişme, hem İngiltere hem de Fransa'nın Suriye ve Lübnan'a yönelik askeri müdahalesini tetiklemiştir. General de Gaulle, yayımladığı resmi bildiride, mandater yönetimin sona erdirilmesi, bağımsızlığın ilan edilmesi ve Fransa ile Suriye-Lübnan ilişkilerini düzenleyen yeni bir antlaşmanın yapılması niyetini açıklamıştır.²¹⁶

İngiltere, Suriye havaalanlarının Nazi Almanyası tarafından kullanılabileceği endişesiyle, uzun süren tereddütlerin ardından Suriye'ye askeri müdahalede bulunma kararı almıştır. Bu karar, Vichy hükümetinin askeri kontrolünü sona erdirmeyi amaçlamıştır. Öte

²¹¹ Hükümetü'l-Müdîrîn", 1939'da Fransız Yüksek Komiseri Gabriel Puaux tarafından, Cemil Mardam Bey hükümetinin istifası ve anayasanın askıya alınmasının ardından geçici bir idari yapı olarak kurulmuştur. Fuat Selim ve Nesib el-Bekri gibi genel müdürlerden oluşan bu heyet, siyasi yetkiden yoksun biçimde yalnızca idari işleri yürütmüş; Fransız mandası, bu yapıyla Millî Blok'u etkisizleştirmeyi ve bürokratik bir denetim kurmayı hedeflemiştir.

²¹² Selmâ Mardam Bey, *Suriye'nin Bağımsızlığı (Cemil Mardam Bey'in Belgeleri)*, 96.

²¹³ II. Dünya Savaşı, 1939 yılında Müttefik Devletler (Britanya, Fransa, Sovyetler Birliği ve daha sonra ABD) ile Mihver Devletleri (Nazi Almanyası, Faşist İtalya ve Japonya) arasında başlayan küresel bir çatışmadır. 1945'te Mihver'in yenilgisiyle sona ermiş; uluslararası sistemde köklü değişimlere yol açmış, ABD ve SSCB'yi süper güç olarak öne çıkarmış ve sömürgeci imparatorlukların çözülmesini hızlandırmıştır.

Bkz.: 'Abd el-'Azîm Ramadân, *Mısır ve II. Dünya Savaşı*'; Selmâ Mardam Bey, *Cemil Mardam Bey'in Belgeleri (Suriye'nin Bağımsızlığı)*, 110

²¹⁴ Muhammed 'İzzet Derûze, *Modern Arap Hareketi Üzerine*, 77-78.

²¹⁵ Philippe Pétain (1856-1951), I. Dünya Savaşı'nda Verdun Muharebesi'ndeki savunma başarısıyla ulusal kahraman ilan edilen Fransız mareşaldir. Ancak II. Dünya Savaşı sırasında Nazi işgali altındaki Fransa'da kurulan Vichy Hükümeti'nin başına geçerek Almanyaya iş birliği yapmış; savaş sonrası vatana ihanet suçlamasıyla yargılanmış ve ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştır

²¹⁶ Muhammed Fârûk el-İmâm, *Suriye'de Bağımsızlık Döneminde Siyasal Hayat*, 9.

yandan, General de Gaulle, İngilizlerin bu operasyonu tek başına yürütmesine karşı çıkmış; İngiltere ise bölgedeki etkisini kaybetmemek amacıyla sahayı yalnızca Fransız kuvvetlerine bırakmayı tercih etmemiştir. Bu gelişmeler, “Operasyon Kaynak” (Operation Exporter) adı verilen ve yaklaşık 34 gün süren yoğun çatışmalara yol açmıştır. İngiliz, Özgür Fransız, Avustralya ve Hint birlikleri sınırı geçerken, General Dancourt komutasındaki Fransız kuvvetleri beklenenden daha güçlü bir direniş göstermiştir.²¹⁷

Sonuç olarak, İngiltere askeri ve siyasi kontrolü ele geçirerek bölgedeki hâkim güç haline gelmiştir. Suriyeliler, İngiliz hükümetiyle yakın ilişkiler kurmaya başlamış; İngiltere ise 11 Şubat 1942 tarihinde General Spears’ı Suriye’ye büyükelçi olarak atamıştır.

2.2. Suriye’nin Fransız Mandasından Kurtuluşunda Diplomatik Çabaların ve Halk Mücadelesinin Rolü

2.2.1 Suriye Diplomasisi ve Uluslararası Tanınma Süreci

Suriye’nin bağımsızlık mücadelesi sürecinde, iç politikada öne çıkan isimlerden biri Şükrü el-Kuvvetli olmuştur. Özellikle bazı ulusal liderlerin Bağdat’a sürgün edilmesinden sonra Kuvvetli’nin, Ulusal Blok’un lideri olarak ön plana çıktığı ve bağımsızlık hedefi doğrultusunda stratejik girişimlerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde, Fransız ve İngiliz nüfuzuna karşı koymak amacıyla Mihver Devletleri ile iş birliği planlarının yapıldığı ifade edilmiştir. Kuvvetli ve çevresinin, Fransa’nın düşmesi, Alman ordularının Kuzey Afrika’daki ilerleyişi ve Alman propagandasının Doğu’da artması gibi gelişmelerin Suriye’nin bağımsızlık sürecini hızlandırabileceğine inandıkları belirtilmiştir.²¹⁸

Fransız temsilcisi Puaux’un ulusal liderleri iktidardan uzaklaştırmasının ardından, Ulusal Blok’un büyük ölçüde Mihver Devletleri’ne yakınlaştığı gözlemlenmiştir. Bu süreçte, liderlik makamının boş kalması nedeniyle Şükrü el-Kuvvetli’nin Ulusal Blok’un başına geçmesi gerektiği düşünülmüş; bu görev, Kuvvetli’nin güçlü iradesi, siyasi deneyimi ve Haşim el-Etasi’nin desteğiyle kendisine verilmiştir.²¹⁹ Etasi, blokun başkanlığını sürdürürken, siyasi liderlik Kuvvetli’ye bırakılmıştır.

Bu dönemde, Fransa’nın Vichy rejimine karşı savaşan Özgür Fransa güçlerinin, Suriye ve Lübnan’a bağımsızlık sözü verdiği ifade edilmiştir. General Georges Catroux tarafından 8

²¹⁷ Stephen Hemsley Longrigg, *Fransız Mandası Altında Suriye ve Lübnan Tarihi*, 380-387.

²¹⁸ al-‘Ashî, *Suriye’de İstiklâlin Şafağı*, 26.

²¹⁹ Philip S. Khūrî, *Suriye ve Fransız Mandası*, 652-653.

Haziran 1941 tarihinde yayımlanan bildirilerle Suriye ve Lübnan halklarına özgürlük vaat edildiği belirtilmiştir. Catroux'un, Doğu'daki Fransız temsilciliğini üstlendiğini ve mandater yönetimi sona erdirmek üzere geldiğini açıkladığı aktarılmıştır.²²⁰ Ancak kısa süre sonra Vichy yönetiminin "böl ve yönet" politikasına geri dönüldüğü ve toplumsal ayrışmaları körükleyen gizli girişimlerde bulunulduğu anlaşılmaktadır.²²¹

11 Eylül 1941 tarihinde Catroux'un, Şeyh Tâceddin el-Hasani'ye geçici olarak cumhurbaşkanlığı görevini verdiği,²²² ardından seçimlerin yapılacağı ve yeni cumhurbaşkanının meclis tarafından seçileceği bildirilmiştir. Bu süreçte Hasan el-Hakim başkanlığında dokuz bakanlıktan oluşan bir hükümetin kurulduğu,²²³ ancak bu hükümette yer alan bazı isimlerin Ulusal Blok'a karşı tutum sergilediği, bazılarının Fransa'ya bağlı olduğu ve bir kısmının ise kararsız kaldığı ifade edilmiştir.

Şeyh Tâceddin'in cumhurbaşkanlığı dönemi, halk ve Ulusal Blok tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Fransız yönetimiyle iş birliği yaparak meşruiyet sağlamaya çalıştığı, yasama faaliyetlerinin askıya alındığı ve üç farklı hükümetin görev yaptığı bir dönem yaşandığı belirtilmiştir.²²⁴ Hasan el-Hakim'in ardından Hüsnü el-Brazi, onun ardından Cemil el-Eşşi başbakanlık görevini üstlenmiştir. Bu süreçte Şeyh Tâceddin'in vefat ettiği ve devletin bir süre cumhurbaşkanlığı makamı olmadan yönetildiği aktarılmıştır.

Bu gelişmelerin ardından, İngiltere'nin de taraf olduğu bir dizi müzakere süreci başlatılmıştır. Bu sürecin sonucunda, General Catroux tarafından 25 Mart 1943 tarihinde üç önemli kararın alındığı bildirilmiştir:

1. 14 Mayıs 1930 tarihli anayasanın yeniden yürürlüğe konulması,
2. Ata el-Ayyubi başkanlığında geçici bir hükümetin kurulması,
3. Üç ay içinde yasama ve yürütme erklerini belirlemek üzere genel seçimlerin yapılması.²²⁵

Bu kararların öncesinde, Suriye'nin bağımsızlığına dair uluslararası düzeyde bazı tanımların gerçekleştiği anlaşılmaktadır. İngiltere'nin garantörlüğünde verilen bağımsızlık sözüne dayanarak, 28 Ekim 1941 tarihinde İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda bir toplantı

²²⁰ Bkz. el-Hâni, *Cihâd Şükrî el-Kuvvetî*, 36.

²²¹ Bkz. el-Armanazî, *Suriye*, 127.

²²² Bkz. Bou-Nacklie, "Les Troupes Spéciales," 654.

²²³ Bkz. el-Hâni, *Cihâd Şükrî el-Kuvvetî*, 37.

²²⁴ Bkz. el-İmâm, *Suriye'de Siyasal Hayat*, 13.

²²⁵ Bkz. Dervâze, *Arap Hareketi Üzerine*, 95.

düzenlenmiş; bu toplantıda Özgür Fransa'nın dış ilişkiler temsilcisine, İngiltere Dışışleri Bakanı Anthony Eden tarafından bir nota verildiği belirtilmiştir. Bu notada, İngiltere'nin Fransa'nın bağımsızlık vaadini desteklediği ve 8 Haziran 1941 tarihinde Mısır'daki İngiliz büyükelçisinin yaptığı açıklamanın bu desteği teyit ettiği ifade edilmiştir.²²⁶

Her ne kadar bu tanıma sembolik düzeyde kalmış ve yabancı güçlerin fiili olarak ülkeden çekilmesi sağlanmamış olsa da, Suriyeli siyasetçilerin bu durumu uluslararası tanınma sürecinde bir fırsata dönüştürdükleri görülmüştür. Ulusal liderlerin, Arap ülkeleri ve İngiltere ile ittifaklar kurarak tam bağımsızlık taleplerini sürdürdükleri; iç siyasi cepheyi güçlendirmeye ve bu hedef doğrultusunda birleşik bir strateji geliştirmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır.

2.2.2. Sandıktan Cepheye: Şükrü el-Kuvvetli Hükümeti ile Fransız Mandasına Karşı Mücadele (1943–1945)

Geçici devlet başkanı Ata el-Ayyubi'nin 7 Temmuz 1943'te seçim tarihini ilan etmesinin ardından, Ulusal Blok siyasi sahnede aktifleşmiştir.²²⁷ Bu süreçte Şükrü el-Kuvvetli, ülke genelinde gerçekleştirdiği ziyaretlerle ulusal birliği pekiştirmeye çalışmış; kendi inisiyatifiyle oluşturduğu aday listeleriyle güçlü bir temsil yapısı kurmayı hedeflemiştir. Farklı görüşlere sahip liderlerle temas kurarak desteklerini almış ve ortak bir direniş hattı oluşturmuştur. Halep ve Hama dışındaki tüm şehirlerde başarılı listeler oluşturduğu, bağımsız isimleri de sürece dahil ettiği kaydedilmiştir.²²⁸

Seçimler planlandığı tarihte gerçekleştirilmiş ve Blok'un adayları büyük bir zafer kazanmıştır. Yeni meclisin çoğunluğu bu yapıdan oluşmuş; 17 Ağustos'ta yapılan ilk oturumda Kuvvetli, geniş bir mutabakatla cumhurbaşkanı seçilmiştir.²²⁹ Göreve başlarken yaptığı konuşmada, birlik, dayanışma ve iş birliği vurgusu yaparak ülkenin tam özgürlüğüne ulaşma hedefini dile getirmiştir.²³⁰ Meclis başkanlığına ise Faris el-Huri getirilmiştir.

Yürütme organının oluşturulması için yapılan istişareler sonucunda, hükümeti kurma görevi Sadullah el-Cabiri'ye verilmiş; Cemil Mardam Bey dışışleri bakanı olarak geniş yetkilerle görevlendirilmiştir. Ekim 1944'te yapılan kabine değişikliğiyle Faris el-Huri

²²⁶ Bkz. el-Hasnâvî, *Sa'dullah el-Câbirî*, 158.

²²⁷ Bkz. Mardam Beyk, *Belgeler*, 173–174.

²²⁸ Bkz. el-İmâm, *Suriye'de Siyasal Hayat*, 19.

²²⁹ Bkz. Mahmûd, "Şükrî el-Kuvvetlî," 70–74.

²³⁰ Bkz. el-Hâni, *Cihâd Şükrî el-Kuvvetlî*, 38.

başbakanlık görevini üstlenmiş, Cabiri ise meclis başkanlığına geçmiştir. Kabinenin diğer yapısı korunmuştur.²³¹

Bu dönemde Suriye, devletleşme sürecinde uluslararası iş birlikleri kurma yönünde adımlar atmıştır. İskenderiye’de Arap Birliği Protokolü’nün imzalanması,²³² Atlantik Bildirisi’ne katılım ve Mihver Devletleri’ne savaş ilanı gibi gelişmeler, ülkenin San Francisco’daki Birleşmiş Milletler kurucu üyeleri arasında yer almasını sağlamıştır.²³³ Ancak Fransız yönetimi, savaşın gidişatı değişene kadar bu gelişmelere karşı sessiz kalmıştır.

İkinci Dünya Savaşı’nda müttefiklerin üstünlük sağlamasıyla birlikte, Almanya ve İtalya geri çekilmiş; Fransa’nın kuzeyden kurtarılmasıyla Vichy rejiminin etkisi azalmıştır.²³⁴ Bu gelişmelerin ardından General Charles de Gaulle liderliğindeki yönetimin, daha önce verdiği bağımsızlık sözlerinden geri adım attığı anlaşılmıştır. Gerekçe olarak, Uzak Doğu’daki sömürgelere ulaşım yollarının güvenliği gösterilmiştir.²³⁵

Bu süreçte, işgalci askerlerin halkı provoke etmeye başladığı; bu eylemlerin General Oliva-Rouge’un 22 Mayıs 1945 tarihli gizli bildirgesine dayandığı tespit edilmiştir.²³⁶ Belgede şu talimatlar yer almıştır:

- Direnış gösteren unsurların ortadan kaldırılması,
- Kamu kurumlarının işgali,
- Komşu Arap ülkeleriyle iletişimin kesilmesi,
- Direnışçilerin 224 saat içinde silahsızlandırılması.

26 Mayıs’ta yayımlanan ek bir notta, harekâtın ertelenmesi önerilmiş; bu belge Suriye hükümeti tarafından elde edilerek yabancı temsilciliklere iletilmiştir.²³⁷

Son provokasyon, yasama binasında görevli muhafızların her gün Fransız bayrağına selam durmalarının istenmesiyle yaşanmıştır. Bu talimat, Cabiri’nin yönlendirmesiyle reddedilmiş; bunun üzerine Oliva-Rouge, meclis binasına saldırı emri vermiştir. 29 Mayıs’ta gerçekleşen bu saldırıda 28 muhafız hayatını kaybetmiş; halk, bu eyleme karşı birleşerek işgale

²³¹ Bkz. Kûrânî, *Hatıralar ve Düşünceler*, 139.

²³² Bkz. Mardam Beyk, *Belgeleri*, 234.

²³³ Bkz. el-Hasnâvî, *Sa’dullah el-Câbirî*, 160.

²³⁴ Bkz. el-Armanazî, *Suriye*, 142.

²³⁵ Bkz. Dervâze, *Arap Hareketi Üzerine*, 105.

²³⁶ Bkz. Collelo, *Suriye: Bir Ülke İncelemesi*, 24–25.

²³⁷ Bkz. el-Hâni, *Cihâd Şükrî el-Kuvvetli*, 53.

karşı topyekûn bir direniş başlatmıştır. Bu olay, işgalin sonunu hazırlayan dönüm noktası olarak değerlendirilmiştir.²³⁸

Çatışmalar 31 Mayıs'a kadar sürmüştü; bu süreçte 600'den fazla kişi yaşamını yitirmiş, 2072 kişi yaralanmıştır. Cumhurbaşkanı Kuvvetli, İngiltere'nin temsilcisiyle bir zırhlı araçta görüşerek sert bir protesto iletmış ve müdahale talebinde bulunmuştur.²³⁹

Bu gelişmeler üzerine, İngiltere'nin Suriye ve Lübnan'daki üst düzey komutanı General Paget,²⁴⁰ dışişleri temsilcisiyle birlikte Kuvvetli'yi ziyaret etmiş; Londra'dan gelen emir doğrultusunda Fransız birliklerinin geri çekilmesi ve geçici olarak İngiliz ordusunun kontrolü devralması kararlaştırılmıştır. Ateşin kesilmesi ve tüm Fransız asker ile sivillerin İngiliz koruması altındaki bölgelere alınması emredilmiştir.²⁴¹

Olaylar kısa sürede uluslararası bir meseleye dönüşmüş; Suriye, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne başvurarak yabancı güçlerin ülkeden çıkarılmasını talep etmiştir. Fransa süre istemiş; Sovyetler ise bu talebi reddederek derhal çekilme çağrısı yapmıştır. İngiltere, pratik bir zaman önerirken; ABD, en hızlı şekilde çekilme yönünde görüş bildirmiştir. Konsey, ABD'nin önerisini kabul etmiş; ancak Sovyetler ilk kez veto hakkını kullanarak karara karşı çıkmıştır.²⁴²

Sonuç olarak, yapılan müzakereler neticesinde, Fransız ve İngiliz birliklerinin üç ay içinde Suriye'den çekilmesi kararlaştırılmış; bu çekilme 16 Nisan 1946'da gerçekleşmiştir. Bu tarih, "İstiklal Günü" olarak ilan edilmiş ve ulusal bayram olarak kutlanmaya başlanmıştır.²⁴³

²³⁸ Fransız generali Fernand Olive, "Oliva-Roget" adıyla da bilinir, 1945 Şam Krizi sırasında Fransız kuvvetlerinin komutanı olarak görev yapmıştır. Oliva-Roget, resmi bir yetkilendirme olmaksızın şehirdeki ulusal ayaklanmayı bastırmak amacıyla Şam'ın bombalanması emrini vermiştir. Bu müdahale, yüzlerce sivilin ölümüne yol açmış ve nihayetinde İngilizlerin diplomatik ve askeri müdahalesini tetiklemiştir. Bu olay, Fransız sömürge yönetiminin yerel direniş karşısındaki güvenlik politikalarının sınırlarını ve uluslararası etkilerini gözler önüne sermektedir. Bkz. Thomas, *İstihbarat İmparatorlukları*, 291–294.

²³⁹ Bkz. Yûnus, *Şukri el-Kuvvetli*, 141–142.

²⁴⁰ Bkz. el-Aşî, *İstiklâlin Şafağı*, 55.

²⁴¹ Bkz. el-İmâm, *Suriye'de Siyasal Hayat*, 34–35.

²⁴² **Bernard Charles Tolver Paget**, Britanyalı bir general olup, 1945 yılında Levant Krizi sırasında Orta Doğu'daki İngiliz kuvvetlerinin komutanlığını üstlenmiştir. Şam'da yaşanan çatışmalar sırasında Fransız birliklerine ateşi kesmeleri yönünde resmî bir uyarı göndermiş; bu müdahale, sivillere yönelik saldırıların durdurulmasında etkili olmuştur. Böylece, Fransız ordusunun gerçekleştirdiği katliamların önlenmesine katkı sağlamıştır. Bkz. "Bernard Paget." Wikipedia. Erişim tarihi: 27 Mayıs 2025. https://en.wikipedia.org/wiki/Bernard_Paget

²⁴³ Bkz. el-Hakîm, *Suriye ve Fransız Mandası*, 344–345.

2.3 Bağımsızlık Sonrası Suriye Devleti: Kuruluş Süreci ve Karşılaşılan Krizler

16 Nisan 1946 tarihinde son yabancı asker Suriye topraklarını terk etmiş; ertesi sabah Cumhurbaşkanı Şükrü el-Kuvvetli, hükümet binasında bağımsız ülkenin bayrağını göndere çekerek, artık başka bir sembolün bu topraklarda dalgalanmayacağını ilan etmiştir. Bu törenin ardından, başkent Şam’da bazı Arap ülkelerinin askeri birliklerinin de katılımıyla bir geçit töreni düzenlenmiştir.²⁴⁴

Bağımsızlığın ilanıyla birlikte, ülkeye tebrik mesajları ve tanıma belgeleri ulaşmaya başlamıştır. Bunlar arasında, İngiltere ile yapılan ve Suriye yargı sisteminin tanınmasını içeren bir anlaşma da yer almıştır.²⁴⁵ Bu belgeyle:

- Karma mahkemelerde süregelen yabancı davalar sona erdirilmiş,
- Ulusal yargı sistemine tam yetki tanınmış,
- İngiliz vatandaşlarının hukuki statüsü belirlenmiş ve kişisel davalarda kendi hukuklarının uygulanması kabul edilmiştir.

Ancak, Fransız mandasının etkileri yalnızca askeri varlıkla sınırlı kalmamış; siyasi, ekonomik ve toplumsal alanlarda da kalıcı izler bırakmıştır. General Catroux’un verdiği bağımsızlık sözüne rağmen, bu vaadin ihlal edilerek yeniden kontrol kurma girişimleri, yeni kurulan cumhuriyetin yapısını doğrudan etkilemiştir. Ayrıca, Büyük Suriye idealinin gerçekleşmemesi ve Levant bölgesinin birliğinin sağlanamaması da bu sürecin önemli sonuçları arasında yer almıştır.

Bu koşullar, ülkeyi bölgede etkili olmak isteyen iki farklı Haşimi projesine açık hâle getirmiştir. Her iki girişim, Suriye üzerinde nüfuz kurma amacı gütmüştür. Öte yandan, Ulusal Blok’un önde gelen siyasetçileri, uzun yıllar boyunca sömürge yönetimine karşı muhalefet ve direniş temelinde siyaset yapmış olmaları nedeniyle, iktidar pratiğinde yeterli deneyime sahip değillerdi. Bu eksiklik, yönetim sürecinde çeşitli anlaşmazlıklar ve sorunlara yol açmıştır.

²⁴⁴ “Veto” hakkı, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin daimi beş üyesi (Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Çin, Fransa ve Birleşik Krallık) tarafından sahip olunan bir yetkidir. Bu hak, gerekli oy çoğunluğu sağlansa dahi herhangi bir kararın alınmasını engellemek amacıyla kullanılabilir.

²⁴⁵ el-Hâni, *Cihâd Şükrî el-Kuvvetli*, 55; Osman, *Suriye’nin Modern Tarihi*, 159

Bağımsızlık sonrası dönemde, siyasi ve askeri istikrarsızlık giderek artmış; silahın sesi ve güç dili, siyasal söylemin önüne geçmiştir. Bu ortam, devlet kurumları ve toplumsal yapının tamamı üzerinde derin etkiler bırakmış; ülke, uzun süreli bir geçiş dönemine girmiştir.²⁴⁶

2.3.1 Suriye Devleti'nin bağımsızlığının ilk döneminde karşılaştığı yapısal zorluklar

Ülke bağımsızlığını kazandıktan sonra atılan ilk önemli adım, sömürgeciliğin ve manda yönetiminin kalıntılarını ortadan kaldırmaktı. Zira manda yönetimi, mezhepçilik, ırkçılık, aşiretçilik ve bazı şahsiyetlerin kişisel hırsları gibi unsurları hâlen barındırıyordu. Bu nedenle, sınırlı imkânlarla rağmen kapsamlı bir kalkınma, reform ve yeniden yapılanma süreci zorunlu hâle gelmişti. Kentsel gelişim ve ekonomik kalkınma sağlanmalı, güvenlik tesis edilmeli ve siyasi istikrar oluşturulmalıydı. Bu durum, yönetim sisteminin yüksek düzeyde bilgelik, esneklik ve siyasi yetkinlik göstermesini gerektiriyordu. Böylece her alanda kapsamlı bir reform gerçekleştirilecek, ülkenin karşı karşıya olduğu zorluklara uygun çözümler bulunacak ve mevcut koşullar doğru şekilde analiz edilecekti.

O dönemde ülkenin içinde bulunduğu en önemli koşullar şu şekilde özetlenebilir:

A. Ekonomik Durum:

Ekonomik koşullar son derece olumsuzdu ve devlet hazinesi ciddi bir açıkla karşı karşıyaydı. Bağımsızlık sonrası hükümetler, ağır bir vergi sistemi uygulamak zorunda kaldı; bu durum, yaşam maliyetinin İkinci Dünya Savaşı öncesine kıyasla %500 oranında artmasına yol açtı. Ayrıca hükümet, savaş sırasında işgal orduları tarafından istihdam edilen binlerce işçiyi işten çıkarmak zorunda kaldı. Savaş süresince sağlanan malzeme ve hizmetlerin kesilmesi, bütçe açığını daha da artırdı ve 1948 yılına gelindiğinde açık 435 milyon liraya ulaştı.²⁴⁷ Bu gelişmeler, toplumun tüm kesimlerinde hoşnutsuzluk ve kamuoyu tepkisine neden oldu.

B. Siyasi Koşullar:

Siyasi durum, ekonomik koşullardan daha iyi değildi. 1946-1949 döneminde iktidara gelen Ulusal Blok üyeleri, manda yönetimine karşı mücadelede deneyimli olmalarına rağmen, modern bir devleti yönetme konusunda yeterli tecrübeye sahip değillerdi ve bu alanda zamana

²⁴⁶ .; Birleşik Krallık ve Suriye, *Suriye Karma Mahkemelerinde Bekleyen Davaların Çözümüne İlişkin Nota Tokuşu*, Antlaşma Dizisi No. 37 (1947), Cmd. 7140, Majestelerinin Emriyle Parlamento'ya Sunulmuştur, 1–2 Kasım 1946. Bkz. ekler

²⁴⁷ Yunus, *Şükrî el-Kuvvetli*, 157.

ihtiyaçları vardı. Yasama ve idari alanlarda yaygın bir yolsuzluk hâkimdi. Yönetim sistemi, iktidarı kontrol aracı olarak kullanılıyor; nepotizm, rüşvet ve kişisel çıkarlar ön plana çıkıyordu.²⁴⁸

Başkan Şükrü el-Kuvvetli'nin, manda döneminde kendisiyle birlikte mücadele eden ve direniş i yöneten eski siyasetçi yardımcıları, ülkenin bağımsızlığını kendi çabalarının sonucu olarak gördüklerinden, yönetimi ele geçirme hakkına sahip olduklarını düşünüyordardı. Bu nedenle, kişisel çıkarlarını kamu yararının önünde tuttular.²⁴⁹

Parlamento hayatında ise, Meclis ilk kez anayasal görev süresini tamamladı. Ancak ülkede henüz siyasi partiler kurulmamış, parlamento blokları oluşmamıştı. Bunun yerine, özel çıkarlar ve yerel dinamikler tarafından yönlendirilen, şehirlerde ve kırsal alanlarda etkin bireysel gruplar vardı.²⁵⁰

Siyasi partilerin ve güçlerin, kitleleri kendi hedefleri doğrultusunda yönlendirmek amacıyla Suriye siyaset sahnesinde ortaya çıkışı daha sonraki dönemde gerçekleşecektir. Demokrasi ve özgür seçim fikri ise, Osmanlı ve Fransız dönemlerinden miras kalan düzenlemeler ve geçmişin kalıntıları nedeniyle yavaş gelişen embriyonik bir aşamadaydı. Bu mirasın aşılması, özgürlük ve demokrasinin tesis edilmesi için zorunluydu.²⁵¹

C. Askerî Koşullar:

Bağımsızlık sonrası dönemde en kritik ve gelecekte Suriye'nin siyasi yaşamını derinden etkileyecek alan askerî yapıydı. Suriye ordusunun çekirdeği, 12 Ağustos 1945'te Fransızların silahlı kuvvetler ve jandarmayı devretmeyi kabul etmesinin ardından, Doğu'daki özel kuvvetlerden oluşturuldu. Ancak devir-teslim sürecinde ciddi sorunlar yaşandı. Bazı Alevi askerler isyan ederek kamu mallarını tahrip etti ve silah depolarını yağmaladı. Özel kuvvetlerin bazı mensupları Fransız generallerine bağlılık yemini etmişti ve ulusal yönetime boyun eğmeye niyetli değildi.²⁵² Bazı birlikler emirleri reddederek düzensizliklere yol açtı ve Fransız ordusuna katılmayı tercih etti.

Manda döneminde Suriye kuvvetlerinin toplam sayısı yaklaşık 13.000 askardı; ancak Suriye hükümeti yalnızca 5.000 asker ve 3.500 jandarmayı devralabildi, geri kalanlar Fransız

²⁴⁸ Bkz. Torrey, *Suriye Siyaseti*, 82.

²⁴⁹ Bkz. el-Âbidîn, *Ordu ve Siyaset*, 112.

²⁵⁰ Bkz. Torrey, *Suriye Siyaseti*, 85.

²⁵¹ Bkz. Yunus, *Şükrü el-Kuvvetli*, 160–161.

²⁵² Bkz. Mahmûd, “Şükrü el-Kuvvetli,” 110.

ordusuna geçti.²⁵³ Manda yönetimi tarafından oluşturulan bu askerî yapı, ülkeyi ve ulusal çıkarları korumak için değil, Fransa'nın ülkedeki milliyetçi hareketleri bastırmasına hizmet etmek amacıyla kurulmuştu. Birlikler mezhepsel temelde ve milletvekillerinin önerileri doğrultusunda teşkil edilmiş, kıyı bölgelerinde zorunlu askerlik uygulaması başlatılmıştı.

Bu noktada, Cumhurbaşkanı Şükrü el-Kuvvetli'nin Humus'ta açtığı askerî okulun önemine değinmek gerekir.²⁵⁴ Okul, tüm Suriyelilere ayırım gözetmeksizin ve ücretsiz olarak kapılarını açtı. Bu durum, özellikle yoksul kesimlerden ve dezavantajlı bölgelerden gençlerin orduya yönelmesine yol açtı. Büyük şehirlerin gençleri ise daha çok devlet memurluğu ve serbest meslekleri tercih etti.²⁵⁵ Bu gelişme, ilerleyen yıllarda olumsuz sonuçlar doğurdu; zira mezhepsel ve etnik azınlıklar ordunun her kademesinde güçlü bir çekirdek oluşturdu ve Suriye ordusu, ileride gerçekleşecek darbelerin ve askerî müdahalelerin ana zemini hâline geldi.

İçişleri Bakanlığı ise ülke yönetiminde kritik bir rol oynuyordu. Polis ve jandarma aracılığıyla sağlanan bu kontrol, belediye polisi ve iç güvenlikten sorumlu kamu güvenliği ile siyasi otorite açısından en önemli güç olan jandarma arasında paylaştırılmıştı. Osmanlı döneminden miras kalan bu kurumlar, geniş yetkilerini korumaya devam etti. Jandarma, İçişleri Bakanlığı'na bağlı askerî bir güç olarak ordudaki haklara benzer haklara sahipti; kırsalda idari, adli ve askerî görevler yürütürken, gerektiğinde şehirlerde de görevlendiriliyordu.²⁵⁶

D. Basın:

Basın, sömürge yönetimine karşı verilen mücadelede halkın sesi olmuş ve Fransız otoritesine karşı yürütülen direnişte milliyetçi hareketlerin en önemli destekçisi konumunda bulunmuştur. Ancak bağımsızlığın ilk yıllarında, ülkenin içinde bulunduğu ağır koşulları dikkate almadığı için gelişmelere ayak uyduramamıştır. Devletin kapasitesini aşan taleplerde bulunmaya başlamış, bu durum bazı gazetelerin hükümetin çalışmalarını engellemesine ve kamu yararına aykırı bir tutum sergilemesine yol açmıştır.²⁵⁷

²⁵³ Bkz. el-İmâm, *Suriye'de Siyasal Hayat*, 42.

²⁵⁴ Bkz. el-Âbidîn, *Ordu ve Siyaset*, 119-120.

²⁵⁵ Bkz. Mahmûd, "Şükrî el-Kuvvetî," 96.

²⁵⁶ Bkz. Dîb, *Suriye'nin Çağdaş Tarihi*, 101-102.

²⁵⁷ Bkz. Torrey, *Suriye Siyaseti*, 46-47.

2.3.2 Bağımsızlıktan Sonra Suriye Siyasi Yelpazesindeki Siyasi Partilerin Çoğulculuğu ve Bölünmesi.

A. Ulusal Parti: 1947 yılı Şubat ayında Nabih al-Azma, “Ulusal Parti” adı altında yeni bir siyasi oluşumun temellerini atmıştır. Bu süreçte, Suriye'nin çeşitli vilayetlerini ziyaret ederek, daha önce Ulusal Hareket içerisinde yer almış siyasetçileri yeni partiye katılmaya davet etmiştir. Parti, ülkenin bağımsızlığını korumak amacıyla ulusal birliği tesis edebileceği iddiasını taşıyan bir söylem geliştirmiştir.

Mart ayında al-Azma'nın şahsi konutunda gerçekleştirilen ilk toplantıya 65 siyasetçi katılmış ve bu toplantı, partinin ilk resmi konferansı olarak kayda geçmiştir. Konferans kapsamında, partinin siyasal programını ve iç tüzüğünü hazırlamak üzere özel bir komite oluşturulmuştur.²⁵⁸ Yapılan açıklamalarda, bu partinin Ulusal Blok'un yeniden yapılandırılması anlamına gelmediği vurgulanmıştır. Zira Ulusal Blok, siyasi parti formunda bir yapı arz etmemekteydi; buna karşılık yeni parti, açık metodolojik temellere dayalı olarak kurulmuş ve hem siyasi hem de ekonomik bir sistem sunmayı hedeflemiştir.²⁵⁹

Bu açıklamalar, kamuoyunda partinin Cumhurbaşkanı Şukri al-Quwatli ile bağlantılı olduğu yönünde bir algı oluşturmuş; bu durum, yaklaşan seçimlerde başarı şansını artıracığına inanan birçok kişinin partiye katılımını teşvik etmiştir.²⁶⁰

Ulusal Parti, Arap milletinin birliğini ve Arap milliyetçiliğini temel ideolojik ilkeler olarak benimsemiş; Arap ülkelerinin özgürleşmesini hedeflemiş ve Arap Birliği'ni ulusal bir kurum olarak değerlendirmiştir. Dış politikada ise eşitlik ve karşılıklı çıkarlar temelinde yabancı devletlerle dostane ilişkiler kurmayı amaçlamıştır.

Takip eden süreçte, partinin idari organının seçildiği kamuoyuna duyurulmuştur. Buna göre, Saadallah al-Jabiri parti başkanı olarak seçilmiş; onun vefatının ardından liderlik görevini Nabih al-Azma üstlenmiştir. Lutfi al-Haffar başkan yardımcısı, Sabri al-Asali genel sekreter, Mazhar Ruslan denetçi, Abdul Rahman al-Kayyali ise mali işler sorumlusu olarak görevlendirilmiştir. Ayrıca, Fransız mandasına karşı yürütülen mücadelede aktif rol üstlenmiş olan diğer milliyetçi isimler de partinin yönetim kadrosunda yer almıştır.²⁶¹

²⁵⁸ el-Havrâni, *Hatıralar*, 1:614–615.

²⁵⁹ Ferzât, *Partili Hayat*, 222–223.

²⁶⁰ el-Havrâni, *Hatıralar*, 1:620.

²⁶¹ Dîb, *Suriye'nin Çağdaş Tarihi*, 99.

B. Halk Partisi: 1948 Filistin Savaşı'nın ardından, Suriye'nin farklı bölgelerinden gelen bir grup siyasetçi Lübnan'da bir araya gelerek Suriye ve Arap dünyasındaki siyasi gelişmeleri değerlendirmiştir. Dört gün süren toplantılar sonucunda, 1948 yazında “Halk Partisi” adıyla yeni bir siyasi oluşumun resmen kurulduğu ilan edilmiştir.

Partinin kurucuları arasında Sabri el-Asali, Nazım el-Kudsi, Rüşdi Kayhiya, Atassi ailesi ve Ma'ruf el-Dawalibi gibi dönemin önde gelen siyasi figürleri yer almıştır. Halk Partisi, Suriye'nin kuzey bölgelerini temsil eden bir yapı olarak ortaya çıkmış; ülkenin cumhuriyetçi sistemine ve anayasal düzenine bağlı kalmak suretiyle, Suriye ile Haşimi Irak arasında sınır ve gümrük engellerinin kaldırılmasını hedefleyen bir ekonomik birlik kurulmasını savunmuştur.²⁶²

Bu dönemde Şam merkezli Ulusal Parti, Suriye'nin güneyini temsil etmeye devam etmiş ve Suudi Arabistan-Mısır eksenine daha yakın bir siyasi çizgi izlemiştir. Halk Partisi ise iktidardaki Ulusal Parti'ye muhalefet etmiş; onun iktidar üzerindeki tekeli eleştirerek siyasi alanda çeşitli sorunlara ve bakanlık düzeyinde krizlere yol açmıştır.²⁶³

C. İslam Hareketi: Şeyh Mustafa el-Sibai liderliğinde,²⁶⁴ Mısır'da kurulan Müslüman Kardeşler hareketinin bir uzantısı olarak Suriye'de bir İslamî siyasi hareket teşkil edilmiştir. Bu hareket, 1935 yılında Suriye'de siyasi faaliyetlerine başlamış ve ilk merkezi Halep'te “Dar al-Arqam” adıyla kurulmuştur. 1944 yılında Şeyh Mustafa el-Sibai, Suriye'deki grubun genel denetçisi (müfettişi) olarak görevlendirilmiş ve bu konumu sayesinde parlamentoya seçilme imkânı bulmuştur. Hareket, 1947 yılında parlamento seçimlerine katılmış ve sosyalist reformist bir siyasi çizgi benimseyerek toplumsal dönüşüm hedefleyen politikalar geliştirmiştir.²⁶⁵

D. Sağ ve sol partiler:

Suriye'deki siyasi yelpazenin en sağında, Antun Sa'ada tarafından 1932 yılında kurulan Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi yer almaktaydı.²⁶⁶ Sa'ada, siyasi faaliyetleri nedeniyle çeşitli

²⁶² Bkz. Osman, *Suriye'nin Modern Tarihi*, 171.

²⁶³ Bkz. Mustafa es-Sibai (1915–1964), Suriyeli bir âlim ve önde gelen İslam hukukçusudur. El-Ezher Üniversitesi'nden şeriat alanında doktora derecesi alan ilk Suriyeli olarak tanınmıştır. 1945–1961 yılları arasında Suriye'de Müslüman Kardeşler Cemiyeti'nin kuruculuğunu ve liderliğini üstlenmiştir. Fransız işgaline karşı direnişe katılmış, 1948 Filistin savaşında aktif rol almıştır.

²⁶⁴ Bkz. el-Âbidîn, *Ordu ve Siyaset*, 115.

²⁶⁵ Bkz. Antun Saade, 1904 yılında Lübnan'ın Şuwayr kentinde dünyaya gelmiştir. Sosyal Milliyetçi Parti'nin kurucu lideri olarak tanınan Saade, genç yaşta babasıyla birlikte Brezilya'ya göç etmiş ve burada İngilizce ile Almanca öğrenmiştir. Bu dil becerileri, Avrupa kültürünü yakından tanımasına olanak sağlamıştır. Hayatı boyunca gazetecilik ve yazarlık alanlarında etkin bir rol üstlenmiş; özellikle düşünsel üretimiyle dikkat çekmiştir. En bilinen eserlerinden biri olan *Ulusların Doğuşu*, onun tarihsel ve kültürel analizlerini içeren önemli bir çalışmadır.

²⁶⁶ Bkz. Hannâ, *Siyasal Partiler Tarihinden Sayfalar*, 152.

dönemlerde tutuklanmış; partisi, özellikle İskenderun bölgesi meselesinde diplomatik ve siyasi girişimlerde aktif rol oynamıştır.²⁶⁷ Parti, Hristiyan ve Alevi topluluklar arasında yaygınlık kazanmış, ancak Sünni kesimde sınırlı bir etkiye sahip olmuştur. Mayıs 1945'te Şam'ın bombalanmasının ardından Fransızlara karşı direnişte de etkin bir rol üstlenmiştir.²⁶⁸

Partinin temel amacı, Büyük Suriye ya da Bereketli Hilal olarak adlandırılan coğrafi bölgenin birliğini savunmak ve bu doğrultuda seküler temelli bir Suriye milliyetçiliği ile sosyal bir rönesans başlatmaktır. Parti lideri yurtdışında çeşitli yayın organları kurmuş; bunlardan biri olan Al-Shams gazetesinin Kasım 1947 tarihli 302. sayısında, Cumhurbaşkanı Quwatli'nin ikinci dönem görev yapmasına olanak tanıyan anayasa değişikliği eleştirilmiştir.

Husni al-Zaim liderliğindeki ilk darbe gerçekleştiğinde, Sa'ada darbeyi kendi ilkeleri doğrultusunda desteklediğini belirten bir muhtıra sunmuş ve Suriye'ye dönüşünde sıcak bir şekilde karşılanmıştır. Ancak al-Zaim, verdiği sözü yerine getirmeyerek Sa'ada'yı Lübnan hükümetine teslim etmiş; gelişen olaylar sonucunda Lübnan hükümeti partiyi feshetmiş ve destekçilerini tutuklamıştır. Parti, 16 Temmuz 1949 tarihinde mahkeme kararıyla kapatılmış ve lideri hakkında idam kararı verilmiştir.²⁶⁹ Partinin ideolojisinin, Avrupa'da yükselen aşırı milliyetçi akımlardan etkilendiği ve faaliyetlerinin kaos, şiddet, siyasi suikastlar ve darbe girişimleriyle ilişkilendirildiği gözlemlenmektedir.²⁷⁰

Siyasi yelpazenin sol kanadında ise, Halid Bakdaş tarafından kurulan ve Şam'daki Kürt halk tabanına dayanan Komünist Parti yer almaktaydı. Fransız Komünist Partisi ile bağlantılı olan bu yapı, 1944 yılında Lübnan hareketinden ayrılarak Suriye şubesini kurmuştur.²⁷¹ Ancak 1947 yılında, Sovyetler Birliği'nin Filistin'i bölme kararını desteklemesi üzerine Suriye toplumunda ciddi bir tepkiyle karşılaşmış; parti ofisleri göstericiler tarafından saldırıya uğramış ve içerikleri tahrip edilmiştir.²⁷² Aynı yıl hükümet tarafından feshedilen parti, yeraltı faaliyetleriyle varlığını sürdürmeye devam etmiştir.²⁷³

E. Baas Partisi:

Suriye'nin sonraki siyasi gelişmelerinde en etkili aktörlerden biri haline gelmiştir. Parti, özellikle askeri kurumlar üzerinde belirgin bir nüfuz kurarak subayların seçimi ve

²⁶⁷ Bkz. el-İmâm, *Siyasal Hayat*, 89.

²⁶⁸ Bkz. *Suriye'de Siyasal Partiler*, (Şam: Dârü'r-Rivâ' Yayınları, 1954), 102–105.

²⁶⁹ Bkz. *Siyasal Partiler*, 102–105.

²⁷⁰ Bkz. el-Âbidîn, *Ordu ve Siyaset*, 116.

²⁷¹ Bkz. Ferzât, *Partili Hayat*, 243.

²⁷² Bkz. Osman, *Gizli ve Açık Siyasal Partiler*, 69.

²⁷³ Bkz. Ferzât, *Partili Hayat*, 245.

yönlendirilmesinde aktif rol oynamış; önemli bakanlık görevlerini üstlenmiş ve Mısır ile kurulan birlik sürecinde, ardından gelen ayrılıkta belirleyici bir konumda yer almıştır. İktidara ulaşma hedefi doğrultusunda diğer siyasi güçlerle iş birliği yapmış ve nihayetinde Suriye'nin yönetim sistemini tek partili bir yapıya dönüştürmede merkezi bir rol üstlenmiştir.

Kuruluş döneminde Baas Partisi,²⁷⁴ Arap milliyetçiliği düşüncesinin başlıca taşıyıcısı olarak öne çıkmış ve bu ideoloji, zamanla partiyle özdeşleşmiştir. Parti, farklı mezheplerden gelen entelektüeller tarafından kurulmuştur. Kurucular arasında, Al-Tali'ah dergisinin yayıncısı olan Hristiyan Michel Aflaq, birleşme öncesi dönemde Dışişleri Bakanlığı görevini üstlenen Müslüman Salah al-Din al-Bitar ve Alevi kökenli düşünür Zaki al-Arsuzi yer almaktadır.²⁷⁵ Mezhepsel farklılıklarına rağmen bu üç figür, 1933 yılında Lübnanlı Ali Nasser tarafından kurulan Ulusal Eylem Birliği (عصبة العمل القومي) deneyimiyle ortak bir zeminde buluşmuşlardır.

Partinin gelişiminde ikinci kuşak liderler de önemli rol oynamıştır. Sami al-Jundi ve Wahib al-Ghanim gibi isimler, Baas ideolojisinin ve örgütsel yapısının şekillenmesinde etkili olmuşlardır. İlk Baasçılar arasında ayrıca Jalal al-Sayyid ve Jamal al-Atassi gibi figürler de yer almaktadır. 7 Nisan 1947 tarihi, partinin ilk konferansının düzenlendiği gün olması nedeniyle Baas Partisi'nin fiili doğum tarihi olarak kabul edilmektedir.²⁷⁶ Arap Sosyalist Baas Partisi'nin resmi kuruluşu ise 1953 yılında, Akram el-Hawrani liderliğindeki Arap Sosyalist Partisi ile Baas Partisi'nin birleşmesiyle gerçekleşmiştir.²⁷⁷

İlerleyen yıllarda parti, azınlık gruplarını bünyesine çekmeye ve onlar için bir siyasi sığınak oluşturmaya odaklanmıştır.²⁷⁸ Parti liderleri, bu stratejiyi kendi hedeflerine ulaşmak için kullanmış; azınlıkların ordu liderliğini kontrol etmelerine olanak tanımış; darbe girişimlerini desteklemiş; ayrılıkçı eğilimleri teşvik etmiş ve azınlıkları çoğunluk halk kitlelerinden izole ederek onları bu çoğunluğa karşı konumlandırmıştır.²⁷⁹

2.4 Erken Dönem Devletinde Kurumsal Kargaşa: Suriye Hükümetleri ve Dış Baskılar.

Suriye tarihinde ilk kez, ulusal liderler uzun bir dönem boyunca herhangi bir sömürge, manda ya da vesayet yönetimi olmaksızın doğrudan hükümetin kontrolünü ele almışlardır. Bu

²⁷⁴ Bkz. Sâmî el-Cündî, *Baas*, (Beyrut: Dârü'n-Nehâr, 1969), 19.

²⁷⁵ Bkz. Celâl es-Seyyid, *Arap Sosyalist Baas Partisi*, (Beyrut: Dârü'n-Nehâr, 1973), 15.

²⁷⁶ Bkz. Hâzim Şâgiyye, *Suriye Baas'ı: Kısa Bir Tarih*, (Beyrut: Dârü's-Sâkî, 2011), 1.

²⁷⁷ Bkz. Selâm, *Kuruluş Aşaması*, 29.

²⁷⁸ Bkz. es-Seyyid, *Baas Partisi*, 94.

²⁷⁹ Bkz. Şafadî, *Baas Partisi*, 54.

yeni kurulan devlet, hem iç hem de dış siyasi baskıların yoğun olduğu bir ortamda iktidarını sağlamlaştırma çabası içine girmiştir. Tüm zorluklara rağmen, belirli bir süre boyunca çoklu hükümetlerin seçilmesi, parlamento seçimlerinin gerçekleştirilmesi, anayasa değişikliklerinin kabul edilmesi ve askeri müdahaleye başvurmaktan kaçınılması gibi demokratik uygulamaları sürdürmeyi başarmıştır.

Ancak, bu erken dönem deneyimi, geçmişte yaşanan manda ve sömürgecilik süreçlerinin kalıcı etkileriyle birleşmiş; özellikle sömürgeci devletlerin dışsal emelleri ve İsrail devletinin ortaya çıkışı, ülkenin iç siyasi istikrarını olumsuz yönde etkilemeye devam etmiştir. Bu durum, sık sık hükümet krizlerine ve istifalara yol açmış; zamanla ülke siyasi çözüm yollarından uzaklaşarak askeri müdahalelere yönelmiştir. Böylece, yönetim sistemi giderek askeri güç ve darbeler temelinde şekillenmeye başlamıştır. Bu dönüşüm, bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

2.4.1 Çoklu Hükümetler ve Anayasal Değişiklikler: Temsili Hükümetin Krizinin Göstergeleri.

A. İlk hükümet:

27 Nisan 1946 tarihinde, Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasının ardından Cumhurbaşkanı Şükri el-Kuvvetli tarafından Saadallah el-Cabiri, ülkenin ilk ulusal hükümetini kurmakla görevlendirilmiştir.²⁸⁰ Bu hükümette dönemin önde gelen siyasi figürleri arasında Khaled el-Azm, Edmond Homsy ve diğer bazı önemli şahsiyetler yer almıştır. Hükümetin göreve başlamasıyla birlikte siyasi faaliyetler başkent Şam'da yoğunlaşmış ve kısa sürede ülkenin diğer şehirlerine yayılmıştır. Bu süreçte siyasi parti sayısı yaklaşık on beşe ulaşmış; artan siyasi hareketlilik, Ulusal Blok üyeleri arasında dahi parti içi çatışmalara yol açmıştır. Bu çatışmalar sonucunda Rashdi el-Kikhiya ve Nazım el-Kudsi, bloktan ayrılarak Halep merkezli ve muhalefet partisi niteliği taşıyan özel bir siyasi oluşum kurmuşlardır.²⁸¹

Aynı dönem içerisinde İçişleri Bakanlığı, resmi izin veya hükümet onayı olmaksızın kurulmuş tüm siyasi partileri, kurumları ve örgütleri fesheden bir kararname yayımlamıştır. Bu uygulama, siyasi alanın yeniden yapılandırılması ve devlet kontrolünün artırılması yönünde atılmış önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir.²⁸²

²⁸⁰ Bkz. Gassân Muhammed Reşâd Haddâd, Suriye'nin Çağdaş Tarihinden: 1946–1966 (Şam Sayfaları), (Amman: Gelecek Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2001), 23.

²⁸¹ Bkz. el-'Ayyaşî, *Siyasal Tarih*, 499.

²⁸² Bkz. Osman, *Suriye'nin Modern Tarihi*, 160.

B. İkinci Hükümet:

Saadallah el-Cabiri'nin sağlık durumunun bozulması ve ülkede artan iç sorunlar nedeniyle, 28 Aralık 1946 tarihinde Jamil Mardam Bey yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Bu hükümette Mardam Bey, başbakanlık görevinin yanı sıra içişleri, dışişleri, sağlık ve kamu yardımları bakanlıklarını da üstlenmiştir. Hükümette ayrıca dönemin diğer önemli siyasi figürleri de yer almıştır. Yeni hükümet, yüksek yaşam maliyetine karşı bazı şehirlerde düzenlenen grevler ve Şam'daki üniversite öğrencilerinin yaklaşan parlamento seçimlerinin iki aşamalı değil, tek aşamalı olarak gerçekleştirilmesi yönündeki talepleriyle karşı karşıya kalmıştır.²⁸³ Öğrencilerin bu talebi hükümet tarafından kabul edilmiştir.²⁸⁴

Bu dönemde hükümetin en önemli görevlerinden biri, yaklaşan seçim sürecini denetlemek, seçim güvenliğini sağlamak ve tarafsızlık ilkesine bağlı kalarak hiçbir siyasi partiye destek vermemek olmuştur. Aynı zamanda Filistin meselesi kamuoyunun gündemine girmiş ve ilerleyen süreçte Filistin-İsrail çatışmasının temelini oluşturacak gelişmeler yaşanmaya başlamıştır.

Suriye kamuoyu, 20 Haziran 1947 tarihinde lider Saadallah el-Cabiri'nin vefatıyla derin bir üzüntü yaşamıştır. El-Cabiri, mücadele arkadaşı İbrahim Hanano'nun yanına defnedilmiştir.²⁸⁵

Parlamento seçimlerinin 7 Temmuz 1947 tarihinde yapılması kararlaştırılmış ve cumhuriyet kararnamesiyle Temsilciler Meclisi'ndeki sandalye sayısı 131 olarak sınırlandırılmıştır. Seçimlerden iki gün önce, Başbakan Jamil Mardam Bey, İçişleri Bakanı sıfatıyla yaptığı resmi duyuruda seçim kurallarına tam uyum çağrısında bulunmuş ve Ulusal Parti'den ayrılarak bağımsız aday olarak seçimlere katılacağını açıklamıştır.²⁸⁶

C. Yeni Meclisin Toplanması ve Anayasa Değişikliği Süreci (1947–1948)

27 Eylül 1947 tarihinde seçimlerin ardından toplanan yeni meclis, yapılan itirazlara rağmen seçim sonuçlarını onaylamıştır.²⁸⁷ Bu oturumda, anayasanın cumhurbaşkanının

²⁸³ Bkz. el-‘Ayyaşî, *Siyasal Tarih*, 500.

²⁸⁴ Bkz. el-Ḥānî, *el-Kuvatlı'nın Mücadelesi*, 66.

²⁸⁵ Bkz. el-Ḥasnâwî, *el-Câbirî*, 202–203.

²⁸⁶ Bkz. Osman, *Suriye'nin Modern Tarihi*, 163–164.

²⁸⁷ 1930'ların başında Kurucu Meclis tarafından hazırlanan ve manda yönetimi tarafından değiştirilmeden bırakılan anayasanın 68. maddesidir (el-Kurani, *Zikrayat ve Khawatir*, s. 175).

yeniden seçilmesini engelleyen maddesinin değiştirilmesi ve Şukri el-Kuvvetli'nin görev süresinin uzatılması konusu gündeme gelmiştir.²⁸⁸

Mevcut anayasa, bir cumhurbaşkanının görev süresi sona erdikten sonra ancak başka bir dönem geçtikten sonra yeniden seçilebileceğini belirtmektedir. Hükümet, Kuvvetli'nin ikinci kez seçilmesini mümkün kılacak bir anayasa değişikliği önerisi sunmuştur.²⁸⁹

Meclis üyelerinin bir kısmı ve bazı vatanseverler, ülkenin içinde bulunduğu tehlikeli koşullar nedeniyle kamuoyunda bölünmelere ve seçim mücadelelerine yol açacak bir cumhurbaşkanlığı değişiminin ülkeye zarar vereceğini savunmuştur. Diğer bir kesim ise bu değişikliğin önceden planlandığını ve Kuvvetli lehine bir yönlendirme içerdiğini ileri sürmüştür.

Anayasa değişikliği talebinde bulunanların sayısının üçte ikiyi aşmasıyla birlikte konu mecliste resmi olarak ele alınmış ve hükümetin önerisi kabul edilmiştir. Böylece Şukri el-Kuvvetli, 10 Nisan 1948 tarihinde ikinci kez cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.²⁹⁰

D. Üçüncü Hükümet

Önceki parlamento seçimlerinin ardından, 6 Ekim 1947 tarihinde Cemil Mardam Bey görevinden istifa etmiş ve aynı gün yeni bir hükümet kurarak başbakanlık ile dışişleri bakanlığı görevlerini üstlenmiştir. Bu hükümetin dikkat çeken isimlerinden biri, ulusal savunma bakanlığına atanan Ahmed Şurbati olmuştur. Zira bu dönemde, Filistin'de 1948 Arap-İsrail Savaşı patlak vermiş ve Suriye ordusu a dahil olmak üzere birçok Arap ülkesi bu çatışmaya katılmıştır.²⁹¹

Mayıs 1948'in sonlarına doğru, Ahmed Şurbati askeri politikalar konusundaki görüş ayrılıkları ve ordunun teçhizat temininde yaşanan yolsuzluklara karşı gelişen protestolar nedeniyle görevinden istifa etmiştir. Bu gelişmenin ardından savunma bakanlığı sorumluluğu doğrudan Cemil Mardam Bey tarafından üstlenilmiştir.²⁹² Aynı hükümet döneminde, daha önce gerçekleştirilen anayasa değişikliği sonucunda Cumhurbaşkanı Şukri el-Kuvvetli'nin ikinci

²⁸⁸ Bkz. Ferzât, *Partili Hayat*, 221.

²⁸⁹ Bkz. el-Kawrânî, *Hatıralar*, 176.

²⁹⁰ Bkz. el-Hânî, Fikrî. *Şukri el-Kuvvetli'nin Mücadelesi: Bağımsızlık ve Birlik Yolunda*. Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 2003.

²⁹¹ Bkz. Reşâd Haddâd, *Suriye'nin Çağdaş Tarihinden (1946–1966): Şam Sayfaları*, (Amman: Gelecek Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2001), 25.

²⁹² Bkz. Torrey, *Suriye Siyaseti*, 114.

dönem için yeniden seçildiği ilan edilmiştir. Bu siyasi gelişme, mevcut hükümetin istifasına ve bir sonraki hükümetin kurulmasına zemin hazırlamıştır.

E. Dördüncü hükümet:

1948 Anayasa değişikliğinin ardından Cumhurbaşkanı Şükri el-Kuvvetli, ikinci dönem görevine resmen başlamıştır. Bu süreci takiben Başbakan Cemil Mardam Bey görevinden istifa etmiş ve 22 Ağustos 1948 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından yeni bir hükümet kurmakla görevlendirilmiştir. Yeni kabine, önceki hükümetlerle kıyaslandığında daha geniş bir bakanlar kadrosuna sahip olup, bazı milletvekilleri tarafından “On Umut Verenler” olarak adlandırılmıştır.²⁹³ Bu hükümette milliyetçi siyasetçi Lutfi al-Haffar Devlet Bakan Yardımcısı olarak görev alırken, Adel Arslan ve Ahmad al-Rifai gibi önemli isimler de kabinede yer almıştır.

Ancak hükümetin görev süresi boyunca, özellikle 1948 Filistin Savaşı’nın etkileri nedeniyle İçişleri Bakanı Sabri al-Asali ve Maliye Bakanı Wahbi al-Harir gibi bazı bakanlar istifa etmiştir. Savaşın ardından Suriye’de yaşanan askeri yenilgi, ülke genelinde grevler ve kitlesel gösterilere yol açmış; halk ile devlet yetkilileri arasında ciddi gerilimler ortaya çıkmıştır. Bu toplumsal huzursuzluk, hükümet ile çeşitli siyasi akımlar arasındaki anlaşmazlıkları derinleştirmiş ve nihayetinde hükümetin istifasını sunmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler, Cumhurbaşkanı’nı yeni bir hükümet kurmaya mecbur bırakmıştır.²⁹⁴

F. Cumhurbaşkanı Şükri El-Kuvvetli Döneminin Beşinci ve Son Hükümeti

ülkede devam eden gösteriler ve General Husni al-Zaim komutasındaki ordunun Şam sokaklarına çıkmasıyla şekillenmiştir. Bu gelişmeler üzerine Cumhurbaşkanı, yeni bir hükümet kurmak amacıyla çeşitli siyasi figürlerle temas kurmuştur. İlk olarak eski Cumhurbaşkanı Haşim el-Atasi ile görüşmüş; ancak Atasi, bazı parti liderlerini hükümete dahil etme girişimlerinin başarısız olması üzerine bu teklifi geri çevirmiştir. Ardından Adel Arslan’a başvurulmuş, fakat o da görevi kabul etmemiştir.²⁹⁵

Son olarak, Suriye’nin Paris’teki diplomatik temsilcisi olan Halid el-Azm çağrılmış ve Cumhurbaşkanı’nın desteğiyle yeni bir hükümet kurmayı başarmıştır. El-Azm, bu hükümette cumhurbaşkanlığı, dışişleri ve ulusal savunma bakanlıklarını üstlenmiş; kabineye çoğunluğu

²⁹³ Bkz. el-Kawrânî, *Hatıralar*, 178.

²⁹⁴ Bkz. Haddâd, *Şam Sayfaları*, 27.

²⁹⁵ Bkz. el-Etâsî, *Hâşim el-Etâsî*, 307.

milliyetçi eğilimli olan çeşitli isimler dahil edilmiştir.²⁹⁶ Yeni hükümetin öncelikli görevleri arasında, Suriye üzerinden petrol geçişini öngören Tapline anlaşmasının onaylanması, Suriye para birimiyle ilgili anlaşmanın tasdiki ve Filistin cephesindeki ateşkes sürecine dair krizlerin yönetimi yer almıştır.

Suriye, diğer Arap devletlerinin İsrail ile geçici ateşkes anlaşması imzalamasına rağmen bu sürece katılmayı reddetmiştir.²⁹⁷ Bu siyasi gerilim ortamında grevler ve gösteriler devam etmiş; hükümet, sıkıyönetim ilan etmek ve düzeni sağlamak üzere orduyu göreve çağırmak zorunda kalmıştır. Bu durum, ordunun siyasi alandaki etkisinin artmasına ve yaklaşmakta olan bir askeri darbenin işaretlerinin belirmesine neden olmuştur.²⁹⁸

Hükümet	Başbakan	Görev Süresi
İlk Hükümet	Saadallah el-Cabiri	İki ay
İkinci Hükümet	Cemil Mardam Bey	On ay
Üçüncü Hükümet	Cemil Mardam Bey	Bir yıl ve bir ay
Dördüncü Hükümet	Cemil Mardam Bey	Beş ay
Beşinci Hükümet (Geçici)	Halid el-Azm	Üç ay

Tablo 4. 1946–1949 Döneminde Suriye Hükümetleri: Başbakanlar ve Görev Süreleri.²⁹⁹

Bu dönemde, hükümetin istikrarsızlığı göze çarpmaktaydı, bu da cumhuriyetin bağımsızlığı sırasında yaşadığı siyasi istikrarsızlık ve kargaşayı göstermektedir.

2.4.2. Dış Tehditler ve Bunların İç İstikrar Üzerindeki Etkileri.

Bağımsızlığın ilk döneminde, Suriye'nin siyasi durumu ve hükümet yapısı üzerinde derin bir etki yaratan birçok zorluk, engel ve sorun yaşandı. Açık bir etkiye sahip olan en önemli örneklerden bahsedeceğiz:

A. Uluslararası Siyasi Durum:

²⁹⁶ Bkz. el-Hānî, *el-Kuvatlı'nın Mücadelesi*, 78.

²⁹⁷ Bkz. Haddād, *Şam Sayfaları*, 28.

²⁹⁸ Bkz. Yûnus, *Bir Ulusun Tarihi*, 179.

²⁹⁹ Bkz. Haddād, *Şam Sayfaları*, 29-35.

Yeni kurulan Suriye devleti, İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan son derece karmaşık ve hassas uluslararası ortamla karşı karşıya kalmıştır. Savaşın galipleri olan müttefik devletler, mağlup tarafların bıraktığı siyasi boşluğu kendi çıkarları doğrultusunda doldurmak amacıyla ortak bir cephe oluşturmuşlardır. Bu süreçte küresel Siyonizm etkisini artırmış ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri ile Birleşik Krallık'tan yoğun destek almıştır. Bu gelişmeler, başta Filistin olmak üzere tüm Ortadoğu bölgesini derinden etkilemiştir.³⁰⁰

Birleşik Krallık, Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'un beyanıyla Yahudi halkına Filistin topraklarında ulusal bir vatan kurma taahhüdünde bulunmuştur.³⁰¹ Bu politika, geçmişte Suriyelilerle dostane ilişkiler kurmuş olan İngiltere'nin, zamanla Suriye açısından çıkarlarıyla çelişen bir aktöre dönüşmesine neden olmuştur.³⁰² Bu durum, Suriye devletinin uluslararası destek arayışında Fransa ile diplomatik yakınlaşma yoluna gitmesini teşvik etmiştir.

Uluslararası ilişkilerde kalıcı dostluklar ya da düşmanlıklar söz konusu değildir. Bu bağlamda, Amerika Birleşik Devletleri'nin savaşın en büyük kazananı olarak küresel ekonomik çıkarlarını yayma çabaları da göz ardı edilmemelidir.³⁰³

B. 1948 Savaşı ve Suriye Üzerindeki Etkileri

14 Mayıs 1948 tarihinde David Ben-Gurion, İsrail Devleti'nin kurulduğunu ilan etti.³⁰⁴ Bu gelişmenin ardından, Suriye ordusunun hazırlık durumu yetersiz olmasına rağmen, Suriye iki gün sonra İsrail'e savaş ilan ederek Filistin topraklarına resmî olarak askerî müdahalede bulundu. Diğer Arap ordularının da katılımıyla başlayan çatışmalar, Ocak 1949'da imzalanan ateşkes anlaşmasıyla sona erdi. Ancak bu süreçte Siyonist güçler, Filistin topraklarının yaklaşık %80'ini kontrol altına almayı başardı. Bu durum, yüz binlerce Filistinlinin Arap ülkelerine kitlesel olarak göç etmesine neden oldu.

Askerî yenilgi, Suriye genelinde geniş çaplı protestoların patlak vermesine ve kamu düzeninin ciddi biçimde bozulmasına yol açtı. Hükümet, güvenliği sağlamak amacıyla polis ve jandarma birliklerini görevlendirdi; yaşanan çatışmalarda sivil kayıplar meydana geldi. Birkaç

³⁰⁰ Bkz. el-‘Âbidîn, *Ordu ve Siyaset*, 111.

³⁰¹ Bkz. el-‘Ashî, *İstiklâlin Şafağı*, 84.

³⁰² **Balfour Deklarasyonu ve Siyonist Projenin Başlangıcı** 2 Kasım 1917 tarihinde İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur Balfour tarafından yayımlanan Balfour Deklarasyonu, Britanya hükümetinin Filistin'de Yahudi halkı için ulusal bir yurt kurulmasına verdiği desteği resmî olarak ilan etmiştir. Bildiride, bu desteğin bölgede yaşayan Yahudi olmayan toplulukların medeni ve dini haklarını ihlal etmeyeceği özellikle vurgulanmıştır. Bu deklarasyon, Siyonist projenin Filistin'deki temel taşı olarak değerlendirilmiş ve ilerleyen süreçte İngiliz mandasının kurulmasına zemin hazırlamıştır.

³⁰³ Bkz. el-‘Ashî, *İstiklâlin Şafağı*, 85.

³⁰⁴ Bkz. Ferac, *1948 Savaşı*, 179.

bakanın istifasının ardından Başbakan Jamil Mardam liderliğindeki hükümet çöktü.³⁰⁵ Bu gelişmeler üzerine Cumhurbaşkanı Şükrü el-Kuvvetli, Genelkurmay Başkanı Hüsnü el-Zaim'den müdahalede bulunmasını talep etti. El-Zaim, sıkıyönetim ilan ederek okulları kapattı.³⁰⁶

Bu süreçte Halid el-Azm, milliyetçiler, halkçılar ve bağımsızlardan oluşan bir koalisyon hükümeti kurmayı başardı. Ancak araştırmacılara göre bu dönemin en önemli sonucu, sivil yöneticiler ile ordu mensupları arasında derin bir ayrışmanın ortaya çıkmasıydı. Her iki taraf da yaşananlardan birbirini sorumlu tuttu. Bu durum, ordu subaylarının kendilerini siyasi iktidarın meşru temsilcileri olarak görmelerine neden oldu. Böylece Suriye'de askerî müdahalelerin ve darbelerin önü açıldı; ülke, uzun süreli bir siyasi istikrarsızlık ve kaos dönemine sürüklendi. Bu dönemde en etkili güç, ordu ve onun silahlı kapasitesi oldu.

G. Ekonomik Anlaşmaların Suriye Üzerindeki Etkileri

20. yüzyılın ortalarında Suriye, işsizlik, ekonomik durgunluk ve yapısal kırılganlıklarla şekillenen karmaşık bir ekonomik tabloya sahipti. Bu bağlamda, iki önemli uluslararası ekonomik gelişme, ülkenin hem ekonomik hem de siyasi yapısını doğrudan etkilemiştir: Gentleman's Agreement (Centilmenlik Anlaşması) ve Amerikan Tapline boru hattı projesi.

Centilmenlik Anlaşması, Şubat 1946'da Suriye Başbakanı Jamil Mardam Bey ile Lübnan Başbakanı Riad al-Sulh'un Kahire'de gerçekleştirdiği görüşmelerle şekillenmiştir.³⁰⁷ Bu görüşmeler sonucunda Suriye, Fransa ile yürütülen müzakereleri sonlandırmış ve Fransız frangından ayrıldığını ilan etmiştir. Ancak Lübnan, bu karara katılmayarak Fransa ile ayrı bir mali anlaşma imzalamış ve Suriye ile ekonomik ilişkilerde ciddi bir gerilim yaratmıştır. Lübnan yönetimi, Suriye lirasının kendi topraklarında geçerli olmayacağını duyurmuş ve vatandaşlarına ellerindeki Suriye para birimini 24 saat içinde değiştirmeleri için süre tanımıştır. Bu adım, Suriye para birimine olan güveni sarsmayı ve ülkeyi yeniden Fransız frangına dönmeye zorlamayı hedeflemiştir.³⁰⁸

³⁰⁵ Bkz. el- 'Âbidîn, *Ordu ve Siyaset*, 126.

³⁰⁶ Bkz. Torrey, *Suriye Siyaseti*, 119.

³⁰⁷ **Riyad es-Solh: Lübnan'ın Bağımsızlık Sonrası İlk Başbakanı** Riyad es-Solh (1894–1951), Lübnan'ın bağımsızlık sürecinde öne çıkan önemli bir siyasetçidir. Ülkenin bağımsızlığını kazanmasının ardından ilk başbakan olarak görev yapmış ve mezhepler arası siyasi dengeyi kurumsallaştıran *Ulusal Misak*'ın hazırlanmasında etkin rol oynamıştır. 1951 yılında Amman'da düzenlenen bir suikast sonucu hayatını kaybetmiştir.

³⁰⁸ Bkz. Osman, *Suriye'nin Modern Tarihi*, 169.

Suriye, bu gelişmelere karşılık olarak para biriminin değiştirilmesini kabul etmiş ve Lübnan ile ekonomik ilişkilerini askıya almıştır. Gerginliğin tırmanması üzerine taraflar, Kahire’de yeniden bir araya gelerek bir centilmenlik anlaşması imzalamışlardır. Bu anlaşma kapsamında Lübnan’a, Fransız para birimiyle yaptığı anlaşmayı iptal etmesi ve iki ülkenin kardeşlik temelinde işbirliğine dönmesi için 31 Mart’a kadar süre tanınmıştır.³⁰⁹ Aksi takdirde ekonomik ayrışma başlayacak, iki ülke arasında gümrük vergileri uygulanacak ve işlemler Amerikan doları veya Avustralya doları üzerinden gerçekleştirilecekti.

Tapline boru hattı projesi ise 1947 yılında Amerikan Tapline şirketinin, Suudi Arabistan’daki Aramco petrol sahalarını Lübnan’ın Sidon limanına bağlamak üzere başlattığı bir altyapı girişimidir. Bu boru hattı Suudi Arabistan, Ürdün, Lübnan ve Suriye topraklarından geçecekti.³¹⁰ Projenin uygulanabilmesi için ilgili antlaşmaların Suriye Parlamentosu tarafından onaylanması gerekiyordu. Ancak bu süreç tamamlanmadan önce, Genelkurmay Başkanı Hüsnü el-Zaim, Cumhurbaşkanı Şükrü el-Quwatli’yi görevden alarak yönetimi devralmıştır.

El-Quwatli’nin Tapline projesini imzalamaması ve parlamentonun anlaşmayı reddetmesi, bazı araştırmacılara göre dış güçlerin el-Zaim’e destek vermesinin başlıca nedenlerinden biri olmuştur. Bu gelişme, ekonomik çıkarların siyasi müdahalelere nasıl zemin hazırlayabileceğini gösteren çarpıcı bir örnek olarak değerlendirilmektedir.³¹¹

H. Bölgesel Projeler: Bereketli Hilal ve Büyük Suriye

İkinci Dünya Savaşı sırasında Arap dünyasında iki önemli bölgesel proje gündeme gelmiştir: Bereketli Hilal Projesi ve Büyük Suriye Projesi.³¹²

Bereketli Hilal Projesi, Iraklı siyasetçi Nuri el-Said tarafından geliştirilmiş olup, Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün gibi Arap Bereketli Hilal ülkelerinin tek bir devlet çatısı altında birleşmesini hedeflemiştir. Said, bu projeyi resmi bir belgeyle İngiliz yetkililere sunmuş; Fransa’nın savaşta zayıflamasıyla birlikte İngiltere’nin Arapların ulusal hedeflerini destekleyeceğine inanmıştır.

³⁰⁹ *Aşâ al-Janna*, sayı 15.

³¹⁰ Suriye’de 1945 sonrası dönemde yaşanan siyasi gelişmeler hem iç dinamikler hem de bölgesel ve uluslararası etkilerle şekillenmiştir. Patrick Seale’in belirttiği üzere, bu süreçte Suriye siyaseti, Arap milliyetçiliği ile Batı etkisi arasında giderek sertleşen bir mücadeleye sahne olmuştur Patrick Seale, *Suriye Üzerine Mücadele: Savaş Sonrası Arap Siyaseti Üzerine Bir İnceleme (1945–1958)*, 58.

³¹¹ Hâşim Osman, *Suriye’nin Modern Tarihi*, 178.

³¹² Balfour Deklarasyonu, 2 Kasım 1917 tarihinde İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur Balfour tarafından yayımlanan resmî bir beyandır. Bu bildiride, Britanya hükümeti, Filistin’de Yahudi halkı için bir “ulusal yurt” kurulmasını desteklediğini ifade etmiştir. Aynı zamanda, bölgede bulunan Yahudi olmayan toplulukların medeni ve dini haklarının ihlal edilmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu beyan, Filistin’deki Siyonist projenin temel taşı olarak kabul edilmiş ve daha sonra bu yönelimi pekiştiren İngiliz mandasına zemin hazırlamıştır.

Proje iki aşamalı olarak tasarlanmıştır: İlk aşamada Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün'ün birleşmesi; ikinci aşamada ise bu yeni oluşumun Irak ile birlikte Arap Birliği çatısı altında birleşmesi öngörülmüştür.³¹³

Öte yandan Büyük Suriye Projesi, Ürdün Prensi Abdullah tarafından savunulmuş ve Ürdün dış politikasında resmi olarak ilan edilmiştir. Prens Abdullah, İngiltere'den tam bağımsızlığını kullanarak bu projeyi hayata geçirmeye çalışmış; Mısır ve Arap Birliği projelerine karşı çıkarak bölgesel hükümetleri bir araya getirme çağrısında bulunmuştur.³¹⁴

1947 yılında yapılan Suriye parlamento seçimleri, Prens Abdullah için projeyi gerçekleştirme yönünde bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Seçim sonrası yaptığı açıklamada, yeni parlamentodan büyük beklentileri olduğunu ifade etmiştir. Bu doğrultuda Suriye Parlamentosu, Büyük Suriye Projesi'ni görüşmek üzere özel bir oturum düzenlemiş; yapılan değerlendirmeler sonucunda projenin kişisel çıkarlar taşıdığı, Arap Birliği Şartı'nın kutsallığını ihlal ettiği, Birleşmiş Milletler ilkeleri ve uluslararası hukuka aykırı olduğu sonucuna varılmış ve oybirliğiyle reddedilmiştir.³¹⁵

Üçüncü Bölüm

1949 İle 1958 Yılları Arasında Suriye'deki Siyasi Dönüşümler

3.1 Suriye'deki Askeri Darbeler ve Bunların Suriye Siyasetine Etkisi

Suriye Cumhuriyeti'nin kuruluş süreciyle birlikte ortaya çıkan siyasi belirsizlik, hükümetlerin sık sık değişmesi ve siyasi istikrarın sağlanamaması; iç sorunların derinleşmesi ve dış baskıların artmasıyla birleşerek sivil yönetimin son bulmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler, silahlı kuvvetlerin siyasal alanda belirleyici aktör haline geldiği bir dönemin kapılarını aralamıştır.

³¹³ **Verimli Hilal**, Batı Asya'da yer alan bir coğrafi bölgedir. Basra Körfezi'nden başlayarak Güney Irak, Suriye, Lübnan ve Filistin üzerinden Kuzey Mısır'a kadar uzanır. Tarihsel olarak, Sümer, Asur ve Babil gibi en eski insan uygarlıklarının beşiği olarak kabul edilir. Dicle, Fırat ve Nil nehirlerinin varlığı sayesinde toprakları son derece verimli olmuş; bu durum bölgeyi tarımın ve ilk şehirlerin doğuşu açısından merkez hâline getirmiştir. Şâlih, *al-Hilâl al-Khaşîb*, 4/15.

³¹⁴ Hasan 'Abd al-Qâdir Şâlih, *el-Mawsû'a al-Jughrâfiyya li'l-'Âlam al-Islâmî: al-Hilâl al-Khaşîb*, 15.

³¹⁵ Seale, *al-Şirâ' 'alâ Sûriyâ*, 30.

Ülke, iktidar rejimini devirmeye yönelik ve her seferinde farklı yönelimler sergileyen ardışık askeri darbelerle karakterize edilen bir istikrarsızlık döngüsüne girmiştir.

1948 Filistin Savaşı'nın ardından gerçekleşen 1949 darbesi, Suriye tarihinde yeni bir dönemin başlangıcını simgelemiş; bu dönem, ülkenin yönetim yapısını ve siyasi gelişimini derinden etkileyen bir aşamayı başlatmıştır.

3.1.1 Mart 1949'da Husni Al-Zaim Tarafından Gerçekleştirilen İlk Darbe

1948 Filistin Savaşı'nın sonuçları, Suriye'nin iç siyasi sahasında derin ve kalıcı etkiler bırakmıştır. Siyasi elitin karar alıcılara olan güveni büyük ölçüde sarsılmış; bu durum, daha önce de belirtildiği üzere, siyasi istikrarsızlığın artmasına ve son hükümetin savaşın toplumsal yansımalarıyla başa çıkmakta yaşadığı zorluklara yansımıştır.

Bu çalkantılı ortamda, ordu halk protestolarına müdahale etmeye başlamış; dönemin Genelkurmay Başkanı Hüsnü el-Zaim, 1936'da Irak'ta Bakr Sidqi tarafından gerçekleştirilen darbeden sonra, İkinci Dünya Savaşı sonrası çağdaş Arap tarihinde ilk askeri darbeyi 1949 yılında Suriye'de gerçekleştirmiştir.³¹⁶

30 Mart 1949 Çarşamba sabahı, Şam sokaklarında uzun süredir görülmeyen bir manzara hakimdi: tanklar ve zırhlı araçlar kamu binalarının çevresine konuşlandırılmıştı. Halk, bu askeri hareketliliğin nedenini bilmeden şaşkınlıkla izlemekteydi. Tanık anlatımlarına göre, bir vatandaşın askerlerden birine “Neden buradasınız?” sorusuna aldığı kısa yanıt “Darbe!” olmuş; vatandaşın “Darbe mi? Ne demek darbe?” sorusu ise bu olayın halk nezdinde ne denli beklenmedik olduğunu göstermektedir.³¹⁷

³¹⁶ **Hüsni ez-Zaîm (1889–1949)**, Halep'te Arap bir baba ve Kürt bir anneden doğmuştur. Babası Osmanlı ordusunda müftülük yapmıştır. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusunda görev almış, esir düşmesinin ardından serbest bırakılarak Faysal bin Hüseyin'in komutasındaki Arap ordusuna katılmıştır. Faysal yönetiminin çöküşü sonrası Humus Askerî Akademisi'ne girmiş, mezuniyetinden sonra Fransız ordusunda görev yapmış ve 1941'de albaylığa yükselmiştir.

II. Dünya Savaşı sırasında Vichy hükümetine bağlı kuvvetlere katılmış, ardından onlara karşı dönerek hapsedilmiş; Fransızların çekilmesiyle serbest bırakılmıştır. Muhsin el-Barazi'nin tavsiyesiyle orduya yeniden alınmış, Deyrizor'da askeri mahkeme başkanlığı ve Şam'da güvenlik müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur. 1948'de Cumhurbaşkanı Şukri el-Kuvvetli tarafından “zaîm” rütbesine terfi ettirilerek ordu komutanlığına atanmıştır.

³¹⁷ Bkz. Patrick Seale, *al-Şirā' 'alā Sūriyā: Dirāsa fī al-Siyāsa al-'Arabiyya 1945–1958*, (Beyrut: Dār al-Kalima li'l-Nashr wa'l-Tawzī', 1980), 30.

Hüsnü el-Zaim'in gerçekleştirdiği bu darbe, Suriye siyasi tarihinde emsalsiz bir gelişme olarak değerlendirilmekte; hükümet sisteminde bir dönüm noktası oluşturmuş ve ardından gelen bir dizi askeri müdahalenin önünü açmıştır.³¹⁸

Bazı göstergeler, bu hareketin dış etkilerden bağımsız olmadığını ortaya koymaktadır. Darbe, Suriye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında ekonomik iş birliği projeleri bağlamında yaşanan diplomatik gerilimlerle aynı döneme denk gelmiştir. Bu süreçte ABD Büyükelçiliği, askeri yönetimi kendi tarafına çekmek amacıyla faaliyetlerini yoğunlaştırmış ve bazı Suriyeli subayların askeri eğitim almak üzere ABD'ye gönderilmesini sağlamıştır.³¹⁹

1949 yılında Şam'a ziyarette bulunan Birleşik Devletler askeri heyeti, dönemin Başbakanı Halid el-Azm ile görüşmüştür.³²⁰ Başbakan, heyeti memnuniyetle karşılamış; ancak askeri konularda uzmanlığı bulunmadığını belirterek görüşmeleri reddetmiş ve heyeti Genelkurmay Başkanı Hüsnü el-Zaim'e yönlendirmiştir. El-Zaim, bu görüşmeyi Amerikan subaylarıyla ilişkilerini güçlendirmek amacıyla değerlendirmiştir. Subaylar, Suriye ordusuyla yakın bağlar kurma konusunda açık bir istek göstermiştir.³²¹

Bu bağlamda, 1947-1949 yılları arasında Suriye'de ABD Konsolos Yardımcısı olarak görev yapan Miles Copeland'ın The Game of Nations adlı eserinde yer alan bilgiler dikkat çekicidir.³²² Copeland, 30 Mart 1949'da gerçekleşen darbenin Amerikan istihbaratı tarafından planlandığını ve uygulandığını ileri sürmektedir. Kitabında, Binbaşı Mead'in liderliğindeki siyasi ekibin Hüsnü el-Zaim ile düzenli bir dostluk kurduğunu ve bu dostluk aracılığıyla askeri darbe fikrinin el-Zaim'e önerildiğini belirtmektedir. Darbe planının tüm ayrıntıları Amerikan elçiliğinde hazırlanmış ve uygulanmıştır. Bu süreçte kamuoyunda, Hüsnü el-Zaim'in Amerikan etkisi altında hareket ettiği yönünde söylentiler yayılmıştır.³²³

Araştırmacıların değerlendirmelerine göre, bu iddialar gerçekliğe en yakın olanıdır. Zira Suriye tarihinde ilk kez gerçekleştirilen bir askeri darbenin başarılı olabilmesi için önceden

³¹⁸ Bkz. Nadhîr Fannşa, *Ayyām Husnî al-Za'im: 137 Yevman Hazzat Süriyâ*, (Beyrut: Dâr al-Âfâq al-Jadîda, 1982), 7.

³¹⁹ Bkz. Zeyn el-'Âbidîn, *Suriye'de Ordu ve Siyaset*, 157–158.

³²⁰ Bkz. Miles Copeland (1916–1991), Amerikan istihbarat subayı ve CIA'nin kurucularındandır. Soğuk Savaş döneminde Orta Doğu'daki müdahaleleriyle tanınmıştır. 1949'da Suriye'deki Hüsnî ez-Za'im darbesinin planlanmasında yer almış, 1953'te İran'da Muhammed Rıza Pehlevî'yi destekleyen darbeye katkı sağlamıştır. Cemal Abdunnasır ile yakın ilişkiler kurmuş ve bölgedeki Amerikan müdahalelerini konu alan *Ulusların Oyunu* adlı eserinde deneyimlerini aktarmıştır.

³²¹ Bkz. Miles Copeland, *L'ibatu'l-Umam*, çev. Mervân Khayr, (Beyrut: Mektebetü'z-Zeytûne, 1970), 73.

³²² Bkz. Nadhîr Fannşa, *Ayyām Husnî al-Za'im: 137 Yevman Hazzat Süriyâ*, (Beyrut: Dâr al-Âfâq al-Jadîda, 1982), 19–22.

³²³ Bkz. Haddâd, *Şam Sayfaları*, 32–33.

planlama ve dış destek gerekmektedir.³²⁴ Ayrıca, darbenin kan dökülmeden ve kısa sürede başarıyla sonuçlanması, dikkatli bir hazırlık sürecinin varlığını göstermektedir.³²⁵

Hüsnü el-Zaim, darbe sürecini başlatmadan önce Kuneytra’da bir grup subayla bir araya gelmiş ve Milletvekili Faisal al-Asali’nin parlamentoda askeriye yönelik eleştirilerini değerlendirmiştir. Ancak esas planlama toplantıları, el-Zaim’in kayınbiraderi Nazir Fansa’nın evinde gerçekleştirilmiştir. Subaylar, dikkat çekmemek amacıyla sivil kıyafetlerle ve refakatsiz olarak gruplar halinde bu eve gelmişlerdir. Bu subaylar arasında, ilerleyen dönemde kendi yoldaşlarına karşı bir darbe girişiminde bulunacak olan Sami el-Hanavi de yer almıştır.³²⁶

Toplantılar, subaylar arasında politikacıların askeri kurumu küçümsediği yönündeki algıyı pekiştirmiş ve bu durum, nihayetinde askeri müdahale kararı alınmasına neden olmuştur. Darbe için Qatna ve Kuneytra olmak üzere iki stratejik noktada askerî birlikler seferber edilmiştir. Qatna’daki birlikler darbenin icrası ile görevlendirilirken, Kuneytra’daki birlikler olası acil durumlara karşı yedekte tutulmuştur. Operasyon, sınırlı sayıda kuvvetle gerçekleştirilmiş; bazı önemli noktalar ve karakollar ele geçirilmiş, eski yöneticiler tutuklanmış ve başkent Şam dış dünyadan izole edilmiştir. İletişim hatları ve şehir yolları kesilmiş; darbe, herhangi bir askerî direnişle karşılaşmadan, iki saat içinde ve tek bir kurşun dahi sıkılmadan başarıyla tamamlanmıştır.³²⁸

30 Mart 1949 sabahı saat 07.00 itibarıyla Suriye’de General Hüsnü el-Zaim liderliğindeki askeri darbe başarıyla gerçekleştirilmiş ve ordu yönetimi tamamen ele geçirmiştir. Darbenin ardından Cumhurbaşkanı Şukri el-Quwatli görevden alınarak sürgüne gönderilmiş, parlamento ise feshedilmiştir. Ülkede sıkıyönetim ilan edilmiş; başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere bazı dış güçlerden destek alınmıştır.³²⁹

El-Zaim, önceki hükümetin karşı çıktığı iki önemli anlaşmayı imzalayarak iktidarını pekiştirmiştir: İsrail ile ateşkes ve Aramco lehine Tapline boru hattı anlaşması. Bu adımlar, yeni yönetimin dış politika yönelimini ve ekonomik stratejisini açıkça ortaya koymuştur.³³⁰

Darbenin hemen ardından yayımlanan bildirilerde, siyasi elitlerin ülkeyi içine sürüklediği durumdan duyulan “ulusal kıskançlık” gerekçe gösterilmiş; halktan sabır ve

³²⁴ Bkz. “Suriye (1946–günümüz),” University of Central Arkansas – Siyasal Bilimler Bölümü, erişim 24 Temmuz 2025, UCA DADM Projesi

³²⁵ Bkz. Dīb, *Tārīkh Sūriyā*, 119.

³²⁶ Bkz. al-‘Ayāshī, *Tārīkh Sūriyā al-Siyāsī*, 571–573.

³²⁷ Bkz. Torrey, *al-Siyāsa wa ‘l-‘Askeriyyūn*, 134–136.

³²⁸ Bkz. al-‘Ayāshī, *Tārīkh Sūriyā al-Siyāsī*, 579.

³²⁹ Bkz. Reşād Haddād, *Suriye’nin Çağdaş Tarihinden (1946–1966): Şam Sayfaları*, 35.

³³⁰ Bkz. Fethallah Mikhā’il Şaqqāl, *Min Dhikrayāt Hükūmat Husnī al-Za’im: Khawāṭir wa-Ārā’*, 81–82.

sükûnet talep edilmiştir. Sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş, fiyat manipülasyonu yapan tüccar ve fırın sahiplerine para cezaları uygulanacağı bildirilmiştir. Aynı zamanda anayasal bir hükümetin kurulması için çalışmaların başlatıldığı duyurulmuştur.³³¹

3 Nisan'da mevcut yasama organı resmen feshedilmiş ve yeni bir anayasa ile seçim yasası hazırlamak üzere bir komite kurulmuştur. El-Zaim, demokratik bir koalisyon hükümeti kurulacağını ve yeni bir parlamento seçileceğini açıklamıştır. Basın üzerindeki sansür kaldırılmış, bazı eski bakanların serbest bırakılacağı duyurulmuştur. 7 Nisan'da Quwatli ve Azm'ın el yazısıyla yazılmış istifa mektupları kamuoyuna sunulmuştur. Aynı gün yapılan halk konuşmasında, milletvekili sayısının azaltılacağı, eğitimli kadınlara oy hakkı tanınacağı ve kamu hizmetlerinde yeni istihdam alanları yaratılacağı belirtilmiştir.³³²

Yönetimin istikrar kazanmasının ardından el-Zaim, yürütme yetkisini doğrudan üstlenmiş; savunma ve içişleri bakanlıklarını elinde tutarak 18 Nisan'da yeni hükümeti kurmuştur. Bu hükümet, Tapline Anlaşması, Fransa ile Para Anlaşması, Suriye ordusunun modernizasyonu ve Suriye Üniversitesi'nin geliştirilmesi gibi birçok stratejik anlaşmayı onaylamıştır.³³³

Haziran ayı başında, askeri yönetimin sona erdirilmesi ve el-Zaim'in otoritesinin meşrulaştırılması amacıyla bir halk referandumu düzenlenmiştir. Anayasa Komitesi henüz seçim hazırlıklarını tamamlamamış olmasına rağmen, 106 ve 111 sayılı kararnamelerle halk referanduma çağrılmış ve cumhurbaşkanlığı adaylık koşulları belirlenmiştir.³³⁴ El-Zaim, tek aday olarak 19 Haziran'da başvurusunu yapmış; 26 Haziran'da referandum sonuçları açıklanmış ve cumhurbaşkanlığı görevine resmen başlamıştır.³³⁵

Bu süreçte, ordu içerisindeki üst düzey subaylara yönelik terfi kararnameleri yayımlanmış; özellikle el-Zaim'in yakın arkadaşı ve Suriye Cephesi komutanı Albay Sami el-Hinnawi liderlik rütbesine yükseltilmiştir.

³³¹ Bkz. Nadhîr Fannşa, *Ayyām Husnî al-Za'im: 137 Yevman Hazzat Sūriyā*, 68.

³³² Bkz. **Marshal** unvanı, birçok ülkede kullanılan ve genellikle "orgeneral" rütbesinin üzerinde yer alan yüksek bir askerî derecedir. Bu unvan, savaş dönemlerinde stratejik başarılar elde eden komutanlara verilir. Kökeni eski Avrupa dillerine dayanır ve tarihsel olarak yargı ve tören bağlamında da kullanılmıştır (örneğin: "mahkeme marşali", "tören marşali"). Arapçada bu unvana karşılık gelen terim "müşîr"dir.

³³³ Bkz. al-'Ayāshî, *Tārīkh Sūriyā al-Siyāsî*, 582.

³³⁴ Bkz. Gordon Torrey, *al-Siyāsa al-Sūriyya wa'l-'Askeriyyūn*, 143.

³³⁵ Bkz. Zeyn al-'Ābidîn, *al-Jaysh wa'l-Siyāsa fî Sūriyā*, 172.

Husni al-Zaim, iktidara geldikten sonra kendisine "Mareşal" unvanını vererek resmi olarak "Suriye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mareşal Husni al-Zaim" adını aldı. Yeni hükümeti kurma görevini Muhsin al-Barazi'ye verdi.³³⁶

Bu dönemde, al-Zaim yönetiminin en büyük siyasi hatası olarak kabul edilen ve kamuoyunda "Saadeh Olayı" olarak bilinen gelişme dikkat çekmektedir. Lübnan'da başarısız bir isyan girişimini yöneten Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi lideri Antoine Saadeh, haziran ayı sonunda Suriye'ye kaçmış ve burada siyasi mülteci olarak kabul edilmiştir. Başlangıçta al-Zaim tarafından saygıyla karşılanan Saadeh, kısa süre sonra Lübnan hükümetinin baskısıyla Lübnan Genel Güvenlik Teşkilatı'na teslim edilmiş ve teşkilat tarafından derhal idam edilmiştir. Bu olay, yalnızca Saadeh'in destekçileri arasında değil, Arap toplumunun köklü misafirperverlik geleneklerine önem veren geniş halk kesimlerinde de ciddi tepkilere yol açmıştır.³³⁷

Al-Zaim'in yönetiminde, darbenin gerekçeleriyle benzer hatalar gözlemlenmiştir. Beş ay gibi kısa bir sürede, Mısır-Suudi eksenine yakın durması nedeniyle kendisine destek veren birçok subayın desteğini kaybetmiştir. Ayrıca, yaptığı terfi ve görevden alma kararları subaylar arasında hoşnutsuzluk yaratmış; yönetim yetkilerini sivillere devretmek yerine otoriter bir biçimde tek elde toplaması ve demokratik kurumları işlevsiz hale getirmesi rejimin zayıflamasına neden olmuştur.³³⁸

Tüm bu gelişmeler, al-Zaim'in iktidarının sonunun yaklaştığını göstermektedir. Bu durum, 8 Ağustos 1949 tarihinde Şam'daki Amerikan elçiliğinin Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir raporda da teyit edilmiştir. Raporda, Halk Partisi liderleriyle yapılan görüşmelerde ülkedeki kötüleşen koşullar ve kamu özgürlüklerinin yokluğu vurgulanmış; al-Zaim'in suikasta uğraması durumunda siyasi atmosferin iyileşebileceği yönünde değerlendirmelere yer verilmiştir.

Son olarak, 14 Ağustos 1949 sabahı, al-Zaim'in yakın çevresinden bir grup subay — Sami al-Hinnawi ve Adib al-Shishakli liderliğinde — bir darbe gerçekleştirmiştir. Liderin evi

³³⁶ Bkz. Zeyn al-‘Ābidīn, *al-Jaysh wa 'l-Siyāsa fī Sūriyā*, 173.

³³⁷ Bkz. Miles Copeland, *Li 'bat al-Umam*, çev. Marwān Khayr, (Beyrut: Maktabat al-Zaytūna, 1970), 76.

³³⁸ Bkz. Sami el-Hinnawi (1898–?), Halep'te doğmuş, eğitimini burada tamamlamış ve 1916'da Şam Öğretmen Okulu'ndan mezun olmuştur. Zorunlu askerlik kapsamında Osmanlı ordusunda görev almış, İstanbul Askerî Okulu'ndan subay adayı olarak mezun olmuştur. I. Dünya Savaşı'nın sonlarında çatışmalara katılmış, ardından 1918'de Emir Faysal'ın komutasındaki Arap ordusuna katılmıştır. 1919'da teğmen rütbesiyle mezun olmuş, askeri kariyerinde ilerleyerek Filistin Savaşı sonrası binbaşılığa yükselmiştir. Hüsnî ez-Za'im tarafından önce albay, ardından "za'im" rütbesine terfi ettirilmiş ve 1. Tümen komutanlığına atanmıştır. Bağımsız bir subay olarak hiçbir siyasi akıma bağlı olmamıştır.

kuşatılarak öldürülmüş ve Fransız mezarlığına defnedilmiştir. Ardından, silahlı kuvvetler ve ordu yönetimi ele geçirmiştir.³³⁹

2.1.3 14 Ağustos 1949'da Sami Al-Hinnawi Tarafından Gerçekleştirilen İkinci Darbe

Askeri araçların Şam sokaklarına yeniden girmesiyle birlikte siyasi olaylar yeniden alevlendi.³⁴⁰ Ancak bu kez, Sami al-Hinnawi liderliğindeki bir grup subay, önceki darbede müttefikleri olan ve darbenin öncüsü sayılan eski lider Husni al-Zaim'e, başbakana ve askeri polis komutanına karşı harekete geçti.³⁴¹ Böylece yalnızca beş ay süren Husni al-Zaim yönetimi sona erdi ve Suriye'de ikinci askeri darbe ilan edildi.

Bu darbe, bir sivil yöneticiye değil, doğrudan bir askeri komutana karşı gerçekleştirildi. Bu durum, "güçlü olan haklıdır" anlayışına dayanan ve sonraki askeri müdahalelere zemin hazırlayan bir dönemin başlangıcını oluşturdu. Her ne zaman bir askeri lider kendini yeterince güçlü ve yetkin hissetse, görüşünü mutlak doğru olarak benimseyerek mevcut hükümete karşı ayaklanıyor ve darbe gerçekleştiriyordu. Bu eğilim, dış aktörler tarafından da destekleniyor; askeri unsurlar üzerinden bölgesel çıkarlar gözetiliyordu.³⁴²

Husni al-Zaim'in darbesi Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilendirilirken, Sami al-Hinnawi'nin darbesinin arkasında İngiltere'nin etkisi ve Irak'ın desteği olduğu iddia edildi. İngiliz gazeteleri, darbeye katılan liderleri Suriye'yi baskıcı yönetimden kurtaran kahramanlar olarak tanımladı ve ülkeyi yeni bir döneme taşıyacaklarını yazdı. Irak Başbakanı Nuri el-Said, darbe tarihinden önceden haberdar olduğunu ifade etti; ancak İngiliz Dışişleri Bakanlığı bu açıklamalara tepki göstererek Nuri el-Said'den bu tür beyanlarda bulunmamasını istedi.³⁴³

Darbeden iki gün sonra Sami al-Hinnawi, iktidarı resmen eski Cumhurbaşkanı Hashem al-Atasi'ye devretti. Al-Atasi, anayasal düzenin yeniden tesis edilmesi amacıyla yeni hükümeti kurmaya başladı. Al-Hinnawi, ulusal görevini tamamladığını ve orduya geri döneceğini açıkladı. Ardından, Hashem al-Atasi, Fares al-Khoury, Rashid al-Kikhia, Nizam al-Qudsi, Akram al-Hourani, Michel Aflaq ve Prens Hassan al-Atrash'tan oluşan bir komite kuruldu.

³³⁹ Zeyn al-‘Ābidīn, *al-Jaysh wa'l-Siyāsa fī Sūriyā*, 175.

³⁴⁰ Bâsil Nasîf Cebr el-Kubeyşî, "1949 Sami el-Hinnâvî Darbesi ve Suriye'deki Ekonomik-Sosyal Durumlara Etkisi ile Britanya'nın Tutumu," *El-Enbâr Üniversitesi Beşerî Bilimler Dergisi*, c. 18, s. 2 (Haziran 2012), s. 284

³⁴¹ al-‘Atāsī, *Hāshim al-‘Atāsī*, 318.

³⁴² Zayn al-‘Ābidīn, *al-Jaysh wa'l-Siyāsa fī Sūriyā*, 179–180.

³⁴³ Su‘ād ‘Abd al-Ġanī Maḥmūd, *Shukrī al-Quwwatī wa-Dawruhu al-Siyāsī fī Sūriyā (1918–1963)* (Doktora tezi, ‘Ayn Shams Üniversitesi, Tarih Bölümü, 2016), 32–35.

Komitenin görevi, mevcut durumu değerlendirmek ve anayasal düzene dönüş için bir plan hazırlamaktı.

Anayasa meclisi seçilene kadar cumhurbaşkanlığı yetkilerini üstlenecek şekilde, al-Atasi başkanlığında yeni bir hükümet kuruldu. Bu hükümette Halk Partisi ve bağımsızlar yer aldı; ancak Ulusal Parti sürece dahil edilmedi.

1949 yılı 15 Ekim tarihinde gerçekleştirilen Anayasa Meclisi seçimlerinde Halk Partisi üyeleri çoğunluğu elde etti. Bu gelişmenin ardından, Bereketli Hilal bölgesinde birlik sağlama amacıyla Irak ile gizli müzakereler başlatıldı. Hükümet içerisindeki bazı bakanlar projeye olumlu yaklaşmakla birlikte, konunun Anayasa Meclisi'nde açık biçimde tartışılmasını tercih ettiler.³⁴⁴

Öte yandan, sürgünde bulunan eski Cumhurbaşkanı Şükri el-Kuvâtli, Mısır ve Suudi Arabistan'ın desteğiyle projeye karşı kapsamlı bir propaganda kampanyası yürüttü. Bu kampanya, Arap Birliği nezdinde gündeme taşındı ve tüm üye devletlerden, Arap ülkelerindeki mevcut siyasi koşullara saygı gösterileceğine dair güvence talep edildi.³⁴⁵

Anayasa Meclisi, 12 Aralık'ta ilk oturumunu gerçekleştirdi ve Rushdi al-Kikhia Meclis Başkanı olarak seçildi. Dördüncü oturumda Cumhurbaşkanlığı seçimi gündeme alındı ve Hashem al-Atasi geçici devlet başkanı olarak belirlendi. Beşinci oturumda ise yemin metni üzerinde görüşmeler yapıldı. Metne "Arap ülkeleri arasında birlik tesis etmeye çalışacağım" ifadesinin eklenmesi önerildi. Bu ifade bazı üyeler tarafından desteklenirken, diğerleri tarafından eleştirildi. Yapılan oylama sonucunda öneri çoğunluk tarafından kabul edildi.³⁴⁶

Bu süreç, ilerleyen dönemde derinleşecek olan siyasi çatışmanın ilk işaretlerini verdi. Ordu içerisindeki subaylar iki karşıt gruba ayrıldı: Birinci grup, Sami al-Hinnawi liderliğinde Irak ile birleşmeyi savunurken; ikinci grup, Adib al-Shishakli ve destekçileri tarafından yönetilen ve birleşmeye karşı olan subaylardan oluşuyordu. Bu ikinci grup, gizli toplantılar düzenleyerek siyasi ve askeri durumu analiz etti ve birleşme projesini engellemeye yönelik stratejiler geliştirdi.³⁴⁷

Dikkat çekici bir şekilde, al-Hinnawi'ye karşı darbe düzenleyen subayların çoğu, Husni al-Zaim döneminde görevden alınmış kişilerdi. Bu subaylar, al-Hinnawi tarafından yeniden

344 Su'ād 'Abd al-Ġanī Maḥmūd, *Shukrī al-Quwwatī wa-Dawruhu al-Siyāsī fī Sūriyā (1918–1963)*, 32–35.

345 Hāshim 'Uthmān, *Tārīkh Sūriyā al-Ḥadīth*, 212.

346 Al-'Atāsī, *Hāshim al-'Atāsī*, 325.

347 Ḥaddād, Rashād. *Min Tārīkh Sūriyā al-Mu'āşir*. 60–61.

göreve getirilmiş ve ordu içinde kritik pozisyonlara yerleştirilmişti. Bu görevlendirmeler, ilerleyen süreçte al-Hinnawi'ye karşı düzenlenen darbeye zemin hazırlamıştır.

Bu aşamada çatışma daha belirgin hale geldi. Birlik yanlısı grup, hükümet üyeleri ve bazı siyasi partilerle birlikte Cumhurbaşkanı Haşim el-Atasi'nin desteğini alarak birleşme planı için hazırlıklara başladı. Buna karşılık, birleşmeye karşı çıkan ve ordudaki etkisini kullanarak projeyi engellemeye çalışan bir hareket ortaya çıktı. Bu grup, Irak monarşisiyle herhangi bir ilişki kurulmasına karşı çıkıyor, cumhuriyet rejiminin korunması gerektiğini savunuyordu. Ayrıca Irak-İngiltere anlaşmasına yönelik ciddi çekinceler dile getiriliyordu.³⁴⁸

Bazı Arap ülkeleri de bu birleşme projesine açıkça karşı çıktı ve Arap Birliği aracılığıyla alternatif öneriler sunma girişiminde bulundu. Suriye kamuoyu ise, birleşme planının arkasında İngiltere'nin olduğunu bildiğinden, bu durum projeye yönelik halk desteğini azaltan bir başka etken oldu.³⁴⁹

3.1.3. 19 Aralık 1949'da Adib El-Şişakli'nin Önderlik Ettiği Üçüncü Darbe

1949 yılının 19 Aralık sabahında, Suriye'de üçüncü kez üst üste askeri darbe gerçekleşti. Askeri birlikler ve zırhlı araçlar Şam'a girerek yeni bir siyasi dönemin başlangıcını ilan etti.³⁵⁰ Bu kez darbenin liderliğini, Irak Krallığı ve "Bereketli Hilal" projesine karşı olan, cumhuriyetçi rejimi savunan ve Suudi Arabistan ile Fransa'nın desteğini alan Adib Şişakli üstlendi. Şişakli, Irak ile birleşmeyi savunan Halk Partisi ve Tümgeneral Sami el-Hinnawi'nin temsil ettiği siyasi çizginin karşısında konumlandı.³⁵¹

Suriye'deki ilk askeri darbe, ülkenin siyasi tarihinde belirleyici bir dönüm noktası oldu. Bu süreçte, siyasi liderlik sivil partilerden askeri kuruma kaydı. Savunma Bakanı Abdullah Atfa ve diğer subaylar, ordunun yalnızca savunma görevleriyle sınırlı kalacağını Mısır maslahatgüzarına bildirmiş olsalar da gelişmeler bu taahhütlerin aksini gösterdi. Ordu, siyasi hayata doğrudan müdahalesini sürdürürken, siyasetçiler subaylara karşı temkinli ve şüpheli davranmaya devam etti. Gerçek bir caydırıcı mekanizmanın bulunmaması, bazı subayların

³⁴⁸ Patrick Seale, *Suriye Üzerine Mücadele*, 187.

³⁴⁹ **Edib eş-Şişakli (1909–1964)**, Hama doğumlu Suriyeli subay ve siyasetçidir. Fransız mandası döneminde orduya katılmış, 1930'larda askerî akademiden mezun olmuştur. 1948 Filistin Savaşı sırasında Kurtuluş Ordusu'na katılmıştır. Hüsnî ez-Zaîm darbesine destek vermiş, ancak Antun Saade meselesi nedeniyle görüş ayrılığı yaşamış ve polis teşkilatındaki görevinden alınmıştır. Ardından Sami el-Hinnawi'nin darbesine katılmış, Dera'daki komutanlığa geri getirilmiş ve burada kendi darbesini planlamaya başlamıştır.

³⁵⁰ **Muhammed Ma'ruf**, *Yaşadığım Günler: Suriye'de Askerî Darbeler ve Sırları (1949–1969)*, 183.

³⁵¹ Hânî al-Khayr, *Adîb al-Shîshaklî Şâhib al-Inqilâb al-Thâlîth fî Sûriyâ: al-Bidāya wa-l-Nihāya*, 59.

kişisel iktidar hırsı veya siyasi anlaşmazlıklar nedeniyle yeni darbeler yapmaya hazır hale gelmesine neden oldu.³⁵²

Şişakli, darbesini pekiştirmek amacıyla ordu içinde geniş çaplı tasfiyeler ve nakiller gerçekleştirdi. Kendisine bağlılık yemini eden subayları terfi ettirerek sadık bir destekçi ağı oluşturdu. İngiliz projesine karşı çıkan genç subay gruplarına güvenerek ordudaki etkisini artırdı. Bu süreçte, Hava Kuvvetleri Komutanı Albay Muhammed Nasır'a yönelik suikast ve Şişakli'ye karşı girişilen suikast teşebbüsleri gibi olaylar yaşandı.³⁵³ Darbenin etkileri sınırları aştı; örneğin Lübnan'da Muhsin Al-Barazi'nin kuzeni Haršo Al-Barazi, Al-Hinnawi'yi öldürdü.³⁵⁴

İç siyasette, ordu subayları Khaled al-Azm'ı yeni hükümeti kurmakla görevlendirdi ve Hashem al-Atasi'nin devlet başkanlığı görevini sürdürmesine karar verdiler.³⁵⁵ Anayasa Meclisi, Eylül 1950'deki beşinci oturumda 177 maddelik anayasa taslağını onayladı. Ancak bu anayasa, halkın değil bireylerin ve partilerin egemenliğini koruduğu gerekçesiyle eleştirildi. Bu durum, Halk Partisi'nin politikalarına karşı düzenlenen sokak gösterilerine yol açtı.

Halk Partisi, Savunma Bakanlığı'nın kontrolünü ele geçirmeyi ve güvenlik güçlerini doğrudan bu bakanlığa bağlamayı savunuyordu. Anayasanın mülkiyetle ilgili maddeleri, özel ve kamu mülkiyeti arasında ayırım yaparak ortak mülkiyetin tanımını belirsizleştirdi. Bu durum, köylülerin ortak mülkiyet olarak kabul edilen arazileri ele geçirmesine neden oldu ve kırsalda protestoları tetikledi. Bu hareketler, Akram el-Hawrani liderliğindeki Arap Sosyalist Partisi'nin düzenlediği ve "Toprak, onu işleyenlere aittir" sloganıyla öne çıkan halk konferansında zirveye ulaştı.

Tüm bu baskı ve kargaşa ortamında hükümetler uzun süre ayakta kalamadı. Haziran 1950 ile Mart 1951 arasında Nazem al-Qudsi'nin iki hükümet kurduğu dönemde öne çıkan gelişmeler şunlardı:

- 177 maddelik anayasanın tamamlanması ve yürürlüğe girmesi,
- Anayasa Meclisi'nin Temsilciler Meclisi'ne dönüştürülmesi,
- Hashem al-Atasi'nin yeniden Cumhurbaşkanı seçilmesi,
- Arap ülkeleriyle ilişkilerin güçlendirilmesi.³⁵⁶

³⁵² Seyyid Abdü'l-Âl, *Suriye'de Askerî Darbeler 1949–1954*, sunuş: 'Âsım ed-Desûkî, 113.

³⁵³ Muhammed Ma'ruf, *Yaşadığım Günler*, 183.

³⁵⁴ Gâlib el-'Ayyaşî, *Suriye'nin Siyasal Tarihi: Mandadan Darbeye (1918–1954)*, 612–616.

³⁵⁵ Kemâl Dîb, *Modern Suriye Tarihi: Fransız Mandasından 2011 Yazına Kadar*, 128.

³⁵⁶ Hâşim Osman, *Suriye'nin Modern Tarihi*, 224.

Bu dönemde görünürde iktidar hükümette olsa da, fiilen ordu ve özellikle Şişakli'nin elindeydi. Şişakli, hükümet işlerine doğrudan müdahale ederek istifaları zorladı ve adaylara karşı veto hakkını kullandı.³⁵⁷

Son olarak, Halk Partisi'nin Şişakli'ye karşı son hamlesi olan yeni hükümetin kurulmasıyla gerilim zirveye ulaştı. Dr. Marouf el-Dawalibi, hükümeti kurmakla görevlendirildi ve Savunma Bakanlığı'nı elinde tutarken, kabinedeki çoğu koltuğu Halk Partisi üyelerine verdi. Ancak Şişakli, Savunma Bakanlığı'nın sivillere verilmesine karşı çıkarak bu durumu tehdit olarak gördü. Bakanların açıklanmasından kısa süre sonra Dawalibi ve kabine üyeleri al-Mezzeh hapisanesine gönderildi.³⁵⁸ Cumhurbaşkanı al-Atasi istifa etti ve Homs'a gitti. Şişakli, Cumhuriyet Başkanlığı ve diğer yetkileri devralarak fiilen yeni bir darbe gerçekleştirmiş oldu.³⁵⁹

4.1.3. Dördüncü darbe, Adib Şişakli'nin liderliğinde, 29 Kasım 1951'de gerçekleşti.

Bu olay, Suriye ordusunun yaklaşık iki yıl içinde siyasi sürece açık şekilde müdahale ettiği dördüncü askeri darbe olup, herhangi bir kan dökülmeden gerçekleştiği için “beyaz darbe” olarak nitelendirilmiştir. Ülke, birkaç saat içinde olağan durumuna dönmüştür. Cumhurbaşkanı Hashem al-Atassi, Mezze hapisanesinde tutulan Başbakan Maarouf al-Dawali ve diğer hükümet üyelerine ordunun taleplerini ilettiler: ya istifa etmeleri ya da Temsilciler Meclisi'ni feshetmeleri durumunda serbest bırakılacaklardı. Ancak Al-Dawali, herhangi bir taviz vermeksizin serbest bırakılmayı talep etmeye devam etti. Bu durum, cumhurbaşkanının yeni bir hükümet kurmak üzere diğer siyasi figürleri ikna etme çabalarını olumsuz etkiledi.³⁶⁰

Bu süreçte Adib al-Shishakli, siyasi iktidarı ele geçirmek amacıyla perde arkasında stratejik planlar yapmaktaydı. Etkisini kademeli olarak artırarak, kendi politik çizgisine uymayan bakanlıkları dolaylı yollarla görevden uzaklaştırmaya başladı. Aynı zamanda, sivil yönetimin zayıflığını göstermek amacıyla ülkeyi siyasi istikrarsızlık içinde tutmaya çalıştı. 1949 yılında, Cumhurbaşkanı Atassi'yi Nazem al-Qudsi'nin başkanlığındaki hükümetin istifasını kabul etmeye zorlamak için askeri polis birlikleri gönderdi.³⁶¹

³⁵⁷ Hâşim el-Etâsî, *Hâşim el-Etâsî: Hayatı ve Dönemi*, 343.

³⁵⁸ **Hânî el-Hayr**, *Edîb eş-Şişeklî: Suriye'de Üçüncü Darbenin Mimarı*, 76.

³⁵⁹ **Seyyid Abdü'l-Âl**, *Suriye'de Askerî Darbeler 1949–1954*, sunuş: 'Âsım ed-Desûkî, 125.

³⁶⁰ Gordon H. Torrey, *Suriye Siyaseti ve Askerîler 1945–1958*, çev. Mahmûd Falâha, 165–166.

³⁶¹ **Hânî el-Hayr**, *Edîb eş-Şişeklî: Suriye'de Üçüncü Darbenin Mimarı*, 77.

Şişakli'nin darbe öncesindeki en kritik hamlesi, ordu üzerindeki kontrolünü pekiştirmek oldu. Nisan 1951'de Genelkurmay Başkan Vekili olarak atanması, 29 Kasım 1951'de gerçekleştirdiği darbeye zemin hazırladı ve böylece iktidarı ele geçirdi.³⁶²

Şişakli, 1 numaralı bildiriye yayımlayarak Suriye halkına ordunun yönetimi ele aldığını duyurmuş ve halkı sükûnete davet etmiştir. Bu bildiriye takiben yayımladığı ikinci açıklamada, darbenin gerekçelerini kamuoyuyla paylaşmış; Halk Partisi'ni başlıca sorumlu olarak göstermiştir. Açıklamada, partinin Hanawi döneminde Irak ile birleşme fikrini desteklediği ve Halk Partisi hükümetlerinin iktidarı kişisel çıkarları doğrultusunda kullandığı iddia edilmiştir.³⁶³

Şişakli, iktidarı tek elde toplama yönündeki adımlarını kararlılıkla sürdürmüştür. Bu doğrultuda, Cumhurbaşkanı Haşim el-Atasi ve bazı siyasi liderleri görevden uzaklaştırmış; ardından parlamentoyu feshederek yasama ve yürütme yetkilerini yardımcısı Fawzi el-Sallouh'a devretmiştir. Sallouh, Şişakli'nin danışmanı ve siyasi görüşlerinin sözcüsü konumundayken, Şişakli fiilen ülkenin mutlak hâkimi olmuştur.

Bu süreçte, radikal kararlar alınmış; Baas Partisi ve Arap Sosyalist Partisi gibi müttefikler de dâhil olmak üzere tüm siyasi partiler yasaklanmıştır. Şişakli, kamu yaşamı üzerindeki denetimini artırmak amacıyla basını susturmuş, medya kuruluşlarını kapatmış ve öğrenciler, öğretmenler, işçiler ile kamu çalışanlarının siyasi faaliyetlerde bulunmasını yasaklamıştır. Ayrıca, Yüksek Yargı Konseyi'ni kaldırarak kamu özgürlüklerini ciddi biçimde kısıtlayan ve muhalif sesleri bastıran politikalar uygulamıştır.³⁶⁴

1952 yılında, devletin çıkarlarını gözetmek amacıyla ordu ile koordineli çalışacak sivil bir bakanlık oluşturulmuştur. Bu dönemde Adib el-Şişakli, Başbakan Yardımcısı, Genelkurmay Başkanı ve Devlet Bakanı olarak görev yapmıştır. Başbakan Yardımcısı sıfatıyla, siyasi bir yapı kurarak bu yapıya genel bir ideolojik çerçeve kazandırmıştır. Bu yapı, "Arap Kurtuluş Hareketi" adıyla anılmış; merkezi Şam'da olmak üzere Halep, Lazkiye ve diğer bölgelerde şubeleri açılmıştır. Şişakli, bu hareketin genel müdürü olarak tüm yasama ve yürütme yetkilerini kendi elinde toplamıştır.³⁶⁵

³⁶² Reşâd Haddâd, *Suriye'nin Yakın Tarihinden Kesitler (1946–1966)*, 73.

³⁶³ Gordon H. Torrey, *Suriye Siyaseti ve Askeriler 1945–1958*, çev. Mahmûd Falâha, 219.

³⁶⁴ Muştafâ Râm Hamdân, *Suriye ve Arap Dünyasındaki Olaylara Tanıklık ve Ayrılık Sürecinin Sırları*, 96.

³⁶⁵ Hâşim Osman, *Suriye'nin Modern Tarihi*, 224.

Takip eden süreçte, anayasal düzene dönüşün ilanı gündeme gelmiştir. Suriye radyosu, ülkenin yeni bir döneme girdiğini duyurmuş; Genelkurmay Başkanlığı'nın 9 Mart 1953 tarihinde anayasa meclisi seçimlerini ilan edeceğini bildirmiştir. Bu gelişmeyi takiben, yeni anayasa taslağının halk oylamasına sunulması ve cumhurbaşkanının seçilmesi amacıyla 10 Temmuz 1953 tarihinde bir referandum yapılacağı açıklanmıştır. Bu referandumda tek aday, başvuru süresinin bitimine yalnızca beş saat kala adaylığını açıklayan Adib el-Şişakli olmuştur.³⁶⁶

Siyasi açılımın bir göstergesi olarak, Şişakli başta Maruf ed-Davalibi olmak üzere bazı siyasi tutukluları serbest bırakmıştır. Aynı dönemde, yaklaşan seçimlere hazırlık amacıyla Arap Kurtuluş Hareketi tarafından geniş katılımlı bir halk mitingi düzenlenmiştir.

Anayasa, 1950 Anayasası'nın birçok temel özelliğini korumakla birlikte, önemli yapısal değişiklikler içermekteydi. En dikkat çekici değişiklikler arasında, hükümet sisteminin başkanlık modeline dönüştürülmesi ve cumhurbaşkanının yetkilerinin genişletilmesi yer almaktadır. Bu kapsamda, cumhurbaşkanının Temsilciler Meclisi tarafından değil, halk tarafından doğrudan, gizli oyla seçilmesi kabul edilmiştir.³⁶⁷

Yeni anayasanın ruhuna uygun bir seçim yasası hazırlamak üzere özel bir komite kurulmuş ve 20 Temmuz'da seçimlerin Ekim ayında yapılacağı ilan edilmiştir. Bunu takiben, 12 Eylül 1953 tarihinde dernekler ve siyasi partilere ilişkin bir kanun hükmünde kararname yayımlanmış; aynı gün, yeni seçim yasası da kabul edilmiştir.³⁶⁸ Bu yasa ile lise diplomasına sahip kadınlara aday olma hakkı tanınmış; 18 yaşını doldurmuş her Suriyeliye oy kullanma hakkı verilmiştir. Ayrıca, 25 yaşını geçmiş, okuma yazma bilen veya ilkokul diplomasına sahip erkekler milletvekili adayı olabilmıştır. Eski yasada her 30.000 kişiye bir milletvekili düşerken, yeni düzenlemeyle bu oran 50.000 kişiye bir milletvekili olacak şekilde değiştirilmiştir.³⁶⁹

Şişakli yönetimine karşı gelişen siyasi muhalefet hareketi, Haşim el-Atasi'nin liderliğinde şekillenmiştir. El-Atasi, evinde çeşitli muhalif parti temsilcilerini bir araya getirerek Halk Partisi, Ulusal Parti, Baas Partisi ve diğer grupların birleşik bir cephe oluşturmasını sağlamıştır. Bu birlik, Şişakli yönetiminin sona erdirilmesi, 1950 Anayasası'na geri dönülmesi, el-Atasi'nin yeniden iktidara gelmesi ve bir koalisyon hükümetinin kurulması

³⁶⁶ Seyyid Abdü'l-Âl, *Suriye'de Askerî Darbeler 1949–1954*, sunuş: Âsım ed-Desûkî, 129.

³⁶⁷ Kemâl Dîb, *Modern Suriye Tarihi: Fransız Mandasından 2011 Yazına Kadar*, 130.

³⁶⁸ Gâlib el-Âyyaşî, *Suriye'nin Siyasal Tarihi: Mandadan Darbeye (1918–1954)*, 623.

³⁶⁹ Hânî el-Hayr, *Edîb eş-Şişakli: Suriye'de Üçüncü Darbenin Mimarı (Başlangıç ve Son)*, 88.

gibi hedefler etrafında uzlaşmıştır.³⁷⁰ Ayrıca, askeri darbelerden yorulmuş ve artık güven duymayan halkın oluşturduğu ulusal birlik ruhundan faydalanılması gerektiği vurgulanmıştır.³⁷¹

Bu süreçte, eski bakanlar ve siyasi faaliyetlerine geri dönen Maruf ed-Davalibi gibi tutuklular serbest bırakılmıştır. Aynı zamanda, Halid el-Hurani ve Salah el-Bitar, partilerini birleştirerek Arap Sosyalist Baas Partisi çatısı altında muhalefet cephesine katılmışlardır.³⁷²

14 Eylül tarihinde Şişakli, komünist gruplar gibi “yıkıcı” olarak nitelendirilen oluşumlar hariç olmak üzere siyasi partilere uygulanan yasağı kaldırmıştır. Ayrıca, polis ve ordu mensupları dışında kalan devlet memurlarının siyasi partilere üye olmalarına izin vermiştir. Ancak, yabancı yardımlara bağımlı olan, Arap milliyetçiliğiyle çelişen, dini temelli gündemlere sahip veya askeri biçimde örgütlenmiş partiler yasaklanmıştır.³⁷³

Bu dönemde, Şişakli’ye yakın isimlerden Dr. Mamoun el-Kuzbari, Temsilciler Meclisi Başkanlığı’na seçilmiştir. Şişakli, seçimleri boykot edenlere yönelik sert bir konuşma yaparak geçmişin olumsuzluklarına takılı kaldıklarını ifade etmiş; ardından, ulusal uzlaşma çağrısında bulunarak olumlu siyasi adımlar atmak isteyenlere alanın açık olduğunu duyurmuştur.³⁷⁴

3.1.5. Adib El-Şişakli’ye Karşı Beşinci Darbe, 25 Şubat 1954.

Şişakli rejimine karşı birleşen muhalefet güçleri, iktidarı devirmek amacıyla doğrudan siyasi çatışmaya girmiştir. Bu hareketin, güney Şam’da Dürzi topluluğu merkezli bir ayaklanma ile başlaması planlanmıştı. Ancak, Baas Partisi liderlerinden ve Dürzi önder Sultan el-Atraş’ın oğlu olan Mansour el-Atraş’ın tutuklanması, hükümetin durumu fark ederek bölgeye askeri takviye göndermesine neden olmuştur. Bu müdahaleler, halk üzerinde baskı kurma amacı taşısa da beklenenin aksine ayaklanmanın bastırılmasını değil, yayılmasını beraberinde getirmiştir.

Öğrenciler sokaklara dökülmüş, özellikle Halep başta olmak üzere birçok şehirde protestolar yoğunlaşmıştır. Bu gelişmeler karşısında Şişakli, siyasi liderlerin tutuklanması talimatını vermiştir. Ardından, tutuklu liderlerle uzlaşma arayışına girmiş; ancak bu girişim, muhaliflerin taleplerine karşılık vermeyi reddetmesiyle sonuçsuz kalmıştır.³⁷⁵

³⁷⁰ Gordon H. Torrey, *Suriye Siyaseti ve Askeriler 1945–1958*, çev. Mahmûd Falağa, 235–236.

³⁷¹ Hâşim Osman, *Târîh Sûriyye el-Ḥadîṭ*, 224.

³⁷² ‘âdil Arslân, *Müzekkirâtü’l-Emîr ‘Âdil Arslân*, 41-72.

³⁷³ Hâşim el-Etâsî, *Hâşim el-Etâsî: Hayatı ve Dönemi*, 343.

³⁷⁴ Hâlid el-‘Azam, *Müzekkirât Hâlid el-‘Azam*, 281.

³⁷⁵ Gordon H. Torrey, *Suriye Siyaseti ve Askeriler 1945–1958*, çev. Mahmûd Falağa, 240.

Şişakli'ye karşı başlatılan direniş, Şam'da gece saatlerinde havai fişeklerin atılmasıyla sembolik olarak başladı. Ardından Suriye'nin kuzey ve doğu bölgelerinde askeri hareketlilik gözlemlendi. 25 Şubat 1954 sabahı, Halep Radyosu'nda Halep Garnizon Komutanı Albay Faysal el-Atassi tarafından imzalanmış bir bildiri okundu.³⁷⁶ Bildiride, Şişakli'ye karşı itaatsizlik çağrısı yapılırken Halep, Deyr ez-Zor, el-Hasakah ve Hama'daki askeri birliklerin güçlerini birleştirdiği duyuruldu.

Bildiri, Cumhurbaşkanı Adib Şişakli'nin istifasını ve yönetimin meşru hükümet olan Haşim el-Atassi başkanlığındaki yönetime devredilmesini talep etmekteydi. Ayrıca güney (Deraa ve Busra) ve orta (Homs) bölgelerdeki ordu komutanlarına destek çağrısında bulunuldu. Bu çağrıya olumlu yanıt veren komutanlar, hareketin anayasal düzene dönüş amacı taşıdığını belirttiler.

Böylece Suriye'nin büyük bir kısmı Şişakli'ye karşı birleşmiş oldu. Tüm askeri bölgeler adına Genelkurmay Başkanlığı'na gönderilen uyarılarla, Şişakli'nin iktidarı bırakması ve istifasını sunması resmen talep edildi.

25 Şubat 1954 sabahı, Cumhurbaşkanı Adib Şişakli, sivil danışmanları ve üst düzey askeri yetkililerle bir araya geldi. Bu toplantıda, özellikle Genelkurmay Başkanı Şükri Şükair'in darbe liderlerine duyduğu olası sempati, Şişakli'nin isyancılara karşı hızlı bir askeri müdahaleyi erteleme kararında etkili oldu. Oysa Şişakli, tanklar ve ağır toplar gibi güçlü askeri araçlara sahipti ve bu güçle isyanı bastırarak liderlerini halkın gözünde kahramanlıktan hainliğe dönüştürebilirdi.

Ancak Şişakli, danışmanlarıyla yaptığı görüşmelerin ardından, iktidarda kalmak için kan dökmekten kaçınmayı tercih ederek istifa etmeye karar verdi. Olaylara tanıklık eden Mustafa Ram Hamdan'a göre, Şişakli öğleden sonra danışmanlarını yeniden toplayarak ülkeyi terk etme kararını bildirdi. Bu görüşmede, Şişakli'nin ayrılışını duyuran bir açıklama hazırlandı. Açıklamada, ordu liderliğinin özgürce hareket edebileceği ve halkın kendi kaderini belirleme hakkına sahip olduğu vurgulandı.³⁷⁷

Aynı günün gecesinde, bu açıklama Halep Radyosu aracılığıyla kamuoyuna duyuruldu.

Bu gelişmeler, Suriye'nin siyasi tarihinde silahlı kuvvetlerin kamu yaşamına hâkim olduğu ve istikrarsızlıkla tanımlanan çalkantılı bir dönemin sonunu işaret etmektedir. Önceki dönemlerde ülkenin bağımsızlığını kazanmak amacıyla Fransız Mandası gibi dış güçlerle

³⁷⁶ **Hânî el-Hayr**, *Edîb eş-Şişeklî: Suriye'de Üçüncü Darbenin Mimarı (Başlangıç ve Son)*, 95.

³⁷⁷ **Kemâl Dîb**, *Modern Suriye Tarihi: Fransız Mandasından 2011 Yazına Kadar*, 141.

mücadele edilirken, bu dönemin çatışmaları aynı ulusun mensupları arasında yaşanmış; kişisel hırslar ve dış güçlerin desteğiyle şekillenmiş, ulusal çıkarların göz ardı edildiği bir sürece dönüşmüştür.

Bu durumun arkasında birçok etken bulunmakla birlikte, Dr. Bashir Zain al-Abidin'in *The Army and Politics in Syria* (Suriye'de Ordu ve Siyaset) adlı eserinde bu dönemi "Fransız mirası" olarak tanımlaması oldukça yerindedir. Zira darbeleri yöneten subayların büyük bir kısmı, Fransa'nın Suriye'deki askeri varlığı sırasında, özellikle "Doğu Kuvvetleri" bünyesinde Fransız ordusunda görev yapmışlardır.³⁷⁸

Bu subayların çoğu, Fransa'nın azınlık gruplarına ordu kapılarını açma politikası sayesinde yüksek askeri mevkilere ulaşabilmişlerdir. Bu askeri geçmiş, ilerleyen süreçte siyasi tutumlarına da yön vermiştir. Örneğin, ilk askeri darbenin lideri olan Kürt kökenli Husni al-Zaim, ikinci darbenin lideri yine Kürt kökenli Sami al-Hinnawi, üçüncü ve dördüncü darbeleri yöneten Kürt kökenli Çerkes Adib al-Shishakli gibi isimler bu sürecin önemli aktörleridir.³⁷⁹

Ayrıca, Mahmoud Shukri (Kürt), Bahij Klass (Hristiyan), Aziz Abdul Karim (Alevi) gibi diğer azınlık mensubu subaylar da çeşitli darbe hareketlerinde aktif rol oynamışlardır. Bu tablo, Suriye'deki askeri ve siyasi gelişmelerin etnik ve mezhepsel dinamiklerle ne denli iç içe geçtiğini göstermektedir.³⁸⁰

Bu bölüm, önceki kısımda ele alınan Fransa'nın Suriye'deki askeri yapılanmayı şekillendirme sürecine ve bunun uzun vadeli etkilerine doğrudan bir devam niteliğindedir. Fransa, Suriye'de istikrarsızlığın sürmesini sağlayacak biçimde askeri güçleri yapılandırmış; azınlık gruplarını orduya dahil ederek, bu kesimlerde mağduriyet duygusunun kökleşmesine neden olmuştur. Bu durum, azınlıkların Arap Müslüman çoğunlukla sürekli bir mücadele içinde kalarak kendi çıkarlarını koruma zorunluluğu hissetmelerine yol açmıştır.

Bu yaklaşım, yalnızca askeri alanda değil, siyasi düzlemde de etkisini göstermiştir. Suriye siyasetinin yönü, bu politikaların izlerini taşımış ve özellikle Baas Partisi'nin iktidara gelişine kadar süren darbe dönemlerinde bu etkiler açıkça gözlemlenmiştir. Azınlıkların ordu

³⁷⁸ Hâşim el-Etâsî, *Hâşim el-Etâsî: Hayatı ve Dönemi*, 367.

³⁷⁹ Hâlid el-‘Azam, *Müzekkîrât Hâlid el-‘Azam*, 3. baskı, Beyrut: ed-Dârü'l-Müttehîde li'n-Neşr, 1973, c. 2, s. 282.

³⁸⁰ Muḥammad Ma'rûf, *Ayyām 'Ishtuhā: al-Inqilābāt al-'Askariyya wa-Asrāruhā fî Sūriyā 1949–1969*, 204

içindeki varlığı ve bu yapı üzerinden şekillenen siyasi davranışlar, ülkenin iç dinamiklerini derinden etkilemiştir.³⁸¹

2.3. Suriye'nin Çok Partili Dönemde Siyasi Dönüşümü.

Adib el-Şişaklı'nın iktidardan düşmesiyle birlikte, Suriye'de askeri darbelerle şekillenen bir dönemin sonu gelmiş görünüyordu. Her ne kadar bu dönemin etkileri ilerleyen yıllarda yeniden hissedilecek olsa da o an için Suriyeliler, askeri vesayetten uzak, özgür ve sivil bir yönetim umuduyla bir nebze rahatlama yaşadılar.

Askeri egemenliğin sona ermesi, Suriye toplumunun çeşitli alanlarında derin etkiler yarattı. Ancak bu geçiş süreci, siyasi istikrarsızlık, sık sık hükümet değişiklikleri, devletin genel yönelimi konusunda belirsizlik ve siyasi ittifaklarda dalgalanmalar gibi sorunları da beraberinde getirdi. Halkın beklentileri, bölgedeki dış güçlerin devam eden müdahaleleri nedeniyle tam anlamıyla karşılık bulamadı.

Bu koşullar, yeni siyasi akımların doğmasına ve farklı ittifakların kurulmasına zemin hazırladı. Böylece askeri kurumlar, siyasi yaşamda yeniden etkili bir aktör haline geldi. Tüm bu gelişmelerin sonucunda, 1958 yılında Mısır ile gerçekleştirilen birleşmeye giden süreç şekillenmiş oldu.

Bu nedenle, askeri darbeler döneminin sona ermesinden Mısır ile birleşmeye kadar geçen süreçte Suriye siyasetinde yaşanan dönüşüm ve değişimlerin ayrıntılı biçimde incelenmesi büyük önem taşımaktadır.

3.2.1. 1954 Yılında Adib El-Şişaklı'nın İktidarının Sona Ermesinden Sonraki Siyasi Koşullar

Daha önce belirtildiği üzere, Adib el-Şişaklı, kendisine karşı gelişen isyan hareketiyle doğrudan yüzleşmeyi tercih etmedi. Bunun yerine önce Lübnan'a, ardından Beyrut'taki Suudi Arabistan Büyükelçiliği'ne sığındı ve özel bir kraliyet uçağıyla Suudi Arabistan'a geçti.³⁸²

25 Şubat 1954 tarihinde gerçekleşen darbe, başarıyla sonuçlandı. Bu darbenin önceki askeri müdahalelerden temel farkı, liderlerinin askeri güç kullanmaksızın iktidarı

³⁸¹ Bkz. Hânî el-Ḥayr, *Edib eş-Şişaklı: Suriye'de Üçüncü Darbenin Mimarı (Başlangıç ve Son)*, 105.

³⁸² Bkz. Muştafâ Râm Ḥamdân, *Şâhid 'alâ Aḥdâth Süriyya wa-'Arabiyya wa-Asrâr al-İnfişâl*, 3. baskı, Şam: Dâr Tîlâs, 2008, ss. 115–116.

hedeflememeleriydi. Hareketin temel amacı, anayasal meşruiyeti yeniden tesis etmek ve sivil yönetime geçişi sağlamaktı.³⁸³

Bu doğrultuda, Arap Sosyalist Baas Partisi, Halk Partisi, Ulusal Parti liderleri ve çeşitli sendikal ve ulusal figürler, eski Cumhurbaşkanı Hisham al-Atasi'nin Humus'taki evinde bir araya geldiler. Toplantıda, Şişakli döneminde çıkarılan yasaların yürürlükten kaldırılması, 1950 parlamentosunun yeniden toplanması ve 1951 darbesiyle görevden alınan bakanların yeniden atanması konularında uzlaşa sağlandı.

Görüşmelerin ardından, bazı partilerin çekilmesine rağmen 1950 Anayasası temelinde yeni bir hükümetin kurulması kararlaştırıldı. Bu hükümette Halk Partisi, Ulusal Parti ve bağımsız isimler yer aldı; başbakanlık görevine ise Ulusal Parti'den Sabri al-Asali getirildi. Her ne kadar Baas Partisi ve Suriye Ulusal Partisi, geçmişte Şükri el-Kuvâtli'ye muhalefet ettikleri gerekçesiyle bu kararı onaylamamış olsalar da, hükümete doğrudan karşı çıkmadılar.

Eski Cumhurbaşkanı Şükri el-Kuvâtli, sürgünde bulunduğu İskenderiye'den yeni hükümeti tebrik ederek sürece destek verdi.

1954 darbesinin ardından, askeri birlikler Humus'a giderek eski Cumhurbaşkanı Haşim el-Atasi ile bir görüşme gerçekleştirdiler. Bu görüşmede, darbe öncesi anayasal düzenin yeniden tesis edilmesi konusunda mutabakata varıldı. Ordu, siyasi liderler ve parti temsilcilerinin huzurunda, kışlarına çekileceğini ve ülkenin siyasi süreçlerine müdahil olmayacağını taahhüt etti.

Bu uzlaşının bir sonucu olarak, Cumhurbaşkanlığı makamı yeniden Haşim el-Atasi'ye tevdi edildi. Böylece, sivil yönetime dönüş süreci resmen başlatılmış oldu ve anayasal meşruiyetin yeniden tesisi yönünde önemli bir adım atıldı.³⁸⁴

3.2.2 Parlamento Seçimleri ve Siyasi Yaşam.

Al-Asali hükümetinin kurulmasının ardından, Cumhurbaşkanı Atasi anayasal yetkilerini kullanmak üzere büyük bir konvoy eşliğinde Şam'a hareket etti. Meclis üyeleri ve meclis bürosu görevlerine geri döndü ve ilk oturum 15 Mart 1954 tarihinde gerçekleştirildi. Bu oturumda, Şişakli döneminin iktidarın gasp edildiği bir dönem olarak kabul edilmesine ve bu süreçte gerçekleşen tüm uygulamaların anayasa dışı ve geçersiz sayılmasına karar verildi.

³⁸³ Bkz. Beşir Zeynü'l-Âbidîn, *el-Ceyş ve's-Siyâse fî Sûriyâ: Dirâse Nakdiyye 1918–2000*, Beyrut: Riyâd er-Rayyis li'n-Neşr, 2008, s. 148.

³⁸⁴ Bkz. Hânî el-Ḥayr, *Edîb eş-Şişeklî: Suriye'de Üçüncü Darbenin Mimarı (Başlangıç ve Son)*S,106

Mecliste hâkim olan görüş, Şişakli ve destekçilerinin iktidarı gasp etme suçundan yargılanmaları gerektiği yönündeydi.³⁸⁵

Al-Asali hükümeti, ilk aylarında çeşitli siyasi sarsıntılarla karşılaştı. Bunlardan biri, Akram el-Hawrani liderliğindeki Baas Partisi'nin muhalefeti idi.³⁸⁶ Parti, başlangıçta hükümeti destekleyeceğini veya en azından karşı çıkmayacağını vaat etmişti; ancak bu vaadini yerine getirmeyerek öğrencilerini ve takipçilerini hükümete karşı gösterilere teşvik etti. Öte yandan, güvenlik güçleri Albay Muhammed Safa'nın Irak'tan dönüşü sonrası kurduğu "Özgür Suriye Hareketi" aracılığıyla gerçekleştirmeyi planladığı darbe girişimini engelledi. Darbe girişiminin başarısız olmasından iki gün sonra, artan siyasi baskılar sonucunda Sabri al-Asali hükümeti istifa etti ve yerine Saeed al-Ghazi başbakan olarak atandı.³⁸⁷

Yeni hükümetin en belirgin özelliği, sınırlı sayıda üyeden oluşması ve bu üyelerin bağımsız kişiler olmasıydı. Zira temel görevi, seçim sürecini hazırlamaktı. Bu doğrultuda, parlamento seçimlerinin 20 Ağustos 1954 tarihinde yapılması kararlaştırıldı. Yeni seçim yasası uyarınca, milletvekili adaylarının en az 30 yaşında, okuryazar ve ağır suçtan hüküm giymemiş olmaları şart koşuldu. Ayrıca, yeni mecliste 142 milletvekili yer alacak ve her milletvekili yaklaşık 30.000 vatandaşı temsil edecekti. Seçimler çeşitli nedenlerle bir ay ertelendi; birinci aşama Eylül, ikinci aşama ise Ekim 1954'te gerçekleştirildi. Seçimler demokratik bir ortamda yapıldı ve birçok kaynak tarafından halkın iradesini yansıtan, tarafsız ve adil bir süreç olarak değerlendirildi.³⁸⁸

3.2.3. Suriye Partileri Arasındaki Siyasi Çoğulculuk ve Çatışmanın Tezahürleri.

1954 yılında gerçekleştirilen parlamento seçim kampanyası, özellikle Halk Partisi ile Ulusal Parti arasında yoğun rekabetle geçti. Bu iki parti, kabile blokları ve İslamcı gruplar gibi diğer siyasi güçlerle ittifaklar kurma çabası içindeydi. Seçimler, planlandığı tarihte gerçekleştirildi ve ilk kez gizli oy sandıkları kullanıldı. Bazı engelleme girişimlerine rağmen seçimler genel olarak sorunsuz ve düzenli bir şekilde tamamlandı.³⁸⁹

³⁸⁵ Bkz. **Mazen Yûsuf Şabbâğ**, *el-İnkilâb el- 'Askerî (el-Râbi') fî Sûriyâ: Haleb 25 Şubât 1954*, Şam: Dâr Mi li'n-Neşr, 2013, s. 8.

³⁸⁶ Bkz. **Gordon H. Torrey**, *Suriye Siyaseti ve Askerîler 1945–1958*, çev. Mahmûd Falağa, 2. baskı, Beyrut: Dâb; Bkz. ü'l-Cemâhîr, 1969, s. 259.

³⁸⁷ Bkz. **Gâlib el- 'Ayyaşî**, *Târîh Sûriyya es-Siyâsi: Mine'l-İntidâb ilâ'l-İnkilâb (1918–1954)*, s.l.: s.n., 1955, ss. 635–636.

³⁸⁸ Bkz. **Hâlid el- 'Azîm**, *Müzekkirât Hâlid el- 'Azîm*, 3. baskı, Beyrut: ed-Dârü'l-Müttehîde li'n-Neşr, 1973, c. 2, s. 282.

³⁸⁹ Bkz. **Hâşim el-Etâsî**, *Hâşim el-Etâsî: Hayatı ve Dönemi* (Beyrut: Dârü'l-Âdâb, 1998), 374.

Seçim sonuçları, seçmenlerin zgr iradesini ve seçim sürecinin şeffaflığını yansıtan bir şekilde, farklı siyasi partiler ve güçler arasında dengeli bir koltuk dağılımı ile sonuçlandı. 1954 Temsilciler Meclisi'nde sandalye dağılımı u şekilde gerçekleşti: Halk Partisi 27, Ulusal Parti 14, Arap Sosyalist Baas Partisi 18, Demokratik Blok 38, Kabile Milletvekilleri Bloėu 18, bağımsızlar 10, zgr Blok 6, Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi 2, Kooperatif Partisi 2, İslam Bloėu 5 ve Komünist Parti 1 milletvekili ile temsil edildi. Toplamda 141 milletvekili meclise girdi.³⁹⁰

Bu sonuçlar, farklı ideolojik eğilimlere, hedeflere ve yönelimlere sahip isimlerin mecliste yer almasına neden oldu ve siyasi yapının çeşitlilik ve elikiyle karakterize edilmesine yol açtı.³⁹¹ Ulusal Parti ile Halk Partisi, bazı bağımsız milletvekilleriyle birlikte bir ittifak kurarak meclis başkanlığını elde etti.³⁹² Nazem al-Qudsi Temsilciler Meclisi Başkanı, Rafiq Bashour ise Birinci Başkan Yardımcısı olarak seçildi.³⁹³

Seçimlerin ardından Cumhurbaşkanı Haım el-Atasi, Fares el-Huri'yi yeni hükümeti kurmakla görevlendirdi.³⁹⁴ Hükümetin kurulmasının ardından Lübnan Başbakanı Sami el-Sulh ve bazı bakanlardan oluşan resmi bir heyet, meşru yönetimin Suriye'ye dönüşünü kutlamak amacıyla am'a ziyarette bulundu.³⁹⁵

3.2.4 Suriye'de Barııl İktidar Devrinin Tezahürleri.

Eski Suriye Cumhurbaşkanı kri el-Kuvvetli, 1954 parlamento seçimleri sırasında ülkesine geri döndü. Daha önce kendisine karşı gerçekleştirilen darbeye katılan bazı askeri unsurlar nedeniyle, bazı siyasetçiler ordunun olumsuz tepki vereceğinden veya Kuvvetli'yi tutuklayacağından endişe ediyordu. Ancak be yıllık bir aranın ardından, ordu Kuvvetli'nin dönüşünü beklenmedik şekilde olumlu karşıladı.³⁹⁶

ıakli rejiminin devrilmesinin ardından, ülkede Kuvvetli'nin yeniden liderliğe dönmesini talep eden sesler yükseldi. Bu doğrultuda, farklı siyasi çevrelerden oluşan geniş bir

³⁹⁰ Bkz. Mutafa Rm Hamdn, *Shhid 'al Ahdth Sriyya wa- 'Arabiyya wa-Asrr al-İnfişl*, 126.

³⁹¹ Bkz. Him 'Utmn, *Trih Sriyya el-Hadt* (Beyrut: Riyd er-Rayyis li'l-Kutub ve'n-Neşr, 2012), 277.

³⁹² Bkz. el-Kurn, *Zikrayt ve Khawtir*, 256.

³⁹³ Bkz. Mutafa Rm Hamdn, *Suriye ve Arap Olaylarına Tanıklık ve Ayrılık Sırrı*, 3. bs. (am: Dr Tls, 2008), 46-47.

³⁹⁴ Bkz. Rad Haddd, *Suriye'nin Yakın Tarihinden Sayfalar (1946-1966)*, 91-92.

³⁹⁵ Bkz. Muammad Frk el-İmm, *Suriye'de Siyasal Hayat: Fransız Mandası Dönemi*, 292.

³⁹⁶ Abbė, Ysuf. *Suriye'de Dördüncü Askeri Darbe; el-İmm, Muammad Frk. Suriye'de Siyasal Hayat: Fransız Mandası Dönem*, 293.

heyet İskenderiye'ye giderek, ülkenin değişen koşullarını ve sadık liderlerin ortak çabasına duyulan ihtiyacı vurgulayıp onu Suriye'ye dönmeye davet etti.³⁹⁷

Cumhurbaşkanı Haşim el-Atasi'nin görev süresinin sona yaklaşmasıyla birlikte, Kuvvetli'nin siyasi rekabetlerin üzerinde duran bir devlet adamı olarak cumhurbaşkanlığı seçimlerinde güçlü bir aday olacağı düşünülüyordu.³⁹⁸ Suriye'ye döndükten sonra Kuvvetli, Ulusal Parti ve Halk Partisi'ni uzlaşmaya ve ulusal birlik için iş birliğine çağıran girişimlerde bulundu.³⁹⁹

18 Ağustos 1955 tarihinde yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde milletvekilleri üç aday önerdi: Şükri el-Kuvvetli, Halid el-Azm ve Dr. Nazem el-Kudsi. Ancak Kudsi adaylıktan çekildi ve yarış Kuvvetli ile el-Azm arasında gerçekleşti.⁴⁰⁰ Oylamaya katılan 139 milletvekilinden 91'i Kuvvetli'ye, 41'i ise el-Azm'a oy verdi. Temsilciler Meclisi Başkanı Dr. Nazem el-Kudsi, Şükri el-Kuvvetli'nin Cumhuriyet Başkanı seçildiğini ve görev süresinin 6 Eylül 1955'te başlayacağını ilan etti.⁴⁰¹

Anayasal yetki devri, 6 Eylül 1955 tarihinde gerçekleşti.⁴⁰² Bu olay, Suriye ve Arap dünyası tarihinde bir ilk olarak kayda geçti: Görev süresi anayasal olarak sona eren bir cumhurbaşkanı, özgür ve demokratik yollarla seçilen yeni cumhurbaşkanına iktidarı devretti ve ardından sade bir vatandaş olarak memleketine dönerek emeklilik hayatına başladı.⁴⁰³

3.3. Suriye'nin Geleceğini Şekillendirmede Ordunun ve Askeri Kurumların Rolü.

Cumhurbaşkanı Haşim el-Atasi'nin iktidara dönüşünün ardından aldığı ilk kararlardan biri, Şişaklı rejimi döneminde görevden alınan üst düzey subayların yeniden göreve iade edilmesi idi.⁴⁰⁴ Bu gelişmeden önce, son darbenin sona ermesiyle birlikte ordu komutanlığı, anayasal düzenin yeniden tesis edildiğini ve ordunun kışlalarına döneceğini açıklamıştı.⁴⁰⁵

³⁹⁷ Bkz. Abd al-Laṭîf Yûnus, *Şükrî el-Kuvetlî: Bir Adamın Hayatında Bir Ulusun Tarihi*, (Kahire: Dârü'l-Ma'ârif, 1959), 206.

³⁹⁸ Bkz. Hâşim el-Etâsî, *Hâşim el-Etâsî: Hayatı ve Dönemi*, (Beyrut: Dârü'l-Âdâb, 1998), 379.

³⁹⁹ Bkz. Raşâd Haddâd, *Suriye'nin Yakın Tarihinden Sayfalar (1946–1966)*, (Kahire: Mektebetü'l-Madbûlî es-Sağîr, 2007), 94–95.

⁴⁰⁰ Bkz. Hâlid el-'Azm, *Hâlid el-'Azm'ın Anıları*, c. 2 (Beyrut: ed-Dârü'l-Müttehîde li'n-Neşr, 1973), 287.

⁴⁰¹ Abd al-Laṭîf Yûnus, *Şükrî el-Kuvetlî: Bir Ulusun Tarihi Bir Adamın Hayatında*, (Kahire: Dârü'l-Ma'ârif, 1959), 205.

⁴⁰² Bkz. Gordon H. Torrey, *Suriye Siyaseti ve Askerîler: 1945–1958*, çev. Mahmûd Falaḥa, 2. bs. (Şam: Dârü'l-Cemâhîr, 1969), 271.

⁴⁰³ Bkz. Su'âd Abd al-Ġanî, "Şükrî el-Kuvetlî'nin Suriye'deki Siyasal Rolü (1918–1963)," 144.

⁴⁰⁴ Bkz. Hâşim 'Osmân, *Suriye'nin Modern Tarihi*, 288.

⁴⁰⁵ Bkz. ekteki belgeler: Şükrî el-Kuvetlî'nin cumhurbaşkanlığına dönüşü sonrası yaptığı konuşma metni için malklara bakınız.

Ayrıca, ordu kendisini Cumhuriyet Başkanı ve anayasal hükümetin hizmetine sunduğunu beyan etmişti.⁴⁰⁶

Şükri el-Kuvvetli'nin Suriye'ye dönüşü, Haşimi birlik projelerine karşı olan çevreler tarafından olumlu karşılandı. Ancak ordunun siyasetten uzak durma taahhüdüne rağmen, fiili durum farklıydı⁴⁰⁷. Önceki beş yılda ordunun doğrudan siyasi müdahaleleri, subaylar üzerinde derin izler bırakmıştı. Bu süreçte iktidarın cazibesi, subaylar arasında siyasi eğilimlerin oluşmasına neden oldu. Subaylar, siyasi bağlılıklarına göre sağ ve sol fraksiyonlara ayrıldı. Sağ kanat, Müslüman Kardeşler ile bağlantılı subayları ve Irak yanlısı grupları içerirken; sol kanat, Baas Partisi, Komünist Parti ve Akram el-Hawrani'nin destekçileri etrafında şekillendi.⁴⁰⁸

Bu dönemde Suriye ordusu beş ana gruba ayrılmıştı: 1) Arap Baas Partisi grubu, 2) Komünist grup, 3) Şişakli yanlıları, 4) Irak yanlısı grup, 5) Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi grubu. 1955 yılının sonlarına doğru, orduyu güçlendirme ve modernize etme fikri olgunlaştı. Bu amaçla Mısır ile koordinasyon sağlanarak sosyalist bloktan silah temini planlandı. Ülkede "Silahlanma Haftası" adı altında bir kampanya düzenlendi. Suriye'nin tüm illerinden bağışlar toplandı; milletvekilleri ise 1956 Ocak ayı ödeneklerinden en az 1.000 Suriye lirasını bu kampanyaya bağışladı.⁴⁰⁹

Ulusal Parti ile Halk Partisi arasındaki yoğun rekabet, bu iki partinin siyasi gücünü artırırken, Baas ve Komünist partiler gibi ilerici sol partilerin etkisinin de artmasına neden oldu. Bu gelişme, Suriye siyasetinin sola yönelmesine ve sol partilerin ordu içindeki etkisinin güçlenmesine yol açtı.⁴¹⁰

Bu dönemin en çarpıcı olaylarından biri, Albay Adnan el-Maliki'nin suikastıydı. El-Maliki, bir futbol karşılaşması sırasında belediye stadyumunda, Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi'ne mensup bir çavuş tarafından öldürüldü. Katil olay yerinde intihar etti. Bu olay, Baasçı subaylar tarafından el-Maliki'yi ulusal kahraman ilan etmek ve Sosyal Milliyetçi Partisi'ni tasfiye etmek için kullanıldı. Parti liderleri, aralarında subayların da bulunduğu şekilde

⁴⁰⁶ Bkz. Fikrî el-Hânî, *Şükri el-Kuvvetli'nin Mücadelesi: Bağımsızlık ve Birlik Yolunda*, 99.

⁴⁰⁷ Bkz. Yûsuf Şabbâğ, *Suriye'de Dördüncü Askerî Darbe: Halep 25 Şubat 1954*, 1. bs. (Şam: Dâr Mî li'n-Neşr, 2013), s. 185; Hâşim el-Etâsî, *Hâşim el-Etâsî: Hayatı ve Dönemi*, (Beyrut: Dârü'l-Âdâb, 1998), 385.

⁴⁰⁸ Bkz. Hâşim el-Etâsî, *Hâşim el-Etâsî: Hayatı ve Dönemi*, (Beyrut: Dârü'l-Âdâb, 1998), 379.

⁴⁰⁹ Bkz. Gordon H. Torrey, *Suriye Siyaseti ve Askerîler: 1945–1958*, çev. Mahmûd Falâha, 2. bs. (Şam: Dârü'l-Cemâhîr, 1969), 258.

⁴¹⁰ Bkz. Beşîr Zeynü'l-Âbidîn, *Suriye'de Ordu ve Siyaset: 1918–2000 – Eleştirel Bir İnceleme*, (Beyrut: Dârü'l-Muktebes, 2008), 243.

tutuklandı; askeri polis parti ofislerine baskın düzenledi ve öfkeli halk partinin gazete binasını ateşe verdi. Sol basın, bu partinin Batı ülkeleriyle bağlantılı olduğuna dair imalarda bulundu.⁴¹¹

Sol eğilimli subaylar, özellikle Baas Partisi'ni destekleyenler, askeri kurumlar üzerindeki etkilerini artırmak amacıyla çeşitli baskı yöntemlerine başvurdu. Bu çabaların en dikkat çekici örneği, Mart 1957'de Şam'ın Katna bölgesinde Baasçı subaylar tarafından düzenlenen isyandı. Bu olay, ordu içindeki hassas pozisyonların yeniden dağıtılmasına ve solun etkisinin artmasına neden oldu. Ardından, 17 Ağustos 1957'de gerçekleşen ve "beyaz darbe" olarak adlandırılan gelişme ile bazı üst düzey subaylar görevden alındı; Komünist subay Albay Afif el-Bizri, genelkurmay başkanlığına terfi ettirilerek ordu yönetimini devraldı.⁴¹²

3.4 Birliğin İlanına Yol Açan Bölgesel Koşullar ve İç Dinamikler.

Suriye'de ardı ardına gerçekleşen darbelerin ardından gelen dönem, ülke tarihinin en kritik ve kırılğan evrelerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Bu süreç; siyasi istikrarsızlık, yoğun iç ve dış baskılar, bölgesel güçler arasında nüfuz mücadelesi, İsrail tehdidi ve Suriye'yi kendi etki alanlarına dahil etmeye çalışan çeşitli ittifakların ortaya çıkmasıyla şekillenmiştir.

Bu karmaşık ortamda, Cumhurbaşkanlığı görevine yeniden gelen Şükri el-Kuvâtli, ilk adım olarak Arap dünyasında birlik arayışına yönelmiştir. Bu çaba, Mısır ile imzalanan ortak savunma anlaşmasıyla somutlaşmış; ayrıca Kral Suud ve Cumhurbaşkanı Cemal Abdülnasır'ın da dahil olduğu "Arap Devletleri Birliği" projesinin hayata geçirilmesi hedeflenmiştir.

Kuvâtli'nin bu girişimi, yalnızca bölgesel güvenlik kaygılarına yanıt vermekle kalmamış, aynı zamanda Suriye'nin uluslararası konumunu güçlendirme ve iç siyasi dengeleri yeniden kurma amacı da taşımıştır. Bu bağlamda Arap birliği fikri, hem ideolojik hem de stratejik bir yönelim olarak dönemin siyasal atmosferine damgasını vurmuştur.⁴¹³

3.4.1 Dış İlişkiler ve Siya

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, Fransa ve İngiltere gibi geleneksel sömürgeci güçlerin bölgedeki etkisi azalmış; buna karşılık Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği, Orta Doğu'da nüfuzlarını artırma yönünde aktif politikalar izlemeye başlamıştır. Bu bağlamda, Amerika Birleşik Devletleri'nin Suriye'deki askeri darbeleri desteklediği, Sovyetler

⁴¹¹ Bkz. Kemâl Dîb, *Suriye'nin Yakın Tarihi: 1970–2015*, (Beyrut: Dârü'l-Muktebes, 2015),142.

⁴¹² Bkz. Beşîr Zeynû'l-Âbidîn, *Suriye'de Ordu ve Siyaset: 1918–2000 – Eleştirel Bir İnceleme*, (Beyrut: Dârü'l-Muktebes, 2008), s. 264.

⁴¹³

Birliği'nin ise Şükri el-Kuvâtli'nin cumhurbaşkanlığı adaylığını destekleyerek ABD'yi onunla iş birliği yapmaya zorladığı görülmektedir.⁴¹⁴

1946–1957 yılları arasındaki dönem, Suriye'nin hem komşu ülkeler hem de küresel güçler tarafından baskı altına alındığı bir çatışma dönemi olarak tanımlanır. ABD, Suriye kamuoyunun İsrail'e yönelik Amerikan ve İngiliz desteğine duyduğu tepki nedeniyle, ülkenin kendisine karşı geliştirdiği olumsuz tutumdan endişe duymaktaydı. Bu süreçte, Müslüman Kardeşler, Savunma Bakanı Akram el-Hourani ve Ekonomi Bakanı Marouf el-Dawalibi gibi çeşitli siyasi aktörler, Sovyetler Birliği ile yakınlaşma çağrısında bulunmuş; hatta Dawalibi, Arapların Batı'nın ve İsrail'in tehditlerine boyun eğmektense “Sovyet cumhuriyeti” olmayı tercih edeceklerini ifade etmiştir.⁴¹⁵

Bu gelişmelerin ışığında, 20 Ekim 1955 tarihinde Şam'da Mısır ve Suriye arasında karşılıklı savunma anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma, Arap Birliği Şartı'nın temel ilkelerinin pekiştirilmesine katkı sağlamış ve taraf devletlerin bu ilkelere olan bağlılıklarını teyit etmiştir. Cumhurbaşkanı Kuvâtli'nin bu adımı, hem bölgesel dayanışmayı güçlendirme hem de Suriye'nin uluslararası konumunu yeniden tanımlama çabalarının bir parçası olarak değerlendirilmelidir.⁴¹⁶

Şükri el-Kuvâtli'nin siyasi yaklaşımı, özellikle Suudi Arabistan ve Mısır ekseninde şekillenen Arap birliği fikriyle uyumlu bir çizgi izlemekteydi. Bu doğrultuda Kuvâtli, Mısır'a gerçekleştirdiği ziyarette Asvan kentinde Suudi Kralı Suud ve Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdülnasır ile bir araya geldi. Ardından Kahire'ye geçen üç lider, 6–12 Mart 1956 tarihleri arasında dokuz toplantı düzenleyerek Orta Doğu'daki genel durumu değerlendirdiler.

Bu toplantıların temel çıktıları arasında; Arap güvenliğini güçlendirmeye yönelik kapsamlı bir stratejinin oluşturulması, İsrail saldırganlığı ve yabancı müdahalelere karşı bölgesel istikrarın korunması, yabancı ordularda askerlik hizmetine izin veren ülkelerle yüzleşme ve Bağdat üzerinden kurulan ittifaklara karşı ortak bir tutum geliştirme yer almaktaydı. Hazırlanan ortak bildiri, eşzamanlı olarak Şam, Kahire ve Riyad'da yayımlandı.⁴¹⁷

Aynı yıl gerçekleşen 1956 Süveyş Krizi (üçlü saldırı), Suriye'deki siyasi güçlerin sola yönelmesine katkı sağladı.⁴¹⁸ Fransa, İngiltere ve İsrail'in Mısır'a yönelik askeri müdahalesi,

⁴¹⁴ Bkz. Naşûh Bâbil, *Suriye'de Basın ve Siyaset: 20. Yüzyılda Tanıklıklar*, 555.

⁴¹⁵ Bkz. Beşîr Zeynû'l-Âbidîn, *Suriye'de Ordu ve Siyaset: 1918–2000 – Eleştirel Bir İnceleme*, 244.

⁴¹⁶ Bkz. Gordon H. Torrey, *Suriye Siyaseti ve Askerîler: 1945–1958*, 298.

⁴¹⁷ Bkz. Halîl Muştâfâ, *Golan'ın Düşüşü*, 20.

⁴¹⁸ Bkz. Fikrî el-Hânî, *Şükri el-Kuvetli'nin Mücadelesi: Bağımsızlık ve Birlik Yolunda*, 103.

Batı yanlısı unsurların bölgedeki etkisini zayıflatırken, Suriyeli politikacılar kendilerini Nasır ile dayanışma içinde olduklarını ilan etmek zorunda hissettiler.⁴¹⁹ Bu bağlamda, Nasır'ın Sovyetler Birliği'ne gerçekleştirdiği ziyaret, Sovyetlerin Mısır'a yönelik saldırgan güçlere karşı füze tehdidinde bulunmasıyla sonuçlandı.⁴²⁰

Bu süreçte Suriye'nin komşularıyla olan ilişkileri de ciddi şekilde bozuldu. Lübnan, Süveyş Krizi sonrasında Fransa ve İngiltere ile diplomatik ilişkilerini kesmeyi reddettiği için Suriye ile diplomatik kopukluk yaşandı. Lübnan ayrıca, topraklarında bulunan Suriyeli siyasi kaçakları teslim etmeyi de reddetti. Irak ile ilişkiler ise, 1956 yılında Suriye'ye karşı bir darbe girişimini desteklediği yönündeki haberler nedeniyle en düşük seviyeye indi. Suriye, bu duruma petrol boru hatlarını tahrip ederek yanıt verdi ve Irak'ta günlük yaklaşık 750.000 dolar zarara yol açan ciddi bir ekonomik kriz ortaya çıktı.⁴²¹

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, İngiltere ve Fransa gibi geleneksel sömürgeci güçlerin bölgedeki etkisi azalmış; buna karşılık Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği gibi yeni küresel aktörler Orta Doğu'da nüfuzlarını artırma yönünde aktif politikalar izlemeye başlamıştır. Bu bağlamda, 1947 yılında ABD yönetimi tarafından ilan edilen ve "Truman Doktrini" olarak bilinen politika, komünist etkinin tehdidi altındaki ülkelere ekonomik ve askeri yardım sağlama amacı taşımaktaydı. Aynı zamanda, bu doktrin aracılığıyla ABD, bölgedeki petrol kaynakları üzerindeki kontrolünü sürdürmeyi hedeflemiştir.⁴²²

Amerika Birleşik Devletleri, Suriye'yi Türk-Irak savunma anlaşmasına katılmaya teşvik etmek amacıyla diplomatik girişimlerde bulunmuştur.⁴²³ Bu kapsamda, ABD'nin Şam Büyükelçisi James, Başbakan Sabri al-Asali'yi ziyaret ederek ABD hükümetinin bu anlaşmaya ilişkin olumlu görüşlerini iletmıştır.⁴²⁴ ABD, Arap ülkelerinin bu tür ittifaklara katılarak bölgesel güvenliğe katkı sunmaları gerektiğini savunmuş; bu ittifakların temel amacının ise Amerikan askeri ve siyasi çıkarlarını güvence altına almak olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, ABD

⁴¹⁹ Bkz. Su'ād 'Abd al-Ğanī, "Şükrî el-Kuvetlî'nin Suriye'deki Siyasal Rolü (1918–1963)," 161.

⁴²⁰ Bkz. Kemâl Dīb, *Suriye'nin Yakın Tarihi: 1970–2015*, 148.

⁴²¹ Bkz. Yûsuf Şabbâğ, *Suriye'de Dördüncü Askerî Darbe: Halep 25 Şubat 1954*, 109.

⁴²² Bkz. Naşûh Bâbil, *Suriye'de Basın ve Siyaset: 20. Yüzyılda Tanıklıklar*, 559.

⁴²³ 1956 yılında Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdünnasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi üzerine, Birleşik Krallık, Fransa ve İsrail tarafından Mısır'a karşı koordineli bir askeri müdahale gerçekleştirilmiştir. İsrail'in Sina Yarımadası'na kara harekâtı ile başlayan saldırı, İngiltere ve Fransa'nın hava bombardımanlarıyla devam etmiş; özellikle Port Said kenti ağır saldırılara maruz kalmıştır. Müdahalenin amacı, Abdünnasır'ı devirmek, Süveyş üzerindeki Batı kontrolünü yeniden sağlamak ve Mısır'ın Arap dünyasındaki bağımsızlık hareketlerine verdiği desteği cezalandırmaktır. Ancak Mısır'ın halk direnişi ve diplomatik girişimleri sonucunda, Birleşmiş Milletler, Sovyetler Birliği ve ABD'nin baskısıyla saldırgan güçler Mart 1957'de geri çekilmiştir.

⁴²⁴ Bkz. Beşîr Zeynü'l-Âbidîn, *Suriye'de Ordu ve Siyaset: 1918–2000 – Eleştirel Bir İnceleme*, 252.

tarafından yayımlanan bir memorandumda, Arap kamuoyunun gerçek tehdit olarak algıladığı İsrail ile ilişkilerin iyileştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁴²⁵

Öte yandan, Sovyetler Birliği de Batılı emperyalist güçlerin etkisini azaltmak amacıyla Arap dünyasına yönelik ilgisini artırmıştır.⁴²⁶ Bu doğrultuda, ulusal kurtuluş hareketlerini desteklemiş, sömürgecilikle mücadele etmiş ve özellikle İsrail ile karşı karşıya olan yeni bağımsız Arap devletleriyle yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Sovyetler Birliği'nin bölgedeki stratejik hedefleri arasında; sıcak denizlere erişim sağlamak, Batı'nın boğazlar üzerindeki ablukasını kırmak, kalıcı askeri varlık oluşturmak ve Soğuk Savaş döneminde ABD tarafından kurulan Batı kuşağını parçalamak yer almaktaydı.

Bu dönemde Suriye'nin dış politikası ise pragmatik bir çizgi izlemiştir. Suriye, herhangi bir küresel güce açık şekilde taraf olmaktan kaçınmış ve uluslararası çatışmalara doğrudan dahil olmamayı tercih etmiştir. Her ne kadar 1947 yılında Sovyetler Birliği ve onun müttefikleriyle bazı temaslar kurulmuş ve Çekoslovakya'dan silah ithalatına yönelik bir anlaşma imzalanmış olsa da, genel yönelim, kalıcı ittifaklardan uzak durmak ve ulusal çıkarları ön planda tutmak şeklinde olmuştur.⁴²⁷

3.4.2. Mısır ve Suriye Arasındaki Birleşme Süreci ve Ulusal Partilerin Dağılması.

Suriye'nin dış politikası, Mısır'ın izlediği çizgiyle büyük ölçüde örtüşmekteydi. Her iki ülke; Batı yanlısı askeri ittifaklara karşı çıkmakta, İsrail tehdidine karşı durmakta, silah tekeline kıvrarak Sovyet silahlarına yönelmekte ve pozitif tarafsızlık ilkesini benimseyerek Bağlantısızlar Hareketi'ne destek vermektedir. Bu politik uyum, özellikle 1950'li yıllarda Arap dünyasında artan anti-emperyalist söylemlerle daha da pekişti.⁴²⁸

Suriye halkı, sömürgeci güçlere karşı derin bir öfke beslemekteydi ve bu öfke, Arap milliyetçiliği ve sosyalizm ideallerini savunan Cemal Abdülnasır'ın liderliğinde somutlaşan bir bağlılığa dönüşmüştü. Nasır, Arap dünyasında emperyalizme karşı mücadele eden ilk karizmatik lider olarak görülüyor ve halk nezdinde bir efsane haline geliyordu.

⁴²⁵ Bkz. Emîn Esber, *Suriye'de Siyasal ve Anayasal Sistemlerin Gelişimi: 1946–1973*, 53.

⁴²⁶ Bkz. Beşîr Zeynû'l-Âbidîn, *Suriye'de Ordu ve Siyaset*, 252.

⁴²⁷ Bkz. Mamdûh Maḥmûd Muştafâ Mañşûr, *Ortadoğu'da Amerikan-Sovyet Çatışması*, 74.

⁴²⁸ 1955 yılında Türkiye ile Irak arasında imzalanan anlaşma, ortak askeri savunmayı öngören bir iş birliği belgesidir. Bu anlaşma, kısa süre içinde Birleşik Krallık, İran ve Pakistan'ın da katılımıyla “Bağdat Paketi”nin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Ancak Irak'ın 1959 yılında pakttan çekilmesiyle örgütün adı “Merkezî Antlaşmalar Örgütü” (CENTO) olarak değiştirilmiştir.

Suriye-Mısır birliğine giden sürecin temel öncüllerinden biri, bölgedeki askeri ittifaklara ve İsrail'in varlığına karşı ortak bir savunma mekanizması oluşturma ihtiyacıydı. Bu doğrultuda, 1955 yılında imzalanan Suriye-Mısır Savunma Anlaşması çerçevesinde üç ana yapı kuruldu: Daimî Askeri Komite, Askeri Danışma Komisyonu ve Ortak Savunma Konseyi.⁴²⁹

Daimî Askeri Komite, her iki ülkenin dışışleri ve savunma bakanlarından oluşmakta ve Ortak Savunma Konseyi komutanına askeri politikalarla ilgili direktifler vermektedir. Askeri Danışma Komisyonu, Mısır ve Suriye silahlı kuvvetlerinin başkanlarından oluşuyordu.⁴³⁰ Ortak Savunma Konseyi ise Başkomutan, Genelkurmay Başkanı ve diğer üst düzey askeri yetkililerden oluşmaktaydı. Savaş durumunda, her iki ülkenin silahlı kuvvetleri bu konseyin komutasına verilecekti.⁴³¹

Bu yapılanma, yalnızca askeri koordinasyonu değil, aynı zamanda Arap dünyasında ortak güvenlik anlayışının kurumsallaşmasını da hedeflemekteydi.⁴³² Suriye-Mısır iş birliği, ilerleyen yıllarda siyasi birliğe dönüşecek olan sürecin temel taşlarından biri olarak değerlendirilmektedir.⁴³³

Suriye ile Mısır arasındaki birlik girişiminin temel nedenlerinden biri, bölgedeki askeri ittifaklara karşı koyma ve İsrail'in oluşturduğu tehdide karşı ortak bir savunma mekanizması geliştirme ihtiyacıydı. Bu bağlamda, 1955 yılında Suriye-Mısır Savunma Paketi imzalanmış ve bu pakt kapsamında Daimî Askeri Komite, Askeri Danışma Organı ve Müşterek Savunma Konseyi'nin kurulması öngörülmüştür. İlk komite, her iki ülkenin dışışleri ve savunma bakanlarından oluşmakta olup, Müşterek Savunma Konseyi komutanına askeri politika direktifleri verme yetkisine sahipti. Askeri Danışma Organı ise Mısır ve Suriye silahlı kuvvetlerinin başkomutanlarından oluşuyordu. Müşterek Savunma Konseyi'nde başkomutan,

⁴²⁹ Bkz. Fârûk el-İmâm, *Suriye 'de Siyasal Hayat: Fransız Mandasından Baas'a*, 300-303.

⁴³⁰ Bkz. Manşûr, Mamdûh Maḥmûd Muştafâ. *Ortadoğu'da Amerikan-Sovyet Çatışması*. İskenderiye: Mektebet Madbûlî, 1995, 95-98.

⁴³¹ Bkz. Jörg Michael Dostal, "Suriye ve Büyük Güçler (1946-1958): Batı'nın Güç Politikası Ülkeyi Nasıl Sovyetler'e Yöneltti," *Roots & Consequences* 7, no. 4 (12 Kasım 2015), 14.

⁴³² Bkz. Aḥmad 'Abd al-Karîm, *Birlik Deneyimine Işıklar*, 2. bs. (Şam: el-Ehâlî Matbaası ve Yayıncılık, 1991), 50.

⁴³³ Bkz. Gordon H. Torrey, *Suriye Siyaseti ve Askerîler: 1945-1958*, çev. Maḥmûd Falâḥa, 2. bs. (Şam: Dârü'l-Cemâhîr, 1969), 315.

genelkurmay başkanları ve diğer üst düzey askeri yetkililer yer almaktaydı. Savaş zamanlarında, her iki ülkenin silahlı kuvvetleri bu konseyin emrine verilmekteydi.⁴³⁴

Öte yandan, Suriye'ye yönelik dış müdahalelerin ve komploların artan tehdidi, bölgesel güvenlik endişelerini daha da derinleştirmiştir. Bağdat Paktı'na üye ülkeler, Orta Doğu'da yükselen komünist tehdide dikkat çekerek uyarılarda bulunmuşlardır.⁴³⁵ Bu gelişmelerin ardından, ABD Başkanı Dwight D. Eisenhower, Orta Doğu'da barışın sağlanması amacıyla bir plan sunmuş; bu plan, ABD başkanına, askeri yardım talep eden herhangi bir ülkeye doğrudan yardım sağlama yetkisi tanımaktaydı. Ancak Suriye, bu planı kesin bir şekilde reddetmiştir.⁴³⁶

Suriye Cumhurbaşkanı Şükrî el-Quwatli, bağımsız Arap ülkeleri arasında “Birleşik Arap Devletleri” adı altında bir birlik kurulmasını önermiştir. Bu birlik; askeri, siyasi, mali, ekonomik, kültürel ve ulaşım alanlarında bütünleşmeyi hedeflemekteydi. Her devlet, egemenliğinin bir kısmını bu birliğe devretmeyi kabul edecekti.

İç politikada ise, Suriye Parlamentosu'nda milliyetçiler Baasçılar ve bağımsız milletvekillerinden oluşan “Ulusal Birlik” adlı yeni bir blok ortaya çıkmıştır. 5 Temmuz 1956 tarihli oturumda Akram al-Hourani, Temsilciler Meclisi Başkanlığına seçilmiştir.⁴³⁷ Aynı oturumda dönemin Başbakanı Sabri al-Asali, hükümetinin Dışişleri Bakanı'na Mısır ile federal bir birlik kurulması yönünde müzakereleri yürütme yetkisi verdiğini açıklamıştır.⁴³⁸

Bu hükümet, Mısır ile ilişkileri geliştirmeyi başarmış; Cumhurbaşkanı Cemal Abdül Nasır, Mahmoud Riad'ı Mısır'ın Şam Büyükelçisi olarak görevlendirmiştir. Bazı kaynaklara göre, Nasır, Riad'ı Suriye'deki iç siyasi durumu ve mevcut partileri incelemekle görevlendirmiştir.⁴³⁹ Büyükelçi, Nasır'a Arap Sosyalist Baas Partisi'nin Mısır'a en yakın parti olduğunu bildirmiştir. Nasır ayrıca, Özgür Subaylar'dan Salah Salem'i Suriye ile diyalog başlatmak üzere görevlendirmiştir.⁴⁴⁰

Nasır'ın girişimleri iki cephede yürütülmüştür: birincisi ordu subaylarıyla, ikincisi ise siyasi partilerle. Baas Partisi, Nasır'ın çıkarlarına hizmet eden bir yapı olarak öne çıkmış; parti

⁴³⁴ **Eisenhower Doktrini**, 5 Ocak 1957 tarihinde ABD Başkanı Dwight D. Eisenhower tarafından ilan edilen bir siyasi bildiridir. Bu doktrin, 1956 yılında Mısır'a yönelik Üçlü Saldırı sonrasında Ortadoğu'da artan gerginliklere yanıt olarak ortaya konmuştur. Temel amacı, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki etkisinin yayılmasını engellemektir.

⁴³⁵ Bkz. Yûsuf Şabbâğ, *Suriye'de Dördüncü Askerî Darbe*, 219.

⁴³⁶ Bkz. Fikrî el-Hânî, *Şükrî el-Kuvetlî'nin Mücadelesi*, 110.

⁴³⁷ Bkz. Gordon H. Torrey, *Suriye Siyaseti ve Askeriler: 1945–1958*, 351.

⁴³⁸ Bkz. “An Independent Nation,” *Heritage for Peace*.

⁴³⁹ Bkz. Abd al-Laîf Yûnus, *Şükrî el-Kuvetlî: Bir Ulusun Tarihi*, 240.

⁴⁴⁰ Bkz. Kemâl Dîb, *Suriye'nin Yakın Tarihi: Fransız Mandasından 2011 Yazına Kadar*, 151.

üyeleri Bakanlar Kurulu'ndaki gelişmeleri Nasır'a aktarmış ve onun talimatlarına bağlı kalmışlardır. Baas Partisi, birliği savunmuş ve karşı çıkanlara karşı sert bir tutum sergilemiştir.

Siyasi düzeyde, Sabri al-Asali ve Fakhr al-Kayyali gibi isimler birlik sürecine katkı sağlamış; askeri düzeyde ise Abdul Hamid al-Sarraj, Mısır'ın yanında açıkça yer alarak birlik projesini destekleyen ilk Suriyeli subay olmuştur.⁴⁴¹

Suriye ordusunun birlik konusundaki tutumu, hükümete ve Nasır'a sunulan yazılı bir muhtıra ile ifade edilmiştir. Bu muhtıra, Nasır'ın Suriye komutanlarının birlik konusundaki görüşlerini öğrenme talebine yanıt olarak hazırlanmıştır. Muhtırada, birlik vizyonu şu unsurları içermektedir: tek anayasa, tek devlet başkanı, tek yasama organı, tek yürütme organı, tek yargı organı, tek bayrak ve tek başkent.⁴⁴² Yeni devlet, birleşik anayasaya dayanarak vatandaşların hak ve yükümlülüklerini düzenleyen yasaları çıkaracaktır.⁴⁴³

Ancak Cemal Abdül Nasır'ın birlik fikrini kabul etmede bazı tereddütleri olmuştur. Bu tereddütlerin başlıca nedenleri, dış ülkelerin olası tepkileri ve Mısır ile Suriye arasındaki yapısal farklılıklardır.⁴⁴⁴ Suriye'de askeri kurumlar içinde aktif parti faaliyetleri yürütülürken, Mısır ordusu tarafsızlık ve siyasi bağımsızlık ilkeleriyle hareket etmekteydi. Nasır, entegrasyonun sağlanabilmesi için Suriye'deki siyasi partilerin feshedilmesi gerektiğini savunmuş; çünkü birliğin bir bölgesinde partilere izin verilirken diğerinde verilmemesi mümkün değildi.⁴⁴⁵ Ayrıca, ordu mensuplarının siyasetten uzaklaştırılması ve siyasi faaliyette bulunmak isteyenlerin önce ordudan istifa etmeleri gerektiğini şart koşmuştur.⁴⁴⁶

⁴⁴¹ Bkz. Hâlid al- 'Azam, *Hâlid al- 'Azam'ın Anıları*, 114.

⁴⁴² Bkz. Aḥmad 'Abd al-Karīm, *Birlik Deneyimine Işıklar*, 93.

⁴⁴³ Bkz. Hâşim 'Uṭmân, *Suriye'nin Modern Tarihi*, 300.

⁴⁴⁴ Bkz. Emîn Esber, *Suriye'de Siyasal ve Anayasal Sistemlerin Gelişimi: 1946–1973*, 53.

⁴⁴⁵ Bkz. Aḥmad 'Abd al-Karīm, *Birlik Deneyimine Işıklar*, 99.

⁴⁴⁶ Bkz. Abd al-Laṭîf al-Bağdādî, 'Abd al-Laṭîf al-Bağdādî'nin Anıları, 37.

Dördüncü Bölüm

Baas Darbesinin Önünü Açan Birlik ve Ayrılık Döneminde Suriye'deki Siyasi Dönüşümler

4.1 Birleşik Arap Cumhuriyeti

Arap birliği, farklı siyasi ve ideolojik görüşlere sahip Arap halklarının ortak hayaliydi. İngiliz ve Fransız sömürge güçlerinden bağımsızlıklarını kazanan Arap ülkeleri, bu süreçten sonra Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği gibi yeni küresel aktörlerin bölgeye nüfuz etmesiyle karşı karşıya kaldılar. Ayrıca, Arap coğrafyasının kalbinde Siyonist bir varlığın kurulması, bölgedeki siyasi ve toplumsal dengeleri daha da karmaşık hale getirdi. Tüm bu zorluklara rağmen, Arap halkları federal birlikler, anlaşmalar ve ittifaklar yoluyla birlik ideallerini gerçekleştirmek için çeşitli girişimlerde bulundular.

Arap ülkeleri arasında ortak dil, tarih, coğrafya ve ekonomik yapı gibi birçok benzerlik bulunmaktaydı. Ancak mevcut sınırlar, büyük ölçüde sömürgeci güçlerin bölgeye müdahalesi sonrasında çizilmişti. Bu durum, kapsamlı bir birlik oluşturulmasını zorlaştırdı. Bu nedenle, engelleri aşmak ve görüş ayrılıklarını azaltmak amacıyla, coğrafi ve kültürel olarak birbirine en yakın halklar arasında birlik girişimleri ön plana çıktı.

Suriye ve Mısır halkları, özellikle Arap meselelerine duydukları ortak ilgi, Filistin davasına verdikleri önem ve yabancı ittifaklara, komplolara ve sömürge projelerine karşı verdikleri mücadele ile dikkat çektiler. Bu ortak noktalar, iki ülke halkını birbirine yakınlaştırarak Arap birliği idealine katkı sağladı.

4.1.1 Birlik ilanı ve Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulması.

Birlik projesi ve buna ilişkin düzenlemeler, sivil kurumlar tarafından değil, doğrudan askeri kurumlar tarafından hazırlanmış ve başlatılmıştır. Bu durum, siyasetçilerin ve halkın birliğe karşı olduğu anlamına gelmemektedir. Aksine, Suriye halkı bağımsızlık sürecinin başından itibaren Arap birliğini gerçekleştirme arzusunu taşımıştır. Ancak birlik modeli konusunda görüş ayrılıkları mevcuttu: Akram el-Hawrani ve bazı Baas liderleri federal bir birlikten yana olurken, Mısır tarafı ve Salah Bitar entegrasyonist bir birlik modelini

savunuyordu. Suriye'deki gelişmeler zamanla Mısır'ın entegrasyon yönündeki yaklaşımının benimsenmesine yol açmıştır.⁴⁴⁷

Bu süreçte Askeri Konsey, Mısır ile birlik yolunda somut adımlar atan ilk kurum olmuş ve düzenli toplantılar gerçekleştirmiştir. Ocak 1958'de Liderlik Konseyi olağanüstü bir toplantı düzenlemiş ve üyelerinin Kahire'ye giderek Cumhurbaşkanı Cemal Abdül Nasır'ı acil birlik kurulması yönünde ikna etmeleri için sürpriz bir karar almıştır.⁴⁴⁸ Bu ziyaret, Cumhurbaşkanı Quwatli'ye danışılmadan gerçekleştirilmiş; kendisine yalnızca bilgilendirme amacıyla bir mektup bırakılmıştır. Mektupta, daha önce verdiği birlik sözü hatırlatılmış ve hükümetin hareketsiz kalması durumunda karşılaşılabileceği sonuçlara dair açık bir uyarı yapılmıştır.⁴⁴⁹

Cumhurbaşkanı Quwatli, bazı bakanlarla birlikte Kahire'ye gitmiş ve Nasır'a birlik bayrağını teslim ederek, tüm sivil ve askeri liderlerin ve ulusal akımların desteğiyle Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ilan etmiştir.

Askeri heyetin Kahire'ye gönderilmesinin temel amacı, silahlı kuvvetlerin birlik konusundaki tutumunu açıklamak, bazı çevrelerce yayılan söylentileri ve suçlamaları yalanlamak ve Cumhurbaşkanı Nasır'ı fiili bir durumla karşı karşıya bırakarak gerçek tutumunu ortaya çıkarmaktır. Bazı yorumlara göre, askeri heyetin gönderilmesi bizzat Nasır'ın stratejik bir hamlesi olabilir. Nitekim Nasır, Suriye ile Mısır arasındaki farklılıkları vurgulamış; Suriye'de siyasi partilerin aktif olduğunu, Mısır'da ise parti kurmanın yasak olduğunu belirtmiştir.⁴⁵⁰ Ayrıca, Suriye'de askeri kurumlara siyasi partilerin sızdığını, Mısır'da ise ordunun partilerden uzak tutulduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle, entegrasyonun sağlanabilmesi için ilk adım olarak Suriye'deki siyasi partilerin feshedilmesi gerektiğini savunmuştur.

Yapılan müzakereler sonucunda, Cumhurbaşkanı Nasır federal bir birlik yerine tam entegrasyon esasına dayalı bir birlik kurulmasını onaylamıştır. Ancak birçok Suriyeli subay, bu iki model arasındaki farkı tam olarak kavrayamamıştır. Suriye askeri liderliği, bu karara sivil yetkilileri dahil etme gereği duymamış; Genelkurmay Başkanı Afif al-Bazri, toplantı sonrası yaptığı açıklamada diplomatik hassasiyetten uzak bir üslupla, "Birliğin eşiğindeyiz ve kendilerini feshetmeyi düşünen partiler haklıdır, çünkü onlar birliği arıyorlar" demiştir.⁴⁵¹

⁴⁴⁷ Bkz. Kemâl Dīb, *Suriye'nin Yakın Tarihi: Fransız Mandasından 2011 Yazına Kadar*, 172.

⁴⁴⁸ Bkz. Beşîr Zeynü'l-Âbidîn, *Suriye'de Ordu ve Siyaset: 1918-2000 – Eleştirel Bir İnceleme*, 289.

⁴⁴⁹ Bkz. Akrām al-Hūrānī, *Akrām al-Hūrānī'nin Anıları*, 255.

⁴⁵⁰ Bkz. Aḥmad 'Abd al-Karīm, *Birlik Deneyimine Işıklar*, 99.

⁴⁵¹ Bkz. Beşîr Zeynü'l-Âbidîn, *Suriye'de Ordu ve Siyaset: 1918-2000 – Eleştirel Bir İnceleme*, 290.

Suriye Cumhurbaşkanı Quwatli ise sürecin çok hızlı ilerlediğini ve önemli konuların yeterince incelenmeden karara bağlandığını düşünmüştür. Suriye tarafının talep ettiği birlik modeli, birçok aşamayı atlayarak tam entegrasyona dönüşmüştür. Bu gelişmeler üzerine Quwatli, Bakanlar Kurulu, Parlamento Başkanı ve Genelkurmay Başkanı ile uzun oturumlar düzenleyerek, birliğin idari olarak nasıl gerçekleştirileceğini tartışmıştır.⁴⁵²

Nihayetinde, yapılan sayısız istişare ve toplantının ardından, 22 Şubat 1958 tarihinde Mısır ve Suriye arasında Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kuruluşu resmen ilan edilmiştir.⁴⁵³

4.1.2 Birliğin Kurulmasına Katkıda Bulunan Faktörler

Suriye ile Mısır arasında kurulan birlik sürecine katkı sağlayan çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bu faktörlerin bir kısmı genel nitelikte olup her iki ülkeyi kapsamlı biçimde etkilemiş; diğer kısmı ise bazı bireylerin kişisel çıkarlarıyla doğrudan bağlantılı olmuştur. Detaylar oldukça kapsamlı olmakla birlikte, bu çalışmada yalnızca Suriye-Mısır birliğinin gerçekleşmesinde etkili olan temel unsurlar ele alınacaktır.

A. Tarihsel Faktörler

Tarih boyunca, doğal coğrafi sınırlar ülkeleri birbirinden ayırmış olsa da Mısır ile Levant (Biladü's-Şam) arasındaki tarihsel temas binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Bu iki bölge arasındaki stratejik ve kültürel bağ, bölgesel istikrarın sağlanmasında belirleyici bir rol oynamıştır. Nitekim hiçbir güç, Mısır ve Levant'ı birleştirmeden bu coğrafyada kalıcı bir hâkimiyet kuramamıştır.

İslam'ın yayılmasıyla birlikte bu tarihsel bağlar daha da güçlenmiştir. İkinci Halife Ömer ibn el-Hattab döneminde, Hicaz'da otorite sağlandıktan sonra komşu bölgelerin fethi için İslam orduları hazırlanmış; Yarmuk Savaşı'nda Bizans ordusu mağlup edilerek Şam, Humus ve Suriye'nin büyük bir kısmı ele geçirilmiştir. Bu zafer, Müslümanların bölge üzerindeki hâkimiyetinin başlangıcı olmuştur.⁴⁵⁴

Ardından Amr ibn al-As komutasındaki İslam orduları Mısır'a yönelmiş ve bölgeyi fethetmiştir. Mısır ile Levant arasındaki coğrafi yakınlık ve karşılıklı bağımlılık, bu iki bölgenin birlikte kontrol edilmesini zorunlu kılmıştır. Mısır'ın Hicaz ve Medine'ye olan yakınlığı, İslam devletinin merkeziyle olan bağlantısını daha da önemli kılmıştır.⁴⁵⁵

⁴⁵² Bkz. Abd Allâh Fikrî al-Hânî, *Şukrî el-Kuvetli'nin Mücadelesi: İstiklâl ve Birlik Yolunda*, 115.

⁴⁵³ Bkz. Muḥammad Ma'rûf, *Yaşadığım Günler: Suriye'de Askerî Darbeler ve Sırları, 1949–1969*, 269.

⁴⁵⁴ Bkz. Muḥammad 'Âdil 'Abd al-'Azîz, *Raşid Halifeler Döneminde İslâmî Fetihler*, 175.

⁴⁵⁵ Bkz. Abd al-'Azîz, Muḥammad 'Âdil. *Raşid Halifeler Döneminde İslâmî Fetihler*, 189

Haçlı Seferleri döneminde, Zengîler ve Eyyûbîler bu iki bölgeyi birleştirerek savunma stratejilerini güçlendirmiştir. Nur al-Din Zengî, Şam'da hâkimiyet kurarak devlet projesini başlatmış; ardından Selahaddin Eyyûbî, Fatımîler'in kontrolündeki Mısır'ı ele geçirerek bu projeyi tamamlamıştır. Selahaddin, Mısır'da halkın desteğini kazanmış ve Nur al-Din'in ölümünden sonra Şam'a yönelerek bölgeyi birleştirmiştir.⁴⁵⁶

Memlûkler döneminde, 1260 yılında Saif al-Din Kutuz'un Ain Jalut Savaşı'nda Moğolları yenmesiyle Şam Memlûk egemenliğine girmiş ve ilk kez Mısır ile Levant aynı siyasi otorite altında birleşmiştir.⁴⁵⁷

Osmanlı İmparatorluğu da bölgenin tamamını egemenliği altına almıştır.⁴⁵⁸ Ancak Osmanlı döneminde, Mısır Valisi Muhammed Ali Paşa'nın 1832 yılında Suriye'yi Mısır'a katma girişimi dikkat çekicidir.⁴⁵⁹ Bu girişim kısa süreli başarıya ulaşmış olsa da Avrupa devletlerinin baskısı sonucu geri çekilmek zorunda kalınmıştır.⁴⁶⁰

B. Ekonomik Faktörler

Ekonomi, toplumların temel yaşam kaynağı olmasının yanı sıra, uluslararası ilişkiler ve ittifakların şekillenmesinde de belirleyici bir rol oynamaktadır. Arap ülkeleri, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra özellikle II. Dünya Savaşı'nın ardından ciddi ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır. Bu durum, ülkeler arasında ekonomik iş birliğini teşvik eden anlaşmaların imzalanmasına zemin hazırlamıştır.

Bu bağlamda, Mısır ve Suriye arasında ekonomik ilişkileri geliştirmek amacıyla birçok bakanlar düzeyinde toplantı gerçekleştirilmiş; ticaretin canlandırılması ve karşılıklı ürün alışverişinin düzenlenmesi hedeflenmiştir. Bu çabalar, 25 Nisan 1950 tarihinde iki ülke arasında bir ticaret anlaşmasının imzalanmasıyla somutlaşmıştır.⁴⁶¹

Ardından, 1 Eylül 1956'da ortak bir sanayi bankası kurulmuş; yaklaşık bir yıl sonra, 4 Eylül 1957'de yeni bir ekonomik anlaşma daha imzalanmıştır. Bu gelişmeler, iki ülke arasında

⁴⁵⁶ **Fatîmî Devleti (909–1171):** Şii-İsmailî bir İslam hilafeti olarak Kuzey Afrika'da Ubeydullah el-Mehdi tarafından kurulmuştur. Zamanla Mısır, Şam, Hicaz ve Sicilya'ya kadar genişlemiştir. Resmî mezhep olarak İsmailîlik benimsenmiş; 969 yılında Kahire şehri başkent olarak inşa edilmiştir. Fatîmî Devleti, kültürel ve bilimsel alandaki gelişmeleriyle tanınmış; El-Ezher Camii ve Darü'l-Hikme gibi önemli kurumları kurmuştur. Ancak hem iç hem dış tehditler nedeniyle zayıflamış ve 1171 yılında Selahaddin Eyyubi tarafından yıkılarak Mısır yeniden Abbasi Hilafeti'ne bağlanmıştır.

⁴⁵⁷ Bkz. Muḥammad Farîd Abû Ḥadîd, *Selahaddin ve Çağı*, 55–75.

⁴⁵⁸ Bkz. Akrâm Ḥasan al-'Ulabbî, *Memlûk ve Osmanlı Dönemleri Arasında Dimaşk*, 18–19.

⁴⁵⁹ Bkz. Devlin, John F. "The Baath Party: Rise and Metamorphosis.

⁴⁶⁰ Bkz. Maḥmûd Shâkir, *İslam Tarihi – Osmanlı Dönemi*; 174.

⁴⁶¹ Bkz. İbrâhîm Muḥammad Muḥammad İbrâhîm, *Mısır-Suriye Birliğinin Hazırlıkları, 1943–1958*, 18.

ekonomik yakınlaşmayı engellemeye yönelik sömürgeci girişimlere karşı bir tepki niteliği taşımış ve ekonomik birlik fikrinin doğmasına neden olmuştur.

Mısır ve Suriye arasında imzalanan ekonomik birlik anlaşması, bu sürecin siyasetten farklı bir yapıya sahip olduğunu ve uygulamanın zaman alacağını kabul ederek, birlik sürecinin aşamalı olarak gerçekleştirilmesini öngörmüştür. Anlaşma; kişilerin ve sermayenin serbest dolaşımını, ulusal ürünlerin değişimini, ikamet ve ulaşım özgürlüğünü garanti altına almayı, iki ülkeyi tek bir gümrük bölgesi haline getirmeyi, ithalat ve ihracat politikalarının birleştirilmesini ve Mısırlı-Suriyeli sermaye ile ortak yatırım şirketlerinin kurulmasını teşvik etmeyi amaçlayan birçok yasa ve düzenlemeyi içermektedir.

C. Ulusal ve Toplumsal Faktörler

Suriye halkı, tarihsel olarak Arap birliğine doğal bir eğilim göstermiş ve her türlü bölünme ve parçalanmaya karşı direnç sergilemiştir. Bu bağlamda, Mısır ile birleşme, daha geniş kapsamlı bir Arap birliğine ulaşmanın ilk adımı olarak değerlendirilmiştir. Sömürgeci güçler, Suriye ile Mısır arasındaki yakınlaşmayı engellemeyi hedeflemişse de yaşanan gelişmeler iki halk arasındaki kardeşlik bağlarını daha da güçlendirmiştir.⁴⁶²

Suriye halkının milliyetçi hedefleri, Mısır'ın uluslararası alandaki prestijli konumu ve Arap dünyasındaki merkezi rolüyle örtüşmüştür. Mısır, Arap fikrinin beşiği olarak görülmüş; bu nedenle sömürgeci güçler Mısır'a saldırmış ancak başarısız olmuşlardır. Aynı şekilde Suriye'ye yönelik komplolar da sonuçsuz kalmıştır. Bu durum, sömürgeci planları boşa çıkarmak ve sadık Arap halklarını bir araya getirecek kapsamlı bir birliğin temelini oluşturmak amacıyla Mısır ile birleşme yönünde kesin bir karar alınmasını zorunlu kılmıştır.⁴⁶³

Kültürel düzeyde, El-Ezher Üniversitesi'nin Suriye'den öğrenci kabul etmesi, iki ülke arasındaki kültürel ilişkilerin gelişmesine önemli katkı sağlamıştır. Diplomatik ve siyasi düzeyde ise, ilişkiler karşılıklı ziyaretlerle pekiştirilmiştir. Temmuz 1957'de, Suriye Parlamentosu'nu temsil eden ve tüm siyasi partileri kapsayan bir heyet, Mısır'daki yeni Ulusal Meclis'in açılışına katılmak üzere Kahire'yi ziyaret etmiştir. Cumhurbaşkanı Cemal Abdül Nasır, heyeti özel bir resepsiyonla karşılamış ve konuşmasında Suriye'ye yönelik herhangi bir saldırıya karşı açık uyarılarda bulunmuştur.⁴⁶⁴

⁴⁶² Bkz. Yūsuf Şabbāğ, *Suriye'de Dördüncü Askerî Darbe: Halep, 25 Şubat 1954*, 255-256.

⁴⁶³ Bkz. İbrāhīm Muḥammad Muḥammad İbrāhīm, *Mısır-Suriye Birliğinin Hazırlıkları, 1943-1958*, 24-25.

⁴⁶⁴ Bkz. 'Abd al-Laṭīf Yūnus, *Şükri el-Kuvetli: Bir Halkın Tarihi Bir Adamın Hayatında*, 242.

Bu ziyaretin ardından, Suriye Parlamentosu Mısır Halk Meclisi'nden bir heyeti davet etmiş; Anwar Sadat başkanlığındaki heyet Kasım 1957'de Suriye'ye gelmiş ve halk tarafından büyük bir sevgi ve takdirle karşılanmıştır. Bu karşılıklı ziyaretler, iki ülke halkları arasındaki duygusal bağları ve Arap birliği idealine olan ortak bağlılığı pekiştirmiştir.⁴⁶⁵

4.1.3 İdari ve Siyasi Birlik Biçimi

Cumhurbaşkanı Cemal Abdül Nasır'ın Suriyeli subaylarla gerçekleştirdiği görüşmelerde birlik konusunda mutabakata varılmasının ardından, uygulama süreci başlatılmıştır. Suriye Cumhurbaşkanı Şükrü el-Kuvvetli, birlik modelinin belirlenmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılması amacıyla Başbakan, Meclis Başkanı, Genelkurmay Başkanı, ordu komutanı ve çeşitli daire başkanlarıyla altı kapsamlı toplantı gerçekleştirmiştir. Bu toplantılarda; geçici ve kalıcı anayasa taslakları, referandum süreci, Cemal Abdül Nasır'ın birleşik cumhuriyetin cumhurbaşkanı olarak aday gösterilme yöntemi ve diğer idari düzenlemeler detaylı biçimde ele alınmıştır.⁴⁶⁶

Nihayetinde, Bakanlar Kurulu'nun gerçekleştirdiği toplantıda Mısır ile birlik kurulması yönündeki karar resmen onaylanmış ve Dışişleri Bakanı Salah el-Bitar, uygulama sürecine ilişkin müzakereleri yürütmek üzere Kahire'ye gönderilmiştir. Bu süreçte, Cumhurbaşkanı Kuvvetli ile Cumhurbaşkanı Nasır arasında mektuplaşmalar gerçekleşmiş; Nasır, Salah el-Bitar aracılığıyla görüşme tutanaklarını ve üzerinde mutabık kalınan hususları iletmiştir.⁴⁶⁷

Birliğin Şekli: Birleşik Arap Cumhuriyeti, yürütme yetkisinin devlet başkanında toplandığı ve başkan tarafından atanan bakanların görev yaptığı başkanlık tipi bir cumhuriyet olarak yapılandırılacaktır.

Uygulama Aşamaları:

- **Birinci Aşama:**⁴⁶⁸

1. İki cumhurbaşkanı ve hükümet temsilcileri arasında bir toplantı düzenlenerek birlik ilan edilecektir.
2. Şam ve Kahire'deki yasama meclisleri eşzamanlı olarak toplanarak birlik ilanı, cumhurbaşkanı adaylığı ve anayasa çıkarma yetkisi kararlarını alacaktır.

⁴⁶⁵ Bkz. İbrâhîm Muḥammad Muḥammad İbrâhîm, *Mısır-Suriye Birliğinin Hazırlıkları, 1943–1958*, 27.

⁴⁶⁶ Bkz. Akrām al-Ḥūrānī, *Akrām al-Ḥūrānī'nin Anıları*, 3/ 2432–2434.

⁴⁶⁷ Bkz. Al-Bağdādī, 'Abd al-Laṭīf. 'Abd al-Laṭīf al-Bağdādī'nin Anıları, 34; İbrâhîm, İbrâhîm Muḥammad Muḥammad. *Mısır-Suriye Birliğinin Hazırlıkları*, 225.

⁴⁶⁸ Bkz. Abd al-Laṭīf Yūnus, *Şükri el-Kuvvetli: Bir Halkın Tarihi Bir Adamın Hayatında*, 247.

3. Her iki ülkede halk oylaması yapılacaktır.
4. Referandum sonuçlarının ardından geçici anayasa ilan edilecek ve cumhurbaşkanı yetkilerini devralacaktır.

• **İkinci Aşama:**⁴⁶⁹

1. Kalıcı anayasa taslağı hazırlanacaktır.
2. Ulusal birlik teşkil edilecektir.
3. Anayasaya uygun seçimler gerçekleştirilecektir.
4. Devlet kurumlarının entegrasyonu sağlanacaktır.⁴⁷⁰

Uygulama süreci, Cumhurbaşkanı Kuvvetli, Bakanlar Kurulu üyeleri ve bir grup subayın Kahire'yi ziyaret etmesiyle fiilen başlamıştır. Mısır liderleriyle yapılan uzun görüşmelerin ardından, Cumhurbaşkanı Nasır geçici anayasa taslağını heyete sunmuştur.⁴⁷¹ 1 Şubat 1958'de Sabri el-Asali, Nasır tarafından Kahire'deki Shuqair Sarayı'nın balkonundan Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etmekle görevlendirilmiştir.⁴⁷² 5 Şubat'ta Nasır, Meclis oturumunda cumhurbaşkanlığına adaylığını açıklamış; 22 Şubat'ta yapılan referandumda Mısır halkının %99,99'u ve Suriye halkının %99,8'i birliği onaylamıştır.⁴⁷³

Mart 1958 başında Suriye Parlamentosu toplanarak birliği oybirliğiyle kabul etmiş⁴⁷⁴; Şükrü el-Kuvvetli, Cumhurbaşkanlığı görevinden istifa ederek görevi Cemal Abdül Nasır'a devretmiştir.⁴⁷⁵ 7 Mart'ta Birleşik Cumhuriyet'in ilk kabinesi açıklanmış; toplam 34 bakandan 14'ü Suriyeli olmuştur. Akram el-Hawrani ve Sabri el-Asali cumhurbaşkanı yardımcıları olarak atanmış; kabinede en büyük payı ordu almıştır. Abdul Hamid el-Sarraj İçişleri Bakanı, Mustafa Hamdoun Sosyal İşler Bakanı olarak görevlendirilmiştir.⁴⁷⁶

⁴⁶⁹ Khālīd al-‘Azm, *Khālīd al-‘Azm'in Anıları*, 127.

⁴⁷⁰ Muḥammad ‘Abd al-Karīm Muḥāfaẓa, *Mısır-Suriye Birliği'nin Siyasal ve Ekonomik*, 119.

⁴⁷¹ İbrāhīm Muḥammad Muḥammad İbrāhīm, *Mısır-Suriye Birliğinin Hazırlıkları*, 239.

⁴⁷² Khālīd al-‘Azm, *Khālīd al-‘Azm'in Anıları*, 128; ‘Abd Allāh Fikrī al-Khānī, *Şükrī el-Kuvetlī'nin Mücadelesi: Bağımsızlık ve Birlik Yolunda*, 119–120.

⁴⁷³ Muḥammad Fārūq al-Imām, *Suriye'de Siyasal Hayat: Bağımsızlık Dönemi*, 345.

⁴⁷⁴ Muṣṭafā Rām Ḥamdān, *Suriye'deki Olaylara Tanıklık: Ayrılık Döneminin Sırları*, 169.

⁴⁷⁵ Muḥammad ‘Abd al-Karīm Muḥāfaẓa, *Mısır-Suriye Birliği'nin Siyasal ve Ekonomik Tarihi*, 169–170.

⁴⁷⁶ Hans E. Tütsch, *Arap Milliyetçiliğinin Yönleri*, 86.

4.2 Suriye-Mısır Birliği: Merkez ve Çevre Dinamikleri

4.2.1 Amerika Birleşik Devletleri'nin siyasi kararları ve sistemleri

Referandum sonuçlarının açıklanmasının ardından Cumhurbaşkanı Cemal Abdül Nasır'a yoğun tebrik mesajları gönderilmiş; Mısır Dışışleri Bakanlığı, tüm yabancı diplomatik temsilciliklere Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ve Nasır'ın cumhurbaşkanı seçildiğini bildiren resmi notlar iletmiştir.⁴⁷⁷ Nasır, bu sıfatla ilk kez Şam'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiş ve Suriye halkı tarafından kahramanlar gibi büyük bir coşkuyla karşılanmıştır.

5 Mart 1958 tarihinde Cumhurbaşkanı Nasır, geçici anayasayı ilan etmiş; ertesi gün, 6 Mart'ta, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin ilk hükümetini kuran kararnameyi yayımlamıştır.⁴⁷⁸ Geçici anayasa şu temel ilkeleri içermektedir:

1. Birleşik Arap Cumhuriyeti, bağımsız, egemen ve demokratik bir cumhuriyettir; halkı Arap milletin bir parçasıdır.
2. Temel hak ve özgürlükler, yasaların sınırları içinde güvence altına alınır.
3. Genel seçim hakkı vatandaşlara tanınır.
4. Yasama yetkisi Ulusal Meclis'e, yürütme yetkisi Cumhurbaşkanı'na aittir.
5. Özel mülkiyet korunur.
6. Kamu vergileri yalnızca yasayla konulabilir, değiştirilebilir veya kaldırılabilir.
7. Cumhuriyet, Suriye ve Mısır olmak üzere iki bölgeden oluşur. Her bölge, Cumhurbaşkanı tarafından atanan bir başkanın yönettiği yürütme konseyine sahiptir. Bu konseylerin yetkileri Cumhurbaşkanı tarafından belirlenir.
8. Kalıcı anayasanın hazırlanması için gerekli düzenlemeler yapılacaktır.⁴⁷⁹

6 Mart'ta Cumhurbaşkanı Nasır, dört başkan yardımcısı atamıştır:

- **Akram el-Hawrani (Suriye):** Sosyal işler, kamu hizmetleri politikalarının belirlenmesi ve yürütme denetiminin koordinasyonundan sorumludur.
- **Sabri el-Asali (Suriye):** Arap politikaları ve iki bölge arasındaki birlik konularının koordinasyonundan sorumludur.

⁴⁷⁷ Bashır Zayn al-‘Ābidīn, *Suriye’de Ordu ve Siyaset: 1918–2000 Arası Eleştirel Bir İnceleme*, 293.

⁴⁷⁸ Hāshim ‘Uthmān, *Suriye’nin Modern Tarihi*, 305.

⁴⁷⁹ Muḥammad ‘Abd al-Karīm Muḥāfaẓa, *Mısır-Suriye Birliği’nin Siyasal ve Ekonomik Tarihi*, 163–164.

- **Abdul Latif el-Baghdadi (Mısır):** Planlama, yeniden yapılanma, ekonomik ve üretim faaliyetlerinin yönetiminden sorumludur.
- **Abdul Hakim Amer (Mısır):** Savunma ve silahlı kuvvetlerden sorumludur.⁴⁸⁰

Ayrıca toplam 30 bakan atanmıştır. Bunlardan 9'u federal düzeyde, 10'u Mısır bölge konseyinde ve 11'i Suriye bölge konseyinde görev almıştır. Bu yapı, iki bölge arasında idari dengeyi sağlama ve merkezi hükümetin işleyişini düzenleme amacı taşımaktadır.⁴⁸¹

Suriye'den dönüşünün ardından Cumhurbaşkanı Cemal Abdül Nasır, 20 Mart 1958 tarihinde yaptığı konuşmada, Suriye halkının Arap Birliği'nin kurulmasına yönelik duyduğu coşku ve sevinci dile getirmiştir. Aynı yılın Mart ayı sonunda, her iki bölge için ayrı yürütme konseylerinin kurulmasını öngören bir cumhuriyet kararnamesi yayımlanmıştır.

Bu gelişmeyi, Suriye bölgesinde üç komitenin oluşturulmasına ilişkin üç ayrı kararname izlemiştir: İlki Ekonomik Komite, ikincisi Kamu Hizmetleri Komitesi, üçüncüsü ise Yürütme Komitesi'dir.

Örgütsel yapıların ötesine geçilerek, iki önemli kararname daha yayımlanmıştır. Bunlardan ilki, Kuzey Bölgesi'nde, Savaş Bakanlığı'na bağlı ve Silahlı Kuvvetler Başkomutanlığı'na tabi olacak şekilde, şehir ve köylerinde gönüllü olarak hizmet etmek isteyen erkek ve kadınlardan oluşan bir Halk Direniş Ordusu'nun kurulmasını öngörmektedir. İkinci kararname ise Kültür ve Milli Rehberlik Bakanlığı'nın teşkil edilmesini hükme bağlamaktadır.

5 Mayıs 1959 tarihinde çıkarılan 935 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, Ulusal Birlik'in yerel komitelerinin oluşturulmasına ilişkin usul ve esasları belirlemiştir. Bunu takiben, 5 Haziran 1960 tarihinde Ulusal Birlik Başkanı tarafından çıkarılan 4 sayılı kararname ile Ulusal Birlik'in Genel Konferansı, Genel Komitesi ve Yüksek Yürütme Komitesi teşkil edilmiştir.⁴⁸²

4.2.2 Birleşik Arap Cumhuriyeti Döneminde Suriye Bölgesinin Siyasal Yapısı

Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından, 1954 tarihli Mısır Anayasası birleşik devletin anayasası olarak kabul edilmiştir. Askeri nitelikteki bu anayasa, cumhurbaşkanına parlamento üyelerini atama, meclisi toplantıya çağırma, üyeleri görevden

⁴⁸⁰ İbrāhīm, Hāfız. *Birleşik Arap Cumhuriyeti*, 68-69; Haddād, Rashād. *Suriye'nin Yakın Tarihinden Sayfalar*, 136-137.

⁴⁸¹ Muḥammad 'Abd al-Karīm Muḥāfaẓa, *Mısır-Suriye Birliği'nin Siyasal ve Ekonomik Tarihi*, 191.

⁴⁸² Rashād Haddād, *Suriye'nin Yakın Tarihinden Sayfalar*, 138.

alma ve parlamentoyu feshetme gibi geniş yetkiler tanımaktaydı.⁴⁸³ Bu durum, Suriye'deki demokratik yapının zayıflamasına yol açmış ve demokrasi, birlik deneyiminin ilk kurbanı olmuştur.

Cumhurbaşkanı Cemal Abdül Nasır'ın birliği sağlama koşullarından biri, Suriye'deki siyasi partilerin kapatılmasıydı. Partilere kendilerini feshetmeleri için süre tanınmış, bu süre dolmadan tüm partiler kendilerini feshetmiştir. Yalnızca Komünist Parti lideri Halid Bakdaş, ülkeyi terk ederek bu sürece katılmamıştır.

Birliği en çok destekleyen gruplardan biri Baas Partisi liderleriydi. Partilerinin feshedileceğini bilmelerine rağmen, yeni cumhuriyetin Suriye bölgesinde daha etkin bir rol üstlenmeyi umuyorlardı. Ancak Nasır, bu beklentilerin farkında olarak Baas liderlerine yalnızca sembolik ve yetkisiz görevler vermiştir.⁴⁸⁴

Nasır, Suriye bölgesinde basının düzenlenmesine ilişkin 195 sayılı yasa'yı çıkarmıştır.⁴⁸⁵ Bu yasa, onun basına yönelik yaklaşımının darbe liderlerinden farklı olmadığını göstermiş ve tüm gazetelerin teslim olmasına neden olmuştur.

Orduya yönelik reformlar da bu dönemde hız kazanmıştır. Nasır, Fransız mandasının ardından zayıf anayasal kurumlar ve isyancı bir ordu miras kalan Suriye'de, ordunun siyasi hayattan ayrılması gerektiğini düşünerek çeşitli önlemler almıştır. İlk olarak, birlik ilanından bir ay sonra komünist eğilimli Genelkurmay Başkanı Afif el-Barza görevden alınmıştır. Ardından, partizan subaylar etkisizleştirilmiş; bazıları bakanlık görevlerine atanarak askeri güç merkezlerinden uzaklaştırılmış, bazıları ise Mısır'a transfer edilmiştir. Özellikle Baasçı subaylar Şamlı subaylarla değiştirilmiş, karşılığında çok sayıda Mısırlı subay Suriye'ye gönderilmiştir.⁴⁸⁶ Suriye bölgesindeki kilit askeri pozisyonlar, güneyli Mısırlı subaylar tarafından doldurulmuştur.

Akram el-Hurani ve Salah el-Bitar'ın Kahire'ye gönderilmesinin ardından, Suriye'de kontrol Abdul Hamid el-Sarrağ'ın eline geçmiştir. Sert ve baskıcı yönetimiyle tanınan el-Sarrağ, Nasır'ın güvendiği ve görevde tuttuğu tek Suriyeli subay olmuştur. Abdül Latif el-Bağdadi'nin anılarına göre, el-Sarrağ, tarım reformu yasasını tartışmak isteyen bazı çiftçileri tutuklamıştır. Bu yasa, Eylül 1958'de yürürlüğe girmiş ve 1952'den beri Mısır'da uygulanan reformlara

⁴⁸³ Bkz. Ek 2.

⁴⁸⁴ Bkz. Hâşim 'Uthmân, *Suriye'nin Modern Tarihi*, 307–311.

⁴⁸⁵ Bkz. Dîb, Kamâl. *Suriye'nin Yakın Tarihi: 1970–2015 Arası Siyasal ve Toplumsal Dönüşüm*. 117.

⁴⁸⁶ Bkz. John F. Devlin, "Baas Partisi: Yükselişi ve Dönüşümü," *American Historical Review* 96, no. 5 (Aralık 1991): 1400.

benzerlik göstermiştir.⁴⁸⁷ El-Sarraj, muhaliflere yönelik sert tutumu ve işkence uygulamalarıyla tanınmış, Nasır ise bu uygulamalara göz yummuştur.⁴⁸⁸

Nasır, ayrılıkçı eğilimleri zayıflatmak ve Jabal el-Ansariye ile Jabal el-Arab kabilelerinin destekleyebileceği bir askeri darbeyi önlemek amacıyla azınlıkları üst düzey görevlerden uzaklaştırmıştır. Bu ve benzeri uygulamalar, Kahire'deki Baasçı subaylar tarafından gizli bir askeri komitenin kurulmasına neden olmuş ve bu komite ilerleyen süreçte Nasır'a karşı muhalefetin temelini oluşturmuştur.⁴⁸⁹

Öte yandan, Ekim 1959'da çıkarılan bir kararname ile Cumhurbaşkanı Nasır, Kuzey Bölgesi'nin yönetimini Mareşal Abdül Hakim Amir'e devretmiş ve ona geniş yetkiler tanımıştır. Amir'e, Suriye Başbakanı olan Abdul Hamid el-Sarraj yardımcı olmuştur. Eylül 1960 itibarıyla, el-Sarraj Baasçı subaylar ve siyasi figürlerin istifasına rağmen görevini sürdüren tek isim olmuştur. Mustafa Hamdun Aralık 1959'da, Akram el-Hurani ve Salah el-Bitar ise onu takip ederek istifa etmiş; Ocak 1960'ta ise Emin Fevzi ve Ahmed Abdül Kerim görevlerinden ayrılmıştır.⁴⁹⁰

Birlik döneminin son kararnamesi, 25 Haziran 1961 tarihinde çıkarılmış ve Suriye bölgesinde "Yüksek İşbirliği Konseyi"nin kurulmasını öngörmüştür. Bu konsey, Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak çalışacak ve işbirliği sektörlerinin genel politika planlamasından sorumlu olacaktır.⁴⁹¹

4.2.3 1961 Ayrılığı ve Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Başarısızlık Nedenleri

Birleşik Arap Cumhuriyeti, Suriye halkının uzun süredir hayalini kurduğu bir projeydi ve zorlu uluslararası koşullara rağmen hayata geçirildi. Ancak bu birlik deneyimi, çeşitli nedenlerle yalnızca üç yıl sürdürülebildi. Bu nedenler hem Suriye hem de Mısır tarafının tutumlarıyla birlikte yapısal eksiklikler çerçevesinde değerlendirilebilir.

Suriye tarafında, birliği destekleyen iki ana grup bulunmaktaydı. İlki, kişisel çıkar gözetmeksizin halkın umutlarını gerçekleştirmek ve Arap dünyasında daha geniş bir birliğin temelini atmak isteyen idealist kesimdi. Ancak bu grup, Mısır yönetiminin Suriye'nin siyasi yapısını dikkate almadan uygulamaya koyduğu yasalar ve düzenlemelerle karşı karşıya kaldı. Siyasi partiler ve demokratik sistem ortadan kaldırıldı; Mısır'ın merkezîyetçi ve askeri

⁴⁸⁷ Bkz. Hâşim 'Uthmân, *Suriye'nin Modern Tarihi*, 315.

⁴⁸⁸ Bkz. Zayn al-'Âbidîn, Bashîr. *Suriye'de Ordu ve Siyaset*, 297.

⁴⁸⁹ Bkz. Rashâd Haddâd, *Suriye'nin Yakın Tarihinden Sayfalar*, 138.

⁴⁹⁰ Bkz. Abd al-Laţîf al-Bağdâdî, *'Abd al-Laţîf al-Bağdâdî'nin Anıları*, 57-58.

⁴⁹¹ Bkz. Hans E. Tütsch, *Arap Milliyetçiliğinin Yönleri*, 92.

yönetimi, daha önce Suriye halkı tarafından reddedilen darbe rejimlerine benzer şekilde uygulandı. Önemli devlet görevleri Mısırlı yetkililere verilirken, Suriyeliler ikincil pozisyonlarla sınırlandırıldı.

İkinci grup ise, Baas Partisi mensupları ve bazı subaylardan oluşuyordu. Bu kişiler, birliği kişisel çıkarları doğrultusunda desteklemiş ve iktidar kazanmayı hedeflemişlerdi. Ancak Cumhurbaşkanı Cemal Abdül Nasır'ın bu kişileri etkili pozisyonlardan uzaklaştırma politikasıyla karşılaştılar. Bekledikleri ödüller gerçekleşmeyince istifa ettiler ve Suriye'de iktidarı yeniden ele geçirmek amacıyla gizli bir darbe hazırlığına giriştiler.

Mısır tarafı, Suriye'yi adeta bir alt bölge gibi yönetmiş, totaliter ve askeri bir rejim uygulayarak siyasi yaşamı baskı altına almış ve basın özgürlüğünü kısıtlamıştır. Suriye'nin siyasi doğasına uygun önlemler alınmaması, Şam'ın zamanla muhalif bir merkez haline gelmesine neden olmuştur.

Birliğin kuruluş süreci ise plansız ve aceleciydi. Sistematik ve aşamalı bir geçiş yerine, ani ve hızlı bir birleşme gerçekleşti. Suriye'nin toplumsal ve siyasi yapısı dikkate alınmadan yürütülen bu süreç, ayrılığa zemin hazırlayan en önemli etkenlerden biri oldu. Birlik, esasen askeri elitlerin kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için yürüttüğü bir siyasi deney haline geldi. Oysa Suriyeliler için birliğin temel amacı, Siyonist tehdide karşı ortak mücadele idi. Mısır tarafı ve Nasır ise önceliği devletin güçlendirilmesine ve savaşın ertelenmesine veriyordu. Bu görüş ayrılıkları, taraflar arasındaki mesafenin artmasına ve nihayetinde ayrılığa neden oldu.

Ayrılığın nedenleri, dönemin Suriye ordusunda görev yapan Korgeneral Abdul Karim Zahreddin'in anılarında ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Zahreddin'in analizine göre:

1. **Askeri Kurumun Memnuniyetsizliği:** Suriye Genelkurmay Başkanı Afif el-Barza'nın görevden alınması, etkisiz subayların bakanlık görevlerine getirilmesi, önemli subayların uzaklaştırılması, çok sayıda subayın görevden alınması, bazı subayların Mısır'a gönderilmesi ve Mısırlı subayların Suriye'deki kilit pozisyonlara atanması gibi uygulamalar, orduda ciddi rahatsızlık yaratmıştır.⁴⁹²
2. **Sivil Kesimin Tepkileri:** Siyasi deneyime sahip sivil kadroların dışlanması, siyasi partilerin kapatılması, basın özgürlüğünün kısıtlanması, bakanların ve başkan yardımcılarının yetkilerinin azaltılması, başarısız bir yönetim modeli olan bölgesel ve

⁴⁹² Bkz. Bashir Zayn al-'Ābidīn, *Suriye'de Ordu ve Siyaset*, 300.

merkezi bakanlık sisteminin uygulanması, Mısırlı memurların Suriye'ye taşınarak hassas görevlere getirilmesi, ekonomik durgunluk, tarım reformunun yanlış uygulanması, komşu Arap ülkelerine karşı tehditkâr politika izlenmesi ve sanayi şirketlerinin kamulaştırılması gibi nedenler, halkın tepkisini artırmıştır.⁴⁹³

Nasır'ın Baasçı ve azınlık mensubu subayları görevden uzaklaştırarak yerlerine Şamlı subayları getirmesi, bu yeni kadronun “ayrılıkçı subaylar” olarak tanınmasına yol açmıştır. Bu grup, başta Yüzbaşı Abdul Karim el-Nahlavi olmak üzere, ordu içinde stratejik pozisyonlara yerleştirilmiş ve 28 Eylül 1961 tarihinde Birleşik Cumhuriyet'e karşı başarılı bir darbe gerçekleştirmiştir. Bu darbe, “tamamen Şam merkezli” olarak tanımlanmış ve diğer subay gruplarının dışlanması nedeniyle ilerleyen süreçte zayıflamıştır.⁴⁹⁴

4.3 Suriye Geçiş Döneminde (1961–1963) Siyasi ve Askeri Koşullar.

4.3.1 28 Eylül 1961 Abdelkrim al-Nahlawi liderliğindeki Suriye darbesi

28 Eylül 1961 tarihinde Yarbay Abdul Karim al-Nahlawi liderliğindeki subaylar, Suriye'de Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne karşı bir askeri darbe gerçekleştirdi.⁴⁹⁵ Darbe, Şam kırsalındaki Qatna kamplarında konuşlanmış Birinci Tugay'a bağlı birliklerin, Şamlı subayların emirleri doğrultusunda başkente doğru ilerlemesiyle başladı. Yol boyunca diğer taburlar kontrol altına alındı ve Mısırlı subaylar gözaltına alındı.

Darbe güçleri, Suriye radyosunun kontrolünü ele geçirerek ordu karargâhını kuşattı. Dönemin etkili figürlerinden Abdul Hamid al-Sarraj tutuklanarak Mezzeh Askeri Hapishanesi'ne sevk edildi. Aynı zamanda, Suriye ordusunun eski subayları olan Mareşal Abdul Hakim Amer ve birlik bakanları özel bir uçakla Kahire'ye sınır dışı edildi.⁴⁹⁶

Darbeci subaylar, Mısır ve Suriye halklarına yaşananları açıklamak amacıyla 1 Numaralı Bildiri'yi yayınladılar. Bildiride doğrudan ayrılma isteğinden söz edilmese de, Gamal Abdel Nasser ile Mareşal Amer arasında yapılan doğrudan müzakereler sonucunda ayrılık fiilen gerçekleşti. Subaylar, Mareşal Amer'e sundukları taleplerle müzakere sürecini başlattılar. Bu talepler arasında; Suriyeli subayların geri gönderilmesi, Mısırlı subayların Mısır'a dönmesi,

⁴⁹³ Bkz. Jūdāt Jalāl Kāmil 'Abd al-Laṭīf, *Cumhuriyetin İçsel Çöküş Sebepleri*, 249.

⁴⁹⁴ Bkz. Hāshim 'Oshmān, *Suriye'nin Modern Tarihi*, 312–313.

⁴⁹⁵ Bkz. Abd al-Karīm Zahr al-Dīn, *Suriye'de Ayrılık Dönemi Üzerine Anılar*, 17–21.

⁴⁹⁶ Bkz. Nicolaas van Dam, *Suriye'de İktidar Mücadelesi: Siyasette Mezhepçilik, Bölgecilik ve Aşiretçilik*, 55–56.

yeni bir subay komitesinin kurulması, askeri bakanların Kahire'ye gönderilmesi ve birlik yapısının üniter değil federal olarak yeniden düzenlenmesi yer alıyordu.⁴⁹⁷

29 Eylül sabahı saat 07:30'da Şam Radyosu Suriye milli marşını çalmaya başladı.⁴⁹⁸ Aynı gün, Devrim Komuta Konseyi, Dr. Mamoun al-Kuzbari'yi Suriye Arap Cumhuriyeti için yeni bir hükümet kurmakla görevlendirdi.

Bu gelişmelerin ardından Abdel Nasser, ayrılığı engellemek amacıyla askeri bir müdahale planladı. Donanma Özel Kuvvetleri'ne bağlı bir birlik Lazkiye'ye gönderildi. Ancak 14 subay ve 105 paraşütçüden oluşan bu birlik, Suriye ordusu tarafından kuşatıldı ve ayrılıkçı subayların kuzey bölgede kontrolü sağlaması nedeniyle teslim olmak zorunda kaldı.⁴⁹⁹

4.3.2 Geçiş Dönemi ve Milliyetçi ve Sol Hareketlerin Yükselişi (1961/1963)

Önceki askeri darbelerde olduğu gibi, 1961 darbesinin ardından odak noktası hükümetin yeniden yapılandırılması ve parlamentonun işlevsel hale getirilmesi oldu. Şişakli'nin eski müttefikleri Dr. Mamoun al-Kuzbari, Halk Partisi ve Ulusal Parti üyelerinin yanı sıra bağımsız iş insanları ve avukatlardan oluşan muhafazakâr bir hükümet kurdu.

Yeni hükümet, ülkedeki olağanüstü halin sona erdirileceğini, basın ve ifade özgürlüğünün tanınacağını, işçi ve çiftçilerin haklarının güvence altına alınacağını taahhüt etti. Subayların lideri Abdul Karim al-Nahlawi, hükümet işlerine müdahale etmeyeceğine dair söz verdi.⁵⁰⁰ Ancak kısa süre sonra, hükümeti denetlemek amacıyla ordu komutanı ve beş bakan yardımcısından oluşan bir Ulusal Güvenlik Konseyi kuruldu.⁵⁰¹ Bu konsey, fiilen Suriye'nin yönetimini üstlendi.⁵⁰²

Kasım 1961'de genel seçimlerin yapılacağı ilan edildi. Yeni seçilecek parlamento, beş yıllık bir dönem için cumhurbaşkanını belirleyecek ve Birleşik Arap Cumhuriyeti Anayasası'nın yerine geçecek yeni bir anayasa taslağı hazırlayacaktı.⁵⁰³

Hükümetin kurulmasının ardından Başbakan Kuzbari tarafından çeşitli kararname yayımlandı. Bunlardan ilki, ülkenin resmi adının "Suriye Arap Cumhuriyeti" olarak belirlenmesini öngörüyordu.⁵⁰⁴ 30 Eylül 1961 tarihli ikinci kararname ile tüm resmi

⁴⁹⁷ Bkz. Rashād Haddād, *Suriye'nin Yakın Tarihinden Sayfalar*, 155.

⁴⁹⁸ Bkz. Fawzī Shu'aybī, *Suriye İstihbaratından Bir Tanığın Anıları*, 155–160.

⁴⁹⁹ Bkz. Muṣṭafā Rām Ḥamdān, *Suriye Olaylarına Tanıklık: Ayrılık ve Sonrası*, 211.

⁵⁰⁰ Bkz. Karol R. Sorby, *Suriye'de Ayrılık Dönemi, 1961–1963*, 151.

⁵⁰¹ Bkz. Bashīr Zayn al-ʿĀbidīn, *Suriye'de Ordu ve Siyaset*, 313–314.

⁵⁰² Bkz. Kamāl Dīb, *Suriye'nin Yakın Tarihi*, 212.

⁵⁰³ Bkz. Akram al-Ḥūrānī, *Akrām al-Ḥūrānī'nin Anıları*, 4/ 3013–3014.

⁵⁰⁴ Bkz. Akram al-Ḥūrānī, *Akrām al-Ḥūrānī'nin Anıları*, 7/ 3017.

kurumlarda Suriye bayrağının yeniden çekilmesi, milli marş ve amblemin eski Suriye Arap Cumhuriyeti dönemindeki şekliyle kullanılmasına karar verildi.⁵⁰⁵

Aynı dönemde Şam ve diğer şehirlerdeki istihbarat büroları kapatıldı. Dr. Kuzbari, anayasal düzenin dört ay içinde yeniden tesis edileceğini duyurdu. Bu gelişmelerin ardından, siyasi, ekonomik ve ulusal liderler ile parti temsilcileri, eski Savunma Bakanı Ahmad al-Shurbati'nin evinde bir araya gelerek Kuzbari hükümetini ve ordu devrimini destekleyen bir bildiri yayımladılar.⁵⁰⁶

Eski Cumhurbaşkanı Shukri al-Quwatli'nin yeni hükümete gönderdiği tebrik telgrafı ise kamuoyunda şaşkınlıkla karşılandı. Zira al-Quwatli, Suriye'nin Mısır ile birleşmesini sağlayan ve iktidarı Gamal Abdel Nasser'e devreden isimdi.⁵⁰⁷

Kasım 1961'de Suriye ordusu, tüm siyasi parti liderlerini kapsayan bağlayıcı bir ulusal tüzük hazırlamak amacıyla önleyici bir girişimde bulundu. Bu girişim, Arap birliği, Arap sosyalizmi ve demokratik yönetim ilkeleri temelinde yeni bir siyasal çerçeve oluşturmayı hedefliyordu. Tüzük çalışmalarına tüm parti liderleri ile birlikte bağımsız üyeler de katıldı.

Yeni Suriye ordusu komutanı Abdul Karim Zahreddine, iktidarı sivillere devredeceğini ve görevini tamamladıktan sonra kışlaya döneceğini taahhüt etti. Bu açıklamanın ardından, 12 Kasım 1961 tarihinde parlamento seçimleri ve anayasa referandumu gerçekleştirildi. Seçimlerde bağımsız adaylar parlamentoda çoğunluğu elde ederken, kalan sandalyeler Halk Partisi, Ulusal Parti ve Baas Partisi arasında paylaşıldı.⁵⁰⁸

Konsey toplantısında Mamoun al-Kuzbari, üyelerin çoğunluğunun oyuyla başbakan olarak seçildi. 14 Aralık 1961'de Nazem al-Qudsi cumhurbaşkanı seçildi. Ardından, 22 Aralık 1961'de Marouf al-Dawalibi, Birleşik Arap Cumhuriyeti döneminde yapılan hataları düzeltmek ve ülkeyi eski düzenine döndürmek amacıyla yeni bir hükümet kurmakla görevlendirildi.

Yeni hükümet, tarım reformu yasaları ve kamulaştırma kararlarını gözden geçirerek çalışmalarına başladı.⁵⁰⁹ Dış politikada ise Sovyetler Birliği ile yakınlaşma politikasından uzaklaşarak Batı Almanya ile ilişkileri geliştirme yönünde adımlar atıldı. Halk Partisi, Irak ile

⁵⁰⁵ Bkz. As'ad al-Kūrānī, *Gördüklerim, Duyduklarım ve Yaptıklarımın Hatıralar*, 342.

⁵⁰⁶ Bkz. Hāshim Osmān, *Suriye'nin Modern Tarihi*, 343–346.

⁵⁰⁷ Bkz. Bashīr Zayn al-Ābidīn, *Suriye'de Ordu ve Siyaset: 1918–2000 Arası Eleştirel Bir İnceleme*, 315.

⁵⁰⁸ Bkz. Abdülkuddūs Ebū Sâlih. Dr. Ma'rûf ed-Devâlîbî'nin Hatıraları. Yayına hazırlayan: Muhammed Ali el-Hāşimî. Riyad: Ubeykân Kitabevi, 2005, 156.

⁵⁰⁹ Bkz. Zeyn el-Ābidīn. *Suriye'de Ordu ve Siyaset*. s. 315.

yakınlaşma politikasını benimsedi. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanı Nazem al-Qudsi, Irak Başbakanı Abdul Karim Qasim ile iki ülke sınırında yer alan Rutba'da bir görüşme gerçekleştirdi.⁵¹⁰

Ancak bu iç ve dış politika değişiklikleri, askeri liderliğin çıkarlarıyla örtüşmedi. Askeri yönetim, sivil kurumların oluşumuna müdahale etmeye çalıştı ve nihayetinde yeni bir darbe gerçekleştirdi.

4.3.3 28 Mart 1962 Darbesi

1962 yılının 28 Mart sabahında, Suriye ordusuna bağlı zırhlı birlikler Şam'da kontrolü ele geçirmek üzere harekete geçti. Askeri polis, Cumhurbaşkanı Nazem al-Qudsi, Başbakan Marouf al-Dawalibi, Temsilciler Meclisi Başkanı Mamoun al-Kuzbari ve önde gelen siyasetçilerden Lutfi al-Haffar, Rushdi Kaykha ve Sabri al-Asali'yi tutuklayarak Mezzeh Askeri Hapishanesi'ne sevk etti.⁵¹¹

Ordu komutanlığı, yayımladığı bildirilerle yönetimi devraldığını, ülke sınırlarını kapattığını ve Temsilciler Meclisi'ni feshettiğini duyurdu.⁵¹² Bu bildiriler, önceki darbenin devamı olarak kabul edildiği için 26 numaralı bildiriden itibaren numaralandırıldı.⁵¹³ Darbe liderlerinin baskısı altında Cumhurbaşkanı ve Başbakan istifa etti.⁵¹⁴ Darbenin başlıca aktörleri Abdul Karim Zuhair al-Din ve Abdul Karim al-Nahlawi idi. Bu kişilerin Mısır Cumhurbaşkanı Gamal Abdel Nasser ile temas halinde olduklarına dair haberler yayıldı.⁵¹⁵

Darbe, ordu içinde huzursuzluklara yol açtı. Mart 1962'de Homs'taki subaylar, genel komutanlığa karşı bir isyan başlattı. Bu isyanda, Nahlawi ve destekçilerinin ordudan uzaklaştırılması ve ülkeden sınır dışı edilmesi kararlaştırıldı. Homs isyanının ardından Halep garnizonunda başka bir ayaklanma meydana geldi. Ancak bu hareket, diğer askeri birlikler tarafından bastırıldı ve çok sayıda subayın ölümüyle sonuçlandı. Bu durum, sivil halk üzerinde olumsuz etkiler yarattı.⁵¹⁶

Halep'teki isyanın bastırılmasının ardından darbeci güçler, Cumhurbaşkanı Nazem al-Qudsi'nin serbest bırakılmasının gerekli olduğuna karar verdiler. 13 Nisan 1962'de Kudsi

⁵¹⁰ Bkz. Ekrem el-Hûrânî. *Ekrem el-Hûrânî'nin Hatıraları*, Cilt 4, 3080.

⁵¹¹ Bkz. Ekrem el-Hûrânî. *Ekrem el-Hûrânî'nin Hatıraları*, Cilt 4, 3097–3098.

⁵¹² Bkz. Selmâ el-Haffâr el-Kezberî. *Lutfî el-Haffâr*. 414.

⁵¹³ Bkz. Reşâd Haddâd. *Modern Suriye Tarihinden*. 170.

⁵¹⁴ Bkz. Muhammed Cemâl Osmân. *Modern Suriye Tarihi*. 352.

⁵¹⁵ Bkz. Ebû Sâlih, Abdülkuddûs. Dr. Ma'rûf ed-Devâlibî'nin Hatıraları. 168.

⁵¹⁶ Bkz. el-Kûrânî, Muhammed. *Zikrayât ve Havâtır*. 342.

serbest bırakıldı ve cumhurbaşkanlığı sarayına onurlu bir şekilde geri götürüldü. Birkaç gün sonra, Başbakan Dawalibi'nin istifası kabul edildi. Ardından Dr. Bashir al-Azma yeni hükümeti kurmakla görevlendirildi.⁵¹⁷

Yeni kabinede öne çıkan isimler arasında, Milli Savunma Bakanlığı görevini üstlenen Tümgeneral Abdul Karim Zahreddine ve Dışişleri Bakanlığı görevine getirilen Dr. Adnan al-Azhari yer aldı.⁵¹⁸

Beşir al-Azma hükümeti, dışişleri bakanını Mısır'a göndererek Cumhurbaşkanı Gamal Abdel Nasser ile görüşmesini ve birlik projesi ile bu projenin sonuçlarını değerlendirmesini istedi. Ancak bu diplomatik girişim başarısızlıkla sonuçlandı; bakan Suriye'ye döndü ve istifasını sundu.

Mısır'ın Suriye içişlerine artan müdahalesi ve kargaşa yaratma girişimleri üzerine, iki ülke arasında bir toplantı yapılmasına karar verildi. Görüşmelerin, Suriye sınırına yakın Lübnan'ın Şatoura kentinde gerçekleştirilmesi planlandı. Toplantı başladığında, Suriye heyeti Mısır tarafına geçmişteki müdahaleleri ve gelecekteki planları belgeleyen kanıtlar sundu. Yoğun medya desteğiyle yapılan sunumlar, Mısır heyetini zayıf bir konuma düşürdü. Mısır tarafı, Arap Birliği Konseyi'nin şikâyet hakkında karar vermesini beklemeden konferanstan çekildi.

Şatoura konferansının ardından Beşir al-Azma hükümeti istifa etti. Cumhurbaşkanı Nazem al-Qudsi, Halid al-Azm'ı yeni bir hükümet kurmakla görevlendirdi. Bu hükümette güçlü Horani figürler yer aldı. Aynı dönemde Suriye ordusu, Abdul Karim al-Nahlawi'ye bağlı subayları komuta pozisyonlarından uzaklaştırarak etkilerini azaltmaya başladı.

Bu gelişmeleri öğrenen al-Nahlawi, Aralık 1962'de Suriye'ye döndü. Bazı kaynaklara göre dönüş tarihi 11 Ocak 1963'tür. Al-Nahlawi, Nasır yanlısı subaylarla birlikte yeni bir darbe planladı.⁵¹⁹ Kata, Kabun ve El-Kiswa'dan gelen askeri birlikler onu desteklemek üzere harekete geçti ve Şam'a yaklaşık 30-kilometre mesafeye ulaştılar. Bölge, iç savaş ve kaosun eşiğine geldi. Bu durumu önlemek amacıyla birçok siyasetçi arabuluculuk girişimlerinde bulundu.

Al-Nahlawi, üç temel talepte bulundu:

⁵¹⁷ Bkz. Osmân, *Muhammed Cemâl. Modern Suriye Tarihi*, 355–356.

⁵¹⁸ Bkz. Abdüsselâm el-Ucaylî, *Siyaset Günlerinden Hatıralar*, 160.

⁵¹⁹ Bkz. Salah Nasr, *Salah Nasr'ın Hatıraları*, 283.

1. Dışışleri Bakanlığı'na atanmasının iptal edilmesi ve kendisinin ve yoldaşlarının orduya geri dönmesi.
2. Hâlâ uygulanmamış olan Humus Konferansı kararlarının hayata geçirilmesi.
3. Mısır ile derhal şartlı bir birlik çağrısı yapılması.⁵²⁰

Cumhurbaşkanı al-Qudsi, al-Nahlawi ve yoldaşlarıyla bir araya gelerek, ülkenin yeni çatışmalara sürüklenmemesi için Suriye'yi bir kez daha terk etmeleri konusunda dostane bir anlaşmaya vardı. Ardından orduda yeni önlemler alındı ve son isyana katılan birlikler ülke dışına gönderildi.⁵²¹

4.4 8 Mart 1963 Baas Darbesi ve İktidara Gelmesi

1962 sonlarına doğru Suriye, derin bir siyasi ve toplumsal kaosa sürüklendi. Mevcut siyasi güçler, gerçek bir otoriteye sahip değildi ve ordunun taleplerine aykırı herhangi bir karar almak, ciddi yaptırımlarla, hatta hapis cezasıyla sonuçlanabiliyordu. Ülkede söz sahibi olan artık hukuk değil, silah ve güç olmuştı; halkın ve devletin çıkarları geri planda kalmıştı.

Bu durumu fark eden Baas Partisi üyeleri, iktidarın silahlı güçler aracılığıyla elde edilebileceğini kavradılar. Bu nedenle, ordu içerisinde gizli ittifaklar kurarak askeri yapıyı ele geçirme yönünde stratejik planlamalara başladılar. Mevcut kaotik ortamı kendi siyasi hedefleri doğrultusunda kullanarak, orduya sızma ve kontrolü ele alma girişimlerini hızlandırdılar.

4.1.4 Baas Partisi'nin Önünü Açan Askeri Güçlerdeki Bölünmeler

Bu dönemin en belirgin özelliklerinden biri, Suriye ordusu içindeki ideolojik ve siyasi bölünmelerdi. Subaylar arasında birlik yanlısı, ayrılıkçı, Arap milliyetçisi, Baasçı, Nasır yanlısı ve Nahlawi destekçisi gruplar oluşmuştu. Bu çeşitlilik, ülke genelinde siyasi istikrarsızlık ve kaosa yol açtı. En büyük etki ise doğrudan siyaset ve yönetim yapısı üzerinde hissedildi.

Ordu, sahip olduğu silah ve teçhizat sayesinde en üst düzeyde güç ve kontrol sağlayabiliyordu. Siyasi liderlerle görüş ayrılığına düştüklerinde, askeri müdahale kaçınılmaz hale geliyordu. Böylece Suriye ordusu, sınırları koruma ve dış tehditlerle mücadele etme görevinden uzaklaşarak, siyasi liderlerin yönlendirebildiği bir araç haline geldi.

Araştırmacılara göre bu dönüşümün temel nedeni, siyasi partilerin fikirlerinin ordu mensupları arasında yayılmasıydı. Bu durum, subayların bağlı oldukları partilerin ideolojilerini

⁵²⁰ Bkz. Abdülkerim Zehrüddin, *Tümgeneral Abdülkerim Zehrüddin'in Hatıraları*, s. 363.

⁵²¹ Bkz. Zeyn el-Âbidin, *Suriye'de Ordu ve Siyaset*, s. 340-341.

gerçekleştirmek için kutuplaşmasına neden oldu; hatta bu ideolojiler, ülke çıkarlarının önüne geçebiliyordu.

Bu bağlamda, ordu içindeki siyasi hizipler şu şekilde sınıflandırılabilir:

1. **Arap Milliyetçileri:** Beyrut'taki Mısır Büyükelçiliği ile yakın temas halinde olan Nofal ve Manaf al-Hindi liderliğindeki subaylar.
2. **Baasçı Subaylar:** Mezhepsel azınlıklardan gelen Yarbay Muhammed İmran ve Yarbay Othman Kanaan gibi isimler. Bu grup, Halep isyanı sonrası gözaltına alınan arkadaşlarını serbest bırakmak ve görevden alınan subayları orduya geri kazandırmak amacıyla iktidara dönmeyi hedefliyordu.
3. **28 Eylül Subayları:** Belirli bir partiye bağlı olmayan, tarafsız subaylardan oluşuyordu. Mısır Büyükelçiliği, bu grupla temas kurarak Suriye'de birliği yeniden sağlamak amacıyla yeni bir darbe girişimine katılmalarını sağlamaya çalıştı.
4. **Nasır Yanlısı Subaylar:** Genel komutanlığın istihbarat bölümünün başkanı Tümgeneral Rashid Qatni liderliğindeydi.⁵²²

Bu gruplar (28 Eylül subayları hariç), Sosyalist Birlikçiler'in de katılımıyla 8 Mart 1963 darbesinin planlanması ve uygulanmasında rol aldılar. Darbe öncesinde ordu komutanı olan Abdul Karim Zahreddine, anılarında bu darbenin başlıca aktörlerini şöyle sıralamıştır: Arap Sosyalist Baas Partisi (Akram al-Hawrani kanadı hariç), Nasır yanlıları, Arap milliyetçileri ve Sosyalist Birlikçiler.⁵²³

4.2.4 Baas Partisi'nin Askeri Kolu Olan Askeri Komite'nin Rolü

Suriye'nin gelecekteki yönetiminde belirleyici bir rol oynayacak olan Askeri Komite'yi burada ele almak gerekmektedir. Zira Suriye'nin cumhurbaşkanları ve fiili yöneticilerinin büyük çoğunluğu (bazı kısa dönemler hariç) bu komitenin üyeleri arasından çıkmıştır.

Askeri Komite, Şubat 1958'deki Mısır-Suriye birleşmesinin ardından Baas Partisi'nin kendini feshetmesiyle birlikte, bu karara karşı çıkan Baasçı subaylar tarafından gizli olarak kurulmuştur. Bu örgütlenme, o denli gizli yürütülmüştür ki, dönemin Baas liderleri bile komitenin gerçek amacından habersizdi. Komite, 1959 yılının sonlarında beş subay tarafından

⁵²² Bkz. Zeyn el-Âbidîn. *Suriye'de Ordu ve Siyaset*. s. 339.

⁵²³ Bkz. Abdülkerim Zehrüddîn. Tümgeneral Abdülkerim Zehrüddîn'in Hatıraları. s. 422–423.

oluşturulmuştur: Yarbay Muhammed İmran, Binbaşı Salah Jadid, Binbaşı Ahmed el-Mir, Yüzbaşı Abdul Karim el-Jundi ve Yüzbaşı Hafız Esad.

Komitenin kuruluş süreci ve bazı üyeleri hakkında kaynaklar arasında çelişkiler bulunmaktadır. Bu durum, Muhammed İmran'ın suikasta kurban gitmesi ve Abdul Karim el-Jundi'nin intihar etmesi gibi olaylardan kaynaklanmaktadır. Komitenin beyni olarak kabul edilen Salah Jadid, 1970 yılında Hafız Esad tarafından tutuklanmış ve 1993 yılına kadar Mezzeh Askeri Hapishanesi'nde kalmış, burada hayatını kaybetmiştir.⁵²⁴

Askeri Komite, Abdul Karim al-Nahlawi tarafından gerçekleştirilen ayrılıkçı darbe sürecinde herhangi bir rol oynamamıştır. Ancak 8 Mart 1963 darbesinin planlanması ve uygulanmasında merkezi bir rol üstlenmiş ve sonrasında Suriye'nin yönetiminde etkili olmuştur.⁵²⁵

Komiteyi kuran subayların mezhepsel kökenlerine bakıldığında, Muhammed İmran, Hafız Esad ve Salah Jadid'in Alevi; Ahmed el-Mir'in İsmaili; Abdul Karim el-Jundi'nin ise babasının İsmaili olup sonradan Sünniliğe geçtiği görülmektedir. Dikkat çeken nokta, Sünni çoğunluğa mensup subayların komite içinde yer almamasıdır. Komite zamanla genişleyip yeni üyeler alsa da, Sünni subayların oranı düşük kalmış ve bu subayların çoğu kırsal bölgelerden gelmiştir.

4.4.3. Baas Darbesi ve İktidara Yükselişleri

General Abdülkerim Zehraddin, dönemin ordu komutanı olarak anılarında 8 Mart 1963 darbesine yol açan başlıca nedenleri şu şekilde özetlemektedir: Halk ve ordu içerisindeki sosyalist çizginin ortadan kaldırılma çabası; anayasanın askıya alınmasıyla birlikte ortaya çıkan siyasi istikrarsızlık; ordunun doğrudan ve dolaylı yollarla yönetime egemen olması; bazı kapitalist ve feodal çevrelerin kişisel çıkarları; yönetimin zayıf görüntüsü ve hükümetlerin Suriye'nin o dönemdeki koşullarını yönetmekten aciz oluşu. Ayrıca bazı sömürgeci ülkeler ile diğer dış güçlerin etkisi de bu sürece katkı sağlamıştır.⁵²⁶

Bu nedenlerle 8 Mart 1963 tarihinde bir askeri darbe gerçekleştirilmiş, darbeciler olağanüstü hâl ilan etmiş ve daha önce görevden alınmış Baasçı subayların yeniden göreve

⁵²⁴ Bkz. Hannâ Battâtu. Suriye'nin Köylüleri. Çev. Abdullah Fâzıl ve Râid en-Nakşbendî. Beyrut: Arap Araştırma ve Politika Çalışmaları Merkezi, 2014. 281.

⁵²⁵ Bkz. Dâfi el-Cum'ânî. Partiden Hapishaneye 1948–1994. Beyrut: Riyâd er-Rayyis Yayınları, 2007. 189.

⁵²⁶ Bkz. Abdülkerim Zehraddin. *Tümgeneral Abdülkerim Zehraddin'in Hatıraları*. 421.

getirilmesini öngören bir kararname yayımlamışlardır. Bu subaylar başkent Şam ve çevresindeki stratejik askeri noktalara atanmıştır.

Ancak kısa süre içinde, askeri liderler arasında mezhepçi ve aşiretçi temellere dayanan gruplaşmalar nedeniyle ciddi anlaşmazlıklar baş göstermiştir. Bu durum, iktidarı ele geçiren askeri komitenin bütünlüğünü koruyamamasına yol açmış ve komite dört ana gruba bölünmüştür:

1. **General Salah Cedid'in Grubu:** Bu grup, çoğunluğu Alevi olan subayları, bazı İsmaili subayları ve sol eğilimli sivil Baasçıları (özellikle parti içindeki bölgesel liderliği temsil edenler) bünyesinde barındırıyordu.
2. **General Muhammed Umran'ın Grubu:** Salah Cedid ve Emin Hafız ile liderlik mücadelesi içerisindeydi. Alevi subayların yanı sıra bazı Nasırcı subayları da destekliyordu. Ayrıca Şam'daki sağcı çevrelerle ve Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdünnasır ile yakınlaşma çabası içerisindeydi.
3. **Yüzbaşı Selim Hatoum'un Grubu:** Dürzi subayların desteğiyle küçük çaplı fakat etkili bir merkez oluşturmuştu.
4. **General Emin Hafız'ın Grubu:** Sünni subaylardan oluşuyordu. 8 Mart darbesinden sonra güçlenen Nasırcı hareketi bastırabilecek tek kişi olarak görüldüğü için İçişleri Bakanı olarak atanmıştı.⁵²⁷

Bu darbe ile birlikte Suriye siyasi tarihi yeni bir döneme girmiştir. Sonraki yıllarda yaşanan siyasi çalkantılar ve darbeler artık bir güçten diğerine değil, Baas Partisi içindeki hizipler arasında gerçekleşmiştir. Parti ve askeri komite üyeleri, Baas ideolojisini kişisel çıkarları doğrultusunda kullanmış; eski müttefikler zamanla birbirine düşman hale gelmiştir. Bu dönem, Suriye siyasi tarihinde önceki tüm evrelerden farklı bir karakter taşımaktadır.

Araştırmacı, Baas'ın iktidara gelişini çalışmasının son noktası olarak belirlemiştir. Zira Suriye tarihi, Baas öncesi ve sonrası olarak ikiye ayrılmaktadır. Baas Partisi, 8 Mart 1963'ten itibaren uzun süre iktidarda kalmış, farklı liderler ve yönetimler altında ülkeyi yönetmiştir. Bu süreç, 15 Mart 2011'de başlayan Suriye Devrimi ile son bulmuş ve 8 Aralık 2024'te Baas rejimi devrilmiştir.

⁵²⁷ Bkz. Zeyn el-Âbidîn. Suriye'de Ordu ve Siyaset. 387.

SONUÇ

Bu araştırma, Suriye siyasi tarihinde büyük önem taşıyan 1946–1963 yılları arasındaki gelişmeleri incelemektedir. Bu dönem, bağımsızlıktan askeri yönetime; çok partili sistemden tek partili yapıya geçiş gibi köklü dönüşümlerin yaşandığı bir evredir.

Araştırma, bu siyasi gelişmenin doğrusal ve istikrara yönelik bir ilerleme olmadığını; aksine süreksizlikler, denemeler ve devletin siyasi kimliği etrafında yaşanan çatışmalarla şekillendiğini ortaya koymaktadır. Suriyeliler, mücadele ve müzakere yoluyla siyasi bağımsızlıklarını elde etmiş olsalar da sömürge sonrası devlet yapısı; Fransız mandasından miras kalan kurumsal zayıflıklar ve sivil-askeri ilişkilerdeki krizler nedeniyle kırılgan bir karakter taşımıştır. Bu kırılganlık, parlamenter demokrasi umutlarını sona erdiren bir dizi askeri darbenin önünü açmıştır.

Çalışma, bu dönüşüm sürecini birbirinden kopuk olaylar olarak değil; tarih felsefesinin sunduğu araçlar ışığında anlam taşıyan bir tarihsel süreç olarak ele almaktadır. Tarihsel analiz ile felsefi yorumun birleşimiyle, dönemin çeşitli yönleri kapsamlı biçimde değerlendirilmiştir.

Araştırmanın temel sorusu şudur: 1946 ile 1963 yılları arasında Suriye'deki siyasi gelişmenin en belirgin tezahürleri nelerdir ve bu gelişme tarih felsefesi perspektifinden nasıl yorumlanabilir?

Bu soruya verilen yanıt, gelişmenin istikrara doğru ilerleyen bir süreç değil; tekrarlanan darbeler, hükümetlerin düşüşü ve siviller ile ordu arasındaki iktidar mücadeleleriyle karakterize edilen çalkantılı bir dönüşüm olduğunu göstermektedir. Suriye siyasi sistemi, bağımsızlık sonrası kısa süreli bir demokratik deneyimden, askeri kurumların ve ideolojik bir partinin kontrolü ele geçirmesiyle sonuçlanan bir kaos ortamına evrilmiştir.

Tarih felsefesinin araçlarıyla yapılan değerlendirme, bu geçişin rastlantısal olmadığını; modern devlet projesi ile otoriter miras arasında, modernleşme arzusu ile sosyal, siyasi ve ekonomik gerçekliğin sınırlamaları arasında yaşanan derin bir kimlik çatışmasını yansıttığını ortaya koymaktadır. Ulusal sivil proje, devlet öncesi güçlerle çatışmış; siyasi kimlik ise milliyetçi hırslar ve askeri çıkarlar lehine parçalanmıştır. Bu bağlamda, söz konusu dönem; modern bir ulus-devlet kurma girişiminin tamamlanmamış bir denemesi olarak değerlendirilebilir. Bu girişim, gerçek bir dönüşüm yerine, süreklilik izleri taşıyan merkezîyetçi ve otoriter bir projeyle yer değiştirmiştir.

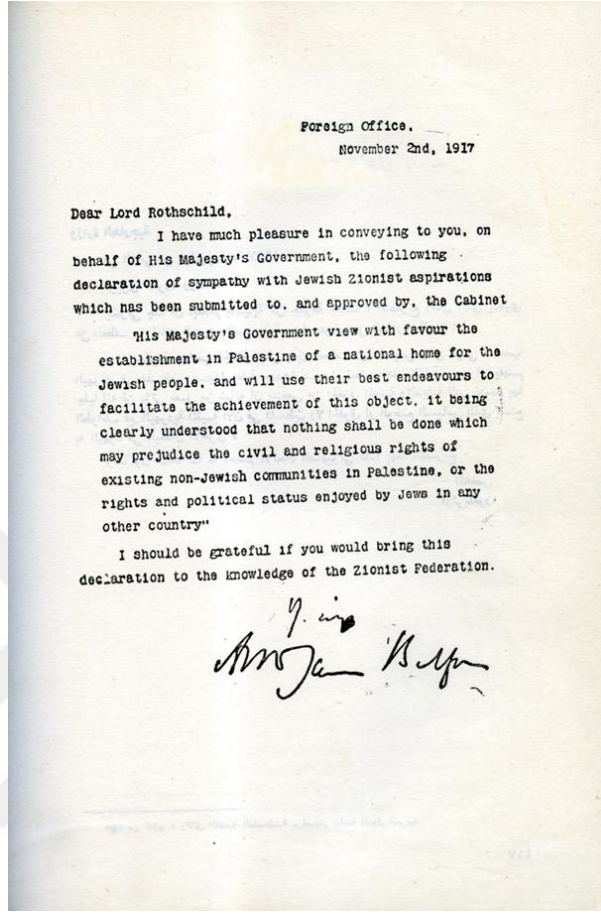
Araştırmanın Temel Bulguları:

- Bağımsızlık sonrası siyasi yapı kırılındı; iç çelişkileri yönetemedi ve dış müdahalelere karşı direnç gösteremedi.
- Fransız sömürge mirası, idari bölünme, merkeziyetçi iktidar yapısı ve sivil toplumun zayıflığı gibi unsurlarla devletin kurumsal yapısını şekillendirdi.
- Askeri kurumlar, siyasi hayatı domine ederek onu sivil denetime tabi bir yürütme organı olmaktan çıkarıp bir iktidar aracı haline getirdi.
- Geleneksel elitler (örneğin Ulusal Blok), geçiş sürecini yönetmekte başarısız oldu; bu da Baas Partisi gibi yeni güçlerin yükselişine zemin hazırladı.
- Birleşik Arap Cumhuriyeti gibi ulusal projeler, sembolik önemlerine rağmen, Suriye siyasi sisteminin içsel kırılma eğilimini ve ideolojik hırs ile idari gerçeklik arasındaki dengesizliği gözler önüne serdi.
- 1958–1961 arasındaki Birleşik Arap Cumhuriyeti deneyimi, milliyetçi hedefler ile yerel siyasi gerçeklik arasındaki çelişkinin boyutunu vurgulayan ve askeri yönetime dönüşü hızlandıran kritik bir dönüm noktası oldu.
- Baas Partisi'nin 1963'teki yükselişi sürpriz bir gelişme değil; birbirini izleyen yapısal krizlerin birikimli sonucuydu.

Bu bulgular yalnızca geçmiş anlamaya katkı sunmakla kalmaz; aynı zamanda sonraki on yıllarda Suriye siyasi sistemini tanımlayan birçok özelliği açıklamaya yardımcı olur. Bu bağlamda, Suriye'nin günümüzde hâlâ etkisini sürdüren tekrarlayan siyasi başarısızlık döngülerinden çıkma olasılığını değerlendirmek, bu araştırmaya zaman sınırlarını aşan bir yorumlama değeri kazandırmaktadır.

EKLER

Ek 1: Balfour Deklarasyonu⁵²⁸

EK2: Sykes-Picot Anlaşması

⁵²⁸ PalQuest, "Balfour Deklarasyonu," *PalQuest: Filistin Sorunu Üzerine Etkileşimli Ansiklopedi*, erişim 25 Şubat 2025, <https://www.palquest.org/en/historictext/6705/balfour-declaration>.

Sykes-Picot Agreement

From World War I Document Archive

WWI Document Archive > Official Papers > Sykes-Picot Agreement

15 & 16 May, 1916:

1. Sir Edward Grey to Paul Cambon, 15 May 1916

I shall have the honour to reply fully in a further note to your Excellency's note of the 9th instant, relative to the creation of an Arab State, but I should meanwhile be grateful if your Excellency could assure me that in those regions which, under the conditions recorded in that communication, become entirely French, or in which French interests are recognised as predominant, any existing British concessions, rights of navigation or development, and the rights and privileges of any British religious, scholastic, or medical institutions will be maintained.

His Majesty's Government are, of course, ready to give a reciprocal assurance in regard to the British area.

2. Sir Edward Grey to Paul Cambon, 16 May 1916

I have the honour to acknowledge the receipt of your Excellency's note of the 9th instant, stating that the French Government accept the limits of a future Arab State, or Confederation of States, and of those parts of Syria where French interests predominate, together with certain conditions attached thereto, such as they result from recent discussions in London and Petrograd on the subject.

I have the honour to inform your Excellency in reply that the acceptance of the whole project, as it now stands, will involve the abdication of considerable British interests, but, since His Majesty's Government recognise the advantage to the general cause of the Allies entailed in producing a more favourable internal political situation in Turkey, they are ready to accept the arrangement now arrived at, provided that the co-operation of the Arabs is secured, and that the Arabs fulfil the conditions and obtain the towns of Homs, Hama, Damascus, and Aleppo.

It is accordingly understood between the French and British Governments---

1. That France and Great Britain are prepared to recognize and protect an independent Arab State or a Confederation of Arab States in the areas (A) and (B) marked on the annexed map, under the suzerainty of an Arab chief. That in area (A) France, and in area (B) Great Britain, shall have priority of right of enterprise and local loans. That in area (A) France, and in area (B) Great Britain, shall alone supply advisers or foreign functionaries at the request of the Arab State or Confederation of Arab States.

EK3: İngiltere'nin Bağımsızlıktan Kısa Bir Süre Sonra Suriye Yargı Sistemini Tanıması

529

⁵²⁹ Sir Edward Grey'den Paul Cambon'a, 15-16 Mayıs 1916, *Sykes-Picot Antlaşması, I. Dünya Savaşı Belge Arşivi*, Brigham Young Üniversitesi, erişim 27 Şubat 2025, https://911plus.org/pdf/1916_05_16_SykesPicotAgreement.pdf.

Treaty Series No. 37 (1947)

Exchange of Notes

between the Government of the United Kingdom
and the Government of Syria
concerning the Settlement of Pending Cases
before the Syrian Mixed Courts

Damascus, 1st-2nd November, 1946

*Presented by the Secretary of State for Foreign Affairs
to Parliament by Command of His Majesty*

LONDON
HIS MAJESTY'S STATIONERY OFFICE
TWO PENCE NET

Cmd. 7140

EXCHANGE OF NOTES BETWEEN THE GOVERNMENT OF THE
UNITED KINGDOM AND THE GOVERNMENT OF SYRIA CON-
CERNING THE SETTLEMENT OF PENDING CASES BEFORE
THE SYRIAN MIXED COURTS

Damascus, 1st-2nd November, 1946

No. 1

His Majesty's Legation at Damascus to the Syrian Ministry for Foreign Affairs

British Legation,

Damascus, 1st November, 1946

Sir,

His Majesty's Legation present their compliments to the Syrian Ministry for Foreign Affairs, and, on instructions from His Majesty's Government, have the honour to send their reply to the Ministry's Note No. S.151 of the 9th May, 1946⁽¹⁾, on the subject of the Syrian Courts.

2. His Majesty's Government in the United Kingdom fully appreciate the desire of the Syrian Government to settle as soon as possible all the pending cases which had been begun before the Mixed Courts in May 1945, and which have since been suspended, and at the same time they understand the point of view of the Syrian Government which is clearly set out in the Ministry's note under reply that, in the future, the administration of justice should be entrusted exclusively to magistrates of Syrian nationality. For these reasons, while not receding from the contention which they have always maintained that, on the abolition of the Mixed Courts, the Capitulatory Jurisdiction of British Consular Courts would in strict theory automatically revive until surrendered in a further agreement to be made between the two Governments, they note that the Syrian Government are not in agreement with this theory and, far from pressing their point of view, they are prepared to join with the Syrian Government in finding a practical and final solution which will give the fullest recognition to the independence of the Syrian judicature. His Majesty's Government have accordingly decided to withdraw the request made in the Legation's Note No. 85 of the 30th March, 1946⁽¹⁾, for the appointment of neutral judges to terminate the cases pending before the Mixed Courts, and to suggest instead that these cases should be heard in the Syrian National Courts but that the judges before whom they would be argued, in all degrees of jurisdiction, should be Syrian magistrates who have had experience in the Mixed Courts and who will therefore be able finally to dispose of the cases on the basis of the existing pleadings and the interlocutory decisions already made, without the necessity of having them translated, thus ensuring continuity of procedure and jurisprudence. His Majesty's Government are convinced that the Syrian Government will agree that this is a fair and reasonable solution of the difficulty and will allow the cases to be settled with the minimum of delay and in the general interest.

3. As regards the juridical position of British subjects in Syria in the future, His Majesty's Government in the United Kingdom recognise that they will naturally come within the full jurisdiction of the National Courts. At the same time His Majesty's Government are confident that the Syrian Government will be prepared to adopt, with regard to their

⁽¹⁾ Not reproduced. The notes here published contain all the terms of the Agreement.

EK4: Suriye Hükümetinin İngiliz Belgesine Verdiği Yanıt.

personal status, the rule which is adopted in the majority of countries, namely that their national law should be applied to them. It is true that, in the United Kingdom and nearly all other British territories for which His Majesty's Government in the United Kingdom are responsible, it is the law of the domicile rather than the law of the nationality which is applied for personal status cases. But the expression "domicile" in English law has a very special meaning and is quite distinct from the conception of residence. "Domicile" refers to the place which is deemed to be a man's permanent home as opposed to the residence which he may establish for even quite a long period elsewhere. Further, every person acquires at his birth as his domicile of origin the domicile of his parents and the English courts require such strict proof that the domicile of origin has been replaced by a new domicile of choice that it is comparatively rarely that they find that the domicile of origin has been so displaced. Consequently in fact the result is that, in the vast majority of cases, a Syrian national in the United Kingdom and the British territories referred to above will in fact be held to be domiciled in Syria and therefore in matters of personal status Syrian law would be applied to him by the courts. Acceptance of this principle would mean that with regard to all questions concerning marriage and conjugal rights, divorce, judicial separation, dowry, paternity, affiliation, legitimation, adoption, capacity of persons, majority, guardianship, trusteeship and interdiction, succession by will or on intestacy, distribution of estates, and settlements and in general family law, British Subjects in Syria would be subject to their national laws, and if with respect to any of the said questions one of the parties should bring a matter before the Syrian Courts, the said Courts would have to apply the appropriate British laws. The competent British authorities will, of course, furnish to the Syrian Government, in case of need, the necessary information relative to such British laws.

4. His Majesty's Legation hope that the Ministry will be able to communicate to them at an early date the consent of the Syrian Government to a practical solution of these outstanding juridical problems on the above lines.

His Majesty's Legation avail, &c.

الجمهورية السورية
وزارة الخارجية

الرقم: ١٩٤٤
دشن في ١٩٤٤

تعدى وزارة الخارجية السورية تحياتها الى مفوضية صاحب الجلالة البريطانية
وتنتشر بان تعجب من مذكرتنا رقم ١٢١ (١٠٣ / ١٠٠) وتاريخ ١ تشرين الاول ٤٦
بما يلي:

«حرصا على الصلحة العامة وتجنبنا لاي تأخير او غفلة غير ضرورية تصرف في سبيل
الترسل الى الزائر النماني في القضايا المتعلقة لدى المحاكم الناطقة في قضايا الاجانب
فان الحركة السورية مستعدة لان تنهل بالاقتران الوارد في مذكرة المفوضية كتدبير استثنائي
ويؤتى ليرفع نورا تحت تصرف القضاء السوريين ذوي الخبرة في المحاكم الناطقة في قضايا
الاجانب»

اما فيما يتعلق باحوال الرعايا البريطانيين الشخصية في سوريا فان الحركة السورية
مستعدة لان تطبق عليها المبدأ المنص عليه في المحاكم السورية والمعتبر كأحد مبادئ
الحقوق الدولية الخاصة والمعتز به من قبل محاكم معظم البلدان الا وهو مبدأ تطبيق القانون
الوطني للشخص ذي العلاقة. وقد اخذت الحركة السورية علما ببيان الوضع القانوني نفسه
المتكرر كما هو مبين في مذكرة المفوضية والذي يوجب تطبيق على معظم قضايا الاحوال
الشخصية للرعايا السوريين في المتكرر القانون الوطني السوري وذلك بناء على الطبيعة
الخاصة لفهم "بطل السكن" كقضية تنفخ ذلك من النظام القضائي في المحاكم الانكليزية.
تنتظر وزارة الخارجية السورية هذه المناخية لتعرب للمفوضية الملكية البريطانية
من فائق احترامها.

المفوضية الملكية البريطانية

دشن
١٩٤٤

EK5: Şükri El-Kuvatli'nin 1955 Yılında Suriye Arap Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Olarak Yeniden Seçilmesinden Sonra Yaptığı Konuşma.⁵³⁰

⁵³⁰ Birleşik Krallık ve Suriye, *Suriye Karma Mahkemelerinde Devam Eden Davaların Çözümüne Dair Nota Teatisi*, Treaty Series No. 37 (1947), Cmd. 7140, Majestelerinin Emriyle Parlamento'ya Sunulmuştur, 1-2 Kasım 1946, erişim PDF.

تحية وعهد

خطاب فخامة الرئيس في مجلس النواب ، يوم السادس
من ايلول عام ١٩٥٥ - بعد أداء اليمين الدستورية
وقد انتخب لمقام الرئاسة العليا يوم ١٨ آب ١٩٥٥

أيتها النواب الكرام :

في جلسة سابقة عقدها مجلسكم الموقر دعوتكموني مرة جديدة الى القيام بأعباء
رئاسة الجمهورية وقد وجه إلي دولة رئيسكم على أثر الانتخاب كلمات طيبة وأماني
صادقة ، فاليكم جميعاً خالص الشكر على جميل ثقتكم ، التي أوليتوني إياها بعد
أحداث متوالية مرت في هذه البلاد ، أما الذين توجهوا باختيارهم الى مرشح سواي ،
يؤسفني أن لا يكون اليوم حاضراً هذه الجلسة بسبب مرض ألم به ، فقد قاموا بعمل
هو من طبيعة الحياة الديمقراطية العريقة ، ومألوف التقاليد الجمهورية الأصيلة ،
ولهؤلاء وأولئك عندي منزلة واحدة ، بحكم المهمة الخطيرة الملقاة على عاتق
بسم الأمة .

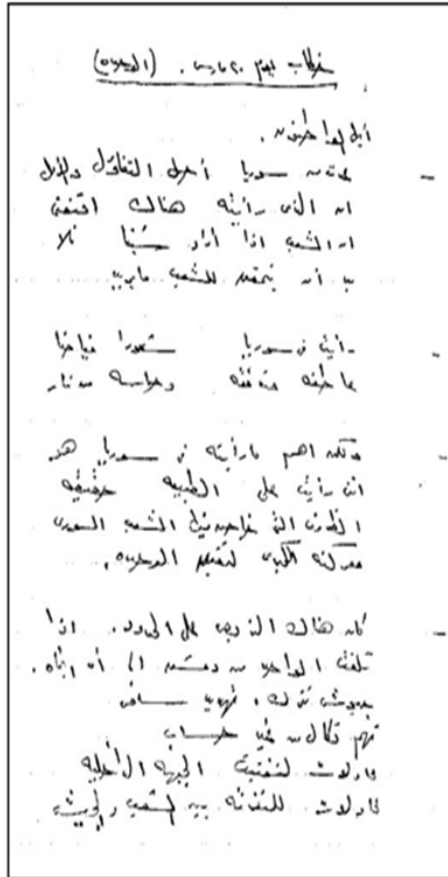
واني الآن ، وقد طويت صفحة الانتخاب ، لأود من صميم قلبي ان تتجه
الاحزاب والهيئات نحو اتحاد قومي ، في هذه الازمات الصعاب التي نواجهها نحن ،
ويواجهها العالم العربي بأسره ، فيشد بعضنا ازر بعض في العمل على اسعاد وطننا ،
ورفع مستوى شعبنا ، وإدراك المثل العليا التي تستهوي أفئدتنا ، وننتطلع من خلالها
الى إنشاء مجتمع يسوده الحق والعدل والاخاء .

EK6: Birlik ilanının ardından ve Suriye'den dönüşünün ardından Gamal Abdel Nasser'in yaptığı ve Suriye halkının coşkusu ifade eden konuşma.⁵³¹

⁵³¹ Şükrî el-Kuvetlî, *Konuşmalar Derlemesi*, 11.

خطاب يوم ٢٠ مارس [١٩٥٨] (الوحدة)

أيها المواطنون

- عدت من سوريا أحمل التفاؤل والأمل؛ إن الذي رأيته هناك، أقنعني أن الشعب إذا أراد شيئاً، فلا بد أن يتحقق للشعب ما يريد.
- رأيته في سوريا شعوراً فياضاً، عاطفة متدفقة، وحماسة من نار.
- ولكن أهم ما رأيته في سوريا؛ هو أنني رأيته على الطبيعة حقيقة الظروف التي خاض فيها الشعب السوري، معركته الكبرى لتحقيق الوحدة.
- كان هناك التربص على الحدود، إذا تلفت الواحد من دمشق إلى أى اتجاه؛ جيوش تتحرك، تهديد سافر، تهم تكال من غير حساب، محاولات لتفتيت الجبهة الداخلية، محاولات للفرقة بين الشعب والجيش.

Ek 7: Cumhurbaşkanı Cemal Abdünnasır'ın Suriye'ye yaptığı ziyaretten sonra halkın coşkusunu yansıtan konuşması.⁵³²

⁵³² Mısır Kütüphanesi, "Mısır-Suriye Birliği," *Cemal Abdünnasır Dijital Kütüphanesi*, erişim 25 Nisan 2025, <https://nasser.bibalex.org/EgyptianSyrianUnity/EgyptianSyrianUnityMain.aspx?lang=ar>.

Kaynaklar ve Referanslar:

Arapça Kaynakları

- Abu Saleh, Abdel Quddus. *Dr. Ma'ruf el-Dawalibi'nin Hatıraları*. Haz. Muhammed Ali el-Hashimi. Riyad: Obaikan Kitabevi, 2005.
- Abu Zaid, Abdel Hamid. *Uluslararası Genel Hukuk Ansiklopedisi*. Beyrut: Arap Düşünce Evi, 2003.
- Abu Hadeed, Muhammed Farid. *Selahaddin ve Dönemi*. Birleşik Krallık: Hindawi Kurumu, 2017.
- Adwan, Akram Muhammed. "Şam Şehri ve Fransız Sömürgeciliğine Karşı Direniş 1920–1946." *İslam Üniversitesi Dergisi* 18, no. 2 (2010).
- Al-Abidi, Iyad Adel Khalaf. "Birlik Projeleri (Bereketli Hilal, Büyük Suriye, Arap Birliği)." *Tikrit Üniversitesi Beşeri Bilimler Dergisi* 30, no. 12, 2. bölüm (2023).
- Al-Ajlili, Abdel Salam. *Siyaset Günlerinden Hatıralar*. Beyrut: Riyad el-Rayyis, 2000.
- Al-Alabi, Akram Hasan. *Memlükler ve Osmanlılar Döneminde Şam*. Şam: Birleşik Yayıncılık Şirketi, 1982.
- Al-Asi, Ridwan. *Haşim el-Atassi: Hayatı ve Dönemi 1873–1960*. Şam, 2005.
- Al-Baghdadi, Abdel Latif. *Abdel Latif el-Bağdadi'nin Hatıraları*. Kahire: Modern Mısır Kitabevi.
- Al-Bashour, Ameen. *Modern Suriye Siyaset Tarihine Bir İnceleme*. Trablus: Gross Press, 2003.
- Al-Bazzi, Najy Abdel Nabi. *Suriye'de Kutupsal Çatışma*. Şam: İbn Arabi Yayınları, 1996.
- Al-Baydoun, Ibrahim. *Şam Ülkesi Tarihi*. İskenderiye: Arap Seçkin Yayınları, 2002.
- Al-Chaichi, Muhammed Suheil. *Suriye'de Bağımsızlık Şafağı*. 2. Baskı. Beyrut: Daru'n-Nefais, 2019.
- Al-Dib, Kamal. *Modern Suriye Tarihi*. 2. Baskı. Beyrut: Daru'n-Nehar, 2012.
- Al-Dib, Kamal. *Modern Suriye Tarihi*. 2. Baskı. Beyrut: Daru'n-Nehar, 2012.
- Al-Farouq, Mahmud. *Bağımsızlık Döneminde Suriye'de Siyasal Hayat*. Ürdün: Medya Evi, 2011.
- Al-Farzat, Muhammed Harb. *Suriye'de Parti Hayatı*. Şam: El-Ruva Yayınları, 1955.
- Al-Fikri, Abdullah Khani. *Şükrü el-Kuvvetli'nin Birlik ve Bağımsızlık Mücadelesi*. Beyrut: El-Nefais Yayınları, 2002.
- Al-Hakim, Hassan. *Hatıralarım*. Beyrut: Yeni Kitap Evi, 1965.
- Al-Hakim, Yusuf. *Suriye ve Fransız Mandası*. 2. Baskı. Beyrut: Daru'n-Nehar, 1991.
- Al-Hakim, Yusuf. *Suriye ve Faysal Dönemi*. Beyrut: Daru'n-Nehar, 1966.
- Al-Hanna, Abdullah. *20. Yüzyılda Suriye'de Siyasal Partiler Tarihi*. Beyrut: Arap Araştırmaları Merkezi, 2018.
- Al-Hourani, Akram. *Akram el-Hourani'nin Hatıraları*. Kahire: Medbuli Kitabevi, 2000.
- Al-Husri, Sati'. *Maysalun Günü*. Beyrut: El-Keşşaf Kitabevi, 1947.

- Al-İmam, Muhammad Farouq. *Bağımsızlık Döneminde Suriye’de Siyasal Hayat*. Ürdün: Medya Evi, 2011.
- Al-Jundi, Adham. *Fransız Mandası Döneminde Suriye İsyancıları Tarihi*. Şam: El-İttihad Matbaası, 1960.
- Al-Jundi, Sami. *Baas*. Beyrut: Daru’n-Nehar, 1969.
- Al-Juhaani, Manie Hamad. *Kolaylaştırılmış Ansiklopedi*. 5. Baskı. Riyad: Dünya Yayınları, 2003.
- Al-Khayr, Hani. *Adib el-Şişekli*. Şam: El-Feyha Kitabevi, 1994.
- Al-Khoury, Faris. *Faris el-Huri’nin Belgeleri*. Şam: Suriye Genel Kitap Kurumu, 2015.
- Al-Khoury, Philip. *Suriye ve Fransız Mandası*. Çev. Arap Araştırmaları Kurumu. Beyrut: Arap Araştırmaları Kurumu, 1997.
- Al-Khoury, Yusuf. *Arap Birliği Projeleri*. 2. Baskı. Beyrut: Arap Birliği Araştırma Merkezi, 1990.
- Al-Kubaysi, Basel Nasif Jabr. “Sami el-Hanaî Darbesi ve Ekonomik Etkileri.” *Anbar Üniversitesi Beşeri Bilimler Dergisi* 18, no. 2 (2012).
- Al-Mardam Bek, Salma. *Suriye’nin Bağımsızlığı*. Beyrut: Matbuat Şirketi, 1994.
- Al-Maslam, Tal’at Ahmad. *1956’da Mısır’a Üçlü Saldırı*. Beyrut: Arap Birliği Araştırma Merkezi, 2011.
- Al-Nasr, Salah. *Salah Nasr’ın Hatıraları*. 2. Cilt. Mısır: El-Khayal Yayınları, 1999.
- Al-Ramadan, Abdel Azim. *Mısır ve İkinci Dünya Savaşı*. Kahire: Mısır Kitap Kurumu, 1998.
- Al-Rayyis, Munir. *Arap Doğu’sunda Ulusal Devrimler Altın Kitabı*. Beyrut: El-Tali’a Yayınları, 1969.
- Al-Saghieh, Hazem. *Suriye Baası: Kısa Tarih*. Beyrut: El-Saqi Yayınları, 2011.
- Al-Saleh, Hassan Abdel Qader. *İslam Dünyası Coğrafya Ansiklopedisi*. Suudi Arabistan: İmam Muhammed Üniversitesi, 1419 H.
- Al-Shaabani, Abdel Rahman. *Büyük Suriye Devrimi*. Ürdün: El-Cezire Yayınları.
- Al-Shaabani, Abdel Rahman. *Dr. Abdel Rahman el-Shaabani’nin Hatıraları*. Beyrut: El-İrşad Yayınları, 1967.
- Al-Sibai, Mazen Yusuf. *Suriye’de Dördüncü Askeri Darbe*. Şam: Mi Yayınları, 2013.
- Al-Sid, Jalal. *Arap Sosyalist Baas Partisi*. Beyrut: Daru’n-Nehar, 1973.
- Al-Sil, Patrick. *Suriye Üzerindeki Mücadele*. Çev. Samir Abdu ve Mahmud Falahah. Şam: Tlas Yayınları, 1986.
- Al-Taqqush, Muhammed Suheil. *Modern ve Çağdaş Şam Tarihi*. Beyrut: El-Nefais Yayınları, 2014.
- Al-Toufi, Gordon H. *Suriye’de Siyaset ve Askerler 1945–1948*. Çev. Mahmud Falahah. 2. Baskı. Lübnan: El-Cemahir Yayınları, 1969.
- Al-Zein, Zayn Nur al-Din. *Ortadoğu’da Uluslararası Çatışma*. Beyrut: Daru’n-Nehar, 1971.
- Al-Zuhur al-Din, Abdel Karim. *Ayrılık Döneminde Suriye*. Beyrut, 1968.
- Al-Zurayk, Constantine. *Nakba’nın Anlamı*. Beyrut: Daru’l-İlm li’l-Malayin, 1948.

- Arslan, Adel. *Emir Adel Arslan'ın Hatıraları*. Haz. Yusuf Ibish. 2. Baskı. Lübnan: İlerici Yayınlar, 2009.
- Babel, Nasouh. *20. Yüzyılda Suriye'de Basın ve Siyaset*. 2. Baskı. Beyrut: Riyad el-Rayyis, 2001.
- Batatu, Hanna. *Suriye'nin Köylüleri*. Çev. Abdullah Fadel ve Raed al-Naqshbandi. Beyrut: Arap Araştırmaları Merkezi, 2014.
- Baydoun, Ibrahim. *Şam Ülkesi Tarihi*. İskenderiye: Arap Seçkin Yayınları, 2002.
- Bouzidi, Yahya. *Sykes-Picot ve Bölünme Projeleri*. Riyad: Beyan Dergisi Bürosu, 2016.
- Copeland, Miles. *Ulusların Oyunu*. Çev. Marwan Khair. Beyrut: Zeytoun Kitabevi, 1970.
- Dam, Nikolaus van. *Suriye'de İktidar Mücadelesi*. Kahire: Medbuli Kitabevi, 2006.
- Darwaza, Muhammad Izzat. *Modern Arap Hareketi Üzerine*. Sayda: El-Asriye Kitabevi, 1950.
- Dib, Kamal. *Modern Suriye Tarihi*. 2. Baskı. Beyrut: Daru'n-Nehar, 2012.
- Gündüz, Savaş. *Suriye'de Askeri Darbeler*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2005.
- Hanna, Abdullah. *Suriye'de Siyasal Partiler Tarihi*. Beyrut: Arap Araştırmaları Merkezi, 2018.
- Khoury, Philip. *Suriye ve Fransız Mandası*. Beyrut: Arap Araştırmaları Kurumu, 1997.
- Longrigg, Stephen H. *Suriye ve Lübnan'ın Fransız Mandası Altındaki Tarihi*. Çev. Pierre Aqil. Lübnan: Hakikat Yayınları, 1958.
- Muslim, Tal'at Ahmad. *1956'da Mısır'a Üçlü Saldırı*. Beyrut: Arap Birliği Araştırma Merkezi, 2011.
- Qadri, Ahmad. *Büyük Arap Devrimi Üzerine Hatıralarım*. Şam: İbn Zeydun Matbaası, 1956.
- Sa'id, Amin. *Büyük Arap Devrimi*. Kahire: Medbuli Kitabevi.
- Shaar, Jihan bint Ibrahim. *Fransız ve İngiliz Mandasının Şam Ülkesi Üzerindeki Etkileri*. Doktora Tezi. Ummu'l-Kura Üniversitesi, 2011.
- Shakir, Mahmoud. *İslam Tarihi – Osmanlı Dönemi*. 4. Baskı. Beyrut: İslam Kitabevi, 2000.
- Shaaban, Abdel Rahman. *Büyük Suriye Devrimi*. Ürdün: El-Cezire Yayınları.
- Shaaban, Abdel Rahman. *Dr. Abdel Rahman el-Shaaban'ın Hatıraları*. Beyrut: El-İrşad Yayınları, 1967.
- Siba'i, Mazen Yusuf. *Suriye'de Dördüncü Askeri Darbe*. Şam: Mi Yayınları, 2013.
- Sid, Jalal. *Arap Sosyalist Baas Partisi*. Beyrut: Daru'n-Nehar, 1973.
- Sil, Patrick. *Suriye Üzerindeki Mücadele*. Şam: Tlas Yayınları, 1986.
- Taqqush, Muhammed Suheil. *Modern ve Çağdaş Şam Tarihi*. Beyrut: El-Nefais Yayınları, 2014.
- Toufi, Gordon H. *Suriye'de Siyaset ve Askerler*. Lübnan: El-Cemahir Yayınları, 1969.
- Zurayk, Constantine. *Nakba'nın Anlamı*. Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Malayin, 1948.

Yabancı kaynaklar:

- “An Independent Nation.” *Heritage for Peace*. Erişim: 24 Temmuz 2025. <https://www.heritageforpeace.org/syria-country-information/history/an-independent-nation/> *Bağımsız Bir Ulus*. Heritage for Peace web sitesi.

- “Bernard Paget.” *Wikipedia*. Erişim: 27 Mayıs 2025. https://en.wikipedia.org/wiki/Bernard_Paget
Bernard Paget hakkında ansiklopedik bilgi. Wikipedia.
- Birleşik Krallık ve Suriye. “Suriye Karma Mahkemeleri Önündeki Bekleyen Davaların Çözümüne İlişkin Notların Değişimi.” *Antlaşma Serisi No. 37 (1947)*. Cmd. 7140. Majestelerinin Emriyle Parlamento’ya Sunulmuştur, 1–2 Kasım 1946. *PDF belge başlığı: “1947-TS0037 Resmi Belge – İngiliz Misyonu, Şam, 1946.”*
- Bou-Nacklie, N. E. “Les Troupes Spéciales: Dini ve Etnik Asker Alımı, 1916–1946.” *International Journal of Middle East Studies* 25, no. 4 (Kasım 1993): 645–660. Cambridge University Press.
Suriye’de özel birliklerin etnik ve dini temelli asker alımı üzerine akademik makale.
- Collelo, Thomas, ed. *Suriye: Bir Ülke İncelemesi*. Washington, D.C.: Kongre Kütüphanesi, Federal Araştırma Bölümü, 1987.
Suriye’nin tarihsel, siyasal ve toplumsal yapısına dair kapsamlı ülke raporu.
- Devlin, John F. “Baas Partisi: Yükseliş ve Dönüşüm.” *American Historical Review* 96, no. 5 (Aralık 1991): 1396–1407.
Baas Partisi’nin tarihsel gelişimi üzerine akademik inceleme.
- Dodd, Francis. *İngiliz Ordusunun Generalleri: Renkli Portreler*. Londra: Country Life Ltd., 1917.
İngiliz generallerin biyografik portreleri.
- Dostal, Jörg Michael. *Suriye ve Büyük Güçler (1946–1958): Batı Güç Politikalarının Ülkeyi Sovyetler Birliği’ne İtmesi. Roots & Consequences*, Cilt 7, Sayı 4, 12 Kasım 2015.
Suriye’nin Soğuk Savaş dönemindeki dış politika yönelimleri üzerine analiz.
- Grey, Edward. *Sykes-Picot Antlaşması*. Paul Cambon’a mektup, 15–16 Mayıs 1916. *I. Dünya Savaşı Belge Arşivi*, Brigham Young Üniversitesi. Erişim: 27 Şubat 2025. https://911plus.org/pdf/1916_05_16_SykesPicotAgreement.pdf
Ortadoğu’nun paylaşımına dair tarihi belge.
- Khoury, Philip S. “Suriye Siyasi Hayatında Süreklilik ve Değişim: 19. ve 20. Yüzyıllar.” *American Historical Review* 96, no. 5 (Aralık 1991): 1374–1395. Oxford University Press.
Suriye’nin siyasal yapısındaki dönüşümler üzerine akademik analiz.
- La Mazière, Pierre. *Suriye’ye Giderken*. Paris: Librairie Baudinière, 2023. *Project Gutenberg*. Erişim: 3 Haziran 2023. <https://www.gutenberg.org/ebooks/70904>
Suriye’ye dair gözlemler içeren seyahatname.
- Luquet, Jean. *Levant’ta Mandat Politikası*. Paris: Universite Yayınları, 1923. *Fransız ve İngiliz mandalarının Levant bölgesindeki uygulamaları üzerine çalışma.*
- PalQuest. “Balfour Deklarasyonu.” Erişim: 25 Temmuz 2025. <https://www.palquest.org/ar/media/9773/بلفور-وعد-scanned>
Filistin üzerindeki İngiliz politikası hakkında tarihi belge.

- “Philippe Pétain.” *Encyclopaedia Britannica*. Son güncelleme: 27 Nisan 2024. Erişim: 30 Ocak 2025. <https://www.britannica.com/biography/Philippe-Petain>
Fransız mareşal ve devlet adamı hakkında biyografik bilgi.
- Sorby, Karol R. “Suriye’de Ayrılık Dönemi, 1961–1963.” *Asian and African Studies* 18, no. 2 (2009): 145–168. Slovak Bilimler Akademisi, Doğu Araştırmaları Enstitüsü. *Suriye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayrılma süreci üzerine akademik makale.*
- “Suriye (1946–günümüz).” *Central Arkansas Üniversitesi – Siyaset Bilimi Bölümü*. Erişim: 24 Temmuz 2025. <https://uca.edu/politicalscience/home/research-projects/dadm-project/middle-eastnorth-africapersian-gulf-region/syria-1946-present/>
Suriye'nin modern siyasi tarihi üzerine akademik veri tabanı.
- Tütsch, Hans E. *Arap Milliyetçiliğinin Yönleri*. Waynebook no. 16. Detroit: Wayne State University Press; Toronto: Ambassador Books, 1965. *Arap milliyetçiliği üzerine teorik ve tarihsel inceleme.*

ÖĞRENCİNİN ÖZETİ	
AD/SOY ADI:	AHMED NASRULLAH
YAPANCI DİL:	İYİ
ORCID NU:	0009-0002-2748-1708
ÖĞRENCİ NU:	23751015
BÖLÜM:	TARİH (YL) TEZLİ